

Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālā programma „Darba tirgus pētījumi”
Projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”

Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1/0001/0003

Latvijas Universitāte

Latvijas Universitātes aģentūra Filozofijas un socioloģijas institūts

SIA Baltkonsults

**AUGSTĀKO UN PROFESIONĀLO
MĀCĪBU IESTĀŽU ABSOLVENTU PROFESIONĀLĀ
DARBĪBA PĒC MĀCĪBU BEIGŠANAS**

Rīga, 2007

Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas

Eiropas Savienības struktūrfondu
nacionālā programma „Darba tirgus pētījumi”
Projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”
Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1/0001/0003

Makets sagatavots **LU Akadēmiskajā apgādā**
Līterārā redaktore **Ieva Račko**
Vāka diainu veidoja **Agris Dzilna**
Maketēja **Andra Liepiņa**

ISBN 978-9984-993 0-3-4

PĒTNIEKU GRUPA

Pētījumu profesora Jura Krūmiņa vadībā veica Latvijas Universitātes (LU) Ekonomikas un vadības fakultātes, LU aģentūras „Filozofijas un socioloģijas institūts” (LU FSI) un SIA „Baltkonsults” pētnieki, piesaistot doktorantus, Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) un citus nozares ekspertus.

Pētījuma vadītājs *Dr. habil. oec.* Juris Krūmiņš ir LU prorektors, sociāli ekonomiskās demogrāfijas profesors. Viņa profesionālajās interesēs ietilpst šādi jautājumi: tautas attīstība, veselība un iedzīvotāju kvalitāte, izglītības vadība, nodarbinātība un sabiedrības attīstība Baltijas jūras reģiona valstīs.

Pētījuma īstenošanā piedalījās –

no LU:

atbildīgie pētnieki – profesore *Dr. oec.* Zigrīda Goša (speciāliste iedzīvotāju izglītības jautājumos), docente, *Dr. oec.* Signe Bāliņa (speciāliste izlases pētījumu jomā), pētījuma koordinatore – Inese Leduskrasta, doktoranti – Kitija Freija-Karlsona, Inta Jaunzeme, Zane Leduskrasta,

no LU FSI:

atbildīgās pētnieces – *Dr. soc.* Ritma Rungule, *Mg. art.* Ilze Trapenciere, *Dr. soc.* Silva Seņkāne, pētnieki – *Mg. soc.* Ilze Koroļeva, asistents Mārcis Trapencieris, doktoranti – *Mg. soc.* Sigita Sniķere, *Mg. soc.* Inta Mieriņa, *MA, economics* Māris Goldmanis.

no SIA Baltkonsults:

atbildīgā pētniece – doktorante Gaļina Kaņējeva, pētnieki – *Mg. geogr.* Jolanta Gūža, Gatis Kristaps

Pētījumā piedalījās arī šādi speciālisti:

profesore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža (Izglītības un zinātnes ministre), Ārija Konstantinova (Izglītības un zinātnes ministres padomniece), Gunārs Krusts (IZM Profesionālās un tālākizglītības departamenta direktors), Anatolijs Melnis (IZM Augstākās izglītības departamenta direktora vietnieks), Dace Vīksne (Latvijas Lauksaimniecības universitāte (LLU), reģionālās augstākās izglītības eksperte), Māris Ruķers (LU, personas datu aizsardzības eksperts).

Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu kvantitatīvo izlases aptauju un ekspertu intervijas veica LU FSI (atbildīgie speciālisti – Aleksandrs Aleksandrovš, Vija Stepa, Ilze Ābele, Silga Priekule, Ieva Kārkliņa).

Literārā redaktore Ieva Račko.

KOPSAVILKUMS

Izlases pētījumā analizētas 2002./2003. un 2004./2005. akadēmiskā gada (ak. g.) Latvijas augstāko un profesionālo izglītības iestāžu absolventu dzīves ceļa galvenās problēmas un šķēršļi profesionālajā darbībā pēc mācību beigšanas.

Pētījumā lietota dzīves notikumu analīze (*life event history analysis*), kas prasa īpašu datu savākšanas formātu ar precīzu notikuma sākuma un beigu fiksācijas laiku. Datu analīzē izmantota programmatūra *SPSS for Windows 15.0*, *MS Access 7.0*, *MS Excel*, *Stata SE 9.2*. Lai noteiktu faktorus un atšķirības absolventu iesaistē apgūtajā profesijā, aprēķināti daudzfaktoru loģistiskās regresijas modeļi un izmantota „izdzīvošanas“ (*survival*) analīzes metode.

Kvantitatīvā analīze, ekspertu intervijas un diskusijas dod iespēju secināt par mācību iestāžu absolventu monitoringa nepieciešamību. Profesionālās sagatavotības uzlabošanai jāpastiprina karjeras izglītība un konsultēšana.

Atslēgvārdi: dzīves notikumu analīze, mācību turpināšana, darba karjera, kvalifikācijas paaugstināšana, profesionālās darbības monitorings.

SATURA RĀDĪTĀJS

PĒTNIEKU GRUPA	iii
KOPSAVILKUMS	iv
SATURA RĀDĪTĀJS	v
TABULU RĀDĪTĀJS	viii
ATTĒLU RĀDĪTĀJS	ix
SAĪSINĀJUMU SARAKSTS	xi
TERMINU DEFINĪCIJAS	xiii
IEVADS	1
GALVENIE SECINĀJUMI UN IETEIKUMI	3
1. LITERATŪRAS APSKATS	10
1.1. Likumdošanas un politikas dokumentu apskats	10
1.1.1. Vispārīgie nozares politikas plānošanas dokumenti	10
1.1.2. Augstākā izglītība un mūžizglītība	12
1.1.3. Profesionālā izglītība	12
1.2. Dati par augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventiem	13
1.2.1. Augstāko mācību iestāžu absolventu datubāzes pārskats	13
1.2.2. Profesionālo izglītības iestāžu absolventu datubāzes pārskats	14
1.3. Iepriekš veikto pētījumu apskats	15
1.3.1. Latvijā veiktie pētījumi	15
1.3.2. Eiropas Savienības valstīs un citās valstīs veiktie pētījumi	25
1.4. Pētījuma teorētiskais pamatojums un aktualitāte	29
2. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA	34
2.1. Absolventu datubāzu izvērtējums	34
2.1.1. Augstākā izglītība	34
2.1.2. Profesionālā izglītība	35
2.2. Izlases izveide un izlases kļūdas	36
2.2.1. Ģenerālkopa un izlases rāmis	36
2.2.2. Izlases apjoms	37
2.2.3. Stratifikācija	37
2.2.4. Izlases dizains un dizaina svāri	37
2.2.5. Izlases vienību response	38
2.2.6. Nerespondences korekcija	40
2.2.7. Izlases kļūdas novērtēšanas procedūra	41
2.3. Absolventu aptaujas metodika	41
2.3.1. Aptaujas metode	41
2.3.2. Aptaujas instruments	42
2.3.3. Lauka darba norise	42
2.4. Absolventu aptaujas datu analīzes metodes	44
2.4.1. Lineārā regresija	44
2.4.2. Loģistiskā regresija	45
2.4.3. Ilguma (izdzīvošanas) analīze	46

2.5. Ekspertu atlase un ekspertu interviju metodika	47
2.5.1. Ekspertu interviju uzdevumi un ekspertu atlases kritēriji	47
2.5.2. Interviju norise un interviju apkopojums	48
3. ABSOLVENTU APTAUJAS REZULTĀTI	49
3.1. Absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas	49
3.1.1. Augstskolu absolventu nodarbošanās pēc mācību iestādes beigšanas	50
3.1.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventu nodarbošanās pēc mācību iestādes beigšanas	52
3.1.3. Pašreizējās situācijas raksturojums	54
3.1.4. Bezdarbs un neiekļaušanās darba tirgū	60
3.1.5. Alternatīvie dzīves ceļi: darbs ārzemēs	62
3.1.6. Demogrāfisko grupu analīze	65
3.2. Darba karjeras uzsākšana	70
3.2.1. Iekļaušanās darba tirgū mācību laikā	70
3.2.2. Darba atrašanas laiks pēc mācību iestādes beigšanas	76
3.2.3. Iekļaušanās darba tirgū atbilstoši iegūtajai izglītībai	85
3.3. Pašreizējā darba atbilstība iegūtajai izglītībai un izglītībai neatbilstoša darba izvēle	92
3.3.1. Augstskolu absolventu pašreizējā darba atbilstība iegūtajai izglītībai	92
3.3.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā darba atbilstība iegūtajai izglītībai	95
3.3.3. Izglītībai neatbilstoša darba izvēles iemesli	98
3.3.4. Darba atalgojums un to determinējošo faktoru analīze	101
3.4. Izglītības turpināšana pēc mācību iestādes beigšanas	108
3.4.1. Formālā izglītība	110
3.4.2. Neformālā izglītība	112
4. EKSPERTU APTAUJAS REZULTĀTI	114
4.1. Profesionālo mācību iestāžu darbība un to absolventu iekļaušanās darba tirgū	114
4.1.1. Absolventu iespējas atrast darbu un galvenās grūtības, uzsākot darbu specialitātē	114
4.1.2. Jauniešu nestrādāšana iegūtajā specialitātē, darbs ārzemēs un bezdarbs	117
4.1.3. Saistība starp darba tirgus pieprasījumu un izglītības sistēmas piedāvājumu	119
4.1.4. Sadarbība ar pašvaldībām un darba devējiem	120
4.1.5. Profesionālās izglītības finansējums un materiāli tehniskais nodrošinājums	121
4.1.6. Profesionālās izglītības prestižs	122
4.1.7. Darba tirgum nepieciešamie speciālisti nākotnē	124
4.2. Augstāko mācību iestāžu darbība un to absolventu iespējas iekļauties darba tirgū	125
4.2.1. Iespējas atrast darbu un galvenās grūtības, uzsākot darbu specialitātē	125
4.2.2. Akadēmisko programmu absolventu nodarbinātība	127
4.2.3. Izmaiņas izglītības programmās	128

4.2.4. Nestrādāšana iegūtajā specialitātē, bezdarbs un darbs ārzemēs	129
4.2.5. Izglītības sistēmas problēmas	135
5. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	138
5.1. Izglītības faktori	139
5.2. Demogrāfiskie faktori	141
5.3. Profesionālās darbības faktori	141
5.4. Pastarpinātie faktori	142
6. POLITIKAS ALTERNATĪVAS ABSOLVENTU PROFESIONĀLĀS DARBĪBAS VEICINĀŠANAI PĒC MĀCĪBU BEIGŠANAS	146
6.1. Karjeras izglītības sistēmas pilnveidošana (1. alternatīva)	147
6.1.1. Vispārīgs alternatīvas raksturojums	147
6.1.2. Alternatīvas politiskā un ekonomiskā iespējamība	153
6.1.3. Alternatīvas finanšu analīze	154
6.1.4. Alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze	155
6.1.5. Iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi	156
6.2. Izglītojamo un absolventu monitoringa sistēmas izveide (2. alternatīva)	157
6.2.1. Vispārīgs alternatīvas raksturojums	157
6.2.2. Alternatīvas politiskā un ekonomiskā iespējamība	163
6.2.3. Alternatīvas finanšu analīze	164
6.2.4. Alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze	164
6.2.5. Iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi	164
6.3. Izglītojamo un absolventu motivācijas paaugstināšana darbam izvēlētajā profesijā (3. alternatīva)	165
6.3.1. Vispārīgs alternatīvas raksturojums	165
6.3.2. Alternatīvas politikā un ekonomiskā iespējamība	169
6.3.3. Alternatīvas finanšu analīze	169
6.3.4. Alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze	170
6.3.5. Iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi	170
6.4. Politikas alternatīvu salīdzinājums	171
6.5. Alternatīvu izmaksu efektivitātes analīze	172
6.6. Politikas alternatīvu analīzes rezultātu kopsavilkums	174
6.6.1. Secinājumi un ieteikumi karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidei	174
6.6.2. Secinājumi un priekšlikumi audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmas ieviešanai	175
6.6.3. Secinājumi un priekšlikumi audzēkņu un absolventu motivācijas paaugstināšanai darbam izvēlētajā profesijā	176
PATEICĪBAS	178
ATSAUCES	179
PIELIKUMU SATURA RĀDĪTĀJS	185
KOMPAKTDISKA SATURA RĀDĪTĀJS	187
PIELIKUMI	188

TABULU RĀDĪTĀJS

1. tabula.	Neizmantotie un derīgie kontakti ar respondentiem	38
2. tabula.	Derīgie kontakti ar respondentiem un nerespondences cēloņi	39
3. tabula.	Absolventu izglītības un darba gaitas pēc augstskolas beigšanas: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām	67
4. tabula.	Absolventu izglītības un darba gaitas pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām	69
5. tabula.	Augstskolu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no darba atbilstības izglītībai: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām	102
6. tabula.	Augstskolu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no dzimuma: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām	103
7. tabula.	Augstskolu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no dzimuma: sadalījums pēc izglītības līmeņa	104
8. tabula.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no darba atbilstības izglītībai: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām	106
9. tabula.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no dzimuma: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām	106
10. tabula.	Formālās un neformālās izglītības turpināšana (%, no attiecīgo izglītības līmeni ieguvušajiem)	109
11. tabula.	Izglītības turpināšanas finansējuma avots	111
12. tabula.	Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūras konsultēto personu skaits un sastāvs 2003.–2005. gadā	148
13. tabula.	Politikas alternatīvu ranžējums atbilstoši vērtējumu kritērijiem	172
14. tabula.	Alternatīvu izmaksu efektivitātes analīzes rezultāti	173

ATTĒLU RĀDĪTĀJS

1. attēls.	Absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas un šobrīd (%).....	49
2. attēls.	Augstskolu absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas (%).....	51
3. attēls.	Augstskolu absolventu turpmākais izglītības ceļš (%).....	51
4. attēls.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu dzīves ceļš pēc mācību beigšanas	52
5. attēls.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu turpmākais izglītības ceļš (%)	53
6. attēls.	Augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%).....	54
7. attēls.	Dažādu izglītības līmeni ieguvušo augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%).....	55
8. attēls.	Augstskolu absolventu turpmākie dzīves plāni (%).....	56
9. attēls.	Dažādu izglītības līmeni ieguvušo profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%).....	57
10. attēls.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)	58
11. attēls.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu turpmākie dzīves plāni (%).....	59
12. attēls.	Nestrādājošo augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%).....	60
13. attēls.	Nestrādājošo profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)	61
14. attēls.	Darbs ārzemēs pēc mācību iestādes beigšanas (%)	62
15. attēls.	Valstis, kurās absolventi strādājuši vai šobrīd strādā (personu skaits).....	64
16. attēls.	Dažādu izglītības tematisko jomu studentu darbs mācību laikā (%).....	71
17. attēls.	Dažādu izglītības līmeņu studentu darbs mācību laikā (%).....	71
18. attēls.	Dažādu izglītības tematisko jomu audzēkņu darbs mācību laikā (%).....	74
19. attēls.	Dažādu izglītības līmeņu audzēkņu darbs mācību laikā (%).....	75
20. attēls.	Absolventu darba gaitas pēc augstskolas beigšanas (%)	77
21. attēls.	Prasību pret darbu saistība ar darba gaitām pēc augstskolas beigšanas (%)	77
22. attēls.	Dažādu tematisko jomu absolventu iekļaušanās darba tirgū pēc augstskolas beigšanas (%)	78
23. attēls.	Kaplana–Meiera izdzīvošanas funkcija augstskolu absolventu darba meklēšanas ilgumam (mēnešos)	79

24. attēls.	Izdzīvošanas funkcija augstskolu absolventu darba meklēšanas ilgumam (mēnešos) parametrizēta kā vispārinātā gamma funkcija.....	80
25. attēls.	Riska funkcija augstskolu absolventu darba meklēšanas ilgumam (mēnešos) parametrizēta kā vispārinātā gamma funkcija	80
26. attēls.	Absolventu darba gaitas pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas (%).....	82
27. attēls.	Prasību pret darbu saistība ar darba gaitām pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas (%).....	82
28. attēls.	Dažādu tematisko jomu absolventu iekļaušanās darba tirgū pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas (%).....	83
29. attēls.	Studiju laikā veiktā darba saistība ar apgūto kvalifikāciju (%)	85
30. attēls.	Absolventu vēlme pēc augstskolas beigšanas strādāt atbilstoši izglītībai (%)	86
31. attēls.	Informācijas pietiekamība par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā: augstskolu absolventi	86
32. attēls.	Pēc augstskolas beigšanas vai studiju laikā iegūtā darba atbilstība izglītībai (%)	87
33. attēls.	Prasību pret darbu saistība ar darba, kas iegūts pēc augstskolas beigšanas vai studiju laikā, atbilstību izglītībai (%)	88
34. attēls.	Informētības par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā saistība ar darba, kas iegūts pēc augstskolas beigšanas vai studiju laikā, atbilstību izglītībai (%)	89
35. attēls.	Informācijas pietiekamība par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā: profesionālo mācību iestāžu absolventi (%)	89
36. attēls.	Absolventu vēlme strādāt atbilstoši izglītībai pēc mācību iestādes beigšanas (%).....	90
37. attēls.	Pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā iegūtā darba atbilstība izglītībai (%)	90
38. attēls.	Prasību pret darbu saistība ar darba, kas iegūts pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā, atbilstību izglītībai (%)	91
39. attēls.	Informētības par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā saistība ar darba, kas iegūts pēc mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā, atbilstību izglītībai (%)	92
40. attēls.	Pašreizējā darba atbilstība iegūtajai augstākajai izglītībai	93
41. attēls.	Pašreizējā darba atbilstība iegūtajai profesionālajai izglītībai	96
42. attēls.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (latos) dažādos Latvijas reģionos.....	107

SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

AIC – Akadēmiskās informācijas centrs

Ak. g. – akadēmiskais (mācību) gads

AIL – Augstākās izglītības likums (likumprojekts)

AL – Augstskolu likums

APMIAPD – Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

DU – Daugavpils universitāte

EM – Ekonomikas ministrija

ESF – Eiropas Sociālais fonds

ES – Eiropas Savienība

IeM – Iekšlietu ministrija

IL – Izglītības likums

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

KM – Kultūras ministrija

LAIS – Latvijas augstskolu informatīvā sistēma

LDDK – Latvijas Darba devēju konfederācija

LTRK – Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kamera

LHIS – Latvijas izglītības informatīvā sistēma

LU – Latvijas Universitāte

LU FSI – Filozofijas un socioloģijas institūts

LM – Labklājības ministrija

LMA – Latvijas Mākslas akadēmija

LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte

LPA – Liepājas Pedagoģijas akadēmija

LV – Valvijas Vēstnesis

LVL – lats

MK – Ministru kabinets

NAP – Nacionālais attīstības plāns

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

PIL – Profesionālās izglītības likums

PMLP IeRD – Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra departaments

PK – Profesiju klasifikators

PKIVA – Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūra

RA – Rēzeknes augstskola

RPIVA – Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola

RTU – Rīgas Tehniskā universitāte

VPD – Vienotais programmdokuments

ZM – Zemkopības ministrija

TERMINU DEFINĪCIJAS

Abiturients – persona, kas beidz vidējo izglītības iestādi; vidusskolas pēdējās klases audzēknis.

Absolvents – persona, kas ir beigusi izglītības iestādi.

Akadēmiskās studijas – personas brīvi izvēlēta izglītošanās darbība, apgūstot kādas zinātnes nozares teorētiskos pamatus atbilstoši bakalaura un maģistra studiju programmai.

Augstākā izglītība – izglītības pakāpe, kurā pēc vidējās izglītības iegūšanas notiek zinātnē vai mākslā, vai arī zinātnē un mākslā pamatota personības attīstība izraudzītajā akadēmisko vai profesionālo, vai akadēmisko un profesionālo studiju virzienā, kā arī sagatavošanās zinātniskai vai profesionālai darbībai.

Darba karjera – indivīda secīgu profesionālās darbības statusu nomaiņa formālās un neformālās izglītības rezultātā, ko apliecina iegūta kvalifikācija un ieņemamais amats.

Dzīves notikumu analīze – pētījums par indivīdu dažādu statusu izmaiņām dzīves laikā, ieskaitot laiku starp dažādiem statusiem.

Formālā izglītība – sistēma, kas ietver pamatizglītības, vidējās izglītības un augstākās izglītības pakāpes, kuru programmu apguvi apliecina valsts atzīts izglītības vai profesionālās kvalifikācijas dokuments, kā arī izglītības un profesionālās kvalifikācijas dokuments.

Izglītība – sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process un tā rezultāts. Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums.

Izglītības gadu skaits – viens no izglītības līmeņa vispārinošiem rādītājiem, kas līdzīgi paredzamajam dzīves ilgumam nosaka summāro izglītības gadu skaitu dzīves laikā.

Izglītības (mācību) iestāde – valsts, pašvaldību vai citu juridisko vai fizisko personu dibināta iestāde, kuras uzdevums ir izglītības programmu īstenošana, vai uzņēmums (uzņēmēj sabiedrība), kuram izglītības programmu īstenošana ir viens no nodarbošanās veidiem.

Izglītības pakāpe – pabeigts izglītības posms, kas ietver organizētu un secīgi īstenotu izglītības ieguvu.

Izglītības tematiskā joma – Latvijas izglītības klasifikācijas ceturtais klasifikācijas līmenis.

Izglītojamais – skolēns, audzēknis, students vai klausītājs, kas apgūst izglītības programmu izglītības iestādē vai pie privātpraksē strādājoša pedagoga. Pētījumā izglītojamie, kas apgūst profesionālo vidējo izglītību, tiek saukti par audzēkņiem, bet izglītojamie, kas apgūst profesionālo augstāko vai akadēmisko augstāko izglītību – par studentiem.

Kohorta – cilvēku kopums (grupa), kurā indivīdiem noteiktā laika posmā (parasti gadā) ir bijis viens un tas pats sociāli demogrāfiska rakstura notikums (piemēram, kvalifikācijas ieguve, beidzot mācību iestādi).

Kvalifikācija – grāds, diploms vai cits dokuments, kas apliecina atzītas formālās izglītības programmas sekmīgu apgūšanu. Kvalifikācija profesionālajā izglītībā ir saskaņota ar Profesiju klasifikatoru (PK).

Kvalifikācijas paaugstināšana – zināšanu, prasmju, iemaņu pilnveidošana un jaunu apgūšana, ko parasti apliecina grāds, diploms vai cits dokuments.

Latvijas Izglītības klasifikācija – valsts vienotās ekonomiskās informācijas klasifikācijas sistēmas sastāvdaļa. Tās svarīgs uzdevums ir nodrošināt vienotas izglītības statistikas datu bāzes izveidošanu, kā arī salīdzināmību ar 1997. gadā UNESCO apstiprināto Starptautiskās standartizētās izglītības klasifikāciju (ISCED 97).

Mācību turpināšana – izglītības turpināšana pēc pārtraukuma tajā pašā vai nākamajā izglītības pakāpē.

Mūžizglītība – aptver visus izglītības posmus cilvēka mūžā, balstās uz iekšēju vajadzību vai ārēju faktoru izraisītu nepieciešamību iegūt un papildināt zināšanas un prasmes; paver iespējas sabiedrības locekļiem izglītoties visas dzīves garumā, paaugstinot savu kvalifikāciju atbilstoši darba tirgus prasībām, kā arī savām interesēm un vajadzībām.

Neformālā izglītība – ārpus formālās izglītības organizēta interesēm un pieprasījumam atbilstoša izglītojoša darbība.

Neto darba alga – alga pēc nodokļu nomaksāšanas.

Profesija – fiziskās personas nodarbošanās veids preču ražošanas, sadales vai pakalpojumu sfērā, arī izglītībā, kultūrā un mākslā, kurā darbiniekam nepieciešama noteikta izglītība, zināšanas, pieredze, apgūtās prasmes un iemaņas.

Profesiju klasifikators – sistematizēts profesiju saraksts, kas nosaka profesijai atbilstošos pamatuzdevumus un kvalifikācijas pamatprasības, lai nodrošinātu starptautiskai praksei atbilstošu darbaspēka uzskaiti un salīdzināšanu.

Profesionālā darbība – darbība, kurai kopumā vai atsevišķam tās veidam attiecīgo akadēmiskās vai profesionālās darbības jomu reglamentējošos normatīvajos aktos ir noteiktas prasības profesionālās darbības veicēja izglītībai, kvalifikāciju apliecinošiem dokumentiem, akadēmiskās vai profesionālās darbības nosaukuma lietošanai.

Profesionālās darbības monitorings – normatīvos aktos noteikta vai brīvprātīga datu sniegšana, apkopošana, analīze un izmantošana par indivīdu profesionālo darbību darba ņēmēju, darba devēju, izglītības iestāžu un visas sabiedrības interesēs.

Profesionālā izglītība – praktiska un teorētiska sagatavošanās darbībai noteiktā profesijā, noteiktas pakāpes un līmeņa profesionālās kvalifikācijas ieguvei un pilnveidei.

Profesionālās studijas – personas brīvi izvēlēta izglītošanās darbība, apgūstot kādas praktiskas nozares teorētiskos pamatus, prasmes un iemaņas atbilstoši attiecīgajai profesionālo studiju programmai. Šīs programmas satura apgūšana sagatavo praktiskam darbam izvēlētajā profesijā (arodā).

Reglamentētā profesionālā darbība – darbība, kurai kopumā vai atsevišķam tās veidam attiecīgo profesionālās darbības jomu reglamentējošos normatīvajos aktos ir noteiktas īpašas prasības profesionālās darbības veicēja izglītībai, profesionālo kvalifikāciju apliecinošiem dokumentiem vai profesionālās darbības nosaukuma lietošanai.

IEVADS

Pētījums „Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas” (APMIAPD) ietilpst Eiropas Savienības (ES) struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekta „Labklājības ministrijas (LM) pētījumi” pirmās komponentes „Darba tirgus analīze un prognozēšana” pētījumu kopā. LM pētījumu vispārīgais mērķis ir sagatavot nodarbinātības un sociālās politikas veicināšanas pasākumu kompleksu valsts un reģionu ilgtspējīgas attīstības kontekstā. APMIAPD pētījuma īstenošana notika laika posmā no 2005. gada 5. augusta līdz 2007. gada 30. aprīlim.

APMIAPD pētījuma tiešais mērķis ir noteikt augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu iespējas iekļauties darba tirgū iegūtajā specialitātē, identificēt šķēršļus, problēmas, alternatīvos karjeras attīstības ceļus un to cēloņus. Šim nolūkam ir nepieciešama mācību iestāžu beidzēju dzīves ceļu, darba karjeras un mācību turpināšanas scenāriju likumsakarību analīze. Pētījuma mērķis nosaka gan normatīvo aktu ietekmes, gan mācību procesa, tā dalībnieku un rezultātu kvalitatīva izvērtējuma, gan darba devēju un sociālās vides izpētes nepieciešamību. Mērķa sasniegšanai ir izvirzīti šādi pētnieciskie uzdevumi:

- izanalizēt politikas dokumentus un normatīvos aktus izglītības iestāžu, to audzēkņu, absolventu, sociālo partneru un darba devēju mijiedarbības kontekstā;
- veikt apmācības procesa galveno dalībnieku viedokļu analīzi izglītības, nodarbinātības un sociālās politikas veicināšanas pasākumu kontekstā;
- veikt izglītības iestāžu beidzēju darbības un profesionālās karjeras pēc mācību beigšanas izlases apsekojuma kvantitatīvo datu analīzi.

Pētījumam ir izvirzīti arī nozares politikas alternatīvu analīzes uzdevumi: salīdzināt valsts budžeta izdevumus katrā konkrētā alternatīvas gadījumā, izvērtēt privātā sektora līdzdalības iespējas, izanalizēt iespējas piesaistīt ES strukturālos fondus nozares attīstības finansēšanas optimizācijai.

Latvijas nodarbinātības politikas mērķis ir nodarbinātības līmeņa paaugstināšana, sasniedzot Eiropas Nodarbinātības vadlīnijās noteiktos kritērijus. Šī mērķa sasniegšanai Latvijai ir pieejami ES finanšu instrumenti, arī Eiropas Sociālais fonds (ESF). 2003. gada 18. decembrī Eiropas Komisija apstiprināja Latvijas Attīstības plānu jeb Vienoto Programmdokumentu (VPD). Šis dokuments nosaka ES struktūrfondu izmantošanas pamatprincipus, kas ir balstīti uz Latvijas tautsaimniecības analīzi, attīstības stratēģiju un prioritātēm sociāli ekonomisko apstākļu izlīdzināšanai laika posmā no 2004. līdz 2006. gadam. VDP trešā prioritāte „Cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana” ir vērsta uz darbaspēka konkurētspējas un kvalitātes attīstību, kā arī sociālo vienotības un ekonomisko augsmes, nodarbinātības iespēju un nodarbinātības līmeņa paaugstināšanas nodrošināšanu. Šī mērķa sasniegšanai izvirzītie uzdevumi ir izglītības un praktiskās apmācības sistēmas pilnveide, aktīvas nodarbinātības politikas īstenošana un sociāli atstumto riska grupu integrācija darba tirgū, kas nosaka šī pētījuma aktualitāti.

Lisabonas stratēģijā un Eiropas Nodarbinātības vadlīnijās minēto mērķu sasniegšana (nodarbinātības līmenis līdz 2010. gadam 70%, tai skaitā nodarbinātības līmenis sievietēm 60% un nodarbinātības līmenis personām 55–64 gadu vecumā 50%) Latvijai ir grūti izpildāms

uzdevums, kura īstenošanai vispirms ir jāpaaugstina nodarbinātības politikas izstrādē un ieviešanā iesaistīto institūciju – LM, IZM, Ekonomikas ministrijas (EM), Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA), Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūra (PKIVA), sociālo partneru un citu ieinteresēto pušu kapacitāte. Latvijas Nacionālais attīstības plāns (NAP) 2007.–2013. gadam, kas ir valsts attīstības stratēģiskais pamatdokuments paredz, ka tiks veidota uz zināšanām balstīta, izglītota un inovatīvi nodarbināta sabiedrība, kas radīs augstas pievienotās vērtības produktus un pakalpojumus, nodrošinot valsts labklājības kāpumu, kas 2010.–2015. gadā līdzināsies ES valstu vidējam dzīves līmenim.

Pirms Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” realizācijas tika apkopota informācija un īstenoti pētījumi par augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālo darbību pēc mācību beigšanas gan valsts statistiskās programmas ietvaros, gan pēc ministriju, valsts aģentūru un citu institūciju iniciatīvas, gan arī dažādu vietēju un starptautisku projektu ietvaros. Tomēr nesakārtotās normatīvo aktu bāzes un nepietiekamā finansējuma dēļ šis darbs nebija sistemātisks un pietiekami detalizēts.

Datus par augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventiem apkopo izglītības iestādes, ikgadējus pārskatus publicē IZM un Centrālā statistikas pārvalde (CSP). Dažādi absolventu profesionālās darbības aspekti līdz šim analizēti CSP veikto Darbaspēka un Profesiju apsekojumu ietvaros, kā arī vairākos citos, galvenokārt neliela apjoma dažādu institūciju realizētajos izlases apsekojumos. APMIAPD pētījums pirmo reizi sniedz visaptverošu un plašu kopainu par Latvijas augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventiem izglītības iestāžu beidzēju kohortu aspektā, tādējādi radot priekšnoteikumus regulārai absolventu monitoringa sistēmas izveidei. Šāds monitorings tiek realizēts vairākās Ziemeļvalstīs (Norvēģijā, Somijā, Zviedrijā), kā arī ES valstu sadarbības projektu ietvaros. Pētījuma rezultāti analizēti dzimuma, vecuma, izglītības ieguves valodas un reģionālā aspektā. Izlases pētījuma ierobežojumi liedz iespēju iegūt reprezentatīvu informāciju par absolventu profesionālo darbību pēc mācību beigšanas nelielu profesiju grupu ietvaros, rajonu, novadu un pagastu griezumā. Šādu iespēju var nodrošināt tikai visa kopuma pilnīgā novērošana – tautas skaitīšanas un absolventu monitorings, kas balstās uz visaptverošām datu bāzēm un reģistriem.

APMIAPD pētījuma rezultāti paplašina gan valsts institūciju, gan privāto institūciju, gan sociālo partneru, gan akadēmisko aprindu un visas sabiedrības kopumā kompetenci par augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālo darbību, izglītības turpināšanu un citiem dzīves ceļa aspektiem pēc mācību beigšanas. Pētījums ir papildināts arī ar citos pētījumos iegūto absolventu profesionālās darbības dažādu aspektu analīzi. Pētījumā lietota dzīves notikumu analīze, kas prasa īpašu datu savākšanas formātu ar precīzu notikuma sākuma un beigu fiksācijas laiku. Datu analīzē izmantota programmatūra *SPSS for Windows 15.0*, *MS Access 7.0*, *MS Excel*, *Stata SE 9.2*. Lai noteiktu faktoros un atšķirības absolventu iesaistē apgūtajā profesijā, aprēķināti daudzfaktoru loģistiskās regresijas modeļi un izmantota „izdzīvošanas” analīzes metode.

Datu analīzi bagātina kvalitatīvajos pētījumos iegūtie ekspertu viedokļi. APMIAPD pētījums ir uzskatāms arī par politikas analīzes projektu, jo tajā ir veikts nozares politikas alternatīvu ietekmes izvērtējums.

Šo pētījuma gala ziņojumu papildina informācija, kas ierakstīta arī kompaktdiskā: augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu izlases pētījuma anketas, izlases pētījuma rezultātu datu fails ar mainīgo lielumu aprakstu un pielikumi. Kompaktdisks ir pieejams LM Darba departamentā.

GALVENIE SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

Iedzīvotāju izglītības līmeņa paaugstināšanās ir cieši saistīta ar tautsaimniecības izaugsmi, iedzīvotāju materiālās labklājības un tautas attīstības pieaugumu, nabadzības un bezdarba samazināšanos. Pārdomāta un konsekventa izglītības politika sekmē nodarbinātības līmeņa un darba ražīguma palielināšanos, mazinot to atšķirības ar ekonomiski attīstītākajām valstīm un ES nospraustajiem mērķa rādītājiem. Izglītības kvalitātes un iedzīvotāju iesaistes visos izglītības līmeņos palielināšanās, īpaši akcentējot vidējās profesionālās izglītības un mūžizglītības lomu un nodrošinot darba tirgum nepieciešamās kvalifikācijas darbiniekus, ir vitāli svarīgs uzdevums darbaspēka konkurētspējas paaugstināšanai un Latvijas sociāli ekonomiskajai attīstībai kopumā.

Saspringtā demogrāfiskā situācija, ko raksturo nepietiekams paaudžu nomainas līmenis un negatīvs migrācijas saldo, saistībā ar izglītības līmeņa atšķirībām pēc dzimuma, vecuma un dzīvesvietas ir drauds līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai Latvijas reģionos un valstij kopumā. Dzīves līmeņa atšķirību saglabāšanās salīdzinājumā ar citām valstīm augoša izglītības līmeņa apstākļos var palielināt „smadzeņu aizplūdes” risku uz ekonomiski spēcīgākām valstīm, tādējādi samazinot uz inovācijām un intelektu balstītas tautsaimniecības izaugsmi.

Pēc pētījumā aptaujāto ekspertu vērtējuma, augstākās izglītības sistēmas galvenās problēmas ir šādas: tai joprojām ir jākompensē nepilnības vidējās izglītības kvalitātē (valodu apmācībā, eksaktajos mācību priekšmetos, komunikācijas prasmju attīstīšanā), jauniešiem ir maza interese par dabas un inženierzinātnēm (neliels konkurss uz studiju vietām un nepietiekams speciālistu skaits pēc mācību beigšanas), bieži vien mūsdienu prasībām neatbilstoša augstskolu infrastruktūra. Profesionālās izglītības eksperti atzīmē šādas galvenās problēmas absolventu profesionālajā sagatavotībā: jaunāko tehnoloģiju izmantošanai neatbilstoša sagatavotība, pārāk šaura izglītības programmu specializācija, absolventu psiholoģiska nesagatavotība darba attiecībām un darba disciplīnas ievērošanai, daļas absolventu pārāk augstas prasības darbavietai, neapmierinātība ar darba apstākļiem, nevēlēšanās strādāt par piedāvāto zemo atalgojumu, grūtības atrast darbu sociālo sakaru trūkuma dēļ dzīvesvietas maiņas gadījumā.

Latvijā līdz šim veiktās izglītības iestāžu absolventu aptaujas pēc mācību beigšanas nelielā izlases apjoma dēļ nav pietiekami reprezentatīvas, un to secinājumi ir attiecināmi uz nozari, par kuru šie pētījumi veikti. Ekonomiski attīstītākajās valstīs izglītības iestāžu absolventu pētniecība ir plaši attīstīta un tiek veikta regulāri. Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs šādi pētījumi ir neregulāri un fragmentāri.

Normatīvo aktu analīze un pieredze, realizējot Latvijas augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālās darbības pētījumu, dod pamatu noraidīt izvirzīto hipotēzi, ka valstī esošās absolventu datubāzes, datu ieguves normatīvais pamats un uzskaitē ir pilnīga un veicina absolventu iegūtās izglītības kvalitātes un turpmākās profesionālās darbības izvērtēšanu. Pastāvošā indikatoru sistēma, pēc kuras tiek pētīta absolventu darbība pēc mācību iestāžu beigšanas, nenodrošina vispusīgu viņu dzīves notikumu, darba karjeras, profesionālās izaugsmes, izglītības un nodarbinātības politikas izmaiņu ietekmes monitoringu. Tāpēc, izmantojot veiktā pētījuma metodiku un izveidoto datubāzi, Latvijā turpmāk ir regulāri jāveic augstskolu un profesionālo izglītības iestāžu absolventu profesionālās darbības izpēte pēc

mācību beigšanas, lai noskaidrotu viņu sagatavotības atbilstību darba tirgus vajadzībām, palīdzētu augstskolām paaugstināt izglītības programmu kvalitāti un palielināt mācību un ražošanas prakšu efektivitāti.

Pētījuma autoru piedāvātā politikas alternatīva „Efektīvas uz darba tirgus vajadzību izpēti balstītas augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un beidzēju monitoringa sistēmas izveide” iesaka būtiski uzlabot Latvijas izglītības informācijas sistēmas (LIIS), arī Latvijas augstskolu informācijas sistēmas (LAIS), normatīvo bāzi un funkcionēšanas efektivitāti, pārņemot ES valstu pozitīvo pieredzi. Monitoringa sistēmas izveidei ir jābūt vērstai uz darba devēju, izglītības iestāžu un to absolventu lielāku ieinteresētību darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma sabalansētībā un izglītības kvalitātes paaugstināšanā, uz informācijas sabiedrības veidošanas mērķu sasniegšanu, analītisko un prognozēšanas mērķu sasniegšanu, kas ir īpaši svarīgi politikas lēmumu pieņemšanā un resursu sadalē. Ieviešot monitoringa sistēmu, par pamatu ņemama šajā pētījumā izstrādātā indikatoru sistēma, kas spēj nodrošināt augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu izglītības un profesionālās darbības izvērtējumu un to ietekmējošo faktoru analīzi.

Latvijā ir jārada augstāko un profesionālo mācību iestāžu audzēkņu un absolventu reģistrs ar IZM kā datu apstrādes sistēmas pārzini, kas normatīvajos aktos noteiktā kārtībā pēc dažādu lietotāju pieprasījuma sagatavo un izsniedz pieprasīto kopsavilkuma informāciju. Datu apstrādes sistēmas pārzinis vai operators varētu būt arī cita institūcija, kas veiktu līdzīgas funkcijas kā LIIS un LAIS. Šai nolūkā būtu jāizdara papildinājumi normatīvajos aktos, paredzot uzrādīt audzēkņu, studējošā un absolventa vārdu, uzvārdu, personas kodu, izglītības programmas nosaukumu, iegūto akadēmisko grādu un kvalifikāciju. Katru gadu datu apstrādes sistēmas pārzinis personas datus iesniegtu CSP, kas aktualizētu absolventu adreses un telefona numurus un regulāri veiktu absolventu izlases aptaujas – divus, piecus vai desmit gadus pēc pēdējā izglītības diploma iegūšanas. Aptauju rezultāti ir jāpublicē. Audzēkņu un absolventu datubāze, pamatojoties uz normatīvajiem aktiem, būtu izmantojama regulāriem absolventu profesionālās darbības un izglītības politikas pasākumu efektivitātes pētījumiem, ko varētu veiktu IZM, CSP, augstskolas un zinātniskās pētniecības institūti.

Augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu iekļaušanos darba tirgū atbilstoši iegūtajai specialitātei ietekmē vairāki faktori – gan objektīvie (speciālistu pieprasījums darba tirgū, studiju laikā apgūtās prasmes, piedāvātais atalgojums u. c.), gan subjektīvie (neapmierinātība ar izvēlēto profesiju un nevēlēšanās tajā strādāt, prasības pret darbu kopumā u. tml.). Aptaujas rezultātu analīzes gaitā tika pārbaudītas sākumā izvirzītās hipotēzes par dažādu faktoru ietekmi uz absolventu iekļaušanos darba tirgū un viņu profesionālās darbības atbilstību iegūtajai izglītībai. Atbilstoši izvirzīto hipotēžu sistēmai daudzfaktoru regresijas analīzes rezultāti ļauj secināt par vairāku faktoru statistiski nozīmīgu ietekmi (95% līmenī) gan uz augstskolu, gan profesionālo izglītības iestāžu absolventu profesionālo darbību pēc mācību beigšanas.

Augstskolu absolventu iespēju iekļauties darba tirgū, turpinot studiju laikā iesākto pastāvīgo darbu, pašreizējā ekonomiskajā situācijā būtiski ietekmē izglītības pakāpe un tematiskā joma, studiju veids (pilna vai nepilna laika studijas), finansējums (valsts budžeta vai maksas studijas), absolventa vecums, tautība un dzīvesvieta. Darba atrašanas ātrumu pēc studijām būtiski ietekmē izglītības tematiskā joma, finansējums (valsts budžeta vai maksas studijas),

darbs studiju laikā, absolventa dzimums un vecums. Augstskolu absolventu darba atbilstību iegūtajai kvalifikācijai pēc mācību beigšanas būtiski ietekmē attiecīgajā izglītības pakāpē un tematiskajā jomā sagaidāmais atalgojums, konkrēta izglītības tematiskā joma (izglītība, pedagogu un izglītības zinātnes, lauksaimniecība, veselības aprūpe un sociālā labklājība, tiesību zinātne, inženierzinātnes un tehnoloģijas) un pakāpe (akadēmiskais bakalaura grāds), studiju valoda, studiju turpināšana tūlīt pēc iepriekšējā izglītības posma beigšanas, absolventa vecums absolventu vecāku izglītība. Atalgojuma lielumu būtiski ietekmē izglītības pakāpe un tematiskā joma, absolvēšanas gads, studiju valoda, darbs studiju laikā, darbs ārzemēs, kursu apmeklēšana, absolventa dzimums, dzīvesvieta un vecāku izglītība.

Profesionālo mācību iestāžu absolventu iespēju iekļauties darba tirgū, turpinot mācību laikā iesākto pastāvīgo darbu, pašreizējā ekonomiskajā situācijā būtiski ietekmē izglītības pakāpe un tematiskā joma, absolventa vecums, tautība un dzīvesvieta. Darba atrašanās ātrumu pēc mācību beigšanas būtiski ietekmē izglītības tematiskā joma, darbs studiju laikā, absolventa dzimums, vecums un vecāku izglītība. Absolventu darba atbilstību iegūtajai kvalifikācijai pēc profesionālo izglītības iestāžu beigšanas būtiski ietekmē attiecīgajā izglītības pakāpē un tematiskajā jomā sagaidāmais atalgojums, konkrēta izglītības pakāpe (arodizglītība) un izglītības tematiskā joma (veselības aprūpe un sociālā labklājība, ražošana un pārstrāde), darbs ārzemēs, absolventa vecums un dzīvesvieta. Atalgojuma lielumu būtiski ietekmē izglītības pakāpe un tematiskā joma, finansējums (valsts budžeta vai maksas studijas), darbs studiju laikā, darbs ārzemēs, absolventa dzimums, dzīvesvieta un vecāku izglītība.

Pētījuma rezultātu analīzes gaitā ir noskaidrotas šādas galvenās absolventu profesionālās darbības galveno aspektu likumsakarības pēc mācību beigšanas. Izglītības iestādes beigšanas gads būtiski ietekmē tikai augstskolu absolventu darba algu pamatdarbavietā – pieaugot darba pieredzei, pieaug arī atalgojums. Profesionālo mācību iestāžu beigšanas gads neatstāj būtisku iespaidu uz absolventu atalgojumu. Acīmredzot šajā darba tirgus segmentā karjeras izaugsmes iespējas ir zemas, un darba pieredze netiek pienācīgi atalgota. Izglītības līmenis statistiski nozīmīgi ietekmē iekļaušanos darba tirgū jau studiju laikā – jo augstākā izglītības līmenī notiek studijas, jo biežāk studenti pastāvīgi strādā jau studiju laikā. Šī tendence vērojama gan augstskolu, gan profesionālo mācību iestāžu audzēkņu vidū. Jo augstāku izglītības līmeni ir sasniedzis absolvents, jo lielāka ir iespēja, ka viņš strādās atbilstoši iegūtajai izglītībai.

Augstskolu maksas studenti studiju laikā iekļaujas darba tirgū būtiski biežāk nekā valsts budžeta dotētie studenti. Statistiski nozīmīgas atšķirības starp maksas un budžeta studentu nodarbinātību pēc augstskolas beigšanas ir šādās studiju tematiskajās grupās: pedagogu izglītībā un izglītības zinātnēs, pakalpojumos, komerczinībās un administrēšanā, tiesību zinātnē, ražošanā un pārstrādē, sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnēs. Analizējot studiju laikā nestrādājošo absolventu darba gaitas, konstatēts, ka budžeta vietās studējošie absolventi pēc studiju beigšanas darbu atrod ātrāk nekā tie, kas studējuši par maksu. Tā kā maksas studenti lielākoties strādā jau studiju laikā, iespējams, ka nopietnus darba meklējumus neuzsākušajiem, ir vispār zemāka motivācija meklēt darbu. Studijas budžeta vietās (neatkarīgi no studiju jomas), liecina par labākām spējām un sekmēm mācībās, kas veicina konkurētspēju darba tirgū.

Augstskolu absolventu vidū atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā 73% absolventu. Tas ir visai augsts rādītājs. Par apmierinošu atbilstoši finansējumam un prestižam var uzskatīt attiecīgo

rādītāju profesionālajā izglītībā – no profesionālo mācību iestāžu beidzējiem atbilstoši izglītībai strādā 57% absolventu. Pētījuma ietvaros intervētie eksperti ne vienmēr absolventu nestrādāšanu iegūtajā specialitātē vērtē negatīvi, jo gatavība uzsākt darbu citā jomā apliecina spēju pārprofilēties un piemēroties mainīgā darba tirgus situācijai.

Vairāku izglītības tematisko jomu absolventiem ir raksturīgs būtiski augstāks iesaistīšanās līmenis darba tirgū. Augstskolās šādas jomas ir arhitektūra un būvniecība, inženierzinātnes un tehnoloģijas, ražošana un pārstrāde, pakalpojumi, veselības aprūpe un sociālā labklājība, pedagogu izglītība un izglītības zinātnes. Neatbilstoši izglītībai savukārt visbiežāk strādā inženierzinātņu un tehnoloģiju, ražošanas un pārstrādes, humanitāro zinātņu un mākslas tematisko jomu absolventi. Profesionālajās mācību iestādēs augstāks iesaistīšanās līmenis darba tirgū raksturīgs arhitektūras un būvniecības, veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas absolventiem. Visretāk atbilstoši izglītībai strādā lauksaimniecības jomas absolventi. Lauksaimniecības, humanitāro zinātņu un mākslas jomu absolventiem bieži vien nav nekādas darba pieredzes, viņi retāk iekļaujas darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas, un starp viņiem ir salīdzinoši vairāk bezdarbnieku.

Atsevišķu izglītības tematisko jomu absolventi biežāk turpina mācības kādā izglītības iestādē vai paaugstina kvalifikāciju. Augstskolās šādas jomas ir dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas, inženierzinātnes un tehnoloģijas, arhitektūra un būvniecība, lauksaimniecība, bet profesionālajās izglītības iestādēs – humanitārās zinātnes un māksla, dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas, komerczinības un administrēšana.

Latvijas darba tirgū pastāv dzimumu disproporcija gan pēc darba atrašanas ātruma, gan pēc atalgojuma. Vīrieši darbu atrod ātrāk nekā sievietes. Vīrieši arī pelna vairāk nekā sievietes – pie nemainīgiem pārējiem faktoriem vīriešu alga ir vidēji 1,34 reizes augstāka par sieviešu algu. Pastāv arī sakarība starp personas vecumu un iekļaušanos darba tirgū. Jo vecāks students, jo lielāka ir darba uzsākšanas varbūtība jau studiju laikā. Gados vecāki augstskolu absolventi strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai biežāk nekā jaunākie absolventi. Tas ir saistīts gan ar pārdomātāku izglītības programmas izvēli, gan ar to, ka vecākie bieži vien jau strādājuši atbilstošajā profesijā un studēt sākuši tāpēc, lai labāk spētu veikt darba pienākumus. Profesionālās izglītības iestāžu beidzējiem šī sakarība nav tik izteikta – vecākie to absolventi darbu atrod lēnāk nekā jaunākie absolventi.

Vienīgais aspekts, kurā parādās būtiskas atšķirības pēc tautības, ir darbs studiju laikā. Augstskolu beigušie latvieši biežāk nekā citu tautību pārstāvji ir iekļāvušies darba tirgū jau studiju laikā. Profesionālo skolu beigušajiem šī sakarība ir pretēja – latvieši studiju laikā ir iekļāvušies darba tirgū retāk nekā citu tautību pārstāvji. Arī mācību valoda ietekmē augstskolu absolventu profesionālo darbību. Absolventi, kas mācījušies krievu valodā, biežāk izvēlas darbu neatbilstoši iegūtai izglītībai un pelna mazāk nekā tie, kas studējuši latviešu valodā. Visaugstākās algas un konkurētspēja darba tirgū ir absolventiem, kas studējuši angļu valodā. Gan studenti, gan profesionālo mācību iestāžu audzēkņi, kas dzīvo vietās ar augstāku urbanizācijas līmeni, biežāk iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā. Neatbilstoši izglītībai biežāk strādā tie, kas dzīvo Rīgā un lielākajās pilsētās, kurās ir daudzveidīgāks labāk apmaksātu un citādi pievilcīgu darbavietu piedāvājums.

Jo augstāks atalgojums, jo lielāka ir varbūtība strādāt savai izglītībai atbilstošā profesijā. Tomēr šai sakarībai ir izņēmumi. Pedagogu izglītības un izglītības zinātnes, veselības aprūpes un sociālās labklājības, kā arī lauksaimniecības jomu augstskolu absolventi izvēlas strādāt

iegūtajai izglītībai atbilstošu darbu biežāk nekā to varētu paredzēt pēc piedāvātā atalgojuma. To var izskaidrot ar šo jomu pārstāvju lielāku lojalitāti pret izvēlēto profesionālās izaugsmes ceļu, kā arī ar lielāku specializētu un citām jomām grūti piemērojamu zināšanu īpatsvaru. Turpretī tiesību zinātņu, inženierzinātņu un tehnoloģiju studenti biežāk nekā varētu paredzēt pēc atalgojuma strādā profesijās, kas nav saistītas ar iegūto izglītību. Tomēr šajās jomās tiem, kas strādā atbilstoši izglītībai, ir lielāka alga nekā citās jomās nodarbinātajiem. Arī profesionālo izglītības iestāžu absolventu grupā ir izņēmumi. Veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas profesionālo mācību iestāžu beidzēji izvēlas strādāt izglītībai atbilstošu darbu biežāk nekā to varētu paredzēt pēc atalgojuma. Savukārt ražošanas un pārstrādes profesijas apguvušie biežāk nekā varētu paredzēt pēc atalgojuma, izvēlas strādāt ar iegūto izglītību nesaistītās profesijās.

Pastāvīgs darbs studiju laikā (arī tad, ja pēc mācību iestādes beigšanas absolventi neturpina strādāt tajā pašā darbavietā), sekmē ātrāku iekļaušanos darba tirgū. Darba tirgū augstu tiek vērtēta absolventu darba pieredze un iegūtās izglītības kvalitāte, sevišķi teorētisko un praktisko zināšanu līmenis. Darba pieredze ietekmē arī atalgojumu. Augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventi, kas strādājuši jau studiju laikā, pelna vairāk nekā tie, kas nav strādājuši. Nozares eksperti uzskata, ka augstskolām nepieciešams vairāk apvienot teorētisko apmācību ar profesionālo sagatavotību. Turpmāk IZM normatīvajos aktos ir jāparedz izglītības iestāžu ciešāka sadarbība ar darba devējiem un profesionālajām asociācijām, pilnveidojot izglītības programmas un organizējot prakses, plašāk jāievieš stažēšanās – praktisko iemaņu apgūšana darba gaitu sākumā. Tā kā profesionālo izglītību jaunieši bieži izvēlas ekonomisko apstākļu spiesti (vēlas ātrāk iegūt profesiju, lai sāktu strādāt un palīdzēt vecākiem), profesionālās izglītības iestādēm ir jārada iespējas audzēkņiem saņemt atalgojumu par prakses laikā veikto darbu, veidot speciālus mācību ražošanas uzņēmumus, kuros audzēkņi var sākt strādāt speciālistu uzraudzībā pirms kvalifikācijas iegūšanas. Mācību turpināšana bieži vien ir saistīta ar izglītības jomas maiņu. Ekspertu vērtējumā, izglītības sistēmai ir jābūt elastīgākai. Ir jāpaplašina iespējas atgriezties izglītības sistēmā, lai paaugstinātu kvalifikāciju vai pārkvalificētos. Ir jārada moduļu un atsevišķu kursu sistēma, arī realizācijai ar e-izglītības un tālmācības līdzekļiem.

Svarīga loma ir profesionālajai orientācijai un informētībai par iespējām, ko darba tirgū sniedz konkrētās profesijas apguve. Īpaši aktuāls šādas informācijas trūkums ir pamatizglītības un vidējās izglītības pakāpēs. Ir sagaidāma situācijas uzlabošanās, jo ir uzsākta profesionālās karjeras izglītība. Jāpilnveido karjeras izglītība jau pamatskolā, orientējot skolēnus uz profesijas izvēli un profesionālo izglītību. Profesionālās izglītības programmas izvēli ietekmē vairāki subjektīvi faktori – draugu un vecāku ieteikumi, mācību iestādes atrašanās dzīvesvietas tuvumā. Profesionālo izglītības iestāžu beidzēju motivācija strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai ir zemāka nekā augstskolu absolventu motivācija. Augstskolu studiju programmas izvēli lielā mērā nosaka profesija, kurā absolventam jau ir bijusi darba pieredze. Šobrīd nav pieejama apkopojoša informācija par katrai izglītības tematiskajai jomai un pakāpei atbilstošajām profesijām.

Pētījuma rezultātā izdarīti secinājumi un sniegti ieteikumi par karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošanu gan profesionālās, gan augstākās izglītības mācību iestāžu audzēkņiem un absolventiem. Ieteikts palielināt izglītības un profesionālās izvēles konsultāciju, kā arī karjeras plānošanas un darba meklēšanas pakalpojumu pieejamību, izveidojot profesionālās izglītības iestāžu karjeras attīstības atbalsta sistēmu reģionālajā līmenī, bet augstākajā izglītībā – katrā augstākās izglītības iestādē. Tai ir jānodrošina kvalitatīvi karjeras plānošanas un atbalsta pakalpojumi, jāparedz karjeras izglītības iekļaušana audzināšanas darba programmā, skolotāju

profesionālā pilnveide karjeras izglītības īstenošanai, karjeras konsultantu sagatavošana augstskolās, karjeras izglītības atbalsta institūciju kapacitātes stiprināšana. Jauni informācijas un karjeras attīstības atbalsta centri visu veidu izglītības iestādēs jāveido un jau esošie centri jāattīsta, izmantojot valsts budžeta un ESF līdzekļus. Visaptverošas karjeras atbalsta sistēmas vadībai un koordinācijai nav jāveido jauna institūcija, jo par to atbild IZM sadarbībā ar ieinteresētajām pusēm: LM, EM un to padotības iestādēm, kā arī augstākās un profesionālās izglītības iestādēm. Karjeras attīstības un konsultāciju atbalsta centru izveide iekļaujas esošajā izglītības sistēmā.

Izvēli strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai lielā mērā nosaka absolventa motivācija. $\frac{3}{4}$ no absolventiem, kas vēlējās strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, to ir realizējuši. Turpretī atbilstoši izglītībai strādā tikai 24% to absolventu, kuriem bija vienalga, kādu darbu veikt. Kā nestrādāšanas iemesli visbiežāk tiek minēti zems atalgojums izvēlētajā profesijā (pedagogi, veselības aprūpes speciālisti), labākas karjeras iespējas citā profesijā un nespēja Latvijā atrast darbu atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai (ražošanas un pārstrādes, kā arī humanitāro zinātņu un mākslas speciālisti). Profesionālo mācību iestāžu absolventi starp nestrādāšanas iemesliem bieži min nepareizu profesijas izvēli. Profesionālo mācību iestāžu beidzēju vecāku augstāks izglītības līmenis sekmē absolventu darbā iekārtošanās iespējas.

Pēc mācību beigšanas strādāt uz ārzemēm biežāk dodas profesionālo izglītības iestāžu absolventi. Atgriežoties Latvijā, viņi bieži izvēlas strādāt ar iegūto izglītību nesaistītās profesijās. Pēc atgriešanās no ārzemēm gan augstskolu, gan profesionālo mācību iestāžu absolventi pelna ievērojami vairāk nekā tie, kas ārzemēs nav strādājuši. Tam ir divi galvenie cēloņi. Pirmkārt, darba pieredze ārzemēs tiek augstu vērtēta darba tirgū. Otrkārt, personām, kas strādājušas valstīs ar augstāku atalgojumu, atgriežoties Latvijā, ir augstākas prasības pret atalgojumu. Izglītības eksperti pozitīvi vērtē darba pieredzi ārzemēs, ja absolventi strādā atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai un plāno atgriezties Latvijā, bet negatīvi tiek vērtēts darbs ārzemēs, ja izglītība Latvijā iegūta par valsts budžeta līdzekļiem.

Pēdējos gados ievērojami pieaudzis par maksu studējošo skaits un īpatsvars un pastāv disproporcija studējošo sadalījumā pa izglītības jomām. Speciālistu skaita un darba tirgū nepieciešamo vakanču skaita lielāku sabalansētību iespējams panākt, vairāk finansējot jaunās studiju programmas pēc licences iegūšanas, kā arī darba tirgū vairāk pieprasītās studiju programmas. Arvien lielāks jauniešu skaits pēc pamatskolas izglītības ieguves mācības turpina vidusskolā un neizvēlas profesionālās izglītības iestādes. Nenotiek pietiekama kvalificētu speciālistu sagatavošana tautsaimniecības sektoriem. Pētījuma autori iesaka: 1) turpināt finansējuma palielināšanu profesionālajām izglītības iestādēm, tādējādi pilnveidojot to materiāli tehnisko bāzi un paaugstinot pasniedzēju darba kvalitāti; 2) ieviest profesionālo izglītības iestāžu audzēkņu kreditēšanas sistēmu, kas palielinātu iespēju izvēlēties darba tirgū pieprasītu profesiju apguvi. Nepieciešams arī palielināt to absolventu skaitu, kam tiek dzēsti kredīti, attiecinot kredītu dzēšanu arī uz profesijām, kurās dominējoša loma ir privātajam sektoram, piemēram, inženierzinātnēs – būvniecības jomā.

Lai nodrošinātu darba ņēmējus tautsaimniecībai visvairāk nepieciešamajās profesijās, pētījuma autori piedāvā ieviest kredītam pielīdzinātu stipendiju (apmēram 170 Ls mēnesī) prioritāro jomu (dabaszinātņu, vides zinātņu, inženierzinātņu, ražošanas un būvniecības, veselības aprūpes) bakalaura, profesionālo un maģistra studiju programmās studējošajiem. Lai to ieviestu,

nav nepieciešamas lielas papildizmaksas. To varētu veikt jau esošais Studiju fonds. Papildu stipendijas maģistra un doktora programmās studējošajiem ir jānodrošina no ESF līdzekļiem, piesaistot ne tikai valsts budžeta, bet arī darba devēju līdzekļus, kuri par to saņemtu nodokļu atvieglojumus. Pētījuma autori iesaka slēgt līgumus par noteikta laika nostrādāšanu izvēlētajā specialitātē ar pilna laika studējošajiem par valsts budžeta līdzekļiem. Darba ņēmēju aktīvākai iesaistīšanai apmācībās un darba tiesisko attiecību elastības nodrošināšanai nepilna laika studējošajiem, kas vienlaikus strādā, ir nepieciešams grozīt Darba likuma 157.pantu, nosakot darba līgumā vai darba koplīgumā darbinieka tiesības uz mācību un prakses atvaļinājumu, saglabājot darba algu vai vidējo izpeļņu, kā arī jāveic citas normatīvo aktu izmaiņas.

1. LITERATŪRAS APSKATS

1.1. Likumdošanas un politikas dokumentu apskats

1.1.1. Vispārīgie nozares politikas plānošanas dokumenti

Pārmaiņas sabiedrībā un tautsaimniecībā izvirza arvien jaunas prasības augstākajai un profesionālajai izglītībai. Latvijas izglītības politika un normatīvo aktu sistēma tiek veidota saskaņā ar vairākiem konceptuāliem dokumentiem.

Lisabonas stratēģija nosaka ES ekonomiskās attīstības virzienus līdz 2010. gadam, kā vienu no uzdevumiem izvirzot sociālo kohēziju – nodarbinātību un sociālo iekļaušanos.

Eiropas Padome ir apstiprinājusi pamatnostādnes, kas ietver vispārējo ekonomikas politiku un nodarbinātības jautājumus. Saskaņā ar šīm pamatnostādnēm Ministru kabinets (MK) ir akceptējis **Latvijas nacionālo Lisabonas programmu 2005.–2008. gadam** (19.10.2005. MK rīkojums Nr. 684). Programma norāda uz problēmām un galvenajiem rīcības virzieniem Lisabonas stratēģijas izpildei Latvijā, kā arī uz mērķa sasniegšanas rezultatīvajiem rādītājiem. Izglītības un prasmju uzlabošanai programma paredz šādus uzdevumus:

- sadarbības nostiprināšanu starp valsts pārvaldes iestādēm, izglītības iestādēm un darba devējiem izglītības sistēmas piedāvājuma koriģēšanā atbilstoši darba tirgus vajadzībām;
- izmaksu efektivitātes paaugstināšanu visās izglītības pakāpēs un veidos;
- visu līmeņu izglītības pieejamības uzlabošanu un to audzēkņu skaita samazināšanu, kas nepabeidz mācības vai neiegūst profesionālo kvalifikāciju;
- mūžizglītības pieejamības un motivācijas paaugstināšanu;
- tehnoloģisko prasmju un dabaszinātņu zināšanu līmeņa paaugstināšanu;
- profesionālās orientācijas sistēmas pilnveidošanu un tās pakalpojumu pieejamību visiem iedzīvotājiem mūžizglītības kontekstā.

Lai nodrošinātu Lisabonas stratēģijā noteikto uzdevumu izpildi, valdība ir izveidojusi Lisabonas stratēģijas uzraudzības padomi, kuru vada ekonomikas ministrs. Padomes sastāvā ietilpst ar Lisabonas procesu saistītie ministri, Saeimas, pašvaldību un sociālo partneru pārstāvji. Ministrijas un citas atbildīgas institūcijas tām piešķirtā budžeta ietvaros nodrošina Latvijas nacionālās Lisabonas programmas 2005.–2008. gadam izpildi.

Nacionālais stratēģiskais ietvardokuments 2007.–2013. gadam paredz profesionālās un augstākās izglītības programmu rezultātu formulēšanu kompetenču veidā saskaņā ar kvalifikāciju ietvarstruktūru. Tas ir viens no galvenajiem uzdevumiem Eiropas augstākās izglītības telpas veidošanā. Nacionālā kvalifikāciju ietvarstruktūra veidos orientieri darba tirgus prasību saskaņošanai ar izglītības programmām, nosakot vispārējās prasmes, zināšanu līmeņus, attieksmes, ētikas kodeksa prasības. Saskaņā ar to būs jāuzlabo profesiju standartu kvalitāte un jāizstrādā skaidrāki to veidošanas principi.

Lai atbilstoši MK noteiktajiem vidējā termiņa budžeta mērķiem un prioritārajiem attīstības virzieniem attīstītu Latvijā ekonomiku, kas orientēta uz augstas pievienotās vērtības produktu,

un veidotu uz zināšanām balstītu sabiedrību, nepieciešams nodrošināt izglītības kvalitāti un atbilstību darba tirgum, kā arī augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju integrāciju, ko paredz Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija (apstiprināta MK 2001. gada 17. jūlija sēdē, protokols Nr. 34) un ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā” (apstiprināts Saeimas 2005. gada 26. oktobra sēdē).

Mērķtiecīga politikas dokumentu un tiesību aktu sagatavošana un realizācija profesionālās izglītības, augstākās izglītības un mūžizglītības jomā nodrošina tautsaimniecības attīstībai nepieciešamā kvalificētā darbaspēka izglītošanu un profesionālās sagatavotības pilnveidošanu, veicina demokrātijas procesus un sociālo integrāciju, izlīdzina disproporcijas reģionālajā attīstībā. Latvijas NAP 2007.–2013. gadam ir uzsvērts, ka Latvijas attīstības pamatā jābūt sabiedrības spējai radīt jaunas zināšanas un tās izmantot tautsaimniecības attīstībai un vispārējā dzīves līmeņa paaugstināšanai. Kā prioritāte ir minēta cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana. Plāna trīs galvenie aspekti ir uz zināšanām balstīta ekonomika, cilvēkresursi un dzīves kvalitāte.

Izglītības sistēmas funkcionēšanu Latvijā nosaka šādi galvenie likumi:

- Izglītības likums (IL) (stājies spēkā 01.06.1999., publicēts Latvijas Vēstnesī (LV) 17.11.1998., Nr. 343/344);
- Vispārējās izglītības likums (stājies spēkā 14.07.1999., publicēts LV 30.06.1999., Nr. 213/215);
- Profesionālās izglītības likums (PIL) (stājies spēkā 14.07.1999., publicēts LV 0.06.1999., Nr. 213/215);
- Augstskolu likums (AL) (stājies spēkā 01.12.1995., publicēts LV 17.11.1995.);
- Valsts valodas likums (stājies spēkā 01.19.2000., publicēts LV 21.12.1999.);
- Ir sagatavots Augstākās izglītības likumprojekts (AIL), kura mērķis ir sakārtot augstākās izglītības sistēmu atbilstoši Eiropas augstākās izglītības telpas veidošanas principiem.

Saskaņā ar 2001. gada 5. jūlijā izdarītajiem grozījumiem IL tika izstrādāta Izglītības attīstības koncepcija (apstiprināta ar 17.07.2002. MK rīkojumu Nr. 383 “Par izglītības attīstības koncepciju 2002.–2005. gadam”), kurā ir noteikti izglītības sistēmas attīstības mērķi un rīcības virzieni to sasniegšanai. Šī koncepcija tika izstrādāta, ievērojot Latvijas ilgtermiņa ekonomiskajā stratēģijā, NAP, Nacionālajā nodarbinātības plānā un Eiropas Komisijas mūžizglītības memorandā noteiktos mērķus un rīcības virzienus un UNESCO programmā “Izglītība visiem” noteiktās sabiedrības un izglītības attīstības vadlīnijas.

Ar MK 27.09.2006. rīkojumu Nr. 742 tika apstiprinātas jaunās Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam. Koncepcija paredz veikt pieprasījuma izpēti darba tirgū un attīstīt 1. līmeņa augstākās profesionālās izglītības studiju programmas. Bija plānots sākt arī pāreju uz triju gadu programmām pilna laika pamatstudijās. Šī rīcības virziena īstenošana paredzēja darba devēju lielāku iesaistīšanu 4. un 5. līmeņa profesiju standartu un studiju programmu izstrādē. Sadarbībā ar darba devējiem tika izstrādāti vairāk nekā 150 profesiju standarti augstākajā izglītībā. Strauji attīstās 1. līmeņa augstākā profesionālā izglītība, kas īsākā laika posmā sagatavo speciālistus darba tirgum. 2006. gada 1. oktobrī valstī bija 26 koledžas.

Pārmaiņas darba tirgū un nodarbinātības struktūrā prasa veidot tādu cilvēkresursu attīstības politiku, kas veicinātu darbaspēka konkurētspēju darba tirgū. Augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu konkurētspēju var nodrošināt gan kvalitatīvas izglītības programmas, gan atbalsts nākamās profesijas un karjeras izvēles konsultēšanā. Šai ziņā ir pieņemti vairāki nozīmīgi politikas dokumenti un likumdošanas akti (skatīt Atsauces – Normatīvie akti un politikas dokumenti). To realizācijas gaitā Latvijai nozīmīga ir ES valstu pieredze.

1.1.2. Augstākā izglītība un mūžizglītība

1997. gadā uzsāktai augstskolās studējošo kreditēšanas sistēmai un 1999. gadā ieviestajai studiju kreditēšanas sistēmai ar tajās paredzētajām kredītu dzēšanas procedūrām ir jāmotivē augstāko mācību iestāžu absolventi strādāt tautsaimniecībai nozīmīgās profesijās.

2002. gadā IZM apstiprināja Augstākās izglītības, zinātnes un tehnoloģiju attīstības vadlīnijas 2002.–2010. gadam. To galvenie virzieni paredz nostiprināt universitāšu vadošo lomu augstākās izglītības un zinātnes attīstībā, atjaunot zinātnes potenciālu un attīstīt pētījumus inovatīvo tehnoloģiju jomā.

Vienotā rīcības programma mūžizglītības jomā tiek veidota kā turpinājums pašreizējām ES izglītības programmām *Socrates* un *Leonardo da Vinci*, kuras noslēdzas 2006. gada 31. decembrī, *e-learning* programmai, *Europass* iniciatīvai un citām aktivitātēm izglītības un apmācības jomā. No 2009. gada integrētajai rīcības programmai kā papildu programmu ir paredzēts pievienot *Erasmus Mundus*, kas turpināsies līdz 2008. gadam. Rīcības programmas mērķi tiks īstenoti līdz ar četrus sektorālo programmu (*Comenius*, *Erasmus*, *Leonardo da Vinci*, *Grundtvig*) un *Jean Monnet* programmu ieviešanu. Vienotā rīcības programma mūžizglītības jomā aptver laika periodu no 2007. līdz 2013. gadam.

06.02.2007. MK apstiprinājis Mūžizglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam. Mūžizglītības pamatnostādņu mērķis ir izveidot saskaņotu normatīvo aktu sistēmu un efektīvu resursu (arī finanšu) pārvaldi, ievērojot dalītās atbildības un nozaru politikas mijiedarbības principus, vienotas mūžizglītības sistēmas attīstībai.

1.1.3. Profesionālā izglītība

Profesionālās izglītības pilnveidošanas pasākumi tiek veikti kopš deviņdesmito gadu vidus, saskaņojot tos ar ES vadlīnijām profesionālajā izglītībā. Latvijā ir izstrādāta normatīvā bāze profesionālās izglītības kvalitātes uzlabošanai un darba devēju iesaistei profesiju standartu un izglītības programmu izstrādē un novērtēšanā.

Profesionālo izglītības iestāžu darbību reglamentē Izglītības attīstības koncepcija 2002.–2005. gadam, Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam, Latvijas Republikas likumi, MK noteikumi, IZM instrukcijas, rīkojumi un nolikumi, kā arī Profesionālās izglītības centra rīkojumi. Profesionālo izglītības iestāžu darbība bez minētajiem likumiem pamatojas arī uz šādiem likumiem:

- Par Amatniecību (pieņemts 02.02.1993.);
- Par Līgumu starp Latvijas Republikas valdību, Igaunijas Republikas valdību un Lietuvas Republikas valdību par kopējas izglītības telpas izveidi Baltijas valstīm vispārējā vidējā

un profesionālajā izglītībā (līdz augstākās izglītības pakāpei) (pieņemts 11.05.2000., publicēts LV 23.05.2000., Nr. 182/183);

- Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu (pieņemts 20.06.2001., publicēts LV 06.07.2001., Nr. 105).

Profesionālās izglītības programmu īstenošanas kārtību nosaka PIL. Likums reglamentē profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības un pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības īstenošanu un atbilstošas kvalifikācijas piešķiršanu (3. pants). Latvijas izglītības sistēmā ir noteikti pieci profesionālās kvalifikācijas līmeņi (5. pants). Otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības īstenošanu un atbilstošas profesionālās kvalifikācijas piešķiršanu reglamentē AL.

MK nosaka valsts politikas un stratēģijas virzienus profesionālajā izglītībā, profesijas standartus, mācību prakses organizācijas kārtību, valsts atzītu profesionālās kvalifikācijas dokumentu formu, izsniegšanas kritērijus un kārtību, ārvalstīs izsniegtu profesionālo izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecinājošu dokumentu atzīšanas kārtību, kā arī veic citas likumos noteiktās ar profesionālo izglītību saistītās funkcijas.

Profesionālās izglītības saturu reglamentē Valsts profesionālās izglītības standarts, profesijas standarts un profesionālās izglītības programma. MK noteikumi nosaka arī kārtību, kādā licenzējamas profesionālās pamatizglītības, arodizglītības, profesionālās vidējās izglītības, profesionālās ievirzes izglītības, profesionālās pilnveides un profesionālās tālākizglītības programmas.

IZM izstrādā profesionālās izglītības iestāžu paraugnolikumus, izdod instrukcijas, izveido un aktualizē profesiju standartu reģistru un veic citas PIL un IL noteiktās ar profesionālo izglītību saistītās funkcijas. Par eksāmenu norisi, saturu, metodiku un citiem jautājumiem rīkojumus izdod arī Profesionālās izglītības centrs (kopš 2007. gada 1. janvāra pārdēvēts par Profesionālās izglītības administrāciju).

Likumi, Ministru kabineta noteikumi, IZM nolikumi, instrukcijas, rīkojumi un citi dokumenti reglamentē profesionālo izglītības iestāžu darbību, lai nodrošinātu valsts profesionālās izglītības politikas īstenošanu.

1.2. Dati par augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventiem

1.2.1. Augstāko mācību iestāžu absolventu datubāzes pārskats

Lai īstenotu pētījumu, ir nepieciešama absolventu datubāze, no kuras veidot reprezentatīvu izlasi. Datus par izglītības iestāžu absolventiem ir sniegušas mācību iestādes. IZM ir izveidota fizisko personu datu apstrādes sistēma Audzēkņu reģistrs. LIIS ietvaros tika izveidota LAIS, kas paredzēta augstskolu darba procesa automatizēšanai un augstskolu datu uzskaitē (<http://www.lais.lv>). Augstskolas LAIS ir sniegušas datus par personām, kas ieguvušas grādu vai kvalifikāciju laika periodā no 2003. gada oktobra.

Augstāko mācību iestāžu absolventu datubāze satur šādu informāciju: vārds un uzvārds; personas kods; dzimums; dzimšanas datums; valstiskā piederība un tās veids; izglītības

programma un iegūtā izglītības pakāpe; studiju uzsākšanas gads; diploma numurs; diploma izdošanas datums; apmaksas grupa; iepriekšējās izglītības līmenis; iepriekšējās izglītības ieguves gads; dzīvesvietas adrese, uzsākot studijas.

2002./2003. ak. g. absolventu datubāzes pārskats

Saskaņā ar IZM publicētajiem kopsavilkuma datiem 24 valsts un 15 juridisko personu dibinātās augstskolās 2002./2003. ak. g. pamatstudijās un augstākā līmeņa studijās (izņemot studijas doktorantūrā un rezidentūrā) grādu vai kvalifikāciju ir ieguvuši 20 697 absolventi. Absolventu datubāzē ir informācija par 18 023 absolventiem. Šis skaitlis ir mazāks par publicēto, jo dažas mācību iestādes ir sniegušas nepilnīgu informāciju, bet par astoņām augstākās izglītības iestādēm informācija datubāzē nav pieejama.

Atšķirīgais absolventu skaits IZM statistikas datos un datubāzē ir skaidrojams ar dažādo informācijas ieguves veidu. Statistikas dati tiek iegūti, apkopojot informāciju no pārskata „Augstskolas, koledžas pārskats akadēmiskā gada sākumā. 1 – augstskola, koledža”, kas saskaņā ar MK 2001. gada 14. augusta noteikumiem Nr. 368 „Kārtība un termiņš, kādā augstskolas iesniedz Izglītības un zinātnes ministrijā informāciju par savu darbību”, augstākās izglītības iestādēm ir jāiesniedz CSP līdz nākamā akadēmiskā gada 15. oktobrim. Minētajos MK noteikumos ir teikts, ka augstākās izglītības iestādēm jāiesniedz informācija par audzēkņiem arī elektroniskā formā. Tomēr kā obligāta prasība tā tika ieviesta, sākot ar 2004. gadu. Pētījuma veicēji ir pateicīgi tām augstākās izglītības iestādēm, kas atsaucās uz IZM aicinājumu sniegt datus par absolventiem pētījuma vajadzībām. Informācija par 2002./2003. ak. g. augstāko mācību iestāžu absolventu skaitu ir dota 1. pielikumā.

2004./2005. ak. g. absolventu datubāzes pārskats

Saskaņā ar IZM publicētajiem datiem 20 valsts un 13 juridisko personu dibinātajās augstskolās, kā arī 14 valsts un 3 juridisko personu dibinātajās koledžās 2004./2005. ak. g. pamatstudijās un augstākā līmeņa studijās (izņemot studijas doktorantūrā un rezidentūrā) grādu vai kvalifikāciju ieguva 26 007 absolventi. Datubāzē bija informācija par 25 542 absolventiem. Atšķirības par 465 absolventiem jeb 1,8% no publicētā absolventu kopskaita ir izskaidrojamas ar dažos gadījumos sniegto nepilnīgu informāciju. Informācija par divām augstās izglītības iestādēm datubāzē nebija pieejama. Informācija par 2004./2005. ak. g. augstāko mācību iestāžu absolventu skaitu ir dota 2. pielikumā.

1.2.2. Profesionālo izglītības iestāžu absolventu datubāzes pārskats

Profesionālās izglītības iestādēs ir šāda informācija par absolventiem: vārds un uzvārds; personas kods; dzimums; tautība; izglītības programma un iegūtā izglītības pakāpe; mācību iestādes absolvēšanas gads; dzīvesvietas adrese, uzsākot mācības. Pirms šī pētījuma uzsākšanas vienotas datubāzes par profesionālo mācību iestāžu absolventiem faktiski nebija. To neparedz neviens normatīvs akts. Pētījuma veicēji ir pateicīgi tām profesionālās izglītības iestādēm, kas atsaucās uz IZM aicinājumu sniegt datus par absolventiem pētījuma vajadzībām. Audzēkņu un absolventu reģistri un datubāzes ir izveidotas vairākās ES valstīs. Arī Latvijā ir nobriedusi nepieciešamība izveidot vienotu profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu

reģistru. Tas ļautu veikt mācību iestāžu beidzēju monitoringu par viņu turpmāko izglītību un profesionālo darbību. Šādi dati varētu tikt izmantoti regulāru pētījumu veikšanai un nozares politikas pilnveidošanai.

2002./2003. ak. g. absolventu datubāzes pārskats

Pēc CSP datiem, Zemkopības ministrijas (ZM), IZM, LM, Kultūras ministrijas (KM) un Iekšlietu ministrijas (IeM) pakļautībā esošās profesionālās izglītības iestādes, kā arī pašvaldību un privātās profesionālās izglītības iestādes ir absolvējušas 12 537 personas. No izglītības iestādēm iegūtajā datubāzē ir informācija par 7 950 absolventiem. Vairāk nekā 4,5 tūkstoši jeb 1/3 absolventu skaita atšķirība starp CSP un datubāzes datiem izskaidrojama ar faktu, ka vairākas profesionālās mācību iestādes sniedza nepilnīgu informāciju par absolventiem, bet 30 mācību iestādes informāciju neiesniedza vispār, tostarp visas privātās mācību iestādes. Informācija par 2002./2003. ak. g. profesionālo mācību iestāžu absolventu skaitu ir dota 3. pielikumā.

2004./2005. ak. g. absolventu datubāzes pārskats

Pēc CSP datiem, ZM, IZM, LM, KM un IeM pakļautībā esošās profesionālās izglītības iestādes, kā arī pašvaldību un privātās profesionālās izglītības iestādes ir absolvējušas 9 963 personas. Datubāzē tika iegūta informācija par 7 159 absolventiem. 2804 jeb 28% absolventu skaita atšķirība starp CSP un datubāzes datiem izskaidrojama ar faktu, ka vairākas profesionālās mācību iestādes sniedza nepilnīgu informāciju, bet 23 mācību iestādes informāciju neiesniedza vispār, tostarp visas privātās mācību iestādes. Informācija par 2004./2005. ak. g. profesionālo mācību iestāžu absolventu skaitu ir dota 4. pielikumā.

Profesionālo izglītības iestāžu datubāzes nepilnības un ieteiktie uzlabojumi

Analizējot datus par profesionālo mācību iestāžu absolventiem, bija jāaskaras ar grūtībām noteikt atbilstošā akadēmiskā gada absolventu ģenerālkopas lielumu. Pārskatos, kas iesniegti CSP (forma PROF-1), profesionālās mācību iestādes apkopojušas informāciju par visiem absolventiem, arī par tiem, kas beiguši izglītības iestādi bez kvalifikāciju apliecināšanas dokumenta (t. i., nenokārtojot kvalifikācijas eksāmenu). Absolventi, kuriem nav piešķirta kvalifikācija nav šī pētījuma mērķim atbilstošā grupa. Tomēr iegūt precīzu informāciju par viņiem nebija iespējams.

Profesionālās izglītības iestāžu līmenī nav pieejama arī detalizēta informācija par iegūto izglītības līmeņu sadalījumu. CSP apkopotie dati ietver arī profesionālo pilnveides izglītību un profesionālo tālākizglītību (izglītības klasifikācijas 20. un 30. līmenis), kā arī vispārējo vidējās izglītības izlīdzinošo programmu. Arī šie absolventi nav šī pētījuma mērķiem atbilstošā grupā.

1.3. Iepriekš veikto pētījumu apskats

1.3.1. Latvijā veiktie pētījumi

Līdz šim vairākas institūcijas un pētnieku grupas ir pētījušas darba tirgus attīstību Latvijā, kā arī dažādus izglītības iestāžu absolventu nodarbinātības aspektus. Tomēr regulāra augstskolu

un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālās darbības izpēte nav veikta. Šajā sadaļā sniegts pārskats par visiem publicētajiem/pieejamajiem Latvijā veiktajiem pētījumiem par absolventu darba un dzīves gaitām.

Ceļi un gaitas (1983.–1998. g.). LU FSI salīdzinošais starptautiskais longitudinālais pētījums par 1965.–1966. g. dzimušo dzīves un darba gaitām ir pirmais un pagaidām visplašākais absolventu profesionālās darbības pētījums Latvijā. Šajā pētījumā tika aptaujāti 3 810 vidusskolu un profesionālo mācību iestāžu (profesionāli tehnisko vidusskolu un tehnikumu) 1982./1983. mācību gada absolventi. Turpmākajos pētījuma posmos (1988., 1993. un 1998. gadā) tie paši jaunieši tika aptaujāti atkārtoti, izmantojot gan pasta aptaujas metodes, gan tiešās intervijas. 1998. gada aptaujā piedalījās apmēram 1600 respondentu, kas uzskatāms par labu rādītāju. Tomēr pastāvēja risks, ka minētajos pētījuma posmos galvenokārt piedalījās tie respondenti, kuru dzīves un darba gaitas ir bijušas veiksmīgas, bet nepiedalījās tie izlases kopumā iekļautie absolventi, kuru dzīves un darba gaitas ir bijušas mazāk veiksmīgas, kā arī no Latvijas aizbraukušie mācību iestāžu absolventi. Pētījuma rezultāti uzrādīja labas salīdzinājuma un karjeras attīstības analīzes iespējas saistībā ar vairākiem faktoriem – ģimenes nodibināšanu, profesionālo mobilitāti, absolvētās izglītības iestādes tipu, respondentu tautību, bērnu skaitu ģimenē, apdzīvotās vietas tipu u. c. Pētījuma rezultāti Sorosa fonda projektu ietvaros ir salīdzināti ar attiecīgās kohortas karjeras iespējām darba tirgū Igaunijā un Lietuvā (Saar, Trapenciere, Koroleva et al., 1997).

Valsts darba tirgus attīstības prognoze saistībā ar darba tirgus izglītības sistēmā (1997. g.). Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta pētījumā, kura pasūtītāja bija IZM, veikta Latvijas darba tirgus un nodarbinātības struktūras analīze par 1990.–1996. gadu. Pētījuma rezultātā izstrādāta valsts darba tirgus attīstības prognoze līdz 2010. gadam divos variantos.

Jauniešu profesionālā izglītība un izredzes darba tirgū (1997. g.). Šajā Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta pētījumā galvenā uzmanība ir pievērsta profesionālo skolu absolventu izredzēm darba tirgū. Pētījumā tika analizēts profesionālās izglītības iestāžu izvietojums, audzēkņu komplektēšanas areāli, skolu absolventu izkliede, audzēkņu skaita dinamika un profesionālās izglītības iestāžu absolventu – bezdarbnieku teritoriālais izvietojums.

Augstākā izglītība un darba tirgus Latvijā (2001. g.). Rīgas Ekonomikas augstskolas (D. Pauna, K. Krēšļiņš) pētījuma mērķis bija izanalizēt, kā augstākā izglītība atspoguļojas zināšanās, prasmēs, absolventu vērtību sistēmā un kādā mērā tas saskan ar prasībām darba tirgū. 120 lielu un vidēju Rīgas uzņēmumu aptauja liecināja, ka pastāv neatbilstība starp augstākās izglītības iestāžu un darba devēju izvirzītajām prioritātēm. Darba devēji augstāk vērtēja saskarsmes un sociālās prasmes, kā arī spēju izmantot iegūtās zināšanas praksē, bet augstākās izglītības iestādes – teorētiskās zināšanas.

Nacionālā Observatorija. Latvijas Akadēmiskās informācijas centrs (AIC) kopš 1990. gadu beigām veic profesionālās izglītības analīzi un tās atbilstību darba devēju prasībām (A. Rauhvargers, B. Ramaņa u. c.). Nacionālā Observatorija ir veikusi šādus pētījumus profesionālās izglītības jomā:

- Profesionālā izglītība (katru gadu);
- Terciārā izglītība;

- Sociālo partneru loma profesionālās izglītības attīstībā Latvijā;
- Kas Latvijā meklē darbu? (šis pētījums tika veikts sadarbībā ar Burgundijas reģionālo nodarbinātības un izglītības observatoriju – OREF);
- Latvijas profesionālās izglītības sistēmas atbilstība jaunajiem ekonomiskajiem apstākļiem;
- Profesionālā tālākizglītība Latvijā;
- Regulētās profesijas Latvijā;
- Profesionālās izglītības iestāžu skolotāju izglītība un tālākizglītība;
- Cilvēkresursi un profesionālā izglītība Latvijas rajonos.

Sākotnēji Nacionālā Observatorija regulāri publicēja pētījumu rezultātus izdevumos „Profesionālā izglītība Latvijā”. Tomēr nepietiekamā finansējuma dēļ rezultāti pašlaik ir atrodamī tikai internetā AIC mājaslapā (www.aic.lv). Šajos ikgadējos pētījumos uzsvars tiek likts uz esošās situācijas analīzi un izmaiņām profesionālās izglītības politikā, profesionālās izglītības programmās, audzēkņu skaitā un sastāvā. Tiek analizēts skolotāju sastāvs, aplūkotas atskaitīto audzēkņu un bezdarbnieku problēmas, kā arī starpvalstu projektu ietekme uz profesionālo izglītību Latvijā. Nacionālās Observatorijas pētījumi tiek veikti ar Eiropas Izglītības fonda un IZM atbalstu. Turpmāk tekstā aplūkoti tikai tie pārskati, kuros skartas profesionālās izglītības absolventu darba gaitas un darba tirgus attīstības tendences.

Nacionālās Observatorijas ziņojums Eiropas Izglītības fondam (1997. g.). Sastādītāji: I. Cvetkova, B. Martuzāns, A. Rauhvargers.

Šī pētījuma laikā Latvijā profesionālo izglītību varēja apgūt aptuveni 320 arodos un specialitātēs. Pētījumā izdarīti secinājumi par audzēkņu skaita pieaugumu komercizglītības, apkalpojošo arodu, transporta un sakaru izglītības programmās, kā arī samazinājumu – lauksaimniecības un mežkopības izglītības programmās. Profesionālās izglītības kvalitāte raksturota ar absolventu nodarbinātību. 1996. gada 1.oktobrī Nodarbinātības valsts dienestā bija reģistrēti 88 542 bezdarbnieki, no tiem 2775 jeb 3% bija 1995./1996. mācību gada valsts un pašvaldību profesionālās izglītības iestāžu absolventi un 1798 vidusskolu absolventi.

Ziņojumā analizēti bezdarba iemesli: nepietiekams darbavietu skaits reģionā, vietējā darba tirgus pārsātinātība ar noteiktas profesijas darbaspēku, izglītības programmu neatbilstība darba tirgus prasībām, izglītības iestādes nespēja nodrošināt kvalitatīvu aroda vai specialitātes apguvi. Rajonos ar vislielāko bezdarbnieku skaitu tika konstatēts arī visvairāk absolventu – bezdarbnieku. Vislielākais bezdarbnieku īpatsvars no kopējā audzēkņu izlaiduma bija pašvaldību mācību iestādēs – 57%, ZM mācību iestādēs – 30%, IZM mācību iestādēs – 21%, LM mācību iestādēs – 19%, KM mācību iestādēs – 7%. Lielākais absolventu – bezdarbnieku īpatsvars bija transporta un sakaru (34%), lauksaimniecības un mežkopības (33%), apkalpojošo arodu un mājas zinību (30%), amatu un rūpnieciskās ražošanas (20%) izglītības programmās. Transporta un sakaru izglītības programmās lielākais absolventu – bezdarbnieku skaits bija autoatslēdznieku un celtna operatora programmās. Lauksaimniecības un mežkopības programmās lielākais bezdarbs bija tādos arodos kā lauksaimnieks, zemkopis, laukstrādnieks, zemnieks, bet apkalpojošo arodu un mājas zinību izglītības programmu grupā – drēbnieks, šuvējs, pavārs, lauku māju saimiece. Amatu un rūpnieciskās ražošanas izglītības programmās lielākais absolventu – bezdarbnieku skaits bija galdnieka, būvgaldnieka, apdares darbu strādnieka, desu meistara un lauksaimniecības produktu pārstrādātāja programmās.

Nacionālās Observatorijas ziņojums “Profesionālā izglītība Latvijā” (1998. g.). Sastādītāji: I. Cvetkova, B. Martuzāns, B. Ramaņa, A. Rauhvargers.

Viena no šī pētījuma tēmām bija profesionālās izglītības iestāžu absolventu nodarbinātība. 1997. gada 1. oktobrī Nodarbinātības valsts dienestā bija oficiāli reģistrēti 88 591 bezdarbnieki, tai skaitā 1052 1996./97. mācību gada valsts un pašvaldību profesionālās izglītības mācību iestāžu absolventi, kuru īpatsvars kopējā bezdarbnieku skaitā bija 1,2%. Salīdzinājumā ar 1996. gadu reģistrēto profesionālās izglītības mācību iestāžu absolventu – bezdarbnieku skaits bija samazinājies. Viens no galvenajiem iemesliem, kas ietekmēja straujo absolventu – bezdarbnieku skaita samazināšanos, bija izmaiņas likumā „Par obligāto sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumā” (1995. g.). 1997. gada 7. janvārī pieņemtās šā likuma izmaiņas vairs neparedzēja bezdarbnieku pabalsta izmaksu tām personām, kas nav pakļautas apdrošināšanai, t. i., arī profesionālās izglītības mācību iestāžu absolventiem. Pētījumā analizēts profesionālās izglītības iestāžu absolventu bezdarbs saistībā ar izglītības iestāžu pakļautību. Autori secina, ka vislielākais bezdarbnieku īpatsvars no kopējā audzēkņu izlaiduma bija no pašvaldību mācību iestādēm – 12%, ZM mācību iestādēm – 11%, IZM mācību iestādēm – 8%, LM mācību iestādēm – 4%, KM mācību iestādēm – 3%. Lielākais absolventu – bezdarbnieku skaits bija amatu un rūpnieciskās, apkalpojošo arodu un mājas zinību, lauksaimniecības un mežkopības izglītības programmās.

Nacionālās Observatorijas ziņojums “Profesionālās izglītības modernizācija Latvijā” (2001. g.). Sastādītāji: B. Ramaņa, V. Hodireva, S. Siliņa.

Pētījumā konstatēts, ka aptuveni $\frac{2}{3}$ nodarbināto bija vidējā izglītība, ieskaitot profesionālo (62%), bet 22% – augstākā izglītība. 16% strādājošo bija pamatizglītība vai zemāka izglītība. Lai gan kopējais nodarbināto skaits 2000. gadā, salīdzinot ar 1999. gadu, bija samazinājies, tomēr nedaudz bija pieaudzis to nodarbināto sieviešu skaits, kam ir augstākā izglītība. Mainoties darba tirgus pieprasījumam, bija mainījušās arī profesionālo izglītības iestāžu piedāvātās izglītības programmas. Kopš 1997. gada profesionālās izglītības iestādes sāka piedāvāt pedagoģiskās korekcijas profesionālās pamatizglītības programmas (jauniešiem, kas pēc pārtraukuma atgriežas izglītības sistēmā un kam ir svarīgi iegūt profesionālās iemaņas un pamatizglītību), bet kopš 1999. gada tiek piedāvātas arī pirmā līmeņa augstākās profesionālās izglītības programmas. 2000. gada oktobrī LM Nodarbinātības valsts dienestā bija reģistrēti 94 270 bezdarbnieki, no kuriem 523 jeb 0,6% bija 1999./2000. mācību gada profesionālo izglītības iestāžu absolventi.

CSP Darbaspēka apsekojums (2000. gada maijs).

Šajā apsekojumā respondentiem, kas absolvējuši profesionālās izglītības iestādes 1990.–1999. gadā, papildus tika uzdoti jautājumi par iegūto izglītību. No visiem aptaujātajiem profesionālo izglītības iestāžu absolventiem 28% bija bez darba, 42% strādāja citā profesijā, bet 30% strādāja apgūtajā profesijā. Bez darba bija palikuši 29% absolventu, kas ieguvuši profesionālo vidējo izglītību, un 27% absolventu, kas ieguvuši arodizglītību. Pēc CSP datiem, 13% no 2000. gada profesionālās izglītības iestāžu absolventiem turpināja mācības augstskolās, bet 20% no visiem 2000./2001. mācību gadā augstskolu pamatstudijās uzņemtajiem bija vidējā profesionālā izglītība.

Profesionālās izglītības iestāžu absolventu darba gaitu izpēte (2001. g.).

Šī LU FSI pētījuma mērķis bija izpētīt profesionālās izglītības iestāžu 1999. gada absolventu darba gaitas, noskaidrot viņu apmierinātību ar profesijas izvēli un iegūto izglītību, kā arī

profesionālās izglītības līmeņa un iegūtās kvalifikācijas atbilstību pieprasījumam darba tirgū. Absolventu aptaujas metode bija tiešā intervija. Stratificēta nejauša izlase tika veidota, balstoties uz 1999. gadā veiktās aptaujas respondentu kartotēku. No šīs kartotēkas nejauši tika atlasītas 500 respondentu adreses, kas tika iesniegtas pārbaudei PMLP IeRD. Mērķa izlases apjoms bija 468, realizētās izlases apjoms 337 personas, bet respondences līmenis 72%. Nerespondence galvenokārt bija izskaidrojama ar šī vecuma jauniešu mobilitāti.

Kultūrizglītības iestāžu absolventu darba tirgus pētījums: pieprasījums un piedāvājums (2002. g.). Pētījuma pasūtītājs – KM, izpildītājs – Baltijas Sociālo zinātņu institūts (atbildīgā L. Jeruma).

Pētījumā tika veikta 23 ekspertu (vidējo profesionālo kultūrizglītības iestāžu vadītāju un pedagogu) un 23 kultūrizglītības augstskolu vadītāju un pedagogu anketēšana ar paš aizpildāmām anketām, kā arī 288 kultūrizglītības iestāžu 2002. gada absolventu datorizētā telefonintervēšana (180 absolventiem bija vidējā profesionālā izglītība, 108 bija Latvijas Mākslas akadēmijas (LMA) absolventi). Pētījuma mērķis bija izpētīt kultūras speciālistu pieprasījumu un piedāvājumu darba tirgū no 1995. līdz 2002. gadam.

Vidējo profesionālo mākslas izglītības iestāžu skolotāji raksturoja darba tirgu mākslas sfērā Latvijā kā ļoti šauru sakarā ar iedzīvotāju zemo pirktspēju. Darba tirgus bija kļuvis haotiskāks. Amatniekiem ar vidējo profesionālo izglītību bija grūti atrast tajā sev vietu. Darba devēji priekšroku deva nekvalificētam, lētam darbaspēkam, kā arī izvēlējās sadarboties ar speciālistiem ar augstāko izglītību, kas, iespējams, bija pārlietu kvalificēti attiecīgajam darbam. Bija vērojama neatbilstība starp veicamajam darbam nepieciešamo kvalifikāciju un darba veicēja kvalifikāciju.

Šādā situācijā galvenie veidi, kā uzsākt darba gaitas specialitātē, bija amatnieka (ar savu darbnīcu) vai vizuālās mākslas skolotāja darbs, ja bija iespēja iegūt mākslas skolas skolotāja kvalifikāciju. Tāpēc tipiskākā mākslas vidusskolu absolventu uzvedība visos Latvijas novados bija studijas augstskolā saistībā ar apgūto specialitāti kultūrizglītības jomā – LMA, LU, Rīgas Tehniskajā universitātē (RTU), Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā (RPIVA), Liepājas Pedagoģijas akadēmijā (LPA), Rēzeknes augstskolā (RA) u. c. Tālāka izglītošanās absolventiem pavēra gan karjeras, gan labāk apmaksāta darba iespējas.

Lai uzlabotu kultūrizglītības iestāžu absolventu sagatavotību darba tirgum, pētījuma eksperti izteica šādus ierosinājumus:

- mainīt valsts politiku attiecībā uz kultūru, celt tās prestižu sabiedrībā;
- uzlabot mācību iestāžu materiāli tehnisko bāzi;
- izstrādāt sadarbības modeļus starp mācību iestādi un potenciālajiem darba devējiem;
- informēt kultūrizglītības iestāžu vadību par darba tirgus izpētes rezultātiem.

Ekspertu ieteikumi par studiju saturu:

- uzlabot mācību programmu saturu atbilstoši izmaiņām darba tirgū, iekļaut mācību programmās priekšmetus zināšanu paplašināšanai (piemēram, svešvalodas, datorzinības u. c.);
- visu izglītības līmeņu absolventiem jāklūst mērķtiecīgākiem, mobilākiem, atvērtākiem jaunām zināšanām;

- pamatojoties uz profesiju standartā paredzētajām prasmēm un zināšanām, pārstrādāt studentu mācību programmas (piemēram, funkcionālā dizaina nodaļā – padziļināti studēt nozares tehnoloģiskās iespējas un jaunākos materiālus).

Nodarbinātības tendences LU absolventu vidū (2001. g.). Autori: A. Šņitņikovs, S. Vanaga.

Pētījuma mērķis bija noskaidrot noteiktu LU absolventu grupu nodarbinātību. Tika aptaujāti 204 sešu akadēmisko (bakalaura un maģistra) programmu absolventi (telefonaptauja – 100 respondenti, anketēšana – 104 respondenti). Izlasei maģistrantūras absolventi tika meklēti, izmantojot katedru rīcībā esošās ziņas par bijušo studentu adresēm. Šādi izdevās atrast tikai daļu no absolventiem. No bakalaura studiju beidzējiem tika aptaujāti tie, kas turpināja mācīties attiecīgās nozares maģistrantūrā. Tika izraudzīti 1999./2000. mācību gada iestājekāmenu konkursa pieteikumi tajās studiju programmās, kurās bija vislielākais un vismazākais konkurss: dabas zinātnēs – ģeogrāfija un optometrija, humanitārajās zinātnēs – psiholoģija un slāvu filoloģija un sociālajās zinātnēs – politoloģija un bibliotēkzinātne. Nelielā aptaujāto skaita dēļ šī izlase neļāva attiecināt iegūtos rezultātus uz visiem augstskolas beidzējiem. Pētījumā tika izmantota kvotu izlase, kas nedeva iespēju aprēķināt statistisko kļūdu. Tomēr šo pētījumu var uzskatīt par pirmo, kurā tika noskaidrota absolventu nodarbinātība.

Pētījumā tika noskaidrots, vai absolventi strādā, un, ja nestrādā, kādi tam ir iemesli, cik darbavietās viņi strādā, vai ir mainījuši darbavietu kopš pabeidza mācības, vai strādā pilnā vai nepilnā slodzē, kāds ir darba līguma veids, vai viņi strādā valsts vai privātajā sektorā, kādā nozarē un kādā amatā viņi strādā, kādi ir viņu darba pienākumi un vai darbs atbilst iegūtajai specialitātei, kā absolventi atraduši pašreizējo darbu, cik lielā mērā universitātē iegūtās zināšanas viņi uzskata par noderīgām, vai absolventi kopumā ir apmierināti ar esošo darbu un atalgojumu.

Analizējot nozares, kurās strādāja maģistrantūras absolventi, varēja secināt, ka lielākā daļa bija nodarbināti apkalpojošajā sfērā. Politoloģijas absolventi strādāja pārsvarā valsts pārvaldē, bibliotēkzinātnes absolventi – lauku un pilsētu bibliotēkās, psiholoģijas un ģeogrāfijas absolventi – izglītības iestādēs, optometrijas absolventi – veselības aprūpes iestādēs. Pētījums parādīja, ka respondenti vairāk strādāja kā speciālisti, tādējādi darbā izmantojot iegūtās speciālās zināšanas. Tikai dažos gadījumos respondentu sniegtās atbildes liecināja par mazāk kvalificēta darba veikšanu. Pārsvarā darba pienākumi bija saistīti ar specialitāti. Tie, kas ieņēma vadošos amatus, atbildēja, ka viņu darba pienākumos ietilpst organizēt padoto darbu, vadīt un koordinēt projektus. Aptaujā tika noskaidroti populārākie darbā iekārtošanās kanāli.

Augstākās izglītības un darba tirgus dialoga veicināšana (2002. g.). Autori: S. Vanaga, A. Šņitņikovs, finansētājs Sorosa fonds – Latvija.

Šī pētījuma mērķis bija izpētīt, kā Daugavpils universitātes (DU) akadēmisko un profesionālo studiju programmu absolventi iekļaujas vietējā darba tirgū, kāda ir universitātes, pašvaldības un vietējo darba devēju sadarbība Latgales reģionā. Uzmanība tika pievērsta arī atšķirībām starp dažādu bakalaura un maģistra studiju programmu absolventiem. Tika noteikts, vai studijas var uzskatīt par ekonomiski izdevīgām pašiem absolventiem un sabiedrībai kopumā. Pētījumā veiktas intervijas ar universitātes administrācijas pārstāvjiem, studiju programmu direktoriem un studentiem. Pētījuma objekts bija visi 444 DU pilna laika bakalaura, maģistra un profesionālo programmu 2001. gada absolventi, no kuriem tika aptaujāti 350 (79%). Pētījuma metodes – telefonaptauja (350 intervijas), ekspertu intervijas un viena fokusgrupas diskusija.

Aptaujā tika noskaidrota informācija par absolventu darba gaitām un ienākumiem un par to, vai darbs atbilst iegūtajai specialitātei. DU sadarbība ar studentu potenciālajiem darba devējiem tika raksturota kā nesistemātiska. Viens no izplatītākajiem darbā iekārtošanās veidiem bija darba atrašana ar mācību prakses palīdzību. Darbavietas un statusa ziņā absolventi maģistri bija labvēlīgākā situācijā nekā bakalauri. Maģistri biežāk strādāja pilnā slodzē ar pastāvīgu darba līgumu, bija apmierinātāki ar savu darbu, kā arī saņēma lielāku atalgojumu. Tomēr daļa aptaujāto absolventu uzskatīja, ka viņu kvalifikācija ir augstāka nekā nepieciešams viņu darbavietā. Analīze, izmantojot Profesiju klasifikatoru, liecināja, ka 13% absolventu ir „pārizglītoti” attiecībā uz viņu ieņemamo amatu un darba pienākumiem. Pētījums atklāja, ka ekonomiskā atdeve (gan privātā, gan sociālā) no bakalaura un maģistra izglītības DU ir pozitīva. No reģionālās attīstības viedokļa ieteikums bija daļu augstākās izglītības piedāvāt koledžas tipa izglītības veidā, dodot iespēju īsākā laikā apgūt atsevišķas profesijas ar iespējām turpināt augstāko izglītību universitātē.

Profesionālās izglītības programmu piedāvājuma un darba tirgus pieprasījuma analīze no valsts budžeta finansējamo izglītojamo skaita noteikšanai Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstības kontekstā (2002. g.).

Šajā Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts pētījumā analizēts profesionālās izglītības piedāvājums un profesionālās izglītības iestāžu absolventu bezdarbs un izteiktas prognozes, ka nākotnē iedzīvotāju nodarbinātības struktūrā var notikt pārmaiņas, kurām jāpieskaņo profesionālā izglītība:

- lauksaimniecības sektorā nodarbinātība un pieprasījums pēc darbaspēka samazināsies;
- pieprasījums pēc darbaspēka samazināsies arī industriālajā sektorā, it sevišķi apstrādājošajā rūpniecībā;
- turpinās palielināties pieprasījums pēc darbaspēka pakalpojumu nozarēs, sevišķi mazpilsētās un laukos.

Pētījumā secināts, ka pakalpojumu sektorā gaidāmas būtiskas strukturālas pārmaiņas. Samazināsies valsts pārvaldes darbinieku skaits, nedaudz samazināsies nodarbināto skaits veselības aprūpē un izglītībā, samazināsies pieprasījums pēc transporta un sakaru darbiniekiem, bet palielināsies pieprasījums pēc sociālās aprūpes darbiniekiem, speciālistiem finanšu starpniecībā, nekustamo īpašumu izmantošanā, nomā un komercdarbībā. Palielināsies vajadzība pēc valsts aizsardzības darbiniekiem, dažāda līmeņa juristiem, policistiem, robežsargiem, muitas darbiniekiem, pieaugs pieprasījums pēc komunālo, sociālo un individuālo pakalpojumu darbiniekiem, tūrisma organizatoriem.

Kopējais darbaspēka pieprasījums Latvijā, pēc pētījuma autoru domām, tuvākajā nākotnē turpinās samazināties, aktivizēsies profesiju maiņas process, izzudīs ne tikai atsevišķas profesijas, bet pat veselas profesiju grupas (tradicionālie metalurģijas speciālisti, krāvēji, dažādu profesiju inženieri u. c.). Nesabalansētība darba tirgū var ievērojami palielināties, un situācija kļūs dinamiskāka, pārmaiņas – straujākas un kardinālākas. Līdz ar to profesionālās izglītības sistēmai ir jākļūst elastīgākai. Secināts, ka profesionālā izglītība, arī arodizglītība joprojām lielā mērā attīstās uz iepriekš iedibinātām tradīcijām, ko raksturo nesamērīgi augsts augstākās izglītības un zems profesionālās izglītības īpatsvars.

Latvijas sociālajām un ekonomiskajām vajadzībām nepieciešamās vispārējās prasmes (2003. g.). Pētījuma veicējs: Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS (projekta vadītāji D. Cālīte un S. Mikuda).

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, kādas ir augstskolu un profesionālās vidējās izglītības iestāžu absolventu vispārējās prasmes un kādas tās ir nepieciešamas, lai varētu rezultatīvi strādāt mūsdienu apstākļos. Balstoties uz iegūtajiem rezultātiem, izstrādātas rekomendācijas, kā paaugstināt izglītības programmu piedāvājuma vispārējo prasmju apguves atbilstību darba tirgus un dzīves prasībām.

Pētījuma metode – aptauja (intervijas tika veiktas respondentu darbavietās, anketējot gan absolventus, gan darba devējus). Izlase aptvēra 486 absolventus, kuri pēdējo triju gadu laikā bija ieguvuši augstākās vai profesionālās vidējās mācību iestādes diplomu un kuri strādāja. Izlasē tika iekļautas perspektīvākās nozares – kokapstrāde, informācijas tehnoloģijas un telekomunikācijas, tranzītpakalpojumi, farmaceitiskā ķīmija, tūrisms. Tika plānots aptaujāt 1200 respondentus, taču tas neizdevās. Aptaujas gaitā no pētījuma tika izslēgta tūrisma nozare, jo izvēlētajos uzņēmumos nebija iespējams veikt intervijas. Daudzu uzņēmumu atteikums sadarboties tika pamatots ar laika trūkumu, darbinieku aizņemtību, nevēlēšanos sadarboties, konfidencialitāti. Tāpat ļoti reti uzņēmumos bija pieejama informācija par absolventu nodarbinātību uzņēmumā.

Absolventi savas saskarsmes prasmes, organizatoriskās un vadības prasmes, prasmes mācīties, datorprasmes un krievu valodas prasmes visumā vērtēja kā labas. Visaugstāk viņi vērtēja savas latviešu valodas prasmes, zemāk – uz robežas starp labām un vidējām – angļu valodas prasmes. Augstāko izglītību ieguvušie respondenti savas prasmes vērtēja augstāk nekā profesionālās vidējās izglītības iestādi beigušie. Sievietes visu nepieciešamo prasmju līmeni (izņemot angļu valodu) vērtēja augstāk nekā vīrieši.

Pētījuma rezultāti apstiprināja hipotēzi, ka augstskolu un profesionālās vidējās izglītības iestāžu absolventu vispārējās prasmes tikai daļēji atbilst darba devēju gaidītajām. Darba devēji visas absolventu prasmes, izņemot angļu valodas prasmi, vērtēja zemāk nekā absolventi paši. Darba devēji absolventu prasmes mācīties, datorprasmes, angļu un krievu valodas prasmes vērtēja kā labas; organizatoriskās un vadības prasmes un saskarsmes prasmes – kā vidējas. Visaugstāk, uz robežas starp labām un attīstītām, viņi vērtēja absolventu latviešu valodas prasmes.

Visi respondenti uzskatīja, ka uzlabojumi jāveic pamatzglītības un vidējās izglītības programmās, lielāku vērību pievēršot valodu, datoru un saskarsmes prasmju pilnveidei, kā arī prasmēm mācīties, vidusskolā – arī organizatorisko un vadības prasmju apguvei. Tāpat respondenti uzskata, ka augstskolām un profesionālās izglītības iestādēm lielāka vērība jāveltī profesionālo prasmju apguvei izvēlētajā specialitātē.

Pēc respondentu domām, lielākā daļa absolventu strādā profesijā, kura vismaz daļēji atbilst viņu iegūtajai izglītībai. Savukārt visu nozaru darba devēji (izņemot izglītību) uzskata, ka darbinieku iegūtās izglītības atbilstībā pastāv problēmas. Vislielākās tās ir telekomunikāciju nozarē, ievērojamas – tranzīta nozarē un informācijas tehnoloģiju apakšnozarē. Vidējās profesionālās izglītības atbilstība profesionālajām prasībām ir daudz zemāka nekā augstākās izglītības atbilstība. Visbiežāk respondenti uzsver nepieciešamību izglītībai pārorientēties no zināšanu apguves uz praksi, pievērst lielāku uzmanību teorētisko zināšanu praktiskai pielietošanai. Daudzi uzsver, ka ir nepieciešams regulāri atjaunot izglītības programmu saturu, atrisināt mācību praksi un pasniedzēju personāla problēmas (īpaši augstskolās). Visiem ir svarīga darba tirgus pieprasījuma un izglītības piedāvājuma lielāka saskaņotība.

Reģionālās augstskolas un reģionu attīstība – Ventspils un Vidzemes augstskolas (2003. g.). Pētījums veikts Rīgas Ekonomikas augstskolā (A. Tīfentāls, G. Zvīgulis).

Pētījumā tika lietotas kvalitatīvās analīzes metodes (strukturētas intervijas ar sešiem augstākās izglītības ekspertiem, intervijas ar reģionālo augstskolu vadības pārstāvjiem, pašvaldību pārstāvjiem un NVA nodaļu darbiniekiem) un kvantitatīvās analīzes metodes (aprakstoša statistikas datu analīze par reģionālajām augstskolām un to absolventiem, NVA apkopoto datu analīze par darba tirgu). Pētījuma mērķis bija izpētīt Latvijas reģionālo augstskolu ietekmi uz reģionu sociālekonomisko vidi un spēju atbalstīt reģionu ekonomisko attīstību, veicot analīzi par Vidzemes un Ventspils augstskolām. Šīs augstskolas bija vislabāk piemērotas salīdzinošai analīzei – abas dibinātas apmēram vienā laikā, tām bija līdzīgas studiju programmas. Pētījumā tika izvirzīti kritēriji augstskolu piedāvāto studiju programmu atbilstībai reģiona ekonomiskajām vajadzībām. Tika analizēts augstskolu absolventu ieguldījums reģiona sociālekonomiskajā attīstībā. Augstskolas pētīja kā darba devējus, sociālo pakalpojumu sniedzējus, kā pētniecības centrus.

Analizējot piedāvājumu un pieprasījumu reģionālajos darba tirgos, autori izmantoja profesiju klasifikatoru. Pētnieki secināja, ka reģionālo augstskolu sagatavoto speciālistu vidū ir sastopami bezdarbnieki. Tomēr tas nenozīmē, ka augstskolas sagatavo speciālistus jomās, kas nav pieprasītas. Aptaujājot absolventus par kvalifikācijas atbilstību veicamajam darbam, tika izdarīts pieņēmums – ja augstskolas beidzējs strādā darbā, kas ir tuvs viņa iegūtajai specialitātei/izglītībai, tas apliecina studiju programmas atbilstību reģiona vajadzībām. Tika apstiprināta hipotēze, ka reģionālās augstskolas piesaista reģionu intelektuālo potenciālu. Liela daļa studentu šajās augstskolās ir no sava reģiona. Tika noraidīta hipotēze, ka liela daļa reģionālo augstskolu absolventu paliek strādāt reģionā. Patiesībā absolventi centās strādāt tur, kur ir lielāks atalgojums. Ja algu līmenis reģionos palielinātos, tad palielinātos arī to absolventu skaits, kuri pēc studiju beigšanas paliek reģionā.

Pētījumā ir secināts, ka reģionālo augstskolu piedāvātās studiju programmas atbilst reģionālā darba tirgus prasībām. Tomēr to realizācija neietekmē reģionu ekonomisko attīstību, kas skaidrojams ar reģionālo augstskolu absolventu aizplūšanu uz galvaspilsētu, kur vidējais atalgojums ir augstāks.

Darbavietu attīstības tendenču analīze tautsaimniecībā un atbilstošas statistiskās novērošanas pilnveidošana (2004. g.). Izpildītāji: T. Pļevako, Z. Priede u. c.

Šajā EM pasūtītajā pētījumā tika analizēti CSP darbaspēka apsekojumu, CSP uzņēmumu, iestāžu, organizāciju gada un ceturkšņu pārskatu un NVA darba devēju aptauju rezultāti.

Latvijas Statistikas institūts veica arī darba tirgus konjunktūras apsekojumu.

Aptaujas galvenie uzdevumi bija prognozēt nodarbināto skaita izmaiņas nākamajos 6 un 18 mēnešos, prognozēt darbavietu skaita izmaiņas sadalījumā pa profesijām, ekonomiskās darbības veidiem un reģioniem. Viens no galvenajiem uzdevumiem – darba devēju vēlmes apzināšana par nepieciešamajiem darbiniekiem pa profesijām. Aptaujas anketas ietvēra arī jautājumus par nodarbināto skaitu un to struktūru uzņēmumā, par jaunu darbavietu radīšanu, par strādājošo izglītības līmeni, par līdzekļu izlietošanu pētniecībai un attīstībai u. c.

Apsekojums aptvēra apstrādes rūpniecību, mazumtirdzniecību, pakalpojumus un lauksaimniecību. Autori secināja, ka ir potenciāls jaunu darbavietu radīšanai šajās nozarēs. Vismazākās rezerves šajā ziņā ir lauksaimniecības uzņēmumiem. Tika izdarīti secinājumi par darbinieku skaita izmaiņām saistībā ar izglītības līmeņa analīzi. Analizējot darbinieku skaita izmaiņas turpmākajos divos gados pēc izglītības līmeņa, tika konstatēts, ka visu aptaujāto uzņēmumu vadītāji prognozē samazināt nodarbināto skaitu ar zemu izglītības līmeni.

Ekonomiskā atdeve no augstākās izglītības Latvijā.

Šī PROVIDUS pētījuma (autors A. Šņitņikovs) mērķis bija izvērtēt, vai valsts un indivīda ieguldījumi augstākajā izglītībā atmaksājas, respektīvi, kādiem jābūt absolventa ienākumiem, lai studijas tiktu attaisnotas no finansiālā viedokļa.

Nacionālais ziņojums par profesionālās izglītības sistēmu un valsts un privātajiem nodarbinātības dienestiem Latvijā (2004. g.). Eiropas Izglītības fonda pētījums (autori B. Ramiņa, I. Trapenciēre u. c.).

Viens no pētījuma uzdevumiem bija profesionālās izglītības atbilstība darba tirgus un indivīda vajadzībām. Pētījuma rezultāti liecināja, ka gandrīz puse profesionālās izglītības iestāžu absolventu netiek efektīvi nodarbināti. Audzēkņu skaits šajās mācību iestādēs pa nozarēm 1997.–2003. g. saglabājies stabils. Populārākās nozares – inženierzinātnes un pakalpojumi. Strauji samazinājies audzēkņu skaits lauksaimniecības programmās. Profesionālās orientācijas sistēma nav visai labi attīstīta. Studiju padomdevēji ir pieejami tikai augstskolās, kur iespējas pāriet no vienas studiju programmas uz otru ir lielākas, jo augstskolās pastāv kredītpunktu sistēma, kas palīdz novērtēt studiju apjomu.

Ekspertu vērtējumā pieprasījums pēc apmācības Latvijā pieaug, tāpēc nepieciešams uzlabot profesionālās izglītības atbilstību darba tirgus prasībām un indivīda vajadzībām. Tomēr Latvijā nav normatīvo aktu, kas ļauj novērtēt neformālās izglītības, pašmācības vai darba rezultātā iegūtās prasmes. Populārākās pieaugušo izglītības programmas ir sociālajās un humanitārajās zinātnēs un veselības aprūpē. Liela daļa tālākizglītības kursu, ko piedāvā uzņēmumi, ir saistīti ar obligāto apmācību darba drošības jautājumos, bet tie nav saistīti ar jaunu tehnoloģiju apguvi un darba produktivitātes palielināšanu. Latvijā profesionālās izglītības izpēte ir sadrumstalota, un nav organizācijas, kuras uzdevums būtu nodarboties ar pētījumiem darba tirgus un profesionālās izglītības jomā, izņemot Latvijas Nacionālo Observatoriju. Darba tirgu un profesionālo izglītību savos pētījumos ietver ne tikai Nacionālā Observatorija, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts un LU FSI, bet arī vairākas sabiedriskas organizācijas – Latvijas Darba devēju konfederācija (LDDK), Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (LTRK), PKIVA, kuri veic pētījumus savas organizācijas vajadzībām un var palīdzēt izprast problēmas un tendences profesionālās izglītības sistēmas saskarē ar tirgus ekonomiku un reālo darba tirgu.

LDDK ir veikusi divas aptaujas darba devēju viedokļa noskaidrošanai Latvijā "**Darba tirgū nepieciešamās profesijas un specialitātes**" un "**Saikne starp darba tirgu un profesionālās izglītības sistēmu Latvijā**" (1996., 1997. g.). 1997. gada sākumā LTRK organizēja aptauju, lai noskaidrotu uzņēmēju viedokli par profesionālo izglītību Latvijā.

Absolventu – bezdarbnieku aptauja (2005. g.). ESF Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Nodarbinātības valsts aģentūras pētījumi”.

Pētījuma ģenerālo kopumu veidoja 745 absolventi – bezdarbnieki, kas 2003./2004. mācību gadā pabeidza pamatizglītības, vispārējās vidējās, profesionālās vai augstākās izglītības ieguvu un aptaujas veikšanas brīdī bija reģistrējušies Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA) un ieguvuši bezdarbnieka statusu. Pētījuma metode – anketēšana NVA filiālēs visos Latvijas reģionos. Lielākā daļa absolventu – bezdarbnieku bija mācījušies par valsts budžeta līdzekļiem (augstākais rādītājs ir Latgales reģionā – 89%, zemākais rādītājs ir Rīgas reģionā – 62%). 64% absolventu savas izglītības kvalitāti vērtēja kā “labu”, 15% kā “ļoti labu”, 20% kā “vidēju”. Iegūtās izglītības kvalitāti kā “sliktu” vērtēja 0,7% absolventu, bet kā “ļoti sliktu” 0,3% absolventu. Mācību prakse pie darba devēja mācību laikā bija organizēta 31% respondentu,

izglītības iestādēs – 10,5%, gan pie darba devēja, gan izglītības iestādē – 2,5%, bet nebija organizēta 55,6% respondentu. No profesionālo izglītību ieguvušajiem respondentiem mācību prakse mācību laikā nebija organizēta 7,2%, no augstāko izglītību ieguvušajiem – 38,9%.

Pētījumā noskaidroti profesijas izvēles motīvi, profesionālās orientācijas izvēle un tās vērtējums, iepriekšējās darba pieredzes ilgums, darba nedēļas ilgums un citi nodarbinātību raksturojoši rādītāji, kā arī vēlme strādāt iegūtajā profesijā. Analizējot datus par laiku, kad absolventi, kuriem ir par trīs mēnešiem ilgāka darba pieredze, sākuši strādāt, redzams, ka aptuveni vienāds īpatsvars šo respondentu (apm. 30%) uzsākuši strādāt pirms mācību (studiju) sākuma, pēdējos mācību (studiju) gados vai pēc mācību (studiju) pabeigšanas. Analizēti iemesli, kāpēc absolventi nevar atrast darbu – 51,7% nosaukuši darba pieredzes trūkumu, 27,7% – brīvu darbavietu trūkumu, 23,4% – neapmierinātību ar piedāvāto darba samaksu, 21,3% – ģimenes apstākļus, 16,5% – darba devēju neapmierinātību ar absolventa prasmēm vai ģimenes apstākļiem, 10,6% – neapmierinošus darba apstākļus, 4,2% – invaliditāti, 2,7% – slimību un 9,8% – citus iemeslus. No 123 absolventiem, kuriem darba devējs ir atteicis darbu, 49,6% absolventu darbs tika atteikts svešvalodas neprasmes dēļ un 42,3% – valsts valodas nezināšanas dēļ, vēl darbs ir ticis atteikts prasmes strādāt ar jaunām tehnoloģijām trūkuma un ģimenes apstākļu dēļ.

Kopsavilkums. Latvijā veiktie pētījumi par izglītības un darba tirgus saistību ir ļoti daudzveidīgi un aptver plašu jautājumu loku, tajos izmantotas dažādas pētniecības metodes. Katrs no pētījumiem dod priekšstatu par kādu noteiktu izglītības un darba tirgus saistības aspektu, taču atšķirīgās metodoloģijas dēļ to rezultātus grūti salīdzināt. Tāpēc Latvijā turpmāk būtu regulāri jāveic augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālās darbības izpēte, lai noskaidrotu viņu sagatavotības atbilstību darba tirgus vajadzībām un palīdzētu augstskolām pilnveidot studiju un prakšu programmas.

1.3.2. Eiropas Savienības valstīs un citās valstīs veiktie pētījumi

ES valstīs īpaša uzmanība tiek pievērsta pētījumiem par jaunatnes pāreju no izglītības uz darba tirgu. Šajā sadaļā sniegts pārskats tikai par daļu no ES veiktajiem pētījumiem, kas balstās uz reprezentatīvu izlasi un kuru metodika ir skaidri aprakstīta.

Absolventu dzīves un darba gaitu pētījumi tiek veikti regulāri pēc dažādu ministriju pieprasījuma. Nereti absolventu dzīves un darba gaitu pētījumos izmantota longitudināla metodoloģija, aptaujājot vienus un tos pašus cilvēkus vairāku gadu garumā. Šāda metodoloģija vislabāk ļauj izsekot absolventu darba un dzīves gaitām, taču tā ir sarežģīta un salīdzinoši dārga.

Tradicionāli absolventu darba gaitu pētījumi tikuši veikti Lielbritānijā, piem., Varvikas universitātes pētījumos kopš 1995. gada tikuši aptaujāti universitātes studenti par viņu karjeru 3,5 gadus pēc augstskolas absolvēšanas. Pēc šī pētījuma rezultātiem, mazāk par 10% absolventu strādā darbos, kuros nepieciešams zemāks izglītības līmenis nekā viņi ieguvuši, un tikai 2% ekonomiski aktīvo absolventu ir bezdarbnieki. Lielbritānijā ir veikti arī longitudinālie pētījumi par skolu un augstskolu absolventu karjeras iespējām pēc absolvēšanas (*Byner, Lynn and Furlong, 1997*).

Absolventi – 99 (*Class of '99*) (2003). (*P. Elias*, Varvikas universitātes Nodarbinātības pētījumu institūts (*University of Warwick's Institute of Employment Research*) un *K. Purcell*, Bristoles biznesa skolas Nodarbinātības pētījumu grupa (*Employment Studies Research Unit at Bristol Business School*)). Pētījumu pasūtītājs Izglītības un kvalifikācijas departaments (*Department for*

Education and Skills), lai izpētītu absolventu darba tirgus mainīgo dabu un neseno universitātes absolventu iespējas darba tirgū augstskolā iegūtajā profesijā. Pētījums apstiprina šo pašu autoru iepriekš veiktu pētījumu par 1995. gada absolventu nodarbinātību.

Pētījumā piedalījušies 38 augstskolu 8600 absolventi, kas pārstāv visus Lielbritānijas augstskolu studiju virzienus, sākot no senākajām līdz jaundibinātām universitātēm. Absolventi četrus gadus pēc studiju beigšanas aptaujāti par nodarbinātību, ienākumiem, kredītu ņemšanu, kvalifikācijas celšanu un tālākām studijām, kā arī par vispārējo apmierinātību ar augstāko izglītību.

Pētījumā analizēta tendence augstāko izglītību iegūt nepieredzēti daudz iedzīvotājiem, kā arī iespēja augstskolu absolventiem dabūt augstākajai izglītībai atbilstošu darbu. Konstatēts, ka lielākā daļa nodarbināto absolventu strādā darbos, kuros nepieciešama augstākā izglītība (85%). Tika analizēts, vai pastāv korelācija starp studiju kredīta ņemšanu un karjeras izvēli un vai studijas grāda iegūšanai tiek uzskatītas par labu investīciju 20. un 21. gs. mijā. Pētījuma galvenie secinājumi:

- gandrīz 85% nodarbināto absolventu strādā darbu, kam nepieciešama augstākā izglītība;
- divas trešdaļas absolventu strādā darbu, kas saistīts ar viņu ilgtermiņa karjeru;
- tikai 2–3% absolventu ir bezdarbnieki;
- darba devēji augsti novērtē absolventu prasmes, un 4 gadus pēc augstskolas beigšanas vidējā darba samaksa ir virs £ 23 800. Pētnieki konstatējuši, ka dažās nozarēs darba samaksas atšķirības starp augstskolas absolventiem un respondentiem ar zemāku izglītības līmeni samazinās;
- lielākā daļa absolventu ir apmierināti ar savu lēmumu iegūt augstāko izglītību un uzskata to par labu investīciju.

90. gadu beigās pētījumos tika salīdzinātas augstskolu absolventu darba tirgus perspektīvas pēc augstskolas absolvēšanas. **Karjera pēc augstākās izglītības iegūšanas** ir viens no prestižākajiem pētījumiem (t. s. CHEERS pētnieciskais projekts *Careers after Higher Education: a European Research Study*), par kuru vienojās Rektoru konferencē un ES Augstākās izglītības ministru konferencē Vīnē 1998. gadā. Tas ir apjomīgākais salīdzinošais augstskolu absolventu pētījums, kurā piedalījās 11 Eiropas valstis, tai skaitā arī viena Centrāleiropas valsts (Čehija), un Japāna. Pētījumā apkopota informācija par vairāk nekā 40 000 absolventiem četrus gadus pēc augstskolas absolvēšanas (vismaz 3000 absolventu katrā no pētījuma dalībvalstīm). Aptauja ietver tādus aspektus kā absolventu ģimenes sociālekonomiskā situācija, studiju gaitas, saistība starp studijām un nodarbinātību studiju laikā, karjera pēc augstskolas, apmierinātība ar darbu un retrospektīvais skats uz augstskolas lomu un studiju kvalitāti. Pētījumā analizēta darba un nodarbinātības Eiropas un starptautiskā dimensija, mobilitāte, kā arī mēģināts noskaidrot, kāda ir augstākās izglītības ietekme uz nodarbinātību un karjeru, tālākizglītību utt. Projektā sevišķa uzmanība pievērsta tiem absolventiem, kas nav atraduši piemērotu darbu vai ir bezdarbnieki. Skarts arī tāds aspekts kā sociālās atstumtības risks. Bez tam veikta arī darba devēju aptauja. Šī projekta ietvaros sagatavotas vairāk par 100 publikācijām angļu valodā, no kurām daudzas ir publicētas žurnālā „*European Journal of Education*”, kā arī sagatavotas monogrāfijas (Teichler, U., 2004., Schomburg, H., 2004).

Ungāru absolventu darba gaitas (*Overeducation, Undereducation and Demand*) (1999–2000), P. Galasi (2004).

Šis darbs balstās uz diviem izlases pētījumiem par augstskolu absolventu situāciju darba tirgū (1999, 2000) un datu salīdzinājumu par šo grupu absolventu situāciju un determinējošajiem

faktoriem. Pirmajā aptaujā iekļauti tikai valsts augstskolu pilna laika studenti, bet nākamā gada izlasē tika iekļauti arī privāto augstskolu studenti, aptaujājot gan koledžu, gan universitāšu studentus. Pētījuma rezultātā izstrādāti galvenie augstskolu absolventu darba tirgus statusa indikatori un modeļi. Noskaidroti tie faktori, kas labvēlīgi vai nelabvēlīgi ietekmē augstskolu absolventu darba tirgus situāciju. Izstrādāts nodarbinātības profesionālās koncentrācijas indekss (*occupational concentration index*), noteikta augstākās izglītības un pašnodarbinātības saistība, kā arī dažādu zināšanu (piem., svešvalodas) loma absolventu karjerā.

Nodarbinātība Boloņas procesa kontekstā (*Employability in the context of the Bologna process*) (2004). Augstākās izglītības pētījumu centrs, M. Šmidova (*M. Šmídová*), Prāga, Čehija.

Čehijā ir ļoti zems augstskolu absolventu bezdarbs, taču situācija ir atšķirīga dažādos reģionos un 31 rajonā ir augstāks bezdarba līmenis. Čehijā ir 1238 akreditētas bakalaura līmeņa izglītības programmas, un studentu skaits ir pieaudzis par 65%. Kopš 2002. gada tiek īstenots projekts „Terciārās izglītības un industriālo uzņēmumu un pakalpojumu nozares sadarbības analīze”, kurā analizēta bakalaura studiju absolventu nodarbinātība un problēmas, piemēram, uzņēmēji neatšķir studiju līmeņus utt. Metode: aptauja, kurā noskaidrotas absolventu vadīšanas prasmes, svešvalodu zināšanas, speciālās zināšanas.

Pētījumi par augstskolu absolventu karjeras iespējām regulāri tiek veikti Austrālijā, piemēram, *The Graduate Labour Market in the 1990s* (1998), L. Andrews. Pētījumā analizēta pāreja no elitārās uz masu augstāko izglītību un lielu ārvalstu studentu skaitu augstskolās, studentu skaitam pieaugot par 48%, kā arī dažādu nozaru absolventu atalgojums un tā saistība ar karjeras izaugsmi.

2004. gada absolventi: darbs, atalgojums, studijas un apmierinātība ar studijām (2004 Graduates at a Glance: Work, Salaries, Study and Course Satisfaction)

Austrālijas absolventu karjeras padome veic ikgadēju jauno absolventu aptauju drīz pēc augstskolas absolvēšanas. Pētījumā noskaidrots, cik liela absolventu daļa ir nodarbināta vai meklē darbu, cik absolventi nopelna un vai viņi apgūst kādu citu kvalifikāciju. Pētījumā noskaidrota arī absolventu apmierinātība ar iegūto kvalifikāciju.

Secinājumi:

- lielākā daļa absolventu atraduši darbu. 2004. gadā četrus mēnešu pēc augstskolas beigšanas 79,7% bakalaura grāda ieguvēju strādā pilna laika darbu, (2003. g. – 80,1%), 12,9% strādā daļlaika darbu, bet meklē pilnas slodzes darbu;
- gandrīz ceturtdaļa absolventu turpina studijas (23,4 %), lielākā daļa no tiem ir vīrieši;
- karjeras sākumā mediānais algas apjoms ir \$ 38 000 (81,6% no vidējās algas). Vīriešu vidējā alga ir lielāka par sieviešu vidējo algu;
- vispārējās apmierinātības rādītājs ir augsts – 89,4% absolventu ir apmierināti ar iegūto izglītību (www.gradlink.edu.au).

Kanādas Nacionālais absolventu pētījums (*The National Graduate Survey jeb NGS*) jeb 2000. gada kurss (2002). Tā mērķis ir izpētīt Kanādas valsts universitāšu, pašvaldības koledžu un arodizglītības programmu absolventu situāciju darba tirgū. Pētījumā noskaidrota saistība starp izglītības programmām un nodarbinātību, apmierinātību ar darbu, daļēju nodarbinātību, bezdarbu; nodarbinātības saistība ar karjeras iespējām un ekspektācijām, kvalifikācijas

prasībām, kā arī pēc vidusskolas (terciārās) izglītības ietekme uz karjeras iespējām. Katrs kurss tiek aptaujāts divas reizes – 2 gadus un 5 gadus pēc absolvēšanas.

Aptaujāti tiek tikai valsts mācību iestāžu absolventi, netiek aptaujāti nepilna laika studiju absolventi, privāto terciārās izglītības mācību iestāžu absolventi, īso programmu studenti (mazāk par 3 mēnešiem), kā arī tie, kas studē ārpus Kanādas vai ASV.

Kā metode un instrumentārijs tiek izmantota vienota aptaujas anketa (*Class of 1995*), kā arī anketa absolventiem, kas pārcēlušies uz ASV. Tā var tikt papildināta ar jauniem jautājumiem, kas pārbaudīti fokusgrupās. Izlase ir longitudināla, tā balstās uz stratificētu nejaušās izlases plānu, kur stratifikācijas pamatā ir reģions (province, izglītības līmenis, studiju joma). Aptauja aptver absolventus, kas dzīvo Kanādā vai ASV un kas 2000. gadā saņēma sertifikātu, diplomu vai grādu Kanādas terciārās izglītības iestādē. Piedalīšanās aptaujā ir brīvprātīga.

ASV jauniešu darba gaitas. Kalifornijas Universitātes (Berklija) Profesionālās izglītības pētniecības nacionālais centrs (*J. A. Klerman, L. A. Karoly, 1998*) analizēja 12 781 ASV jauniešu darba gaitas no 1979. līdz 1990. gadam, izvēloties divas vecuma kohortas – 1958. un 1965. gadā dzimušos. Darba gaitu modeļi tika klasificēti atkarībā no iegūtās izglītības līmeņa: nepabeigta vidējā izglītība, vidusskolas diploms, nepabeigta koledžas izglītība, pabeigta koledžas izglītība, augstākā izglītība. Tika analizēti dati par to, cik liela proporcija aptaujāto ir nodarbināti, cik procenti aptaujāto turpina izglītību, kādā vecumā aptaujātie uzsākuši darba gaitas. Aptaujāto vidusskolas absolventu mediānais vecums, uzsākot pastāvīgas darba gaitas (nostrādājot laiku, kas nav mazāks par trim gadiem), bija 22 gadi, bet tie jaunieši, kas pametuši vidusskolu, to nepabeidzot, un iekļāvušies darba tirgū agrāk, stabila un pastāvīga darba gaitas uzsāka vēlāk – 23 gadu vecumā. Savukārt koledžas absolventi, kas darba tirgū ienāk vēlāk nekā tie vidusskolas absolventi, kas neturpina izglītību, uzsāk stabilas pastāvīgas darba gaitas drīz pēc 23 gadu sasniegšanas. Pētījumā secināts, ka noteiktas izglītības līmeni ieguvušo vidū nepastāv būtiskas rasu vai etniskās atšķirības pastāvīga darba gaitu uzsākšanā. Nodarbinātības politikas veidotājiem tiek ieteikts pievērst lielāku uzmanību tiem jauniešiem, kas nepabeidz vidējo izglītību.

Krievijas absolventu darba gaitu analīze pieteikta pētījumā „**Universitātes sistēma un darba tirgus Krievijā**” (*University System and Labor Market in Russia*), (2003–2004), pētījuma vad. Irina Deņisova, Leonids Polishchuks. Pētījuma mērķis ir izpētīt saistību starp pēcvidusskolas izglītību un darba tirgu Krievijā. Krievijā notikusi augstākās izglītības reforma, kuras rezultātā mainītas studiju programmas, finansējums, vadība, tomēr daudzām augstskolām trūkst finansējuma, aparatūras, pastāv korupcija. Pētījuma uzdevums ir noskaidrot reformas efektivitāti. Pagaidām pētījuma rezultāti nav pieejami.

Itālijas **Absolventu nodarbinātības pētījums** (*Survey of Graduate Employment*) tiek regulāri veikts 36 Itālijas universitātēs, kuras veido t. s. *Alma Laurea Consortium*. 2005. gadā veikts jau astotais pētījums, kurā analizēta pirmā studiju līmeņa absolventu nodarbinātība un tālākizglītība piecu gadu laikā pēc augstskolas absolvēšanas, atalgojums, darba kvalitāte un citi jautājumi. Pētījums balstījās uz aptauju, kurā piedalījās 75 tūkstoši absolventu, kas beidza augstskolu 2000., 2002. un 2004. gada vasaras semestrī. Izlasē ir nobīde, jo vairāk pārstāvēti Ziemeļitālijas universitāšu absolventi. Analizētas pirms augstskolu reformas un pēc reformas beigušo absolventu gaitas. Reformas rezultātā samazinājies studentu vidējais vecums – pirms reformas tas bija 27–28 gadi, bet jauno trīsgadīgo studiju programmu studenti beidz studijas pirms 23 gadu vecuma.

Pētījumā noskaidrots, ka Itālijā pieaug to studentu proporcija, kas studiju laikā apvieno darbu un studijas.

Pirmā līmeņa absolventu nodarbinātības līmenis gadu pēc absolvēšanas sasniedz 54,5%, tai skaitā 36,2% tikai strādā, bet 18,3% strādā un mācās maģistrantūrā. Pavisam 54% absolventu turpina studijas maģistrantūrā, bet 6% absolventu nestrādā un ir darba meklētāji. Autori ir analizējuši dažādu studiju programmu jomu absolventu nodarbinātības un tālākizglītības ceļu, parādot, ka visvairāk nodarbināto ir veselības zinātnēs (87%), pedagoģijā (72%), politikas zinātnē (63%), akcentējot, ka liela daļa strādājošo ir nodarbināti darbā, ko sākuši studiju gadu laikā.

Tabulas un grafiki ar absolventu gaitu sadalījumu pa augstskolām, programmu virzieniem atrodami mājaslapā: www.almalaurea.it.

2002. gadā Brēmenes augstskola Dr. M. Kūna (*Kuhn, M.*) vadībā uzsāka starptautisku salīdzinošu pētījumu par profesionālo izglītību Eiropā „**Profesionālā izglītība un apmācība – Eiropas pētījums**” (*Vocational Education and Training – European Research*), kurā vispusīgi tika analizēta profesionālā izglītība, pievēršot īpašu uzmanību profesionālās izglītības saistībai ar darba tirgu un nodarbinātību, profesionālās izglītības lomai mainīgajā Eiropā, kā arī sociālās atstumtības riskam jauniešiem ar zemu izglītības līmeni, īpaši marginālā vidē. Pētījumā iesaistījās 14 valstu pētnieki. Pētījuma rezultātā rekomendēts veikt starptautisku salīdzinošu pētījumu par profesionālās izglītības absolventu darba gaitām četrus gadus pēc mācību iestādes absolvēšanas, veicot šāda veida pētījumus ik pēc trim līdz pieciem gadiem, katrā valstī aptaujājot 3000 absolventu, kā arī regulāri organizēt Eiropas līmeņa konferences par absolventu nodarbinātību, tādējādi veidojot Eiropas dialogu par profesionālās un augstākās izglītības politikas efektivitāti.

Kopsavilkums. Ekonomiski attīstītajās valstīs izglītības iestāžu absolventu pētniecība ir plaši attīstīta un tiek veikta regulāri. Centrālās un Austrumeiropas valstīs šādi pētījumi ir fragmentāri un netiek veikti regulāri.

1.4. Pētījuma teorētiskais pamatojums un aktualitāte

Izglītība ir svarīgs priekšnosacījums gan valsts, gan reģionu straujākai attīstībai. Izglītības daudzums un kvalitāte veicina ekonomikas attīstību (*Rubinson, Browne, 1994*). Savukārt iedzīvotāju analfabētisms iet roku rokā ar nabadzību (*World Bank 2004: 35*). Pētījumi liecina, ka, izglītības ilgumam pārsniedzot vidēji 7,5 gadus, izglītības ietekme uz izaugsmi samazinās (*OECD 2004: 188*). Individuālam, ģimenēm un iedzīvotāju grupām augstāks izglītības līmenis palielina nodarbinātības iespējas, materiālo labklājību, veselību un konkurētspēju (*Krūmiņš, Leduskrasta 2005: 17*). Latvija ir starp valstīm ar augstu tautas attīstības indeksu (virs 0,8). Raksturīgi, ka valstīs ar augstu tautas attīstības indeksu ir augsts iedzīvotāju izglītības gadu skaits. Piemēram, Norvēģijā tas ir 18 gadi, Lielbritānijā, Somijā, Zviedrijā – 17 gadi (*World Bank, 2004, pp. 84–86*). Latvijas rādītājs – 14 gadi – atbilst Čehijas, Japānas un Ungārijas sasniegtajam līmenim. Tomēr jāņem vērā, ka izglītības gadu skaits ir atšķirīgs dažādās iedzīvotāju grupās. Latvijā tas ir lielāks sievietēm nekā vīriešiem un pilsētniekiem lielāks nekā lauku iedzīvotājiem. Šo atšķirību saglabāšanās tiek prognozēta nākamajiem 15–20 gadiem (*Eglīte, Ivbulis 1999: 72*).

Pēdējo 20 gadu laikā pasaulē ir notikušas straujas pārmaiņas, ko ietekmējis zinātnes un tehnikas progress. Arvien pieaugošā informācijas tehnoloģiju attīstība, tautsaimniecības globalizācija, pakalpojumu īpatsvara pieaugums iekšzemes kopproduktā, zinātnietilpīgo tautsaimniecības nozaru attīstība izvirza jaunas prasības cilvēkresursu attīstības un sociālās politikas jomā (Benfelde 2004: 48–49). Augstākā izglītība kļūst arvien pieejamāka (Beķeris, Krūmiņš, Stonis 2004: 5–10). Palielinās profesionālo prasmju apguves loma gan vidējās izglītības, gan augstākās izglītības līmenī. Vērojamas pretrunas starp augošo studējošo skaitu, izglītības finansējumu, mācību iestāžu nodrošinājumu ar personālu u. c. Lai novērstu vai mazinātu šīs pretrunas pieaug dažādu izglītības pētījumu skaits, starp kuriem īpašu vietu ieņem mācības beigušo apsekojumi (Cammelli 2007; McIntosh, Munk 2007). Šādi pētījumi dod iespēju novērtēt izglītības “gala produktu” – absolventu, tā apmācības efektivitāti un atbilstību mainīgajām darba tirgus prasībām.

ES dalībvalstis saskaras ar būtiskām sociālām problēmām: salīdzinoši augstu bezdarba līmeni, nepietiekamu sieviešu un vecākās paaudzes cilvēku iekļaušanos darba tirgū, kvalificētu speciālistu trūkumu zinātnietilpīgajās nozarēs. Tāpēc ES valstu iekšpolitikā aizvien lielāku nozīmi iegūst sociālā politika. 2000. gadā pieņemtajā Lisabonas stratēģijā, kas nosaka ES sociālo politiku un stratēģiju, ir minēts, ka līdz 2010. gadam ES ir jāklūst par viskonkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē, nodrošinot ilgtspējīgu ekonomisko augsmi, darbavietu skaita pieaugumu un sociālo kohēziju. Lisabonas stratēģijā un citos ES plānošanas dokumentos noteiktās vadlīnijas sociālās politikas jomā ir detalizēti aprakstītas Eiropas Nodarbinātības vadlīnijās, kas ir apstiprinātas ar Eiropas Padomes 22.07.2003. lēmumu Nr. 2003/578/EC. Tajās ir noteikti ES dalībvalstīm sasniedzamie vispārīgie mērķi nodarbinātības, darba ražīguma un kvalitātes, sociālās kohēzijas un iekļaušanas jomā, kā arī 10 vadlīnijas šo mērķu sasniegšanai. Saskaņā ar Eiropas Padomes 04.10.2004. lēmuma Nr. 2004/740/EC 4. punktu, Eiropas Nodarbinātības vadlīnijas ir saistošas jaunajām ES dalībvalstīm, izstrādājot dalībvalstu nodarbinātības politiku.

Pēc darbaspēka izlases veida apsekojuma datiem no Latvijas nodarbinātajiem iedzīvotājiem 15–74 gadu vecumā gandrīz divām trešdaļām ir vidējā izglītība, vienai piektdaļai ir augstākā izglītība, 13% ir pamatzglītība, bet 0,9% izglītība ir zemāka par pamatskolas vai arī nav skolas izglītības (CSP 2004: [html\tables\lv\t05_03.htm](#)). No tendenču izvērtējuma viedokļa kopš deviņdesmito gadu vidus nedaudz palielinās nodarbināto īpatsvars ar augstāko un vidējo vispārējo izglītību, bet sarūk – ar vidējo profesionālo un zemāku par pamatskolas izglītību. Latvija visai ievērojami atpaliek no daudzām ekonomiski attīstītām Eiropas valstīm un ES vidējiem rādītājiem augstāko izglītību ieguvušo īpatsvara ziņā. Piemēram, Dānijā un Somijā augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars darbaspējas vecumā ir gandrīz divas reizes lielāks nekā Latvijā (European Commission 2004: 31). Šai ziņā Latviju apsteidz arī Igaunija un Lietuva.

Izglītība un tās rezultātā iegūtā kvalifikācija ir svarīgs konkurētspējas rādītājs darba tirgū. Mainoties pieprasījumam darba tirgū, daļa strādājošo kļūst bezdarbnieki un viņiem ir nepieciešama pārkvalificēšanās. ES 25 dalībvalstīs bezdarba līmenis personām ar augstāko izglītību ir 4,2%, personām ar vidējo izglītību – 7,9%, bet personām ar zemāku izglītības līmeni – 10,5% (European Commission 2004: 26). Latvijā, pēc autoru aprēķiniem, personām ar augstāko izglītību risks kļūt par bezdarbnieku ir divas reizes mazāks nekā personām ar vispārējo vidējo izglītību un 3–4 reizes mazāks nekā personām ar vidējo profesionālo izglītību. Aptuveni divām trešdaļām bezdarbnieku Latvijā ir vidējā izglītība, t. sk. lielākajai daļai ir vidējā profesionālā izglītība (CSP 2004: [html\tables\lv\t05_11.htm](#)). Tas liecina, ka viņu

iegūtā kvalifikācija neatbilst darba tirgus prasībām. Ceturtā daļa jauniešu neiegūst vispārējo vai profesionālo vidējo izglītību. Aptuveni 5% no tiem, kas mācās vispārizglītojošajās dienās vidusskolās, tiek dažādu iemeslu dēļ atskaitīti. Tikai ar pabeigtu profesionālo izglītību persona var uzsākt darbu profesijā vai turpināt augstāko profesionālo izglītību.

Latvijā joprojām ir augsts bezdarba līmenis, t. sk. jauniešu bezdarbs 15–24 gadu vecumā. Bez tam Latvijā ir samērā liels ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits. Latvijas darba tirgū ir problēmas ar dzimumu līdztiesības principu ievērošanu, jo vīriešu un sieviešu starpā ir būtiskas atšķirības gan atalgojuma ziņā, gan attiecībā uz ieņemamajiem amatiem. Latvijas galvenais nodarbinātības politikas mērķis ir nodarbinātības līmeņa paaugstināšana, sasniedzot Eiropas Nodarbinātības vadlīnijās noteiktos kritērijus. Viens no priekšnosacījumiem šī mērķa sasniegšanai ir tāda analītiskā servisa nodrošināšana, kas ir balstīts uz ticamiem, pilnīgiem datiem un zinātniski pamatotiem secinājumiem par darbaspēka piedāvājumu un ieprasījumu īstermiņa un ilgtermiņa periodā, izglītības programmu kvalitāti, mācību iestāžu beidzēju atbilstību darba tirgus prasībām, reģionu līdzsvarotas attīstības nosacījumiem, dzimumu līdztiesības jautājumiem, kā arī daudziem citiem ar nodarbinātību saistītiem jautājumiem. Lielu daļu no šiem datiem nav iespējams iegūt no valsts pārvaldes iestāžu rīcībā esošajām datubāzēm. Tāpēc ir nepieciešami darba tirgus un izglītības iestāžu beidzēju profesionālās darbības pētījumi, kas līdz šim ierobežoto finanšu resursu dēļ ir veikti nepietiekamā daudzumā. Šādi darba tirgus pētījumi dotu būtisku ieguldījumu darba tirgus piedāvājuma un pieprasījuma prognozēšanā, kā arī nodrošinās visefektīvāko nodarbinātības politikas instrumentu izvēli, lai sasniegtu Latvijas Nacionālajā rīcības plānā un VPD minētos mērķus. Pēdējā laikā valdības, izglītības sektora iestāžu un visas sabiedrības līmenī ir aktualizējušies jautājumi par augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu nodarbinātību pēc mācību beigšanas. Ikvienam attiecīgā izglītības līmeņa beidzējam ir jānodrošina pietiekama profesionālā sagatavotība darba tirgus prasībām un izglītības turpināšanai mūžizglītības kontekstā.

Vienota personas datu masīva par vidējo profesionālo izglītību ieguvušajiem nav. Tāpēc nepieciešamā informācija apsekojuma veikšanai jāiegūst no izglītības iestādēm. Dati par absolventu dzīvesvietu ir mācību iestāžu rīcībā. Informācijas saņemšanu par augstāko mācību iestāžu absolventiem sekmēja LAIS, bet arī tā neaptvēra visas augstskolas. Pētījuma veicēji ar IZM atbalstu no augstskolām un profesionālās izglītības iestādēm ieguva absolventu datubāzi, apkopojot informāciju no beidzēju sarakstiem un elektroniskajiem datu nesējiem. Parasti tā ir informācija par dzīvesvietu, uzsākot, nevis beidzot mācības. Dati par dzīvesvietu pētījuma vajadzībām daļēji aktualizēti pēc personas kodiem PMLP IeRD. Tomēr deklarētā dzīvesvieta visai bieži nesakrīt ar faktisko dzīvesvietu. Turklāt ārējie normatīvie akti pašlaik neļauj aktualizēt absolventu adreses kopā ar citiem viņu personas datiem.

Problēmas pētījuma darba gaitā, veicot datu analīzi, radās saistībā ar iegūtā grāda un kvalifikācijas atbilstības noteikšanu profesijai pēc mācību iestādes beigšanas. Lai noteiktu, cik liela daļa augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu pēc studiju beigšanas uzsāk darbu iegūtajā specialitātē, kā arī lai varētu noteikt izlasi absolventu aptaujām atbilstoši pētījuma uzdevumiem, ir jāveic visai darbietilpīga iegūtās kvalifikācijas līmeņa un profesijas kodēšana. Absolventi pēc iegūtās kvalifikācijas tiek grupēti saskaņā ar Latvijas Republikas izglītības klasifikāciju, bet viņu nodarbošanās pēc augstskolas beigšanas – saskaņā ar PK. Pētījuma ietvaros profesionālās darbības atbilstība iegūtajai izglītībai tika analizēta divos aspektos: ņemot vērā pašu absolventu subjektīvo vērtējumu un izmantojot LR Profesiju klasifikatora un Izglītības programmu klasifikatora atbilstības shēmu, kas izstrādāta LM Darba tirgus pētījumu

Nacionālās programmas pētījuma “Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām” ietvaros.

Saskaņā ar Nodarbinātības Valsts aģentūras (NVA) datiem no 22 726 2003./2004. ak. g. augstskolu absolventiem 2004. gada 1. oktobrī kā bezdarbnieki bija reģistrējušies 287 jeb 1,3% no kopējā absolventu skaita. Latvijai šis rādītājs ir labāks nekā vidēji OECD valstīs, kur tas 25–29 gadus vecu absolventu vidū ir 4,7%. Augstākie rādītāji ir fiksēti Itālijā (8,8%) un Grieķijā (13,8%), bet zemākie – Austrijā un Zviedrijā (1,5%). Latvijā vairums studējošo studiju laikā jau strādā, kas, iespējams, palielina viņu konkurētspēju darba pieredzes ziņā no darba devēju viedokļa. Kaut gan kopumā absolventu nodarbinātības situāciju nevar uzskatīt par kritisku, tomēr pastāv vairākas problēmas atsevišķu augstskolu, reģionu un profesiju līmenī.

Lai arī izglītības ieguves iespējas Latvijā kā teritoriāli mazā valstī visiem ir aptuveni vienādas, jo skolu un augstskolu tīkls pārklāj visu teritoriju, tomēr vēsturiskās attīstības faktoru un atšķirīgā ekonomiskās attīstības līmeņa dēļ pastāv reģionālas atšķirības iedzīvotāju izglītības līmenī un izglītības kvalitātē. Augstāku izglītības līmeni ieguvušo pārcelšanās uz dzīvi attīstītākajā valsts centrālajā daļā ap galvaspilsētu un uz citām lielākajām pilsētām iedzīvotāju izglītības līmeņa reģionālās atšķirības vēl vairāk palielina (CSP 2000: 186; Bušmanis, Soika 2004: 97–103). Arī vidējo speciālo izglītību ieguvušo absolventu republikas pilsētās ir vairāk nekā vidēji valstī. Reģionos ar zemu jauniešu īpatsvaru iedzīvotāju kopskaitā dzimstības samazināšanās pie pārējiem nemainīgiem nosacījumiem pavisam drīz var apdraudēt pieprasījumu pēc kvalificētiem speciālistiem un izraisīt darbaspēka trūkumu. Šādos apstākļos reģionos nākotnē var rasties vajadzība pēc iepriekš izbraukušo iedzīvotāju reemigrācijas, atgriežoties savā dzimtajā novadā, vai pēc ārvalstu darbaspēka piesaistes.

Dzimstības un dzimušo skaita izmaiņas laika gaitā ietekmē izglītojamo skaitu un demogrāfisko sastāvu. Dzimstības pieaugums astoņdesmitajos gados, kad dzimušo skaits 1986.–1988. gadā pārsniedza 41 tūkstoši un bija visaugstākais visā pēckara periodā, līdz šim ietekmēja skaitliski lielāku vidējo izglītību ieguvušo un augstskolu reflektantu skaitu. Tomēr turpmāk pāri Latvijas vidējās un augstākās izglītības iestādēm virzīsies deviņdesmito gadu dzimstības samazināšanās izraisītā demogrāfiskā ieplaka, kā rezultātā izglītojamo skaits var sarukt aptuveni divas reizes. Augstskolas šī demogrāfiskā ieplaka sasniedza jau 2006. gadā, kad pirmo reizi pēc ilga laika iezīmējās reflektantu skaita samazināšanās. Tam var sekot ilgstošs studējošo skaita samazinājums, ja vien augstskolas nesāks aktīvāk piesaistīt ārvalstu studentus, izvērst mūžizglītības un tālmācības studiju programmas.

Kopš ES paplašināšanās jaunajās dalībvalstīs, arī Latvijā, ir saasinājušās darbaspēka migrācijas problēmas. Parasti imigrācijas valstis piesaista izglītotu darbaspēku visnepieciešamākajās specialitātēs un profesijās savas tautsaimniecības un zinātnes potenciāla straujākai attīstībai (Chen 2006: 725). Piemēram, ASV gūst ievērojumu labumu no citu valstu investīcijām izglītībā, iesaistot to sagatavotos pētniekus un inženierus savā aprītē (Stephan and Levin 2001). Turpretī ekonomiski vājāk attīstītās emigrācijas valstis sastopas ar „smadzeņu aizplūdi”, ko papildina arī nekvalificēta darbaspēka legālā un nelegālā emigrācija. Arī Latvija 20. un 21. gs. mijā starpvalstu migrācijas rezultātā galvenokārt ir zaudējusi iedzīvotājus ar augstāku izglītības līmeni, visvairāk – ar vidējo speciālo izglītību un augstāko izglītību (Krūmiņš, Leduskrasta 2005: 24). Labāk izglītotu personu prāvais īpatsvars starp emigrantiem no Baltijas valstīm ilgtermiņa perspektīvā tām radīs cilvēkkapitāla zaudējumus un negatīvi ietekmēs produktivitāti un ekonomikas izaugsmi (Kielyte and Kacs 2002, pp. 276–277). Tomēr šo autoru ierosinātās

emigrācijas maksas ieviešana visas ar migrāciju saistītās problēmas neatrisinās, – jāpanāk straujāka ienākumu līmeņa izlīdzināšanās starp jaunajām un vecajām ES dalībvalstīm.

1.5. Pētījuma hipotēzes

Uzsākot pētījumu un ņemot vērā literatūras apskata un datu analīzes iepriekšējos rezultātus, pētnieku grupa izvirzīja vairākas hipotēzes, kuras raksturo augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālās darbības, mūžizglītības un citu dzīves aspektu mijiedarbību.

- Absolventu datu bāzes, datu ieguves normatīvais pamats un uzskaites pilnīgums veicina absolventu iegūtās izglītības kvalitātes un turpmākās profesionālās darbības izvērtēšanu.
- Absolventu darbības pēc mācību iestāžu beigšanas esošā indikatoru sistēma nodrošina viņu dzīves gaitu, profesionālās izaugsmes, izglītības un nodarbinātības politikas izmaiņu ietekmes monitoringu.

Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu iekļaušanos darba tirgū pēc studiju beigšanas viņu profesionālās darbības atbilstību iegūtai izglītībai nosaka šādi faktori:

- izglītības faktori:
  - izglītības iestādes beigšanas gads;
  - iegūtās izglītības līmenis;
  - pilna/nepilna laika studijas forma;
  - maksas/budžeta studijas;
  - izglītības tematiskās joma;
- demogrāfiskie rādītāji:
  - dzimums;
  - vecums;
  - tautība;
  - dzīvesvieta;
- profesionālās darbības faktori:
  - sagaidāmais atalgojums;
  - darba apstākļi;
  - kvalifikācijas paaugstināšanas iespējas;
- pastarpinātie faktori:
  - pastāvīgs darbs studiju laikā;
  - informētība par darba karjeras iespējām izvēlētajā specialitātē;
  - motivācija strādāt profesijā atbilstoši iegūtajai izglītībai;
  - vecāku izglītības līmenis;
  - mācību valoda izglītības iestādē;
  - izglītības turpināšana;
  - darbs ārzemēs.

Turpmāk aplūkotie augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu aptaujas rezultāti ļauj pārbaudīt izvirzītās hipotēzes, izdarīt secinājumus par absolventu iespējām un grūtībām iekļauties darba tirgū iegūtajā specialitātē, identificēt šķēršļus un izstrādāt pasākumus šķēršļu novēršanai. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu dzīves notikumu un darba karjeras aptaujas rezultāti parāda absolventu profesionālās izaugsmes galvenās problēmas, iesaistīšanos mūžizglītības aktivitātēs un dod iespēju izstrādāt priekšlikumus absolventu monitoringa izveidošanai.

2. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA

2.1. Absolventu datubāzu izvērtējums

2.1.1. Augstākā izglītība

Latvijas augstskolas ir beiguši gan Latvijas pilsoņi un pastāvīgie iedzīvotāji, gan citu valstu pilsoņi. Pētījuma mērķa grupa ir Latvijas iedzīvotāji. Tāpēc tie absolventi, kas ir citu valstu pilsoņi un pastāvīgie iedzīvotāji un kam nav norādīta dzīvesvietas adrese Latvijā, izlasē netiek iekļauti. Lai atbilstoši pētījuma mērķiem absolventus varētu identificēt, ir nepieciešama informācija par viņu dzīvesvietas adresēm vai, ja tādu nav, – par viņu personas kodiem. Pēc personas kodiem adreses var iegūt PMLP IeRD. Diemžēl daļa no absolventu datubāzes nesniedz informāciju par absolventu dzīvesvietas adresēm vai tās ir uzrādītas nepilnīgi.

Saskaņā ar IZM publicētajiem datiem 24 valsts un 15 juridisko personu dibinātās augstskolās 2002./2003. ak. g. pamatstudijās un augstākā līmeņa studijās (izņemot studijas doktorantūrā un rezidentūrā) grādu vai kvalifikāciju bija ieguvuši 20 697 absolventi. 2002./2003. ak. g. datubāzē bija informācija par 18 023 absolventiem. Šis skaitlis ir mazāks par iepriekš minēto, jo dažas augstskolas bija sniegušas nepilnīgu informāciju, bet par astoņām augstākās izglītības iestādēm informācija datubāzē nebija pieejama. Šajās astoņās izglītības iestādēs bija 1769 absolventi jeb 8,5% no visiem augstākās mācību iestādes beigušajiem. Starp šiem izlases rāmī neiekļuvušajiem ir šādu studiju tematisko grupu beidzēji: 19 jeb 34,5% no viesnīcu un restorānu servisa speciālistiem; 70 jeb 25,5% no sociālās aprūpes karitatīvajiem darbiniekiem; 103 jeb 83,7% no tūrisma un atpūtas organizētājiem. Pārējie 1577 absolventi ir no studiju tematiskajām grupām, kur izlases rāmī neiekļauto absolventu īpatsvars ir mazāks par 20%, bieži pat mazāks par 10%. Divas augstākās izglītības iestādes nav sniegušas pilnīgu informāciju par saviem absolventiem, kas rezultātā dod 4,4% nesakritību ar statistikas pārskatos publicēto absolventu skaitu. Tomēr minētie īpatsvari nav visai lieli. Tā kā vairākas augstskolas nav sniegušas datus par absolventiem, tad turpmāk, analizējot pētījuma rezultātus, būs jāņem vērā, ka dažu augstskolu absolventi nav iekļauti izlases rāmī un tādējādi arī izlasē.

2002./2003. ak. g. absolventu datubāzes sastāvs bija šāds: 13 606 Latvijas pilsoņi; 579 Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji; 416 citu valstu pilsoņi vai pastāvīgie iedzīvotāji; par 3 422 absolventiem pilsonības informācija nav sniegta. Ja pieņem, ka tie absolventi, kuriem nav pilsonības informācijas, bet kuriem ir Latvijas Republikas personas kods, ir Latvijas pilsoņi vai pastāvīgie iedzīvotāji, tad pētījuma vajadzībām ir identificējams 17 551 absolvents, kas veido 2002./2003. ak. g. grādu vai kvalifikāciju ieguvušo apakšizlases rāmi.

Saskaņā ar IZM publicētajiem datiem 20 valsts un 13 juridisko personu dibinātajās augstskolās, kā arī 14 valsts un 3 juridisko personu dibinātajās koledžās 2004./2005. ak. g. pamatstudijās un augstākā līmeņa studijās (izņemot studijas doktorantūrā un rezidentūrā) grādu vai kvalifikāciju ir ieguvuši 26 007 absolventi. Audzēkņu datubāzē bija informācija par 25 542 absolventiem, kuru sastāvs ir šāds: 23 496 Latvijas pilsoņi; 1373 – Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji; 251 – citu valstu pilsonis vai pastāvīgais iedzīvotājs; par 422 absolventiem pilsonības informācija nav sniegta; 52 absolventiem, kas ir Latvijas pilsoņi, nav norādīts personas kods. Ja pieņem, ka tie absolventi, kam nav pilsonības informācijas, bet kam ir Latvijas Republikas personas

kods, ir Latvijas pilsoņi vai pastāvīgie iedzīvotāji, tad pētījuma vajadzībām ir identificējami 25 229 absolventi, kas veido 2004./2005. ak. g. grādu vai kvalifikāciju ieguvušo apakšizlases rāmi. Dažas augstākās izglītības iestādes datubāzei bija sniegušas nepilnīgu informāciju, bet divas augstskolu koledžas informāciju nebija sniegušas vispār. Divās mācību iestādēs bija 40 absolventi jeb 0,15% no augstākās izglītības iestāžu absolventu kopskaita. Šāda izlases rāmja kļūda nav uzskatāma par būtisku. Citu augstākās izglītības iestāžu neprecizitātes informācijas sniegšanā rada 1,6% lielu nesakrītību. Pētījuma autori uzskata, ka iepriekš minētās izlases rāmja nepilnības būtiski neietekmē kopīgos pētījuma rezultātus par 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. absolventiem.

Analizējot izlases rāmī iekļauto absolventu sadalījumu pa izglītības tematiskajām jomām un izglītības līmeņiem, jākonstatē visai lielas atšķirības absolventu skaitā. 2002./2003. ak. g. tādās tematiskajās jomās kā vadības zinātnes un administrēšana, pedagogu izglītība un izglītības zinātne un sociālās un cilvēkrīcības zinātnes ir vērojams liels absolventu skaits. Savukārt matemātikā un statistikā, veterinārijā, individuālajos pakalpojumos, transporta pakalpojumos un vides aizsardzībā absolventu skaits ir ievērojami mazāks. Vēl lielāka absolventu skaita diferenciacija ir vērojama pa izglītības programmu grupām. Šajā gadījumā absolventu skaits variē no 1 līdz 3471. 2004./2005. ak. g. izlases rāmī situācija ir līdzīga – absolventu skaits izglītības programmu grupās variē no 1 līdz 5439.

2.1.2. Profesionālā izglītība

Pirms šī pētījuma uzsākšanas faktiski nebija centralizētas datubāzes par profesionālo mācību iestāžu absolventiem, jo šāda informācija netika pieprasīta un apkopota. Pētījumam nepieciešamos datus profesionālās izglītības iestādes iesniedza IZM. Atšķirība starp CSP datiem un datubāzes informāciju izskaidrojama ar to, ka vairākas profesionālās izglītības iestādes nav sniegušas pilnīgu informāciju, savukārt trīsdesmit profesionālās izglītības iestādes informāciju Audzēkņu reģistram nav sniegušas vispār, tostarp visas 11 privātās mācību iestādes.

Audzēkņu datubāze ietver informāciju par mācību iestāžu beidzēju iegūtās izglītības līmeņiem, arī tādiem, kas profesionālās izglītības pakāpi nesniedz vai par kuriem, beidzot iestādi, tiek izsniegta kvalifikācijas apliecība. Pētījuma mērķa grupu veido tie profesionālo mācību iestāžu absolventi, kas ieguvuši profesionālo pamatizglītību (22. izglītības līmenis), arodizglītību – profesionālās vidējās izglītības daļu, kas dod iespēju iegūt 2. līmeņa profesionālo kvalifikāciju (32. un 35. izglītības līmenis) un profesionālo vidējo izglītību, kas dod iespēju iegūt 3. līmeņa profesionālo kvalifikāciju (33. un 37. izglītības līmenis). Tādējādi izlases rāmī netiek iekļauti tie absolventi, kas ieguvuši profesionālo pilnveides izglītību un profesionālo tālākizglītību (izglītības klasifikācijas 20. un 30. līmenis), kā arī vispārējo vidējās izglītības izlīdzinošo programmu. Datubāzē ir informācija tikai par valsts un pašvaldību pakļautībā esošajām profesionālajām mācību iestādēm, jo privātās profesionālās mācību iestādes datus par absolventiem neiesniedza.

Pēc CSP publicētajiem datiem Zemkopības ministrijas (ZM), IZM, LM, KM un IeM pakļautībā esošās profesionālās izglītības iestādes, kā arī pašvaldību un privātās profesionālās izglītības iestādes 2002./2003. ak. g. bija absolvējušas 12 537 personas. Audzēkņu datubāzē bija

informācija par 7 950 absolventiem, kas ir 63,4% no visiem absolventiem. Par 2004./2005. ak. g. šie dati bija attiecīgie 9 963 un 7 159 personas. Tādējādi šī ak. g. datubāzē bija ziņas par 71,9% absolventu kopskaita. Galveno atšķirību starp CSP un datubāzes datiem nosaka apstākļi, ka vairākas profesionālās izglītības iestādes nav sniegušas pilnīgu informāciju, savukārt 23 profesionālās izglītības iestādes informāciju datubāzei nebija sniegušas vispār, t. sk. visas astoņas privātās mācību iestādes.

Analizējot absolventu sadalījumu, ir jāsecina, ka profesionālo izglītības iestāžu absolventu skaits gan 2002./2003., gan 2004./2005. ak. g. ir vienmērīgi izkliedēts pa izglītības tematiskajām jomām un izglītības līmeņiem. Tomēr atsevišķas izglītības programmu grupas 3. klasifikācijas līmenī izlasē netika pārstāvētas, sevišķi zemākajā (22.) un augstākajā (37.) līmenī. Profesionālās pamatizglītības līmenī (22.) datubāzē nav datu par audzēkņiem, kas 2002./2003. ak. g. absolvējuši izglītības iestādes, iegūstot profesionālo pamatizglītību „Būvniecībā un civilā celtniecībā” un „Ārstniecībā”, savukārt 37. līmenī nav datu par audzēkņiem, kas 2002./2003. ak. g. ieguvuši kvalifikāciju „Tekstiliju ražošanas tehnoloģijā un izstrādājumu izgatavošanā”. 2004./2005. ak. g. datubāzē nav informācijas par kvalifikāciju „Tekstiliju ražošanas tehnoloģija un izstrādājumu izgatavošana” gan profesionālās pamatizglītības līmenī, gan 37. līmenī, kā arī 37. līmenī nav datu par kvalifikāciju „Būvniecība un civilā celtniecība”. Gandrīz visos izglītības līmeņos, gan 2002./2003., gan 2004./2005. ak. g. nav datu par tiem audzēkņiem, kas absolvējuši „Mākslas” nozares apakšprogrammas, it īpaši par dizainera kvalifikāciju (3. kvalifikācijas līmeņa 214. kods) ieguvušajiem, jo skolas, kuras piedāvā šāda veida kvalifikāciju, nav iesniegušas datus. Tā kā datus par absolventiem nav iesniegusi lielākā jūrniecības pakalpojumu kvalifikāciju piešķirošā iestāde, izlasē nav iekļauti šīs nozares pārstāvji.

Visu četru apakšizlasu rāmjos ir vērojams rāmja nenoklājums (*under coverage*), kas nav būtisks augstāko mācību iestāžu absolventu gadījumā, bet ir ievērojams attiecībā uz profesionālo mācību iestāžu absolventiem.

2.2. Izlases izveide un izlases kļūdas

2.2.1. Ģenerālkopa un izlases rāmis

Pētījuma ģenerālkopa, par kuru tiek izdarīti secinājumi, ir Latvijas pilsoņi un pastāvīgie iedzīvotāji, kas 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. ir absolvējuši augstākās un profesionālās mācību iestādes. Pēc CSP datiem, augstākās mācību iestādes 2002./2003. ak. g. absolvēja 20 697 studenti un 2004./2005. ak. g. – 26 007 studenti. Savukārt profesionālās mācību iestādes 2002./2003. ak. g. absolvēja 12 537 studenti un 2004./2005. ak. g. – 9 963 studenti. Šajā skaitā ir gan Latvijas pilsoņi un pastāvīgie iedzīvotāji, gan citu valstu pilsoņi.

Lai īstenotu pētījumu un izveidotu reprezentatīvu izlasi, nepieciešams izlases rāmis. Tā izveidošanai tika izmantota IZM audzēkņu datubāze, kas satur informāciju par augstāko izglītības iestāžu audzēkņiem un absolventiem. Šī datubāze tika papildināta ar datiem par profesionālo mācību iestāžu absolventiem. Izlases rāmī tika iekļauti 17 551 augstāko mācību

iestāžu 2002./2003. ak. g. absolventi un 25 229 – 2004./2005. ak. g. absolventi, kā arī 7 766 profesionālo mācību iestāžu 2002./2003. ak. g. absolventi un 6 714 – 2004./2005. ak. g. absolventi.

2.2.2. Izlases apjoms

Sākotnēji tika plānots, ka pētījuma neto izlases lielums būs 8000 absolventi, turklāt izlase sadalīta vienmērīgi starp katra gada absolventiem un katra gada ietvaros starp augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventiem. Lai nodrošinātu šādu neto izlases lielumu, kopējais bruto izlases apjoms tika palielināts līdz 12 000 (plānotais respondences līmenis – 66%). Tas nozīmē, ka katra akadēmiskā gada izlasē tika iekļauti 3000 augstāko mācību iestāžu un 3000 profesionālo mācību iestāžu absolventi.

Veicot lauka darbu, tika konstatēts daudz zemāks respondences līmenis nekā sākotnēji prognozēts, tādēļ tika palielināts augstāko mācību iestāžu bruto izlases lielums līdz 4000 absolventiem katrā akadēmiskajā gadā. Tādējādi kopējais bruto izlases lielums ir 14 000 absolventi.

2.2.3. Stratifikācija

Katra akadēmiskā gada ietvaros gan augstāko, gan profesionālo mācību iestāžu absolventi tika stratificēti pēc iegūtās izglītības veida. Profesionālo mācību iestāžu absolventu stratifikācija katra akadēmiskā gada ietvaros tika veikta pēc izglītības programmu grupas, ko veido profesionālās programmas reģistra koda 3., 4. un 5. elements. Dažos gadījumos, ja vienu izglītības programmas grupu akadēmiskajā gadā bija absolvējis ļoti neliels jauniešu skaits, stratifikācija tika veikta, apvienojot pēc iegūtās profesijas tuvās izglītību programmu grupas.

Augstāko mācību iestāžu absolventu stratifikācija katra akadēmiskā gada ietvaros tika veikta pēc studiju programmas (izglītības programmas virziena jeb programmu kopas), ko veido izglītības klasifikācijas koda 3., 4., 5., 6. un 7. elements). Dažos gadījumos, ja vienu studiju programmu akadēmiskajā gadā bija absolvējis ļoti neliels studentu skaits, stratifikācija tika veikta, apvienojot tuvās izglītības programmas vienas izglītības tematiskās jomas ietvaros (izglītības tematisko jomu nosaka izglītības klasifikācijas koda 3. un 4. elements).

Tā kā nav iespējams izdarīt reprezentatīvus secinājumus par kādu izglītības programmu grupu vai studiju programmu, ja neto izlasē ir mazāk nekā 10 absolventi, tad pētījuma izlase tika veidota tā, lai bruto izlasē no katras stratas būtu iekļauti vismaz 15 absolventi (lai nodrošinātu neto izlases lielumu 10 pie sākotnēji prognozētā respondences līmeņa 66%). Ja stratas lielums ir pietiekams, tad izlases lielums ir proporcionāls stratas lielumam, kas ir absolventu skaits stratā.

2.2.4. Izlases dizains un dizaina svāri

Izlases dizains ir stratificēta sistemātiska gadījuma izlase.

Katras stratas ietvaros absolventi tiek sakārtoti pēc:

- izglītības iestādes reģionālās piederības – Rīgas vai ārpus tās;
- izglītības programmas līmeņa;

- izglītības programmu grupas (profesionālo mācību iestāžu izlasēm) vai studiju programmas (augstāko mācību iestāžu izlasēm), ja vienā stratā ir apvienotas vairākas izglītības programmu grupas vai studiju programmas;
- gadījuma skaitļa.

Vienlaikus ar izlases izveidi tika aprēķināti dizaina sviri (*design weights*), ar kuru palīdzību, izmantojot Horvica–Tompsona novērtētāju (*Horvitz–Thompson estimator*), var iegūt ģenerālkopas parametru novērtējumus no izlases datiem. Jāatzīmē, ka dizaina sviri ir izmantojami novērtējumu iegūšanai tikai ideālā gadījumā, ja izlases rāmis ir bez kļūdām un pētījumā ir 100% response jeb atbildētība.

Izlases dizaina sviri d_k ir apgriezti proporcionāli absolventa izlasē iekļaušanas varbūtībai π_k :

$$d_k = 1/\pi_k,$$

$$\pi_k = n_h / N_h,$$

kur n_h ir izlasē iekļauto stratas h absolventu skaits, N_h – stratas h lielums jeb absolventu skaits stratā h izlases rāmī.

2.2.5. Izlases vienību response

Apsekojuma vienību skaita sadalījums pēc kontaktu derīguma un izmantojamības statusa parādīts 1. tabulā.

1. tabula. **Neizmantotie un derīgie kontakti ar respondentiem**

	Kopā		Augstskolu absolventi		Profesionālo mācību iestāžu absolventi	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Kopējā izlase	14 000	100%	8 000	100%	6 000	100%
Neizmantojami kontakti (ieraksti)	1 227	9%	745	9%	482	8%
Neizmantotie kontakti (ieraksti)	1 351	9%	1 351	17%	0	0
Derīgie kontakti	11 422	82%	5 904	74%	5 518	92%

Neizmantojami kontakti – to absolventu kopējais skaits, kuriem datubāzē norādītā adrese nebija pilnīga, neeksistēja, tajā atradās uzņēmums, vai arī persona apgalvoja, ka nevienu mācību iestādi attiecīgajā laika posmā nav beigusi. Tāpat šeit ir pieskaitītas arī tās personas, kas ir mirušas vai izlasē iekļautas divas reizes – kā 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. absolventi. Neizmantotie kontakti – augstskolu absolventi no izlases papildu saraksta, kur netika aptaujāti laika un resursu trūkuma dēļ.

Kopumā derīgi un izmantoti bija 82% kontakti, turklāt augstāko mācību iestāžu absolventu gadījumā – 74%, bet profesionālo mācību iestāžu gadījumā – 92%. 2. tabulā ir apkopota derīgo kontaktu response informācija.

2. tabula. **Derīgie kontakti ar respondentiem un nerespondences cēloņi**

	Kopā		Augstskolu absolventi		Profesionālo mācību iestāžu absolventi	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
Derīgie kontakti	11 422	100%	5 904	100%	5 518	100%
Response	4 557	39%	2 504	42%	2 053	37%
Nerespondence, tai skaitā pa cēloņiem:	6 865	60%	3 400	58%	3 465	63%
persona aptaujas veikšanas periodā atrodas prombūtnē	81	1%	31	1%	50	1%
persona dzīvo/ strādā ārzemēs	487	7%	173	5%	314	9%
nav kontakta	4 706	69%	2 463	72%	2 243	65%
persona mainījusi dzīvesvietu	786	11%	238	7%	548	16%
atteikums	805	12%	495	15%	310	9%

Piezīme: Response raksturo atbildētības līmeni, t.i. cik procentos gadījumu iegūta intervija ar izlasē iekļuvušo absolventu. Tabulās norādīto procentuālo vērtību summa vērtību noapaļošanas dēļ var atšķirties no 100%.

No 2. tabulas redzams, ka faktiskais pētījuma respondences līmenis 39% ir daudz zemāks nekā sākotnēji plānotais – 66%. Tāpat no tabulas redzams, ka galvenais nerespondences iemesls (69% gadījumu) ir „nav kontakta”, kas nozīmē, ka intervētājiem nav izdevies sastapt respondentu un nav iegūta nekāda cita informācija par meklējamo personu (piemēram, par dzīvesvietas maiņu u. tml.).

Vidējais tiešo apmeklējumu skaits kontaktu trūkuma gadījumā – trīs apmeklējumi. Jāpiebilst, ka respondenti tika meklēti arī, izmantojot telefona kontaktus un interneta portālu *draugiem.lv*. Augstskolu absolventu vidū salīdzinājumā ar profesionālo mācību iestāžu absolventiem ir lielāka daļa personu, par kurām netika iegūta nekāda informācija (72% no kopējā nerespondences īpatsvara minētajā grupā), un nozīmīgi lielāka daļa personu, kuras atteikušās piedalīties aptaujā (15% augstskolu absolventu, 9% profesionālo mācību iestāžu absolventu). Savukārt profesionālo mācību iestāžu grupā ir vairāk tādu absolventu, kas mainījuši dzīvesvietu (16% profesionālo mācību iestāžu absolventu, 7% augstskolu absolventu) un kuri dzīvo/ strādā ārzemēs (9% profesionālo mācību iestāžu absolventu, 5% augstskolu absolventu). Vidēji 1% absolventu abās mērķa grupās aptaujas laikā atradušies ilgstošā prombūtnē (komandējumā, slimnīcā utt.). Jānorāda, ka nepastāv nozīmīgas atšķirības starp nerespondences raksturojumiem 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. absolventiem.

Starp 805 gūtajiem atteikumiem aptaujas veikšanas gaitā visbiežāk minētais atteikuma iemesls bijusi respondenta nevēlēšanās atbildēt uz anketas jautājumiem, kas pamatota gan kā nevēlēšanās vispār piedalīties jebkurās aptaujās, gan kā neuzticība socioloģiskām aptaujām, gan kā nevēlēšanās runāt par konkrēto dzīves posmu (visbiežāk par mācību laiku skolā vai augstskolā). Daudzos gadījumos tika izteikti komentāri par ārkārtīgi lielo aptauju skaitu, kas arvien biežāk tiek veiktas mūsu valstī. Kopumā nevēlēšanos sniegt plašāku informāciju par sevi bija izteikuši 390 augstskolu absolventu un 151 profesionālo mācību iestāžu absolvents. Kā īpašs atteikuma veids šajā aptaujā tika fiksēti gadījumi, kuros izlasē iekļautā persona neieradās

uz interviju iepriekš norunātajā vietā un laikā. Ja persona dažādu iemeslu dēļ nevarēja vai nevēlējās sniegt interviju pirmā apmeklējuma laikā vai arī rekrutēšana intervijai tika veikta telefoniski, tad intervētāja uzdevums bija vienoties par citu, respondentam izdevīgu, intervijas laiku un vietu. Kopumā 95 gadījumos pēc šādas iepriekšējas vienošanās intervijai atlasītā persona tomēr neieradās norunātajā laikā/ vietā. Šie gadījumi klasificēti kā atteikumi pēc rekrutēšanas.

25 no uzrunātajām personām nevarēja piedalīties aptaujā, jo to neatļāva veselības stāvoklis vai arī citi sadzīviski apstākļi, piemēram, nepieciešamība kopt mazu bērnu. Atsevišķi jāatzīmē trīs gadījumi, kad izlasē iekļautās personas pieprasīja salīdzinoši augstu materiālo atlīdzību par informācijas sniegšanu. Komentāri par nepieciešamību materiāli atlīdzināt aptaujai veltīto laiku izskanēja vēl biežāk. 141 atteikums tika saņemts no citām personām. Tas fiksēts kā tā saucamais netiešais jeb respondenta vārdā sniegtais ģimenes atteikums. Vairumā gadījumu šādu atteikumu snieguši ģimenes locekļi – personas vecāki vai dzīvesbiedrs, par iemeslu minot respondenta laika trūkumu un nevēlēšanos sniegt informāciju par personu.

Gadījumos, ja izlasē iekļautās personas ģimenes loceklis vai cita adresē dzīvojoša persona sniedza informāciju par absolventa uzturēšanos ārzemēs, respondentu uzskaites kartītēs tika fiksēta valsts, kurā dzīvo absolvents, uzturēšanās statuss un nodarbošanās. Absolventu aptaujas rezultāti uzrāda, ka ārzemēs pastāvīgi uzturas 487 izlasē iekļautās personas, no kurām 134 ir augstskolu beidzēji un 270 profesionālo mācību iestāžu absolventi. Vairums izlasē iekļauto absolventu, par kuriem tika iegūtas šīs ziņas, devušies uz ārzemēm strādāt (77% no ārzemēs dzīvojošiem augstskolu absolventiem un 86% no profesionālo mācību iestāžu absolventiem). To absolventu skaits, kas pārcēlušies uz dzīvi ārpus Latvijas citu iemeslu dēļ, ir nozīmīgi mazāks.

Apkopotā informācija par valstīm, kurās ilgstoši uzturas izlasē iekļautie absolventi, nepārsteidz, jo atspoguļo kopējās darbaspēka migrācijas tendences Latvijā. Divas valstis, kuras minētas visbiežāk, ir Lielbritānija un Īrija. Pēc iegūtās informācijas, 183 izlasē iekļautās personas dzīvo, strādā vai mācās Lielbritānijā, savukārt 103 personas dzīvo un strādā Īrijā. Uz citām valstīm devies krietni mazāks skaits absolventu. Salīdzinoši biežāk starp tām minētas Vācija, Norvēģija, ASV un Krievija. Ilgstošā prombūtnē esošo augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu sadalījums pa valstīm ir dots 5. pielikumā.

2.2.6. Nerespondences korekcija

Tā kā pētījumā tika novērota augsta nerespondence, tad, izmantojot dizaina svarus, varētu tikt iegūti novirzīti vērtējumi. Kā viena no pamatmetodēm, ko lieto nerespondences negatīvo seku novēršanai, ir svaru korekcija – dizaina svaru korekcija ar mērķi minimizēt nerespondences ietekmi. Pētījumā dizaina svaru korekcijai tika izmantota respondences homogenitātes grupu metode. Tajā tiek pieņemts, ka izlase ir sadalīta H grupās, kur visiem vienas grupas elementiem (izlases vienībām) ir viena un tā pati respondences varbūtība, savukārt dažādām grupām respondences varbūtība ir dažāda. Bez tam spēkā vēl ir pieņēmums, ka dažādas izlases vienības respondē neatkarīgi viena no otras.

Respondences homogenitātes grupas profesionālo mācību iestāžu absolventiem katra akadēmiskā gada ietvaros tika veidotas pēc izglītības programmu grupas (vai šo grupu apvienojuma).

Savukārt augstāko mācību iestāžu absolventu izlasei respondences homogenitātes grupas katra akadēmiskā gada ietvaros tika veidotas pēc izglītības tematiskās jomas vai studiju programmas. Katras respondences homogenitātes grupas respondences varbūtības novērtējums tika noteikts šādi:

$$\hat{\theta}_k = \frac{\sum_{r_h} d_k}{N_h},$$

kur r_h ir h – tās respondences homogenitātes grupas respondentu kopa.

Tādējādi izlases svāri, kuros tiek ņemta vērā nerespodence, ir:

$$w_k = \frac{d_k}{\hat{\theta}_k} = \frac{1}{d_k \pi_k}.$$

2.2.7. Izlases kļūdas novērtēšanas procedūra

Lai, analizējot datus, varētu novērtēt dažādu parametru izlases kļūdu, pētījuma izlase tiek veidota no piecām vienādi veidotām apakšizlasēm jeb replikām. Replicētās izlases metode ļauj novērtēt dispersiju, un līdz ar to arī izlases kļūdu, jebkuram ģenerālkopas parametra vērtējumam. Ja ar Y apzīmē kādu ģenerālkopas parametru un ar $\hat{Y}_k$ šī parametra vērtējumu k -tajā replikā, tad $\tilde{Y} = \sum_{k=1}^K \frac{\hat{Y}_k}{K}$ ir parametra Y vērtējums, kur K ir kopējais repliku skaits. Ja $\hat{Y}_k$ ir nenovirzīts parametra Y vērtējums, tad:

$$v(\tilde{Y}) = \frac{1}{K} \frac{\sum_{k=1}^K (\hat{Y}_k - \tilde{Y})^2}{K - 1}$$

ir nenovirzīts dispersijas $V(\tilde{Y})$ novērtējums.

Ja dispersija novērtēta, izmantojot šo metodi, tad izlases kļūdas ticamības intervālu nosaka, izmantojot Stjūdenta sadalījumu (brīvības pakāpju skaits ir $K - 1$).

2.3. Absolventu aptaujas metodika

2.3.1. Aptaujas metode

Aptaujas metode bija tieša (*face-to-face*) strukturēta intervija. Intervijas tika veiktas respondenta dzīvesvietā vai pēc telefoniskas vienošanās vietā, kas ir pieejamāka vai ērtāka respondentam (darbavietā, pētnieciskajā institūtā vai citā sabiedriskā vietā). Bez anketas un tradicionālās lauka darba dokumentācijas tika izmantota arī respondenta individuālā kartīte. Šīs kartītes informatīvā sadaļa tika izveidota, pamatojoties uz atlasīto respondentu sarakstu un tajā iekļauto informāciju par respondenta personību. Kartītes otrā daļa tika veidota kā respondenta rekrutācijas anketa,

kurā atzīmēta visa informācija par kontaktiem ar respondentu. Gadījumos, kad absolvents netika sastapts, bet bija kontakts ar citu personu, rekrutācijas anketā tika atzīmētas ziņas par dzīvesvietas maiņu utt. Atbilstoši šī pētījuma mērķiem īpaši svarīgi bija noskaidrot visu pieejamo informāciju par absolventa dzīves gaitām pēc mācību iestādes beigšanas. Gadījumos, ja respondents bija izbraucis uz ārzemēm un šī informācija tika iegūta, piemēram, no vecākiem, radiem, papildus tika noskaidroti aizbraukšanas iemesli, nodarbošanās statuss, veids un valsts, uz kuru devusies meklējamā persona. Rekrutācijas anketa tika aizpildīta individuāli par katru absolventu un ir izmantojama datu turpmākajā analīzē.

2.3.2. Aptaujas instruments

Kvantitatīvās aptaujas veikšanai tika izstrādātas divas oriģinālas strukturētas anketas. Abām mērķa grupām (augstskolu un profesionālo izglītības iestāžu absolventiem) izstrādātajās anketās bez vienotiem jautājumiem tika iekļauti atsevišķi katrai mērķa grupai atbilstīgi jautājumi un to formulējumi, kas skar galvenokārt izglītības kvalitātes vērtējumu, prakses organizācijas un nozīmes problēmas. Anketas pamatmodulī iekļauti šādi indikatoru mērījumi un tiem atbilstoši jautājumu bloki (anketas tematisko bloku raksturojums dots 6. pielikumā):

- nodarbinātība un profesionālā karjera (veicot mērījumus atbilstoši LM apstiprinātajam profesiju klasifikatoram) dzīves laikā un pēc akadēmiskās vai profesionālās izglītības iegūšanas;
- alternatīvas profesionālajai karjerai (izmantojot dažādu dzīves karjeru – mācību, ģimenes dzīves u. tml. – mērījumus);
- profesijas atbilstības iegūtajai izglītībai vērtējums;
- iegūtās izglītības kvalitātes un atbilstības darba tirgus prasībām vērtējums;
- iemesli un šķēršļi iegūtās profesijas izmantošanai darba tirgū;
- absolventu aktivitātes savas konkurētspējas darba tirgū veicināšanai;
- sociālie un demogrāfiskie mērījumi.

Absolventu darba karjera, izglītības ieguve, kā arī dzīvesvietu maiņa tika fiksēta tā saucamajā dzīves notikumu vēstures (*life event history*) pieraksta formātā (piemēram, par katru darba vietu šajā gadījumā bija svarīgi fiksēt ne tikai profesiju vai amatu, uzņēmuma darbības nozari, darbavietas maiņas iemeslu, bet arī precīzu mēnesi un gadu, kad respondents sācis vai beidzis strādāt vienā vai otrā darba vietā. Anketā iekļautie jautājumu bloki un paši jautājumi virzīti uz to, lai sasniegtu pētījuma galveno mērķi – noskaidrotu absolventu profesionālo darbību pēc izglītības iestādes beigšanas un novērtētu absolventu iespējas iekļauties darba tirgū iegūtajā specialitātē, kā arī lai iegūtu informāciju par alternatīvajiem karjeras attīstības ceļiem un cēloņiem.

2.3.3. Lauka darba norise

Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu aptauja tika veikta piecos mēnešos laika periodā no 2006. gada jūlija līdz novembrim. Lauka darba veikšanā pavisam bija iesaistīti 90 pastāvīgie intervētāji un aptuveni 80 ārštata intervētāji (studenti, praktikanti). Intervētāju tīkla darbu vadīja lauka darba vadītājs un tīkla darbība tika koordinēta atbilstoši reģionālajam principam. Intervētāju mācībai lauka darba sākuma periodā tika organizēti trīs instruktāžas

semināri – divi Rīgā un viens Lielvārdē. Ārštata intervētāju piesaistei septembrī tika organizēti trīs papildu mācību semināri, lai iepazīstinātu intervētājus ar aptaujas mērķiem un norisi, kā arī veiktu instruēšanu par atsevišķiem anketā iekļautajiem jautājumiem. Bez tiešajām instrukcijām visi intervētāji saņēma arī rakstveida instrukciju.

Ņemot vērā darba sākotnējos rezultātus pirmajās aptaujas veikšanas nedēļās, kas uzrādīja zemāku par plānoto sasniegto respondences līmeni, un absolventu uzrādīto dzīvesvietu apmeklējumu nerezultatīvāti (apmeklējot dzīvesvietu divas un vairāk reizes, neviens dzīvesvietā netiek sastaps, netiek iegūta nekāda informācija par absolventu), tika izstrādāta strukturēta shēma absolventu rekrutācijai, izmantojot dažādas socioloģijas praksē lietojamas respondentu rekrutācijas metodes: tiešu apmeklējumu, telefonisku kontaktu, pasta vēstuli, e-pasta vēstuli. Gadījumos, ja absolventu izlases datubāzē norādīta gan personas adrese, gan arī tālruņa numurs, intervētāji vispirms absolventu sazvanīja, lai vienotos par interviju vietu un laiku. Šāda rīcības shēma pārsvarā tika izmantota absolventiem, kuru norādītā dzīvesvieta ir Rīga vai rajona centrs. Sākotnējs telefonisks kontakts ar šādiem izlasē iekļautiem absolventiem rezultātā izrādījās efektīvākais rekrutācijas veids, jo tika iegūts zemākais atteikumu īpatsvars, novērsta personu nesasniedzamība un iegūts augstākais atbildētības īpatsvars.

Gadījumā, ja absolventu izlases datubāzē norādīta tikai absolventa adrese, vispirms tika noskaidrots personas tālrunis, izmantojot 1188 uzziņu dienestu, un tad telefoniski ar personu, norunāta intervijas vieta un laiks. Tālruņu numuri tika noskaidroti tiem absolventiem, kam uzrādītā dzīvesvieta ir Rīga vai lauku rajoni – tātad personām, kas ir grūti sasniedzamas vai nu nama kodēto durvju dēļ, vai arī attāluma no rajona centra dēļ. Gadījumā, ja tālrunis norādītajā adresē uzziņu dienestā nebija fiksēts, lauku rajonos dzīvojošām personām tika izsūtītas pasta vēstules ar lūgumu kontaktēties ar rajona intervētāju vai ar Filozofijas un socioloģijas institūta pārstāvjiem, lai norunātu vēlamo intervijas laiku. Šāda pieeja mājsaimniecību apsekojumos, ko veic CSP izrādījās mazefektīva, jo uz 620 izsūtītajām vēstulēm atsaucās tikai 5% adresātu, kaut arī tika norādīts bezmaksas kontakttālrunis.

Tajos gadījumos, ja izlasē iekļautais absolvents dzīvoja Rīgā vai citā pilsētā un viņa tālruņa numurs ne uzziņu dienestā, ne arī datubāzē nebija fiksēts, intervētāji apmeklēja izlasē iekļauto personu norādītajā dzīvesvietā un, ja neviena nebija mājās, atstāja pastkastītē vēstuli. Arī šāda pieeja nesniedza vēlamo rezultātu, jo uz pastkastītēs atstātām vēstulēm atsaucās aptuveni 4% adresātu. Tāpat diezgan biežas bija situācijas, kad norādītajā adresē persona vairs nedzīvo – aptuveni 40% šādu gadījumu jaunā izlasē iekļauto absolventu adrese netika noskaidrota (vai nu nebija zināma, vai arī radinieki atteicās izpaust ziņas), tika saņemts atteikums no ģimenes locekļiem, vai arī ģimenes locekļi apgalvoja, ka atlasītā persona dzīvo un strādā ārzemēs. Jāatzīmē, ka kontakts ar norādītajā adresē dzīvojošu personu (parasti absolventu vecākiem), visbiežāk tika gūts tikai pēc trešās apmeklēšanas reizes. Tiem absolventiem, kam nebija norādīta ne dzīvesvietas adrese, ne kontakttālrunis, kā arī tiem, kas neatsaucās uz sūtītajām pasta vēstulēm, tika izsūtītas e-pasta vēstules, izmantojot portāla draugiem.lv starpniecību. Šādā veidā atsaucās aptuveni 6% no visiem adresātiem.

Dzīvesvietas adrešu pārbaude 1921 augstskolu absolventam un 577 profesionālo mācību iestāžu absolventiem tika veikta arī PMLP IeRD. Saskaņā ar Datu valsts inspekcijas atzinumu pētījuma vajadzībām tika sniegts adrešu saraksts, nenorādot tur dzīvojošās konkrētās personas. Ņemot vērā aptaujas specifiku, intervētājam, uzrunājot izlasē iekļauto personu, ir jāzina viņa

mācību karjeras galvenie dati – mācību iestādes nosaukums un grāds/ kvalifikācija, kura iegūta 2003. vai atbilstīgi 2005. gadā. Bez šīm ziņām meklēto personu respondences līmenis bija ievērojami zemāks (20%). Tāpēc tika pieņemts lēmums veikt adrešu papildu apstrādi. Vispirms visām norādītajām adresēm tika noskaidroti tālruņa numuri un, sazinot mājsaimniecību, mēģināts noskaidrot, kura no mājsaimniecībā dzīvojošām vai adresē deklarētajām personām varētu būt tā, kura iekļauta aptaujas izlasē. Tādā veidā šo personu respondences līmenis sasniedza 30%.

2.4. Absolventu aptaujas datu analīzes metodes

Pētījuma datu apstrādē un analīzē tika lietotas gan aprakstošās, gan eksperimentāli analītiskās metodes, pirmajā gadījumā – lai iegūtu pētījuma objekta, tā īpašību un stāvokļa kvantitatīvi kvalitatīvu aprakstu, otrajā gadījumā – lai konstruētu funkcionālo un cēloņsakarību mijiedarbību modeli, kas dotu iespēju izstrādāt atbilstošas politikas alternatīvas. Datu apstrāde un analīze tika veikta, izmantojot statistikas programmas SPSS for Windows 15.0 un Stata SE 9.2 Windows vidē. Metodoloģijas izstrādē un aprakstā tika izmantota Viljama Grīna ekonometrikas mācību grāmata (*William H. Greene, William H., 2003*).

Absolventu darba gaitas pēc izglītības iegūšanas, viņu iespējas iekļauties darba tirgū iegūtajā specialitātē, alternatīvos karjeras attīstības ceļus, kā arī ar to saistītās problēmas un to iespējamie cēloņi analizēti, izmantojot aprakstošās statistikas vienas vai vairāku pazīmju klasifikācijas, strukturēšanas, novērtēšanas, salīdzināšanas paņēmienus un tehnikas (krustojumu tabulu analīzi, korelācijas analīzi, viena faktora regresiju analīzi, vienkāršo dispersiju analīzi, grafiskās metodes u. c.). Absolventu darba gaitu (iekļaušanās laika darba tirgū, darba atbilstības iegūtajai izglītībai, darba algas apjoma) un to ietekmējošo faktoru eksperimentāli analītiskā analīze realizēta, izmantojot vairākas daudzfaktoru analīzes metodes. Šīs metodes ļauj nošķirt katra faktora tiešos un pastarpinātos efektus – kontrolējot iespējamo starpniekfaktoru ietekmi (t. i., iekļaujot šos faktorus analīzē), rodas iespēja atsevišķi novērot katra faktora tiešo iedarbību uz atkarīgo mainīgo. Tādējādi, piemēram, ir iespējams noteikt, vai tas, ka vīrieši vieglāk iekļaujas darba tirgū, ir izskaidrojams tikai ar viņu izvēli apgūt profesijas, kuras ir vairāk pieprasītas, vai arī pastāv tiešs dzimuma efekts, kas var norādīt uz diskrimināciju darba tirgū.

2.4.1. Lineārā regresija

Darba algu ietekmējošie faktori noteikti, izmantojot lineārās regresijas modeļus. Lai tuvinātu datus linearitātes un normalitātes pieņēmumiem un mazinātu heteroskedasticitāti (atkarīgā mainīgā dispersijas atkarību no šī mainīgā līmeņa), tika ievērota standarta prakse par atkarīgo mainīgo izmantot nevis algas līmeni, bet gan tā naturālo logaritmu. Tādējādi šie modeļi ir izsakāmi formulā:

$$\ln(w_i) = \beta_0 + \sum_{j=1}^K \beta_j x_{j,i} + \varepsilon_i,$$

kur indekss i norāda uz atsevišķiem novērojumiem (respondentiem), w ir darba alga pamatdarba vietā, x ir neatkarīgo mainīgo (faktoru) vektors (kur $x_{j,i}$ ir j -tā neatkarīgā mainīgā vērtība

i -tajam respondentam), β_0 ir konstante, bet β_j – mainīgā x_j koeficients. ε_i ir „trokšņa” faktors, kas ietver i -tajam novērojumam specifiskus faktoros, kuri nav iekļauti starp mainīgajiem x , kā arī gadījuma faktoros (piem., mērījumu kļūdas). Tiek pieņemts, ka trokšņa matemātiski sagaidāmā vērtība (matemātiskā cerība) ir nulle ($E[\varepsilon_i]=0$) un ε_i ir normālais (Gausa) sadalījums.

Ja neatkarīgais mainīgais ir kategoriju mainīgais (piemēram, izglītības tematiskā joma vai studiju valoda), kura kategorijām nav dabiska sakārtojuma, šo mainīgo aizstāj ar virkni dihotomisko mainīgo. Katrai kategorijai (izņemot vienu, ko pieņem par atskaites punktu) atbilst viens dihotomiskais mainīgais, kura vērtība ir „1”, ja respondents ietilpst attiecīgajā kategorijā, un „0”, ja neietilpst. Piemēram, mainīgais „studiju valoda”, kam var būt trīs vērtības – „latviešu”, „krievu” un „cita” – kļūst par diviem dihotomiskajiem mainīgajiem: „studiju valoda: krievu” un „studiju valoda: cita”. Tad „studiju valoda” = „latviešu” atbilst dihotomisko mainīgo vērtībām „studiju valoda: krievu” = „studiju valoda: cita” = 0; „studiju valoda” = „krievu” atbilst „studiju valoda: krievu” = 1 un „studiju valoda: cita” = 0, bet „studiju valoda” = „cita” atbilst kombinācijai „studiju valoda: krievu” = 0 un „studiju valoda: cita” = 1.

Lineārās regresijas modeļu koeficienti tika aprēķināti, izmantojot *maksimālās ticamības metodi* un ņemot vērā datu svarus (sk. iepriekš). Hipotēzes par regresijas koeficientiem tika pārbaudītas, balstoties uz faktu, ka ar maksimālās ticamības metodi aprēķinātu regresijas koeficientu sadalījums ir asimptotiski normāls (t. i., konverģē uz normālo sadalījumu, izlases kopas apjomam bezgalīgi pieaugot). Standartklūdas tika aprēķinātas, izmantojot linearizāciju, izvirzot Teilora rindās.

2.4.2. Loģistiskā regresija

Lineārā regresija, kas aprakstīta iepriekš, ir visbiežāk izmantotā daudzfaktoru statistiskā metode, taču tā nav piemērota gadījumiem, ja atkarīgais mainīgais ir dihotomisks (var pieņemt tikai divas vērtības, piemēram, „0” un „1” vai „jā” un „nē”). Tas ir tādēļ, ka nav iespējams garantēt, ka lineārās regresijas modelis paredzēs atkarīgā mainīgā vērtības intervālā $[0, 1]$. Lineārās funkcijas neireobežotības dēļ vienmēr eksistēs faktoru vērtības, pie kurām modelis sniegs absurdus paredzējumus, ka atkarīgais mainīgais pieņems vērtību „1” ar negatīvu varbūtību vai varbūtību, kas pārsniedz vienu. Tādējādi gadījumos, ja atkarīgais mainīgais ir dihotomisks, jāizmanto modelis formā

$$\Pr(Y_i = 1) = G\left(\beta_0 + \sum_{j=1}^K \beta_j x_{j,i}\right),$$

kur $\Pr(\cdot)$ ir varbūtības operators, G ir funkcija ar vērtību apgabalu $[0, 1]$, Y ir dihotomisks atkarīgais mainīgais, x ir neatkarīgo mainīgo (faktoru) vektors (kur $x_{j,i}$ ir j -tā neatkarīgā mainīgā vērtība i -tajam respondentam), β_0 ir konstante, bet β_j – mainīgā x_j koeficients.

Šajā pētījumā tika izmantota tā sauktā *loģistiskā* jeb *logit* funkcija

$$G(t) = \frac{e^t}{1 + e^t},$$

kur e ir Eilera skaitlis (naturālā logaritma bāze, $e \approx 2,71828$).

Tāpat kā lineārās regresijas gadījumā, faktori, kas bija izteikti kā kategoriju mainīgie, tika aizstāti ar atbilstošām dihotomisko mainīgo kopām.

Koeficienti tika aprēķināti, izmantojot *maksimālās ticamības metodi* un ņemot vērā datu svarus (sk. iepriekš). Hipotēzes par regresijas koeficientiem tika pārbaudītas, balstoties uz faktu, ka ar maksimālās ticamības metodi aprēķinātu regresijas koeficientu sadalījums ir asimptotiski normāls.

Standartklūdas tika aprēķinātas, izmantojot linearizāciju, izvirzot Teilora rindās.

2.4.3. Ilguma (izdzīvošanas) analīze

Lineārās regresijas metodes nav piemērotas arī darba meklēšanas ilguma analīzei. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, „trokšņa” sadalījums šādiem datiem tipiski ir ļoti tālu no normālā (piemēram, ja varbūtība atrast darbu laika gaitā nemainās (t. i., varbūtība, ka cilvēks, kas nav atradis darbu n mēnešos, to atradīs $(n+1)$ -ajā, ir neatkarīga no n vērtības), tad darba atrašanas laika mainīgajā ietilpstošā trokšņa sadalījums būs eksponenciāls, nevis normāls). Otrkārt, šādi dati tipiski ir „cenzēti” – proti, novērošanas periods daži respondentiem beidzas agrāk par darba meklēšanas periodu (tātad nav zināms, cik ilgā laikā darbs tiks atrasts; ir pieejama tikai apakšējā robeža darba atrašanas laikam), turklāt cenzēšanas laiks dažādiem respondentiem ir atšķirīgs (piemēram, mūsu datos 2003. gada absolventu kohortas darba meklēšanas dati ir cenzēti pēc trim gadiem, bet 2005. gada kohortas – pēc viena gada, jo aptaujas dati tika vākti 2006. gada otrajā pusē). Treškārt, analizējot darba atrašanas laiku ar lineārās regresijas metodēm, nav iespējams iegūt detalizētākus datus par darba meklēšanas dinamiku, piemēram, vai varbūtība atrast darbu pieaug vai samazinās, pieaugot darba meklēšanas laikam? Visas trīs minētās problēmas risina analīzes metožu kopa, kas statistikā pazīstama kā *ilguma analīze*, *izdzīvošanas analīze* jeb *drošuma analīze*.

Ilguma analīzi sākotnēji ieviesa bioloģiskajos un medicīniskajos pētījumos, kur atkarīgais mainīgais bija bioloģisku organismu dzīves ilgums pēc kāda notikuma (saslimšanas, ārstēšanās utt.) – no šejienes arī bieži lietotais apzīmējums *izdzīvošanas analīze* (*survival analysis*). Vēlāk šo metodi pārņēma arī inženierzinātnes (kur tika pētīts mehānismu drošas darbības ilgums un lietots nosaukums *drošuma analīze* (*reliability analysis*)) un sociālās zinātnes (kur līdztekus lieto gan terminu *izdzīvošanas analīze*, gan atbilstošāko – *ilguma analīze*).

Atkarīgais mainīgais ir laiks T līdz mūs interesējošajam notikumam (šajā pētījumā – darba atrašanai). Tiek pieņemts, ka šim mainīgajam ir integrālā sadalījuma funkcija

$$F(t) = \Pr(T \leq t)$$

un sadalījuma blīvuma funkcija

$$f(t) = \frac{dF}{dt}(t).$$

Definējam izdzīvošanas funkciju kā

$$S(t) = 1 - F(t) = \Pr(T \geq t).$$

Tādējādi izdzīvošanas funkcija rāda, kāda ir varbūtība, ka darbs netiks atrasts līdz laika periodam t . Visbeidzot, definējam riska funkciju kā

$$\lambda(t) = \frac{f(t)}{S(t)} = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Pr(t \leq T \leq t + \Delta t \mid T \geq t)}{\Delta t}.$$

Tādējādi riska funkcija raksturo momentāno darba atrašanas varbūtību laika periodā t , ja darbs līdz tam nav atrasts. Ja riska funkcija ir pieaugoša, tad varbūtība atrast darbu pieaug laika gaitā, bet, ja tā ir dilstoša, tad, gluži pretēji, darba atrašanas varbūtība samazinās, pieaugot darba meklēšanas laikam – ilgstoša nespēja atrast darbu šajā gadījumā ir īpaši nepatīkama, jo tā nedod cerības, ka darba meklēšanas laiks varētu drīz beigties.

Šajā pētījumā izdzīvošanas funkcijas tika novērtētas, izmantojot neparametrisko Kaplana – Meiera reizinājumu – robežu novērtējumu (ar korekciju cenzētiem datiem). Šī metode ļauj empīriski novērtēt un grafiski attēlot izdzīvošanas un riska funkcijas, neizvēloties konkrētu šo funkciju analītisko formu. Tika izrēķinātas arī visbiežāk lietotās izdzīvošanas funkciju parametriskās formas: log-logistiskā, log-normālā, Veibula, eksponenciālā un vispārinātā gammas funkcija. Salīdzinot iegūtās parametriskās formas ar neparametrisko novērtējumu, tika konstatēts, ka datus visprecīzāk apraksta vispārinātais gamma sadalījums, tāpēc tas tika izmantots visos turpmākajos parametriskajos aprēķinos, ieskaitot riska funkcijas novērtēšanu.

Lai novērtētu dažādu neatkarīgo mainīgo ietekmi uz darba atrašanas laiku, tika izmantots daļēji parametriskais *Koksa proporcionālo risku modelis* ar Breslova korekciju vienādiem beigu laikiem. Saskaņā ar šo modeli indivīda i riska funkcija ir

$$\lambda(t_i) = \lambda_0(t_i) e^{\left(-\sum_{j=1}^K \beta_j x_{j,i}\right)},$$

kur $\lambda_0(t_i)$ ir indivīda i „pamatriskais” (kas nav atkarīgs no ārējiem mainīgajiem), x ir neatkarīgo mainīgo (faktoru) vektors (kur $x_{j,i}$ ir j -tā neatkarīgā mainīgā vērtība i -tajam respondentam), bet β_j – mainīgā x_j koeficients. Koksa metode ļauj novērtēt β_j , neaprēķinot pamatriskus un nenosakot to funkcionālo formu, tāpēc šī metode ir robustāka par pilnīgi parametriskiem modeļiem. Koeficienti tika aprēķināti ar *maksimālās ticamības metodi*. Aprēķinos tika ņemti vērā datu svāri un datu cenzēšana. Hipotēzes par regresijas koeficientiem tika pārbaudītas, balstoties uz faktu, ka ar *maksimālās ticamības metodi* aprēķinātu regresijas koeficientu sadalījums ir asimptotiski normāls (t. i., konverģē uz normālo sadalījumu, izlases kopas apjomam bezgalīgi pieaugot). Tika izmantoti robusti standartnoviržu novērtējumi.

2.5. Ekspertu atlase un ekspertu interviju metodika

2.5.1. Ekspertu interviju uzdevumi un ekspertu atlases kritēriji

Ekspertu intervijas ir paredzētas kā absolventu aptaujas metodes papildinājums. Tām ir izvirzīti šādi galvenie uzdevumi: 1) iegūt priekšstatu par mācību iestāžu beidzēju galvenajām problēmām, iekļaujoties darba tirgū; 2) noskaidrot veidus, kā notiek sadarbība starp izglītības

un nodarbinātības sistēmām ministriju, pašvaldību, mācību iestāžu un uzņēmumu līmenī; 3) noskaidrot izglītības iestāžu iespējas reaģēt uz darba tirgus pieprasījumu, veicot izmaiņas studiju programmās.

Pētījumā tika iesaistīti 20 eksperti, t. sk. 10 personas, kas ir kompetentas, lai raksturotu augstāko mācību iestāžu, un 10 personas, kas ir kompetentas, lai raksturotu profesionālo mācību iestāžu absolventu izglītošanas un darba atrašanas problēmas. Katrā no grupām puse ekspertu bija no IZM un citām ar izglītības sistēmu saistītām iestādēm un organizācijām. Viņi raksturoja vispārējo situāciju un galvenās problēmas. Otrā puse ekspertu bija attiecīgo izglītības iestāžu vadības pārstāvji, kas sniedza informāciju par saviem audzēkņiem un absolventu problēmām, iekļaujoties darba tirgū. Ekspertu saraksts dots 7. pielikumā.

2.5.2. Interviju norise un interviju apkopojums

Intervijas tika veiktas kā tiešas un daļēji strukturētas intervijas. Vienas intervijas ilgums bija 1–1,5 stundas. Interviju jautājumi tika modificēti katrai ekspertu grupai, bet kopumā ietvēra četrus galvenos jautājumu blokus: profesionālās darbības uzsākšana apgūtajā specialitātē, izglītības atbilstības darba tirgus prasībām nodrošināšana, galveno problēmu identificēšana un skaidrojums, nākotnes attīstības prognozes un ieteikumi situācijas uzlabošanai.

Tika veikti interviju audio ieraksti un to transkripcijas. Uz transkripciju pamata ir dots ekspertu aptaujas rezultātu pārskats (4. nodaļa). Lai pievērstu galveno uzmanību ekspertu izteiktajam viedoklim, nevis statusam vai personībai, ievērots anonimitātes princips un pārskata tekstā netiek atspoguļots, tieši kurš eksperts ir izteicis konkrēto viedokli. Iekavās aiz citātiem no intervijām norādīts, kādu institucionālu grupu eksperts pārstāv: (1) izglītības pārvalde – IZM un citu ar izglītības sistēmu saistītu iestāžu un organizāciju pārstāvji, (2) izglītības iestāde – augstāko un profesionālo izglītības iestāžu pārstāvji, (3) sabiedriska organizācija – sabiedrisko organizāciju pārstāvji.

3. ABSOLVENTU APTAUJAS REZULTĀTI

3.1. Absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas

Absolventu dzīves ceļš APMIAPD pētījuma rezultātu analīzē raksturots trijos galvenajos virzienos: 1) kā izveidojies absolventu turpmākais izglītības ceļš, 2) vai un cik veiksmīgi absolventi iekļāvušies darba tirgū, 3) kā veidojusies absolventu ģimenes dzīve un dzīves apstākļi. Atsevišķi analizēta situācija augstskolu absolventu un profesionālo mācību iestāžu absolventu grupās. Rezultātu analīze dod ieskatu gan par absolventu dzīves ceļu tūlīt pēc mācību iestādes beigšanas, gan arī par to, kāds tas ir izveidojies šobrīd. Turpmāk tekstā ar jēdzienu „šobrīd” tiek saprasts aptaujas veikšanas laiks.

1. attēls. Absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas un šobrīd (%)

	Augstskolu absolventi	Profesionālo mācību iestāžu absolventi
Pēc mācību iestādes beigšanas	<p>Neturpināja mācības un neiekļāvās darba tirgū; 13</p> <p>Turpināja mācības un neiekļāvās darba tirgū; 9</p> <p>Iekļāvās darba tirgū un neturpināja mācības; 55</p> <p>Iekļāvās darba tirgū un turpināja mācības; 23</p> <p>Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)</p>	<p>Neturpināja mācības un neiekļāvās darba tirgū; 24</p> <p>Turpināja mācības un neiekļāvās darba tirgū; 17</p> <p>Iekļāvās darba tirgū un turpināja mācības; 16</p> <p>Iekļāvās darba tirgū un neturpināja mācības; 43</p> <p>Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)</p>
Aptaujas veikšanas laikā	<p>Tikai mācās; 3</p> <p>Ne strādā, ne mācās; 5</p> <p>Strādā un mācās; 25</p> <p>Strādā; 67</p> <p>Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)</p>	<p>Tikai mācās; 11</p> <p>Ne strādā, ne mācās; 13</p> <p>Strādā un mācās; 22</p> <p>Strādā; 54</p> <p>Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)</p>

Aptaujas rezultātu analīzē aile „mācību iestādes beigšana” attiecas uz to mācību iestādi, kas ņemta par pamatu pētījuma dizaina izstrādē, t. i., tā, kuru absolvents beidzis 2002./2003. vai 2004./2005. ak. g. un pēc kuras veikta absolventa atlase.

Absolventu iekļaušanās darba tirgū bieži vien notiek jau mācību laikā. Ja absolvents mācību laikā darba tirgū nav iekļāvies, tad pēc mācību beigšanas nepieciešams zināms laiks (parasti viens vai vairāki mēneši) vēlmēm atbilstoša darba atrašanai. Lai izvērtētu absolventu iekļaušanos darba tirgū uzreiz pēc mācību iestādes beigšanas, aptaujas rezultātu analīzē šī iekļaušanās aplūkota nedaudz plašākā laika intervālā – vai absolvents turpinājis mācību laikā uzsāktu darbu, vai iekļāvies darba tirgū (t. i., vai kļuvis par uzņēmēju, pašnodarbināto vai algotu darbinieku) trīs mēnešu laikā pēc mācību beigšanas. Turpmāk tekstā nodarbošanās trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes beigšanas pieņemta par atskaites posmu, definējot absolventa darba gaitas un nodarbinātības statusu pēc mācību iestādes beigšanas.

Kā liecina aptaujas rezultāti, lielākā daļa (55%) augstskolu absolventu pēc mācību iestādes beigšanas iekļāvās darba tirgū un mācības neturpināja. 23% augstskolu absolventu turpināja mācības, apvienojot tās ar darbu, 9% absolventu turpināja mācības, bet strādāt nesāka/neturpināja, savukārt 13% absolventu beidza mācības un arī strādāt nesāka/neturpināja.

Profesionālo mācību iestāžu absolventi retāk nekā augstskolu absolventi pēc mācību beigšanas iekļāvušies darba tirgū, taču biežāk izvēlējušies turpināt mācības (1. att.). Mācības turpināja 32% augstskolu absolventu un 33% profesionālo mācību iestāžu absolventu.

Kopumā 13% augstskolu absolventu un 24% profesionālo mācību iestāžu absolventu neiekļāvās darba tirgū uzreiz pēc mācību beigšanas un arī mācības neturpināja. Lai labāk izprastu, kāds ir turpmākais šo absolventu dzīves ceļš, tika aplūkota viņu tālākā darbība.

Uz jautājumu par darba atrašanas ilgumu, 75% augstskolu absolventu, kas pēc mācību iestādes beigšanas neturpināja mācības un nestrādāja, atbild, ka darbu atraduši pusgada laikā. 18% atrada darbu vēlāk, bet 7% tā arī nesāka strādāt. Tātad laika posms, kurā šie augstskolu absolventi pēc mācību iestādes beigšanas iekļaujas darba tirgū, visbiežāk nav ilgāks par pusgadu. Situācija profesionālo mācību iestāžu absolventu grupā ir atšķirīga. 77% absolventu, kas mācības neturpināja un arī darba tirgū uzreiz neiekļāvās, norāda, ka meklējuši darbu, 6% reģistrējušies kā bezdarbnieki un 3% – kā darba meklētāji. 39% no šīs grupas iekļāvās darba tirgū pusgada laikā pēc mācību iestādes beigšanas, 31% darba atrašanai bija nepieciešams ilgāks laiks, bet 30% tā arī nesāka strādāt. Tādējādi var secināt, ka profesionālo mācību iestāžu absolventi darba tirgū iekļaujas lēnāk.

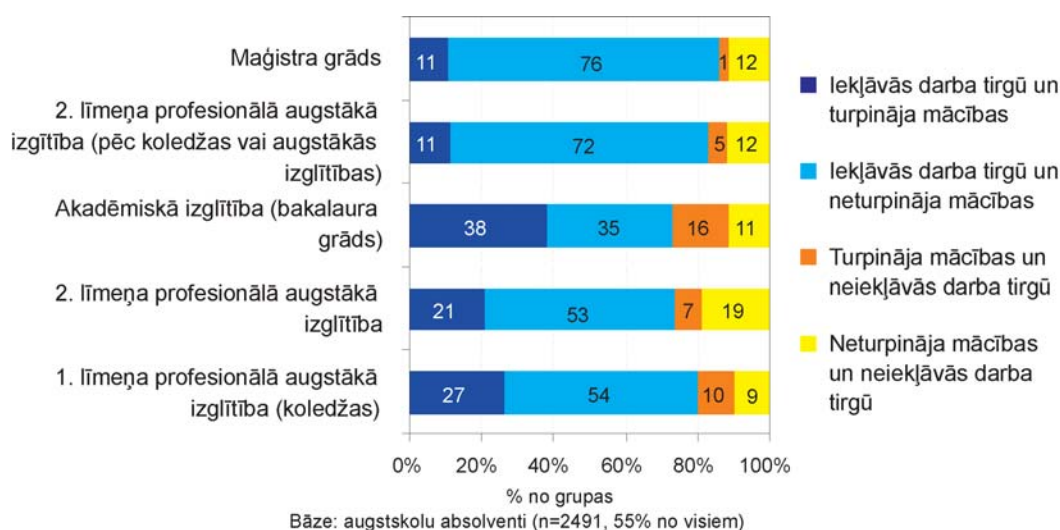
Aptaujas veikšanas brīdī tikai 8% augstskolu absolventu nestrādāja. Profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū nestrādājošo īpatsvars ir lielāks – 25%, taču gandrīz puse no nestrādājošajiem turpina mācības.

3.1.1. Augstskolu absolventu nodarbošanās pēc mācību iestādes beigšanas

Augstāku izglītības līmeni ieguvušie absolventi – tie, kas ieguvuši 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību vai maģistra grādu, visbiežāk iekļaujas darba tirgū un mācības neturpina (2. att.). Mācību turpināšana, neiekļaujoties darba tirgū, visraksturīgākā ir bakalaura grādu ieguvušajiem (16%).

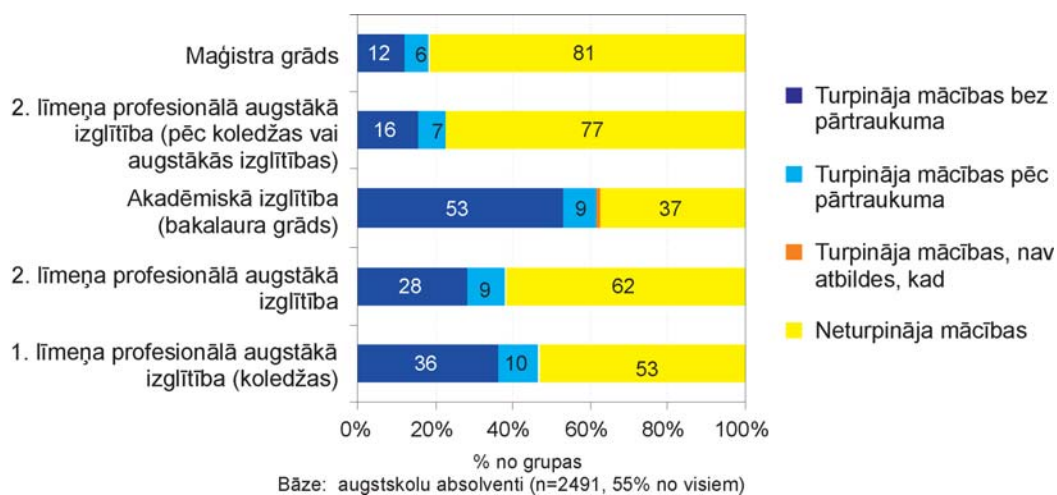
2. attēls. Augstskolu absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas (%)

Piezīme: attēlā aplūkots dažāda līmeņa izglītību ieguvušo absolventu dzīves ceļš pēc augstskolas beigšanas.

Attīstoties tehnoloģijām un augot darba tirgus prasībām, jaunieši arvien vairāk apzinās izglītības vērtību savas karjeras attīstībā. Aptaujas dati liecina, ka daudzi studenti tiecas turpināt izglītības apguvi. Bakalaura grāds parasti ir tikai solis ceļā uz nākamā augstākā izglītības līmeņa apguvi. 62% bakalaura grādu ieguvušo turpinājuši mācības tajā pašā vai citā augstskolā, turklāt parasti bez pārtraukuma – tajā pašā gadā (3. att.).

3. attēls. Augstskolu absolventu turpmākais izglītības ceļš (%)

Piezīme: attēlā aplūkots dažāda līmeņa izglītību ieguvušo absolventu formālās izglītības turpināšana pēc augstskolas beigšanas.

Koledžu studiju programmās parasti uzsvars tiek likts uz praktisko zināšanu un profesionālo iemaņu apgūšanu, sagatavojot absolventus darba tirgum, bet mazāk koncentrējoties uz zinātnisko darbību. Tomēr aptaujas dati liecina, ka arī 1. līmeņa profesionālo augstāko izglītību ieguvušie (koledžu) absolventi bieži vien (47%) turpina mācības. Viņi parasti izmanto iespēju iegūt bakalaura līmeņa augstāko izglītību vai turpina mācības 2. līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmās (sk. 3.4. nodaļu).

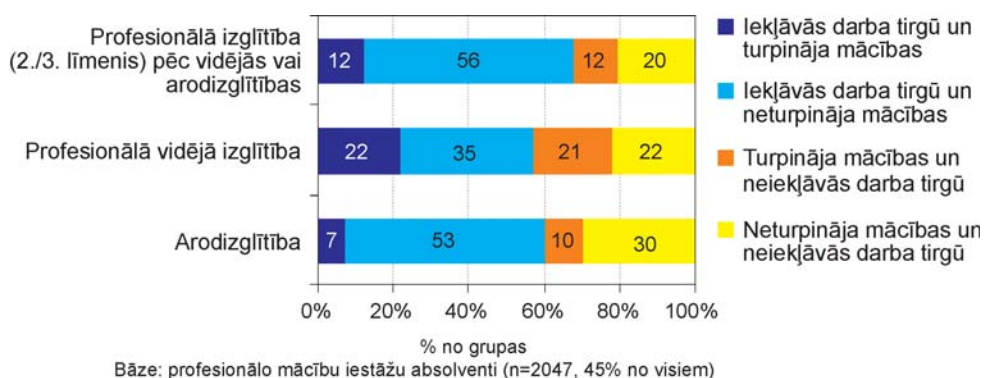
Dažās izglītības tematiskajās jomās mācību turpināšana ir īpaši raksturīga. Mācības turpinājuši vairāk nekā 70% akadēmisko izglītību (bakalaura grādu) vai 1. līmeņa (koledžas) profesionālo augstāko izglītību ieguvušie tādās jomās kā arhitektūra un būvniecība, kā arī inženierzinātnes un tehnoloģijas. Tāpat bieži mācības turpinājuši pakalpojumu, dabaszinātņu, matemātikas un informācijas tehnoloģiju jomās bakalaura grādu ieguvušie absolventi.

Pēc 2. līmeņa profesionālās augstākās izglītības vai maģistra grāda iegūšanas visbiežāk mācības netiek turpinātas. Tikai 18% maģistra grādu ieguvušo un 23% 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību ieguvušo turpina formālās izglītības ceļu – tai pašā gadā vai pēc pārtraukuma.

Kopumā 40% augstskolu absolventu kopš mācību iestādes beigšanas bija uzsākuši vēl kādas mācības. Ja aplūkojam situāciju šobrīd, tad 26% 2002./2003. ak. g. absolventu ir ieguvuši vēl kādu izglītības diplomu. Papildu izglītības diplomu šobrīd ir saņēmuši 42% bakalaura grādu ieguvušie, 38% 1. līmeņa profesionālo (koledžas) augstāko izglītību ieguvušie un 27% 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību ieguvušie 2002./2003. ak. g. absolventi.

3.1.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventu nodarbošanās pēc mācību iestādes beigšanas

4. attēls. Profesionālo mācību iestāžu absolventu dzīves ceļš pēc mācību beigšanas

Piezīme: attēlā aplūkots dažādu izglītības līmeni ieguvušo profesionālo mācību iestāžu absolventu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas

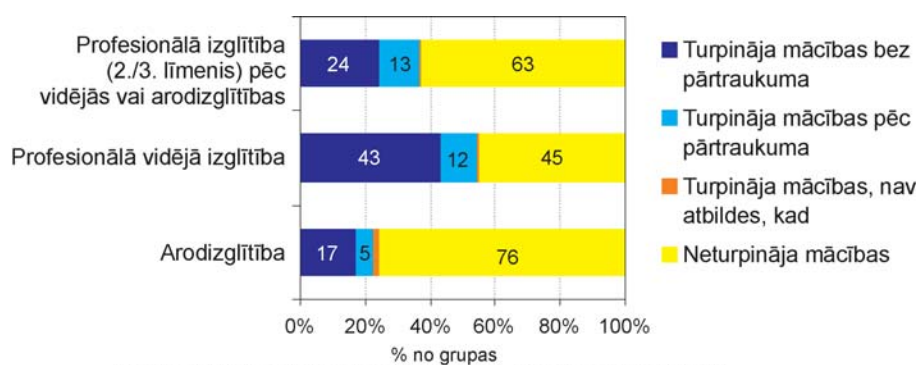
Analizējot darba un izglītības ceļu uzreiz pēc mācību iestādes beigšanas, redzams, ka kopumā 24% absolventu nav iekļāvušies darba tirgū trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes beigšanas un arī mācības tajā pašā gadā nav turpinājuši (1. att.). Visgrūtāk iekļauties darba tirgū pēc mācību beigšanas ir arodskolu absolventiem – 30% no viņiem citas mācības nav uzsākuši un arī darba tirgū nav iekļāvušies (4. att.).

Visbiežāk šāda situācija raksturīga tiem, kas ieguvuši humanitāro zinātņu un mākslas, inženierzinātņu un tehnoloģiju, kā arī ražošanas un pārstrādes speciālista kvalifikāciju.

Profesionālo mācību iestāžu absolventi ir gados jaunāki nekā augstskolu absolventi, un viņu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas ir atšķirīgs. Šie absolventi bieži turpinājuši

izglītoties – 33% turpināja mācības bez pārtraukuma tajā pašā gadā, 10% – vēlāk, pēc pārtraukuma. Salīdzinoši lielais absolventu skaits, kas turpinājuši mācības pēc pārtraukuma, var nozīmēt, ka, saskaroties ar darba tirgus prasībām pēc mācību iestādes beigšanas, iespējams, absolventos nostiprinās pārliecība, ka nepieciešams vēl celt savu izglītības līmeni vai paaugstināt kvalifikāciju.

5. attēls. Profesionālo mācību iestāžu absolventu turpmākais izglītības ceļš (%)

Piezīme: attēlā aplūkota dažādu līmeņu izglītību ieguvušo absolventu formālās izglītības turpināšana pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas.

Mācības turpināja 55% profesionālo vidējo izglītību ieguvušie (5. att.). Turpretī arodskolu absolventi visbiežāk (76%) mācības nav turpinājuši. Pabeidzot mācības, arodskolu absolventi parasti uzreiz meklējuši darbu. Šāda situācija var būt saistīta gan ar finansiālajiem apstākļiem, gan ar kopējo attieksmi pret izglītību un izglītošanos.

Tomēr viens no būtiskiem aspektiem, kas ierobežo arodskolu absolventu turpmākās izglītošanās iespējas, ir tas, ka daļa arodskolu nenodrošina vidējās izglītības iegūvi.

Dažādu izglītības tematisko jomu absolventu turpmākās izglītības ceļš ir atšķirīgs. Visbiežāk mācības turpinājuši profesionālo vidējo izglītību ieguvušie tādās jomās kā dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas, kā arī humanitārās zinātnes un māksla. Bieži mācības turpināt izvēlas arī jebkura izglītības līmeņa komerczinību kvalifikāciju ieguvušie absolventi.

Kopumā 44% profesionālo mācību iestāžu absolventu uzsākuši vēl kādas mācības. Aplūkojot situāciju šobrīd, 10% no 2002./2003. gada absolventiem jau ir ieguvuši vēl kādu izglītības diplomu. Daudzi arī pašlaik vēl mācās – 35% no 2004./2005. ak. g. un 29% no 2002./2003. ak. g. absolventiem.

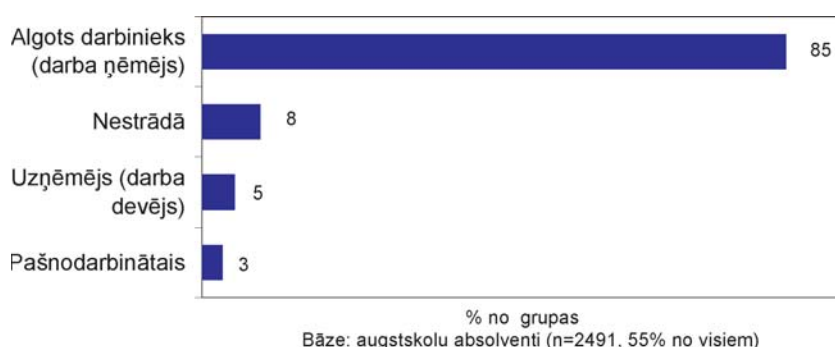
Svarīgi atzīmēt, ka neliela daļa (5%) absolventu ir mēģinājuši turpināt izglītības iegūvi, bet dažādu iemeslu dēļ mācības ir pārtraukuši. Raksturīgi, ka profesionālo mācību iestāžu beidzēji mācības pārtraukuši biežāk nekā augstskolu absolventi. Analizējot mācību pārtraukšanas iemeslus, noskaidrots, ka galvenie iemesli ir nespēja savienot mācības ar darbu, neatbilstoši interesēm izvēlēta mācību iestāde vai mācību programma, ģimenes apstākļi, kā arī liela mācību maksa.

3.1.3. Pašreizējās situācijas raksturojums

3.1.3.1. Augstskolu absolventi

Lielākā daļa (85%) augstskolu absolventu šobrīd ir iekļāvušies daba tirgū un strādā algotu darbu, 5% ir uzņēmēji, bet 3% – pašnodarbinātie (6. att.). 8% augstskolu absolventu šobrīd nestrādā, turklāt šis rādītājs būtiski neatšķiras 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. absolventiem. Darba pieredze ir gandrīz visiem augstāko mācību iestāžu absolventiem. Detalizēta pašreizējās nodarbošanās analīze dažādās izglītības tematiskajās grupās dota 8. pielikumā.

6. attēls. Augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)

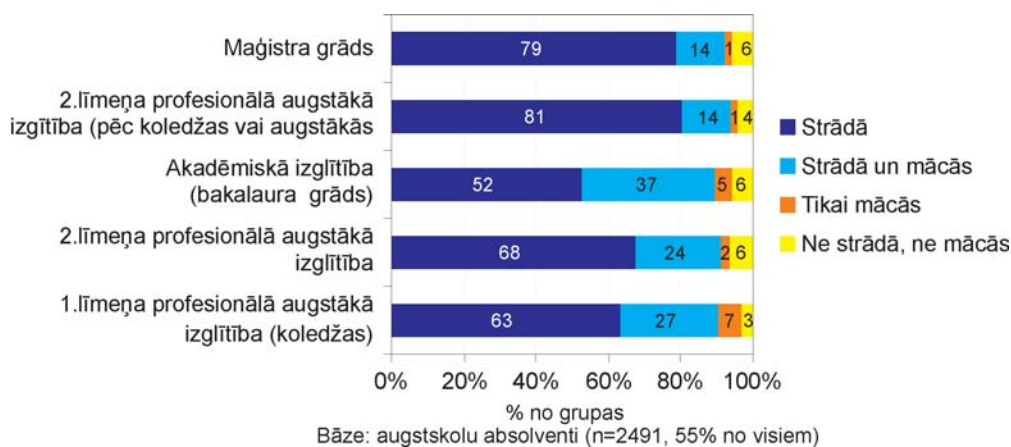
Piezīme: absolvents var būt vienlaikus, piemēram, gan algots darbinieks, gan pašnodarbinātais, tādēļ īpatsvari kopsummā dod vairāk kā 100%.

80% 2004./2005. ak. g. absolventu un 62% 2002./2003. ak. g. absolventu pašlaik strādā tajā pašā darbavietā, kurā strādājuši mācību laikā vai pēc mācību iestādes beigšanas. No 2002./2003. ak. g. absolventiem, kas šobrīd strādā, 27% mācību laikā vai pēc mācību iestādes beigšanas darbavietu ir mainījuši vienreiz, bet 11% – divas un vairāk reizes. Kopumā var secināt, ka augstskolu absolventi netiecas bieži mainīt darbavietas.

Ir vairākas izglītības tematiskās jomas, kurās darbavietas maiņa notikusi biežāk nekā vidēji. Darbavietu mainījuši vismaz trešdaļa no dabaszinātņu, matemātikas, informācijas tehnoloģiju, kā arī inženierzinātņu un tehnoloģiju tematisko jomu absolventiem. Šāds rezultāts var būt saistīts vai nu ar speciālistu trūkumu šajās jomās un lielu konkurenci darba tirgū, vai arī neapmierinošiem darba nosacījumiem un absolventu centieniem atrast labāku un pieņemamāku darbu.

Statistiskā analīze parāda ciešu kopsakarību starp darbavietu skaitu un absolventu bērnu skaitu. Absolventiem, kas kopš mācību uzsākšanas strādājuši vairākās darbavietās, visbiežāk nav bērnu. Bērni ir 22% no tiem absolventiem, kam bijušas trīs vai četras darbavietas, 34% no tiem, kam bijušas divas darbavietas, un 50% no tiem, kam bijusi tikai viena darbavietā. Tie, kam bijušas vairākas darbavietas, retāk dzīvo savā dzīvoklī vai mājā, bet biežāk dzīvesvietu irē. Tas, iespējams, liecina, ka daļa absolventu izvēlējušies veidot karjeru, nevis pievērsties ģimenes veidošanai. Taču tāpat iespējams, ka bērnu un ģimenes esamība liek izvēlēties vienu, stabilāku darbavietu.

7. attēls. **Dažādu izglītības līmeņi ieguvušo augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)**

Papildus darbam daudzi absolventi, īpaši akadēmisko bakalaura grādu ieguvušie, arī šobrīd mācās: 25% absolventu strādā un mācās, 3% tikai mācās, turpretim 5% nestrādā un nemācās. Samērā mazais absolventu skaits, kas nav iesaistījušies ne izglītības, ne darba tirgū, liecina, ka augstskolas izglītība nodrošina stabilu pamatu turpmākajai karjerai (7. att.).

Strādājošie absolventi pārsvarā atzīst (70%), ka savā pašreizējā darbā var izmantot visas vai lielu daļu no mācību iestādē iegūtajām zināšanām. Tomēr 22% absolventu atzīst, ka darbā var izmantot tikai nelielu daļu no mācību iestādē iegūtajām zināšanām. 6% absolventu uzskata, ka darbā nevar izmantot neko no iemācītā. Nepietiekama mācību iestādē apgūto prasmju izmantošanas iespēja darbā var būt saistīta gan ar absolventa strādāšanu neatbilstoši iegūtajai izglītībai, gan ar izglītības sniegto prasmju neatbilstību reālajām darba tirgus prasībām. Absolvētā studiju programma un izglītības iestāde vismazāk apmierina ražošanas un pārstrādes tematiskās jomas beidzējus, savukārt visapmierinātākie ar apgūto studiju programmu un izglītības iestādi ir pakalpojumu tematiskās jomas absolventi (sk. 9. pielikumā).

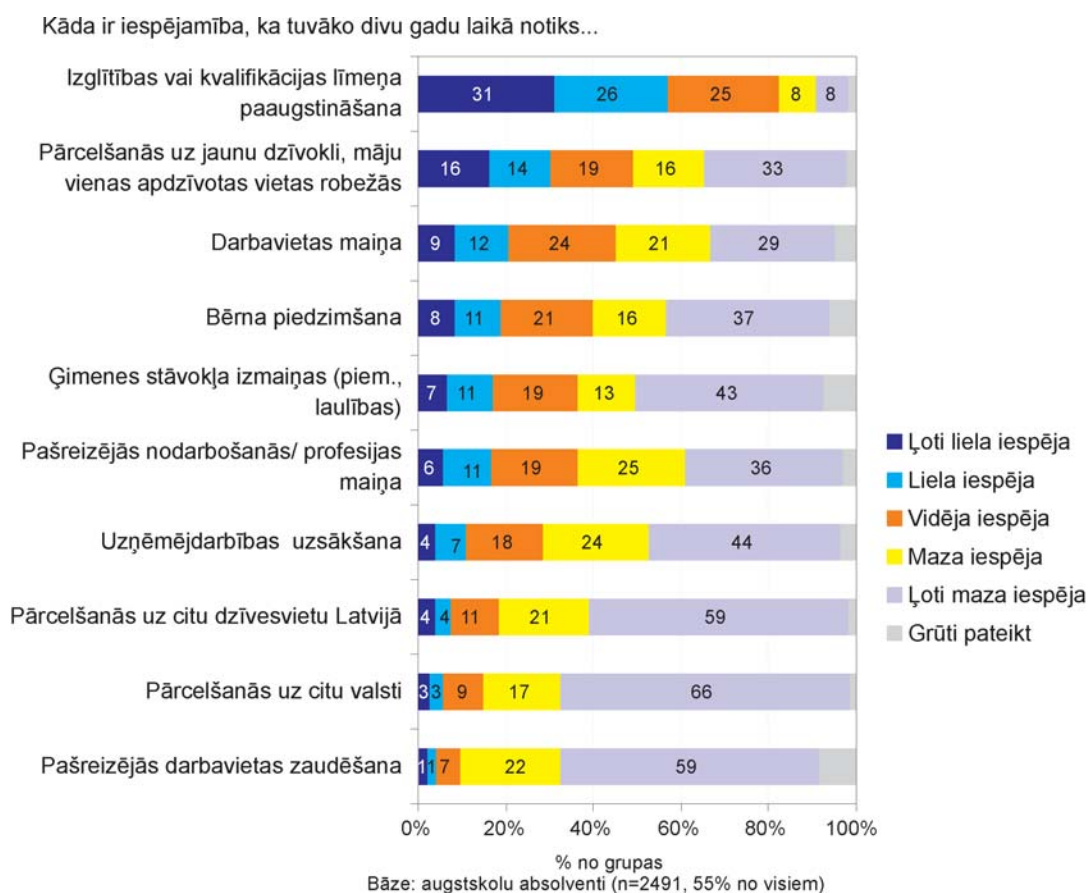
Augstskolu absolventu grupā nodarbinātības līmenis ir ļoti augsts, turklāt ceturtdaļai visu augstskolu absolventu, kas šobrīd strādā, ir arī viens vai vairāki papilddarbi. Papilddarbs ir vairāk nekā trešdaļai lauksaimniecības, veselības aprūpes un sociālās labklājības, pakalpojumu, humanitāro zinātņu un mākslas tematisko jomu absolventiem. Tieši šo izglītības tematisko jomu absolventi norādījuši viszemākās algas savā pamatdarbā – viņu vidējā neto alga pamata darbavietā ir zemāka par 305 LVL. Nepietiekamais atalgojums liek viņiem meklēt vēl papildu iespējas nopelnīt. Augstāks atalgojums minētajās jomās varētu rosināt absolventus pievērsties tikai vienam darbam, tādējādi uzlabojot atdevi šim darbam un darba kvalitāti.

Aptaujā tika apskatīti arī absolventu dzīves un ģimenes apstākļi. 32% absolventu ir neprecējušies, 41% precējušies, 20% dzīvo kopā ar partneri neregistrētā laulībā, 6% ir šķīrušies vai dzīvo šķirti, bet 1% ir atraitņi. Tikai 58% absolventu šobrīd dzīvo savā dzīvoklī vai mājā. 23% absolventu dzīvo īrētā platībā, 19% – vecāku vai radnieku mājās. Savas dzīvesvietas esamība vai trūkums ir saistīts ar ģimenes stāvokli un apstākļiem – absolventi, kam ir sava māja vai

dzīvoklis, biežāk ir precējušies un viņiem biežāk ir bērni. Šī sakarība saglabājas visās vecuma grupās.

23% absolventu dzīvo kopā ar vecākiem, bet 39% augstskolas absolventu dzīvo kopā ar saviem bērniem – 22% absolventu ir viens, 14% – divi, bet 3% – trīs vai vairāk bērnu.

8. attēls. Augstskolu absolventu turpmākie dzīves plāni (%)

Attiecībā uz turpmākajiem dzīves plāniem un perspektīvām 57% augstskolu absolventu atzīst, ka tuvāko divu gadu laikā ir liela vai ļoti liela iespēja, ka viņi paaugstinās savu izglītības līmeni vai kvalifikāciju (8. att.).

Visbiežāk šādu iespēju par lielu vai ļoti lielu uzskata akadēmisko bakalaura grādu ieguvušie – 65%. Tomēr tā ir aktuāla arī citu izglītības līmeņu absolventiem: šādu iespēju par lielu vai ļoti lielu uzskata arī 56% 1. un 2. līmeņa profesionālo kvalifikāciju ieguvušo, kā arī 52% 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību (pēc koledžas vai augstākās izglītības) un maģistra grādu ieguvušo. Šis rezultāts norāda, ka jauniešiem ir motivācija mūžizglītībai un ir svarīgi nodrošināt atbilstošu piedāvājumu mūžizglītības jomā.

Visbiežāk nepieciešamību paaugstināt savu izglītības līmeni vai kvalifikāciju izjūt tie absolventi, kas ieguvuši 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību vai akadēmisko bakalaura

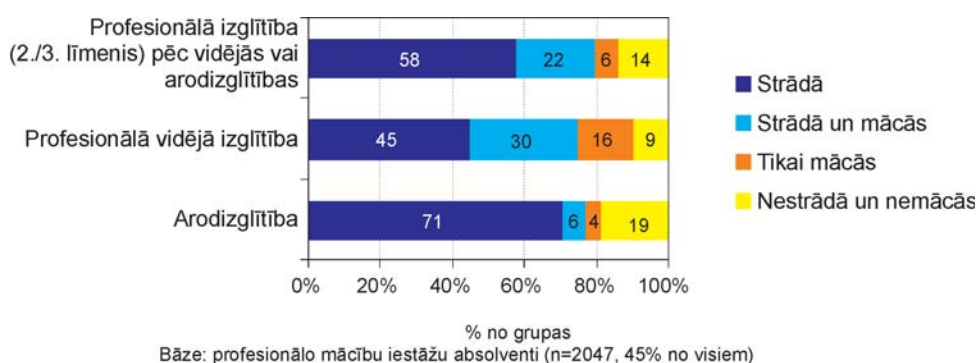
grādu tādās jomās kā dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas, lauksaimniecība, pakalpojumi, arhitektūra un būvniecība.

30% absolventu domā pārcelties uz jaunu dzīvokli. Citas izmaiņas, ko biežāk pieļauj absolventi, ir darbavietas maiņa un bērna piedzimšana. Par savu darbavietu augstskolu absolventi jūtas droši – tikai 2% domā, ka ir liela iespēja zaudēt pašreizējo darbavietu, turpretī 11% domā, ka uzsāks savu uzņēmējdarbību.

Absolventi drīzāk pieļauj pārcelšanos uz citu dzīvesvietu Latvijā nekā uz citu valsti. Kopumā 6% augstskolu absolventu pieļauj lielu iespēju, ka viņi pārcelsies uz citu valsti, bet 9% domā, ka šāda iespēja ir vidēja, t. i., pieļauj, ka tā varētu notikt. Vairums absolventu tomēr saista savu dzīvi ar pašreizējo dzīvesvietu un nedomā to mainīt. Vēlme pārcelties uz citu dzīvesvietu Latvijā starp dažādu reģionu un apdzīvoto vietu tipu iedzīvotājiem nozīmīgi neatšķiras. Tas nozīmē, ka ieguldījumi augstskolu absolventu zināšanās un prasmēs sniedz atdevi kopējā cilvēkkapitāla attīstībā un ekonomikas izaugsmē Latvijā un visos tās reģionos.

3.1.3.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

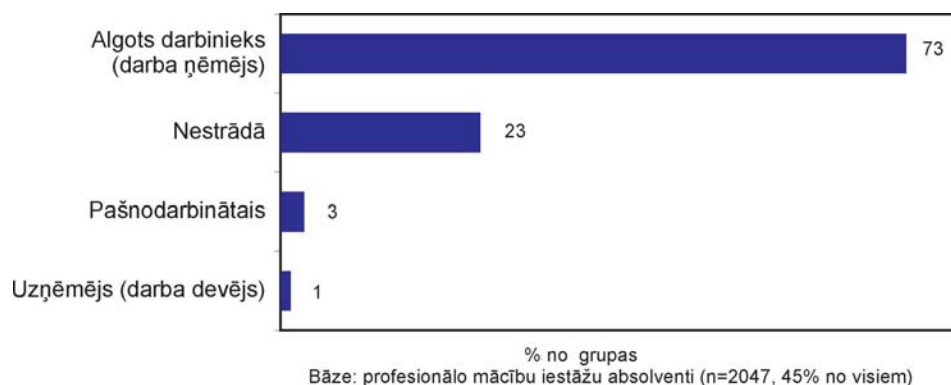
9. attēls. **Dažādu izglītības līmeni ieguvušo profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)**

Aptaujas laikā 54% no visiem profesionālo mācību iestāžu absolventiem bija nodarbināti, 22% – vienlaikus strādāja un mācījās. Tikai mācījās 11% – ievērojami vairāk nekā augstskolu absolventu vidū (3%). 13% profesionālās izglītības absolventu šobrīd nestrādā un nemācās (1. att.).

Atšķirīga situācija vērojama dažādu izglītības līmeņu absolventu grupās. Arodizglītību ieguvušie šobrīd pārsvarā nemācās: vai nu tikai strādā (71%), vai nemācās un nestrādā (19%). Turpretī profesionālo vidējo izglītību ieguvušie bieži vien turpina izglītošanos un paaugstina savu kvalifikāciju – 46% šobrīd mācās vēl kādā mācību iestādē (9. att.). Atšķirībā no augstskolu absolventiem strādājošie profesionālo mācību iestāžu absolventi pārsvarā (91%) ir nodarbināti tikai vienā darbavietā.

10. attēls. Profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)

Piebilde: absolvents var būt vienlaikus, piemēram, gan algots darbinieks, gan pašnodarbinātais, tādēļ īpatsvari kopsummā dod vairāk nekā 100%.

73% profesionālo mācību iestāžu absolventu šobrīd strādā algotu darbu, bet 23% nestrādā (10. att.). Nestrādājošo īpatsvars 2002./2003. ak. g. absolventu grupā ir nedaudz mazāks (21%) nekā 2004./2005. ak. g. absolventu grupā (27%).

Profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū ir mazs uzņēmēju (1%) un pašnodarbināto (3%) īpatsvars. Detalizēta pašreizējās nodarbošanās analīze dažādās izglītības tematiskajās grupās dota 10. pielikumā.

Daļai absolventu līdz šim nav nekādas darba pieredzes: 9% 2002./2003. ak. g. absolventu vēl nekad līdz šim nav strādājuši algotu darbu. Visbiežāk darba pieredzes nav lauksaimniecības (18%), ražošanas un pārstrādes (15%) tematisko jomu beidzējiem. No tiem 2002./2003. ak. g. absolventiem, kas pašlaik strādā, 60% pašreizējā darbavieta ir tā pati, kurā viņi strādājuši pēc mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā.

Nedaudz atšķirīga ir 2004./2005. ak. g. absolventu darba pieredze. Algotu darbu nekad nav strādājuši 14% absolventu – visbiežāk arodizglītību un profesionālo vidējo izglītību ieguvušie. Savukārt no absolventiem, kas ieguvuši profesionālo izglītību pēc vidējās vai arodizglītības, nav strādājuši tikai 6%.

64% profesionālo mācību iestāžu absolventu ir neprecējušies un nekad nav bijuši precējušies. Tikai 13% profesionālo mācību iestāžu absolventu ir precējušies. Biežāks kopdzīves modelis ir neregistrēta laulība – 21%. 2% profesionālo mācību iestāžu absolventu jau ir šķīrušies. 12% profesionālo mācību iestāžu absolventu šobrīd dzīvo vieni – ir atstājuši vecāku mājas, bet savu ģimeni nav izveidojuši. 34% absolventu dzīvo kopā ar partneri, bet 51% – kopā ar vecākiem. 17% profesionālo mācību iestāžu absolventu ir bērni – 13% ir viens bērns, 4% – divi vai vairāk bērni. 19% absolventu šobrīd dzīvo savā dzīvoklī vai mājā. 31% dzīvo īrētā platībā, savukārt 49% mīt vecāku vai radnieku mājās. Mājokļa tips, kuru izvēlas absolvents, lielā mērā atkarīgs no dzīvesvietas. Rīgā absolventi biežāk dzīvo īrētā platībā (38%), bet tikai 15% ir dzīvoklis vai māja paša īpašumā.

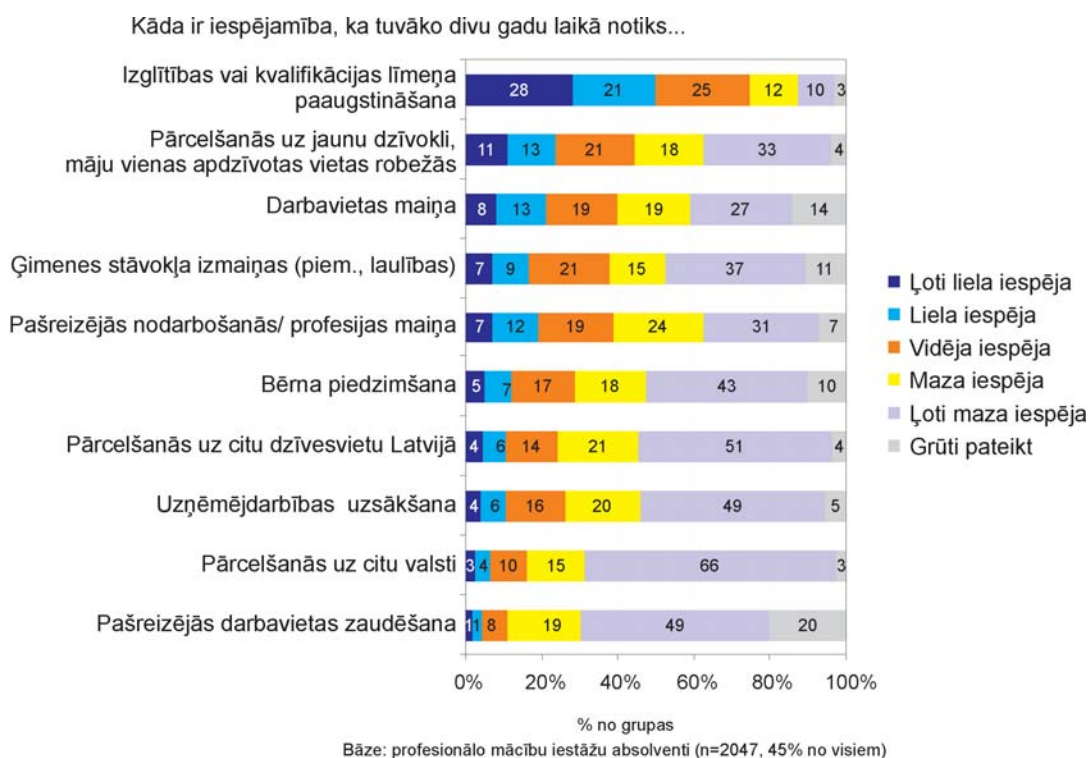
Jāatzīmē, ka vairāk dzīvē nostabilizējušies ir tie, kas ieguvuši profesionālo izglītību pēc vidējās vai arodizglītības. Viņi parasti ir gados vecāki nekā tie, kas ieguvuši vidējo speciālo vai

arodizglītību, ir precējušies (22%), viņiem ir bērni (29%), viņi dzīvo atsevišķi no vecākiem (53%), un viņiem ir sava māja vai dzīvoklis (31%). Savukārt arodskolu absolventi vai vidējo profesionālo izglītību ieguvušie parasti ir neprecējušies un nedzīvo ar partneri (66–67%), viņiem nav bērnu (80–85%), viņi dzīvo kopā ar vecākiem (59–62%) un viņiem nav savas mājas vai dzīvokļa (83–85%).

Aktuālākais notikums, kuru tuvāko divu gadu laikā plāno lielākā daļa profesionālo mācību iestāžu absolventi, ir izglītības vai kvalifikācijas līmeņa paaugstināšana (11. att.).

11. attēls. Profesionālo mācību iestāžu absolventu turpmākie dzīves plāni (%)

Izglītības vai kvalifikācijas līmeni plāno paaugstināt vairāk nekā puse absolventu, kas ieguvuši profesionālo vidējo izglītību vai profesionālo izglītību (2. vai 3. līm.), taču tikai 30% arodskolu absolventu. Izglītības līmeni pēc profesionālās vidējās izglītības iegūšanas plāno paaugstināt 72% humanitāro zinātņu un mākslas, kā arī 68% dabaszinātņu, matemātikas un informācijas tehnoloģiju tematisko jomu absolventi. Izglītības paaugstināšanas plāni bieži ir arī komerczinību specialitāti apguvušajiem.

Tāpat kā augstskolu absolventi, arī daudzi profesionālo mācību iestāžu beidzēji plāno pārcelšanos uz jaunu dzīvokli, kā arī darbavietas maiņu. 19% pieļauj lielu vai ļoti lielu iespēju, ka viņi mainīs pašreizējo nodarbošanos/ profesiju. Biežāk profesiju vēlas mainīt vidējo profesionālo izglītību ieguvušie (22%). Iespējams, tieši tādēļ šīs grupas pārstāvji biežāk turpina mācības.

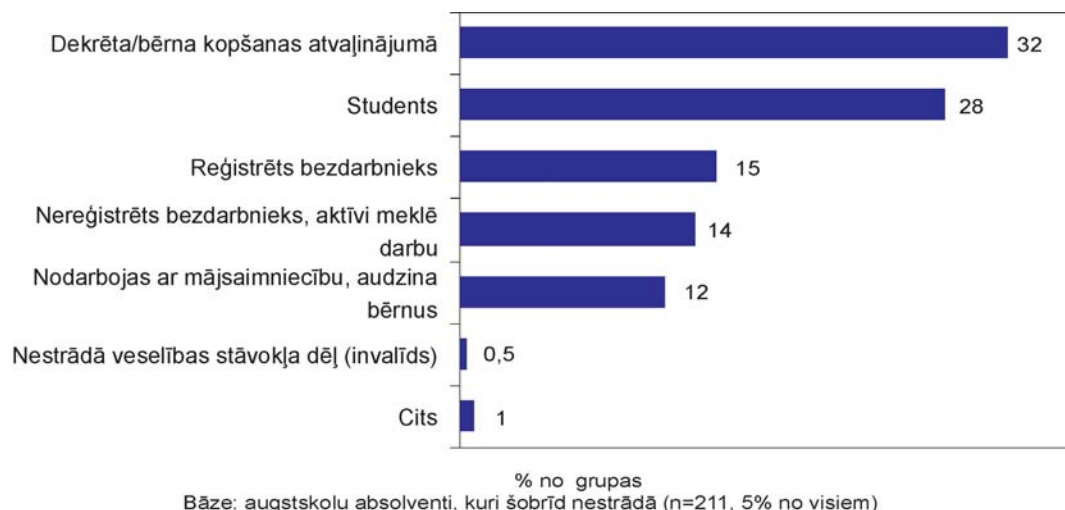
Bērna piedzimšanas iespēju par lielu uzskata tikai 12% profesionālo mācību iestāžu absolventu. Profesionālo mācību iestāžu absolventi jūtas samērā droši par savu darbavietu – tikai 3% domā, ka ir liela iespēja zaudēt pašreizējo darbu. Tomēr augstskolu absolventu grupā šis rādītājs ir vēl zemāks. Pārcelšanos uz citu valsti par reālu uzskata 7%, visbiežāk – arodskolu absolventi. Pārcelšanos uz citu dzīvesvietu Latvijā par reālu uzskata mazākās pilsētās un laukos, īpaši Zemgales reģionā, dzīvojošie absolventi (12–15%). Šis rezultāts liecina, ka pastāv cilvēkkapitāla aizplūšanas risks no mazpilsētām un laukiem, kas savukārt var kavēt turpmāku reģionālo izlīdzināšanos un reģionu attīstību.

3.1.4. Bezdarbs un neiekļaušanās darba tirgū

Viens no pētījuma uzdevumiem bija analizēt bezdarbu un ar to saistīto problemātiku augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu grupās. Kā jau iepriekš minēts, 8% augstskolu absolventu un 25% profesionālo mācību iestāžu absolventu šobrīd nestrādā. Tomēr APMIAPD aptaujas dati ļauj secināt, ka nestrādāšana bieži vien ir saistīta ar mācību turpināšanu vai ģimenes apstākļiem un bezdarba problēma absolventu vidū ir maz izplatīta.

3.1.4.1. Augstskolu absolventi

12. attēls. Nestrādājošo augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)

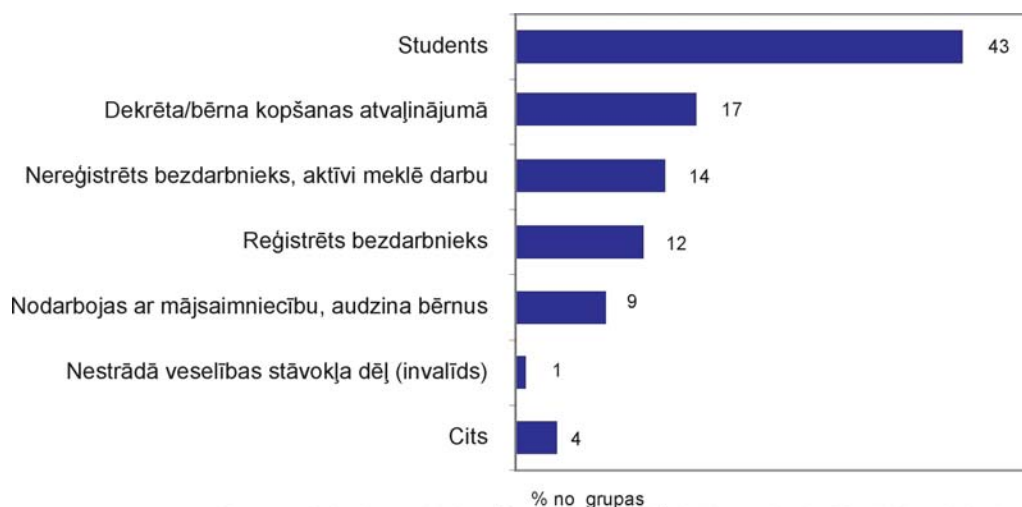

Augstskolu absolventi, kas šobrīd nestrādā, visbiežāk ir bērna kopšanas atvaļinājumā (32%) vai studē (28%). Tikai 15% no nestrādājošajiem augstskolu absolventiem ir reģistrējušies kā bezdarbnieki (12. att.).

Kopumā 1% no visiem augstskolu absolventiem ir reģistrējušies kā bezdarbnieki un vēl 1% ir neregistrēti bezdarbnieki. Tādējādi aptaujas dati ļauj secināt, ka bezdarbs augstskolu absolventu grupā nav īpaši aktuāls.

3.1.4.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

13. attēls. Nestrādājošo profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuri šobrīd nestrādā (n=479, 11% no visiem)

Profesionālo mācību iestāžu absolventi, kas nestrādā, parasti (43%) ir studenti (13. att.). Tas ļauj secināt, ka aptaujā konstatētais augstais nestrādājošo īpatsvars profesionālo mācību iestāžu absolventu grupā pamatā ir saistīts ar mācību turpināšanu.

Profesionālo mācību iestāžu absolventi kopumā biežāk nekā augstskolu absolventi izvēlas mācību laikā nestrādāt. Nestrādā trešdaļa no visiem profesionālo mācību iestāžu absolventiem, kas šobrīd mācās.

12% no nestrādājošajiem profesionālo izglītības iestāžu absolventiem ir reģistrējušies kā bezdarbnieki, bet 14% ir neregistrēti bezdarbnieki – viņi aktīvi meklē darbu. Kopumā 3% profesionālo mācību iestāžu absolventu ir reģistrējušies kā bezdarbnieki un vēl 3% ir neregistrēti bezdarbnieki. Var secināt, ka bezdarba jautājums profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū ir aktuālāks nekā augstskolu absolventu vidū.

Parasti (65%) profesionālo mācību iestāžu absolventi ir reģistrējušies kā bezdarbnieki ne ilgāk kā pusgadu. 13% ir reģistrējušies 7 līdz 10 mēnešus, bet 22% – ilgāk. Tas norāda, ka ir absolventi, kuri kļūst par ilgstošiem bezdarbniekiem, tomēr šī grupa ir ļoti maza – mazāka nekā 1%.

Par galveno iemeslu, kādēļ kļuvuši par bezdarbnieku, reģistrētie bezdarbnieki galvenokārt min nespēju atrast darbu atbilstoši iegūtajai specialitātei (18%), nespēju atrast darbu vispār (15%), bērna piedzimšanu (17%), personiskus vai ģimenes apstākļus (10%) un to, ka tikko beiguši dienēt armijā (10%).

55% reģistrēto bezdarbnieku pēdējā mēneša laikā ir meklējuši darbu. Iemesli tam, kādēļ daļa bezdarbnieku darbu nemeklē, ir dažādi, bet visbiežāk – bērna kopšanas atvaļinājums (bērnus pieskatīšana) (25%), slimība, invaliditāte (14%) vai nevēlēšanās strādāt (nav nepieciešamības) (14%).

Biežāk reģistrēti un neregistrēti bezdarbnieki sastopami starp lauksaimniecības, ražošanas un pārstrādes un pakalpojumu tematisko jomu absolventiem – šajās grupās bezdarbnieku īpatsvars ir lielāks par 8%. Vairāk bezdarbnieku ir starp arodskolu absolventiem (9%). Tas ir saistāms ar arodskolu absolventu motivācijas trūkumu strādāt izvēlētajā jomā. Arodskolu absolventi retāk nekā profesionālo vidējo mācību iestāžu absolventi izvēlējušies mācību programmu tādēļ, ka viņus interesē tās saturs (33%). Arodskolu absolventus biežāk ir piesaistījusi mācību iestādes atrašanās dzīvesvietas tuvumā (22%). Pēc mācību iestādes beigšanas 19% arodskolu absolventu bijis vienalga, kādu darbu strādāt, un 27% absolventu svarīgākas par atbilstību iegūtajai izglītībai bijušas citas prasības pret darbu. Tā kā arodskolu absolventu apmierinātība ar izglītības programmu, iestādi vai praksi būtiski neatšķiras no citu izglītības līmeņu absolventiem, var secināt, ka galvenā problēma arodskolu audzēkņu grupā ir nevis slikta mācību kvalitāte, bet pašu audzēkņu motivācija un attieksme pret mācībām.

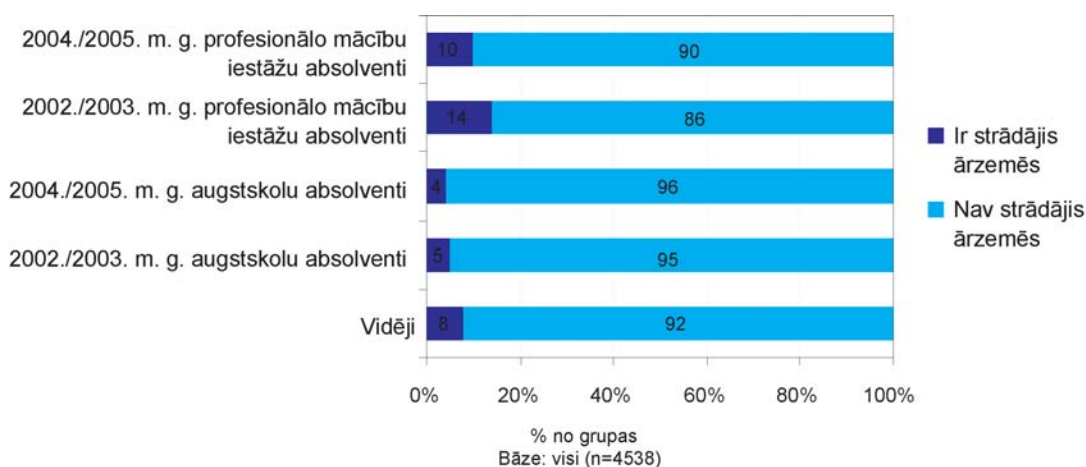
3.1.5. Alternatīvie dzīves ceļi: darbs ārzemēs

Viens no alternatīvajiem augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu dzīves ceļiem ir migrācija uz ārzemēm pēc mācību iestādes beigšanas.

Aptaujas specifika ļāva fiksēt gan to absolventu īpatsvaru, kas pētījuma norises laikā atradušies ārpus Latvijas un tādēļ aptaujā nav piedalījušies, gan arī to absolventu skaitu, kas ir strādājuši ārvalstīs, bet šobrīd atgriezušies un piedalījušies aptaujā. Turpmākā analizē par migrāciju uz ārvalstīm izmantoti dati par abām minētajām absolventu grupām.

No visiem aptaujātajiem augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventiem 8% pēc mācību iestādes beigšanas ir strādājuši algotu darbu ārzemēs. Tas kopumā veido 3% no pieejamās izlases. Savukārt 4% no izlasē iekļautiem absolventiem patlaban strādā ārzemēs. Tātad kopējais darba nolūkos uz ārvalstīm migrejējošo absolventu īpatsvars izlasē ir 7%.

14. attēls. Darbs ārzemēs pēc mācību iestādes beigšanas (%)

Piezīme: attēlā atsevišķi aplūkoti 2002./2003. m. g. un 2004./2005. m. g. profesionālo mācību iestāžu un augstskolu absolventi.

Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības migrācijas intensitātē augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu kopās – darba pieredze ārzemēs bijusi 12% aptaujāto profesionālo mācību iestāžu beidzēju un tikai 4% augstskolu beidzēju (14. att.). Pašreiz ārzemēs strādā 6% izlasē iekļauto profesionālo mācību iestāžu beidzēju, savukārt iepriekš ārzemēs strādājuši un atgriezušies ir 4%. Turpretim augstāko mācību iestāžu absolventu izlases kopā pašlaik ārzemēs strādā 3% beidzēju, un 2% – ir strādājuši un atgriezušies.

Tādējādi var secināt: 1) darba nolūkos uz ārzemēm migrējošo profesionālo mācību iestāžu absolventu īpatsvars ir divreiz lielāks nekā augstskolu beidzēju vidū; 2) Latvijā atgriežas tikai aptuveni puse no ārvalstīs strādājušiem augstāko un profesionālo mācību iestāžu beidzējiem.

Pastāv arī statistiski nozīmīgas sakarības starp darba pieredzi ārzemēs un absolventu dzimumu un vecumu – pēc mācību iestādes absolvēšanas ārzemēs strādājuši vairāk vīriešu un jaunu cilvēku līdz 23–25 gadu vecumam.

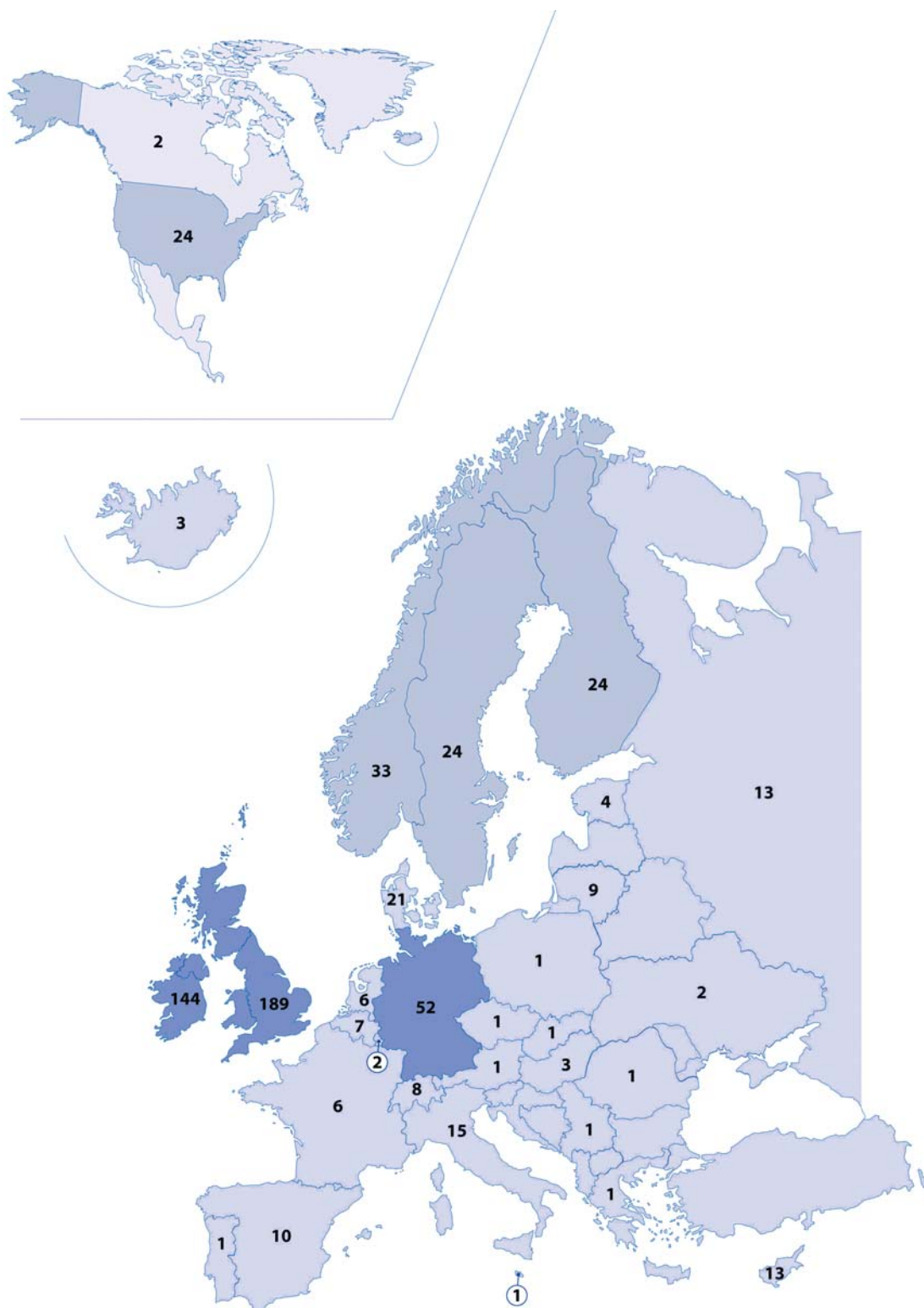
Ļoti būtiska iezīme ir tā, ka migrācija uz ārzemēm darba nolūkos raksturīga noteiktu izglītības programmu grupu absolventiem (analīzē izmantotas tās programmu grupas, kurās ārzemēs strādājošo absolventu skaits ir lielāks par 25) – viesnīcu un restorānu pakalpojumu, kokapstrādes tehnoloģiju un izstrādājumu izgatavošanas, mašīnzinību un būvniecības un civilās celtniecības programmu grupu absolventiem. Šajās grupās darba pieredze ārzemēs bijusi 12%–19% no atbilstošo izglītības programmu grupu beidzēju īpatsvara. Šajās programmu grupās ir arī lielākais to absolventu īpatsvars, kas patlaban nodarbināti ārvalstīs. Tas ļauj pieņemt, ka tuvākajā nākotnē varētu būt prognozējams noteiktu speciālistu grupu trūkums dažos tautsaimniecības sektoros.

Vidējais nodarbinātības ilgums ārzemēs to absolventu vidū, kas ir atgriezušies, ir 5 mēneši – piektā daļa absolventu (21%) strādājuši ārzemēs divus mēnešus vai mazāk, bet gandrīz trešdaļa (30%) – 3–5 mēnešus. 38% absolventu norādījuši, ka kopējais ārzemēs nostrādātais laika periods ir no pusgada līdz gadam. Tikai 10% no tiem, kam bijusi darba pieredze ārzemēs, tur strādājuši ilgāk par gadu. Jāatzīmē, ka lielākā daļa mācību iestāžu beidzēju (79%) ārzemēs strādājuši legāli un tikai 15% darbs ārzemēs bijis nelegāls.

No tiem, kas strādājuši ārzemēs, gandrīz divas trešdaļas (63%) norādījuši, ka viņu nodarbošanās nemaz nav bijusi saistīta ar izglītības iestādē iegūto kvalifikāciju – vairums absolventu, īpaši profesionālo mācību iestāžu beidzēji, ārzemēs strādājuši mazkvalificētu darbu. Salīdzinoši liels (19%) ir to respondentu īpatsvars, kuri subjektīvi savu darbu ārzemēs vērtējuši kā iegūtajai izglītībai atbilstošu.

Savu profesijas statusu ārzemēs absolventi biežāk raksturojuši kā mazkvalificēta darba strādnieks, palīgstrādnieks (36%), kam seko nozares speciālists (20%), kvalificēts strādnieks, amatnieks (17%), pakalpojumu un tirdzniecības darbinieks (13%). Jānorāda, ka mazkvalificēta darba veikšana bijusi visbiežāk minētā nodarbošanās gan augstskolu absolventiem (30%), gan arī profesionālo mācību iestāžu beidzējiem (39%), taču augstskolu absolventi biežāk nekā profesionālo izglītības iestāžu beidzēji strādājuši pakalpojumu un tirdzniecības jomā (22% vs. 9%), savukārt profesionālo mācību iestāžu beidzēji biežāk bijuši kvalificēti strādnieki vai amatnieki (20% vs. 9%).

15. attēls. Valstis, kurās absolventi strādājuši vai šobrīd strādā (personu skaits)

Piezīme: attēlā norādīts katrā no valstīm strādājušo augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu kopējais skaits izlasē. Ar tumšāku krāsu iezīmētas valstis, kurās absolventi strādājuši visbiežāk – Lielbritānija, Īrija un Vācija.

Divas piektdaļas (40%) no tiem, kas strādājuši ārvalstīs, devušies uz Lielbritāniju, 13% – uz Īriju un 20% – uz Vāciju. Tāpat diezgan iecienīts darba tirgus absolventiem ir Ziemeļvalstīs – Norvēģijā, Somijā, Dānijā un Zviedrijā (15. att.).

Pētot migrāciju, svarīgi noskaidrot veidus, kā darbs ārzemēs atrasts. Pārsteidzoši, bet nedaudz vairāk par pusi ārzemēs strādājošo absolventu (55%) minējuši, ka darbs atrasts pēc draugu, paziņu ieteikumiem, un krietni mazāk (9%) darbu atraduši, iesaistoties darba apmaiņas programmās, ar sludinājumu palīdzību (8%), vai arī meklējot internetā (6%). Kā citi darba meklēšanas veidi norādīti darba biržas, NVA, konkursi u. c. Atšķiras darba meklēšanas stratēģijas augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu kopās – profesionālo mācību iestāžu beidzēji biežāk nekā augstskolu absolventi izmantojuši draugu un paziņu ieteikumus (60% vs. 41%), savukārt augstskolu absolventi biežāk nekā profesionālo mācību iestāžu beidzēji izmantojuši darba apmaiņas programmas (14% vs. 6%), meklējuši caur sludinājumiem presē (13% vs. 6%), internetā (9% vs. 5%), kā arī konkursu kārtībā (5% vs. 1%).

Visbūtiskākais arguments migrācijai uz ārzemēm darba nolūkos ir vēlme labi nopelnīt, kuru norādījuši 65% absolventu. Tai seko vēlme redzēt pasauli, ceļot (46%) un zems atalgojums Latvijā (32%). Tāpat salīdzinoši populārs arguments bijusi vēlme gūt pieredzi (10%). Jānorāda, ka tie absolventi, kam jau ir bijusi darba pieredze ārvalstīs, salīdzinājumā ar tiem, kuri tikai vēlētos nākotnē doties uz ārzemēm, biežāk kā iemeslus atzīmējuši arī bezdarba un perspektīvu trūkumu Latvijā (10% vs. 7%), kā arī iespēju dzīvot skaistāku un vieglāku dzīvi (8% vs. 4%).

Ievērojams ir to absolventu īpatsvars, kuri labprāt vēlētos strādāt ārzemēs, ja vien tāda iespēja tiktu piedāvāta – pavisam 38%. Jānorāda, ka ārzemēs vēlas strādāt vairāk nekā puse (51%) dabaszinātņu, matemātikas un informācijas tehnoloģiju tematiskās grupas absolventu, 45% humanitāro zinātņu un mākslas tematiskās grupas absolventu un 41% pakalpojumu jomas speciālistu. Retāk par darbu ārzemēs interesi izrāda tiesību zinātņu (31%), ražošanas un pārstrādes (35%), komerczinību un administrēšanas (35%) un izglītības, pedagogu (34%) tematisko grupu absolventi.

Atšķirībā no jau esošās darba pieredzes ārzemēs lielāka interese par migrācijas iespējām nākotnē ir augstskolu absolventu vidū. Tas liecina par iespējamu „smadzeņu” noplūdi uz ārvalstīm. Ārzemēs vēlētos strādāt 40% augstskolu beidzēju un trešdaļa (34%) profesionālo mācību iestāžu beidzēju. Savukārt pēdējo 12 mēnešu laikā par faktiskām šādām darba iespējām interesējušies vairāk profesionālo izglītības iestāžu beidzēju (45% no tiem, kuri labprāt izdevības gadījumā strādātu ārzemēs vs. 35% augstskolu absolventu). Kā iespējamās migrācijas valstis biežāk norādītas Lielbritānija (45%), Vācija (20%), ASV (15%), Īrija (15%) un Zviedrija (10%).

3.1.6. Demogrāfisko grupu analīze

3.1.6.1. Augstskolu absolventi

Vīrieši nozīmīgi biežāk nekā sievietes ir turpinājuši mācības, turklāt šī atšķirība saglabājas visos izglītības līmeņos. Kopumā mācības pēc izglītības iestādes beigšanas turpināja 48% vīriešu un 38% sieviešu.

Aptaujas dati neuzrāda nozīmīgas atšķirības vīriešu un sieviešu nodarbinātībā uzreiz pēc mācību beigšanas, taču pašreizējā nodarbinātības līmenī ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības:

- patlaban nestrādā 5% vīriešu un 10% sieviešu;
- par uzņēmējiem kļuvuši 10% vīriešu un tikai 2% sieviešu;
- sievietes arī retāk mainījušas darbavietu;
- sievietēm retāk ir kāds papilddarbs blakus pamatdarbam.

Tātad kopumā augstāko izglītību ieguvušās sievietes ir mazāk aktīvas darba dzīvē un izglītības turpināšanā nekā vīrieši. Sieviešu sniegtās atbildes norāda, ka tas visbiežāk saistīts ar ģimenes apstākļiem. 38% nestrādājošo sieviešu atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Pēc CSP datiem, mātes vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērnam, ir 25 gadi. Tas ir laika posms, kad visbiežāk pabeigtas augstākās izglītības sākotnējā līmeņa studijas. Sievietes biežāk nekā vīrieši augstāko izglītību turpina, būdamas vecākas: 30 vai vairāk gadu ir tikai 24% vīriešu – augstskolu absolventu un 45% sieviešu – augstskolu absolventu.

Krievu tautības absolventi darba tirgū uzreiz pēc mācību iestādes beigšanas iekļāvušies vājāk – 28% krievu absolventu pēc mācību iestādes beigšanas nestrādāja. Neiekļaušanās darba tirgū un mācību neturpināšana īpaši raksturīga absolventiem, kuru mācības notikušas krievu valodā: 69% no tiem mācības neturpināja un 33% uzreiz pēc mācību iestādes beigšanas neiekļāvās darba tirgū, 13% šobrīd nestrādā. Tomēr tie krievu valodā mācījušies absolventi, kuri strādā, biežāk nekā latviešu valodā mācījušies absolventi kļuvuši par uzņēmējiem (10%) vai pašnodarbinātajiem (6%). Tas, iespējams, saistīts ar atšķirīgām uzņēmējdarbības tradīcijām un mentalitāti.

Nozīmīgi biežāk mācības turpinājuši Rīgā dzīvojošie absolventi (37%). Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kādēļ daļa absolventu paliek Rīgā: tieši Rīgā un Rīgas reģionā dzīvojošie izglītību vēlas paaugstināt vairāk nekā tie absolventi, kas dzīvo citās valsts nozīmes pilsētās vai rajonu centros. Neraugoties uz lielākām nodarbinātības iespējām, tieši Rīgā dzīvojošie absolventi visbiežāk (7%) plāno pārcelties uz citu valsti. No apdzīvotās vietas vai reģiona lielā mērā atkarīgs arī mājokļa tips, ko izvēlas vai kas pieejams absolventam. Rīgā absolventi biežāk (32%) dzīvo īrētā platībā un tikai 48% absolventu ir dzīvoklis vai māja īpašumā.

APMIAPD pētījuma rezultātu analīze, izmantojot T-testu, ļauj nodalīt atsevišķas izglītības tematiskās jomas, kuru absolventiem raksturīgs augstāks iesaistīšanās līmenis turpmākajā izglītībā: dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas; inženierzinātnes un tehnoloģijas; arhitektūra un būvniecība; lauksaimniecība (3. tab.). Šo tematisko jomu absolventi bieži vien turpina mācības pēc mācību iestādes beigšanas un arī šobrīd izjūt nepieciešamību paaugstināt savu izglītības līmeni vai kvalifikāciju.

3. tabula. Absolventu izglītības un darba gaitas pēc augstskolas beigšanas: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām

	Skaitis	Uzsāka mācības tai pašā gadā	Vispār turpināja mācības	Turpināja mācības pēc 1. līmeņa augstākās izglītības iegūšanas	Mācās šobrīd	Vēlme paaugstināt izglītības līmeni pēc 1. līmeņa izglītības	Iekļāvās darba tirgū trīs mēnešu laikā pēc mācību iestāces beigšanas	Cik % no tiem, kuri mācību laikā nestrādāja, atrada darbu trīs mēnešu laikā	Šobrīd strādā	Bijušas vairākas darba vietas	Ir blakus darbs
		%	%	%	%	Vidējais vērtējums skalā 1-5	%	%	%	%	%
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	432	18	25	28	16	3,2	90	72	94	15	27
Humanitārās zinātnes un māksla	161	39	48	61	33	3,9	67	58	81	27	36
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	134	53	65	81	49	4,0	72	55	92	37	24
Lauksaimniecība	26	53	58	63	47	4,5	53	46	91	32	37
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	111	30	38	38	29	3,9	81	66	91	15	41
Pakalpojumi	85	34	41	48	36	4,0	79	82	94	21	38
Komerczinības un administrēšana	727	33	39	58	26	3,9	76	52	90	27	22
Tiesību zinātne	265	29	45	48	27	3,5	76	58	97	28	23
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	127	43	54	74	40	3,7	73	63	91	33	28
Ražošana un pārstrāde	22	31	44	46	36	3,6	80	63	96	28	7
Arhitektūra un būvniecība	51	45	51	93	39	4,4	82	71	98	29	21
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	349	29	39	54	26	3,9	79	63	90	33	21
Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)											

Darba tirgū šobrīd visvairāk iesaistījušies tie, kas ieguvuši izglītību šādās izglītības tematiskajās jomās: arhitektūra un būvniecība; inženierzinātnes un tehnoloģijas; ražošana un pārstrāde; pakalpojumi; veselības aprūpe un sociālā labklājība; pedagogu izglītība un izglītības zinātnes. Šo grupu pārstāvji pēc studiju beigšanas biežāk iekļāvās darba tirgū, atrada darbu trīs mēnešu laikā un šobrīd strādā (3. tab.).

3.1.6.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

Vīriešu un sieviešu dzīves ceļš pēc mācību iestādes beigšanas atšķiras. Vīriešiem raksturīgāks modelis ir neturpināt mācīties un iekļauties darba tirgū, bet sievietēm – turpināt mācīties un nestrādāt. Sievietes pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas ir vājāk iekļāvušās darba tirgū – 43% trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes absolvēšanas nestrādāja, turklāt šāda sakarība saglabājas visos izglītības līmeņos. Vīrieši, kas absolvējuši profesionālās mācību iestādes, ne tikai biežāk ir strādājuši un ieguvuši darba pieredzi, bet biežāk arī paspējuši mainīt darbavietu. Analizējot nodarbinātības līmeni šobrīd, var secināt, ka nestrādā 17% vīriešu un gandrīz divas reizes vairāk (32%) sieviešu.

Atšķirībā no augstskolu absolventu grupā vērojamas situācijas tieši sievietes (48%) biežāk nekā vīrieši (41%) ir turpinājušas mācības. Jāatzīmē, ka 12% sieviešu turpināja mācības pēc pārtraukuma. Arī šobrīd, runājot par nākotnes plāniem, tieši sievietes biežāk uzskata, ka varētu paaugstināt savu izglītības vai kvalifikācijas līmeni.

Absolventi, kas bija mācījušies krievu valodā, biežāk neturpināja mācības, bet uzreiz iekļāvās darba tirgū (49%). Turpretī tie, kas bija mācījušies latviešu valodā, biežāk turpināja mācības un nestrādāja (18%). Šobrīd šo grupu nodarbinātības līmenī nozīmīgas atšķirības tomēr nav konstatējamas.

Biežāk mācības turpināja Rīgā un valsts nozīmes pilsētās dzīvojošie absolventi. Iespējams, tas saistīts ar lielāku izglītības iespēju piedāvājumu šajās apdzīvotajās vietās. Rīgā, Pierīgā un Vidzemē dzīvojošie absolventi visbiežāk iekļāvās darba tirgū trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes beigšanas, un arī šobrīd šajos reģionos nestrādājošo un bezdarbnieku īpatsvars ir viszemākais. Šie reģioni piedāvā lielākas nodarbinātības iespējas profesionālo mācību iestāžu absolventiem.

Visvājāk darba tirgū bija iekļāvušies Zemgalē un Latgalē dzīvojošie absolventi, un arī šobrīd tieši šajos reģionos nestrādājošo absolventu īpatsvars ir vislielākais – 35%. Jāatzīmē, ka Zemgalē vislielākais nenodarbināto skaits vērojams republikas pilsētās, turpretī Latgalē – rajonu centros un laukos. Kopumā 13% Latgalē dzīvojošo profesionālo mācību iestāžu absolventu ir reģistrēti vai neregistrēti bezdarbnieki.

Aptaujas rezultātu analīze, izmantojot T-testu, ļauj nodalīt atsevišķas izglītības tematiskās jomas, kuru absolventi visbiežāk jūt nepieciešamību pēc kvalifikācijas paaugstināšanas un arī visbiežāk izvēlas turpināt mācības. Tās ir humanitārās zinātnes un māksla; dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas; komerczinības un administrēšana.

Darba tirgū šobrīd visvairāk iesaistījušies tie, kas ieguvuši izglītību šādās izglītības tematiskajās jomās: arhitektūra un būvniecība; veselības aprūpe un sociālā labklājība. Šo grupu pārstāvji biežāk ir iekļāvušies darba tirgū pēc studiju beigšanas, atraduši darbu trīs mēnešu laikā un šobrīd strādā (4. tab.).

4. tabula. Absolventu izglītības un darba gaitas pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām

	Skaitis	Uzsāka mācības tai pašā gadā	Vispār turpināja mācības	Mācās šobrīd	Vēlme paaugstināt izglītības līmeni	Iekļāvās darba tirgū trīs mēnešu laikā pēc mācību iestāces beigšanas	Cik % no tiem, kuri mācību laikā nestrādāja, atrada darbu trīs mēnešu laikā	Šobrīd strādā	Bijušas vairākas darba vietas	Ir blakus darbs
		%	%	%	Vidējais vērtējums skalā 1-5	%	%	%	%	%
Humanitārās zinātnes un māksla	66	69	83	74	4,2	41	40	65	24	11
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	71	58	69	56	3,9	64	63	76	36	20
Lauksaimniecība	60	32	39	33	3,5	51	51	68	30	8
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	115	13	29	25	3,3	86	72	92	20	22
Pakalpojumi	446	26	33	22	3,3	56	56	69	36	4
Komerccinības un administrēšana	396	46	62	53	4,1	54	51	72	36	7
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	395	30	40	29	3,5	63	61	83	35	12
Ražošana un pārstrāde	275	32	43	28	3,5	56	56	75	28	8
Arhitektūra un būvniecība	224	27	33	22	3,7	67	69	88	38	9

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

Visvājāk darba tirgū ir iesaistījušies tādu tematisko jomu kā lauksaimniecība, humanitārās zinātnes un māksla pārstāvji. Visbiežāk šo izglītības tematisko jomu absolventi ir ieguvuši profesionālo vidējo izglītību. Biežāk kā citiem viņiem nav nekādas darba pieredzes, viņi retāk iekļāvušies darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas, un šobrīd starp viņiem ir salīdzinoši daudz bezdarbnieku.

3.2. Darba karjeras uzsākšana

3.2.1. Iekļaušanās darba tirgū mācību laikā

APMIAPD aptaujas dati liecina, ka 78% augstskolu absolventu un 21% profesionālo mācību iestāžu absolventu ir strādājuši (neskaitot īslaicīgus gadījuma darbus) jau studiju laikā. Tādēļ iekļaušanās darba tirgū jāanalizē divos līmeņos. Pirmkārt, jānosaka, kādi faktori ietekmē pastāvīgu iekļaušanos darba tirgū jau studiju laikā, un, otrkārt, – kādi faktori ietekmē to absolventu iekļaušanos darba tirgū, kas darbu sāk meklēt, beidzot studijas (šajā grupā iekļaujami gan tie absolventi, kas pēc studiju beigšanas meklē savu pirmo darbavietu, gan tie, kas studiju laikā strādājuši pagaidu darbu, bet pēc studiju beigšanas meklē citu, pastāvīgu darbavietu).

Šajā sadaļā analizēti faktori, kas ietekmē augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu iekļaušanos darba tirgū jau mācību laikā. Lai nodalītu faktoros, kuru ietekme ir lielāka, papildus aprakstošajai daļai rezultāti analizēti, izmantojot loģistisko regresiju. Daudzfaktoru analīzē izmantoto atkarīgo mainīgo uzskaitījums ir dots 11. pielikumā, bet neatkarīgo mainīgo uzskaitījums – 12. pielikumā.

Faktori, kas ietekmē pastāvīgu iekļaušanos darba tirgū jau studiju laikā, tika novērtēti ar loģistiskās regresijas palīdzību, kur atkarīgais mainīgais bija dihotomiskais mainīgais „darba turpināšana”. Regresiju modeļi tika aprēķināti atsevišķi augstskolu un profesionālo skolu absolventiem. Kā neatkarīgie mainīgie tika izmantoti „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju forma” (tikai augstskolu absolventiem), „studiju valoda”, „studiju maksa”, „vīrietis”, „vecums”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Lai pārbaudītu, vai vecuma ietekme nav nelineāra, mainīgais „vecums” sākotnējos analīzes posmos tika aizstāts ar „augstskolu absolventu vecuma grupa”/ „profesionālo mācību iestāžu absolventu vecuma grupa”. Pirms kopējā daudzfaktoru modeļa izstrādes katra faktora pilnais (tiešais un netiešais) efekts tika novērtēts viena faktora loģistiskajā regresijā.

3.2.1.1. Augstskolu absolventi

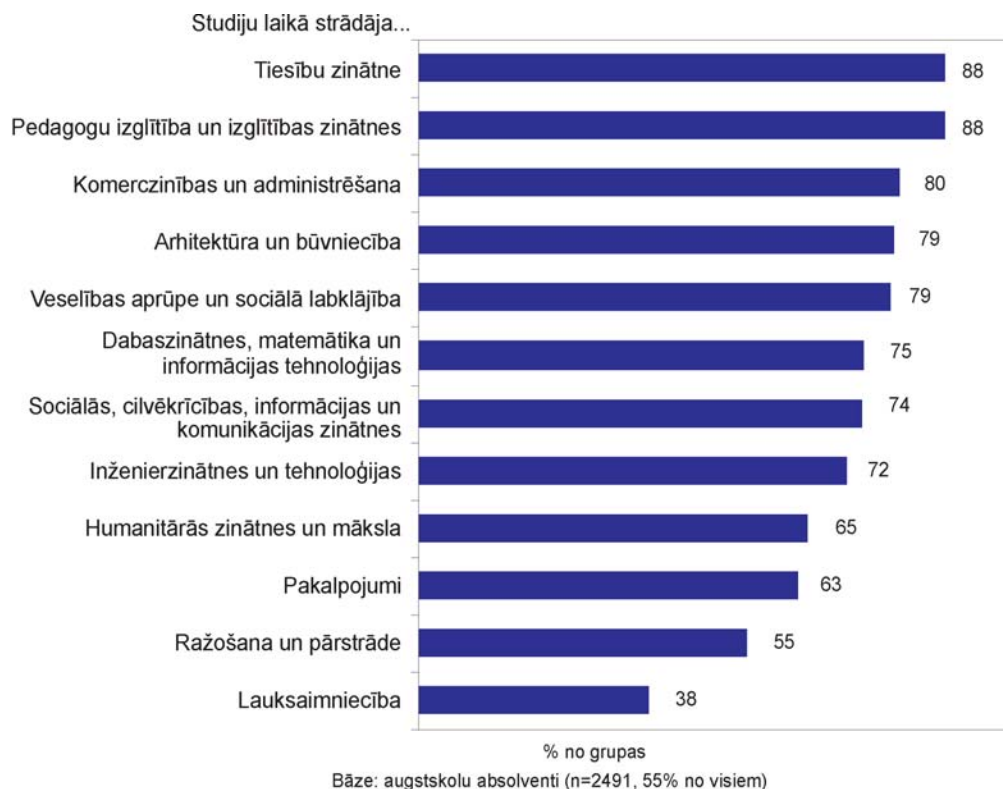
Situācijas raksturojums

Darbs studiju laikā starp augstskolu absolventiem kļūst arvien izplatītāks – no 2002./2003. ak. g. absolventiem studiju laikā bija strādājuši (neskaitot īslaicīgus vai gadījuma rakstura darbus) 75%, bet no 2004./2005. ak. g. absolventiem – 79%. Darbs studiju laikā ir raksturīgs ne tikai maksas studentiem, bet arī budžeta studentiem un ne tikai nepilna laika, bet arī pilna laika studentiem. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka 70% pilna laika studentu un 62% budžeta studentu studiju laikā ir strādājuši, tādējādi iekļaujoties darba tirgū jau pirms mācību iestādes beigšanas.

Visbiežāk studiju laikā ir strādājuši tiesību zinātņu, pedagogu izglītības un izglītības zinātņu, komerczinību un administrēšanas kvalifikāciju vai grādu ieguvušie, bet visretāk – lauksaimniecības, ražošanas un pārstrādes, pakalpojumu, humanitāro zinātņu un mākslas kvalifikāciju vai grādu ieguvušie (16. att.).

Lai labāk izprastu nodarbinātību studiju laikā šajās izglītības tematiskajās jomās, aplūkosim detalizētāk, kuri absolventi studiju laikā strādājuši visretāk.

16. attēls. Dažādu izglītības tematisko jomu studentu darbs mācību laikā (%)

Piezīme: attēlā redzams, cik procenti konkrētās tematiskās jomas studentu studiju laikā strādāja.

Studiju laikā strādājuši:

- mazāk nekā puse no humanitāro zinātņu un mākslas kvalifikāciju vai grādu ieguvušajiem, kas studēja 1. vai 2. līmeņa profesionālajās programmās;
- mazāk nekā 40% no tiem, kas ieguva ražošanas un pārstrādes speciālista kvalifikāciju vai grādu 2. līmeņa profesionālajā programmā vai akadēmiskajās studijās (bakalaura grāds);
- mazāk nekā puse no tiem, kas ieguva kvalifikāciju vai grādu pakalpojumu jomā 1. līmeņa profesionālajās studijās vai akadēmiskajās studijās (bakalaura grāds);
- 29% no lauksaimniecības akadēmiskās bakalaura programmas studentiem (kopējais absolventu skaits grupā – 21).

17. attēls. Dažādu izglītības līmeņu studentu darbs mācību laikā (%)

Piezīme: attēlā redzams, cik procenti konkrētā izglītības līmeņa studentu studiju laikā strādāja.

Augstāku izglītības līmeņu studenti studiju laikā strādā biežāk nekā zemāku līmeņu studenti (17. att.). Visretāk (67%) studiju laikā strādājuši akadēmisko bakalaura grādu ieguvušie.

Šāda situācija ir saistīta arī ar atšķirīgu studējošo vecumu. 40 vai vairāk gadu vecumā studiju laikā strādāja 98%, 30–39 gadu vecumā – 93%, 27–29 gadu vecumā – 84%, 25–26 gadu vecumā – 70%, bet līdz 25 gadu vecumam – 57% attiecīgās vecuma grupas absolventu.

Studiju laikā strādāja 89% maksas studentu, bet tikai 62% budžeta studentu. Tādējādi studenti, kas maksā par studijām, pastāvīgi iekļāvušies darba tirgū jau studiju laikā biežāk nekā studenti, kuru izglītību finansē valsts. Salīdzinot budžeta un maksas studentu (arī dienas nodaļas studentu) nodarbinātību mācību laikā, var secināt, ka studiju dotēšana no budžeta līdzekļiem palielina iespējas studiju laikā nestrādāt.

Nav pārsteidzoši, ka 96% nepilna laika studentu jau studiju laikā strādāja (iespējams, tieši tādēļ viņi izvēlējās nepilna laika studijas), taču aptaujas dati liecina, ka mācību laikā strādāja arī 70% pilna laika studentu. Visretāk studiju laikā strādāja pilna laika studenti, kas mācījās par valsts budžeta līdzekļiem – tikai 60%.

Priekšstatu par to, kā darbs studiju laikā ietekmē turpmāko dzīves un darba ceļu, var iegūt, salīdzinot pilna laika nodaļas studentus, kas studiju laikā strādāja, ar tiem, kas studiju laikā nestrādāja. Strādājušie studenti nozīmīgi biežāk šobrīd ir nodarbināti un biežāk ir augstākā vai vidējā līmeņa vadītāji. Redzamas arī nozīmīgas atšķirības algu līmenī. Iespējams, ka augstāks nodarbinātības līmenis un amats saistīts ar personības profilu (uzņēmību, darbaspējām), tomēr nozīme var būt arī vecumam un praktiskā darba pieredzei, ko studenti iegūst, strādājot studiju laikā, un ko novērtē darba devēji.

Analizējot studiju laikā strādājušo un nestrādājušo algu atšķirības dažādās izglītības tematiskajās jomās, var secināt, ka komerczinību un administrēšanas, sociālo, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātņu absolventiem, kas studiju laikā bija strādājuši, ir statistiski nozīmīgi lielākas algas nekā absolventiem, kas mācību laikā nebija strādājuši. Lielākas algas ir absolventiem, kas strādājuši, apgūstot 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību, 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību pēc koledžas vai augstākās izglītības vai akadēmisko bakalaura izglītību.

Tādējādi var secināt, ka darba pieredzei studiju laikā mēdz būt pozitīva ietekme uz absolventa karjeru vismaz vairāku gadu perspektīvā pēc mācību iestādes beigšanas. Nepieciešamība noskaidrot, vai turpmākajā dzīves laikā atšķirība starp tiem, kas studiju laikā ir vai nav strādājuši, samazinās, vai, iespējams, tie, kas nav strādājuši, kļūst pat veiksmīgāki par tiem, kas studiju laikā ir strādājuši, ir viens no iemesliem, kādēļ būtu jāizveido monitoringa sistēma, kura ļautu sekot līdzi absolventu nodarbinātībai un karjeras attīstībai vairāku gadu perspektīvā.

Aptaujas dati liecina, ka nozīmīgi atšķiras latviešu un citu tautību pārstāvju nodarbinātība studiju laikā. Studiju laikā strādāja 81% latviešu, 73% poļu, 68% krievu un tikai 65% ukraiņu un baltkrievu. Nozīmīgas atšķirības vērojamas arī absolventu ar dažādu mācību valodu nodarbinātībā – studiju laika strādāja 79% studentu, kas mācījās latviešu valodā, un 72% studentu, kas mācījās krievu valodā. Iespējams, to var skaidrot ar atšķirīgu izglītības tematisko jomu izvēli – krievi biežāk izvēlējušies studēt dabaszinātnes, matemātiku un informācijas

tehnoloģijas, inženierzinātnes un tehnoloģijas, komerczinības un administrēšanu, savukārt latvieši biežāk studējuši tiesību zinātnes, veselības aprūpi un sociālo labklājību, pedagogu izglītību un izglītības zinātnes – jomas, kurās nodarbinātība studiju laikā ir raksturīgāka. Jāatzīmē, ka krievi biežāk (75%) nekā latvieši (66%) studēja pilna laika nodaļā, kurā darbs līdztekus studijām ir mazāk raksturīgs.

Studenti, kas dzīvo vietās ar augstāku urbanizācijas līmeni, biežāk iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā (rīdžinieki strādā biežāk nekā citu lielo pilsētu iedzīvotāji, kas savukārt strādā biežāk nekā citu pilsētu un lauku iedzīvotāji). Jāatzīmē, ka Latgales reģionā, īpaši rajonu centros un laukos, dzīvojošie studenti mācību laikā strādājuši visretāk. Atšķirības sievietēm un vīriešu nodarbinātībā studiju laikā netika konstatētas.

Daudzfaktoru analīzes rezultāti

Analizējot augstskolu absolventu datus, daudzfaktoru loģistiskajā regresijā par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē pastāvīgu iekļaušanos darba dzīvē jau studiju laikā, tika atzīti izglītības tematiskā joma un līmenis, pilna/ nepilna laika un budžeta/ maksas izglītība, kā arī absolventa vecums, dzīvesvietas tips un tautība. Absolvēšanas gads, studiju valoda, kā arī absolventa dzimums un pilsonība neatstāj statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz pastāvīgu iekļaušanos darba dzīvē jau studiju laikā.

Vecāku izglītības līmenis uzrādīja statistiski nozīmīgu efektu ($p < 0,001$) viena neatkarīgā mainīgā regresijā, taču ne daudzfaktoru analīzē. Nekontrolējot citu mainīgo ietekmi, varēja novērot, ka izglītotāku vecāku bērni retāk pastāvīgi iekļaujas darba dzīvē jau studiju laikā nekā mazāk izglītotu vecāku bērni, taču šis efekts izzuda daudzfaktoru regresijā. Jāsecina, ka vecāku izglītības ietekme uz bērnu agrīnu iekļaušanos darba tirgū ir tikai pastarpināta. Starpniekmainīgie ir izglītības jomas izvēle, pilna/ nepilna laika studijas (izglītotāku vecāku bērni biežāk studē pilna laika programmās) un studijas par maksu vai budžeta līdzekļiem (izglītotāku vecāku bērni biežāk studē par budžeta līdzekļiem, kas, iespējams, izskaidrojams, ar viņu augstāko kultūrkapitālu, kurš paaugstina viņu konkurētspēju par budžeta finansējumu).

Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 13. pielikumā. Tie ļauj konstatēt faktorus, kas nozīmīgi ietekmē augstskolu absolventu iekļaušanos darba tirgū jau studiju laikā:

- visbiežāk jau studiju laikā darba tirgū pastāvīgi iekļaujas arhitektūras un būvniecības, dabaszinātņu un matemātikas un informācijas tehnoloģiju studenti, bet visretāk – lauksaimniecības un humanitāro zinātņu un mākslas studenti;
- augstāku izglītības līmeņu studenti biežāk nekā zemāku līmeņu studenti pastāvīgi iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā;
- nepilna laika studenti biežāk nekā pilna laika studenti pastāvīgi iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā;
- maksas studenti iekļaujas darba tirgū studiju laikā biežāk nekā studenti, kuru izglītību finansē valsts. To lielā mērā izskaidro maksas studentu motivācija nopelnīt mācību maksu un iztikas līdzekļus. Lai pārbaudītu hipotēzi, ka budžeta izglītības efekts dažādās izglītības jomās ir atšķirīgs, regresijā tika iekļauti arī mijiedarbības mainīgie starp izglītības tematisko jomu un budžeta/ maksas studijām. Šie mainīgie parādīja, ka atšķirības starp maksas un budžeta studentiem ir statistiski nozīmīgas tikai šādās studiju tematiskajās jomās: „Pedagogu

izglītība un izglītības zinātnes”, „Pakalpojumi”, „Komerzinības un administrēšana”, „Tiesību zinātne” un „Ražošana un pārstrāde”. Tomēr nevienā izglītības tematiskajā jomā maksas studiju efekts nav pretējs kopējam efektam: ikvienā jomā maksas studijas varbūtību iekļauties darba tirgū jau studiju laikā vai nu neietekmē, vai arī šo varbūtību palielina (salīdzinot ar studijām par budžeta līdzekļiem);

- jo vecāks students(-e), jo lielāka varbūtība, ka viņš vai viņa iekļausies darba tirgū jau studiju laikā.
- latvieši iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā biežāk nekā citu tautību pārstāvji. Noteicošais faktors šeit ir tieši tautība, nevis studiju valoda vai pilsonība;
- studenti, kas dzīvo vietās ar augstāku urbanizācijas līmeni, biežāk iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā (rīdzinieki biežāk nekā citu lielo pilsētu iedzīvotāji, bet tie savukārt – biežāk nekā citu pilsētu un lauku iedzīvotāji).

3.2.1.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

Situācijas raksturojums

Profesionālo mācību iestāžu audzēkņi retāk nekā augstskolu studenti iekļaujas darba tirgū jau mācību laikā. Kopumā līdztekus mācībām bija strādājis 21% profesionālo mācību iestāžu absolventu. 56% gadījumu profesionālo mācību iestāžu audzēkņu darbs mācību laikā bijis saistīts ar prakses vietu, 16% izgāja praksi vietā, kurā jau strādāja, bet 28% darbs nebija saistīts ar prakses vietu. Lielākā daļa (61%) absolventu uzskata, ka darbs, ko viņi strādāja mācību laikā, pilnībā bija saistīts ar viņu profesionālajā mācību iestādē iegūto kvalifikāciju, bet 19% uzskata, ka nemaz ar to nebija saistīts. Var secināt, ka profesionālās mācību iestādes galvenokārt prakses veidā veicina absolventu nodarbinātību. Patstāvīgu, ar mācību iestādi nesaistītu darbu studiju laikā veica tikai 9% profesionālo mācību iestāžu audzēkņu.

18. attēls. Dažādu izglītības tematisko jomu audzēkņu darbs mācību laikā (%)

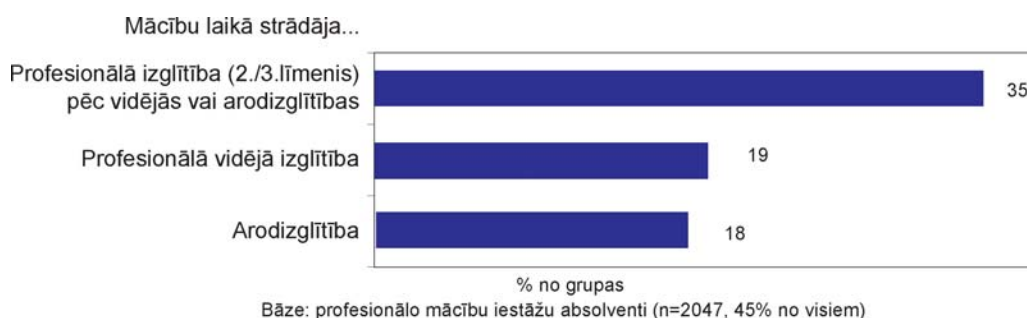
Piezīme: attēlā redzams, cik procenti konkrētās tematiskās jomas audzēkņu mācību laikā strādāja.

Visretāk mācību laikā strādājuši absolventi, kas ieguvuši kvalifikāciju vai grādu humanitāro zinātņu un mākslas, kā arī lauksaimniecības, ražošanas un pārstrādes un pakalpojumu jomās (18. att.).

Biežāk jau mācību laikā darba tirgū iekļāvās veselības aprūpes un sociālās labklājības kvalifikāciju vai grādu ieguvušie profesionālo skolu audzēkņi. Šāds rezultāts var būt saistīts ar to, ka 93% no viņiem ieguvuši profesionālo izglītību (2. vai 3. līmenis) pēc vidējās vai arodizglītības, t. i., jau būdami gados vecāki.

19. attēls. **Dažādu izglītības līmeņu audzēkņu darbs mācību laikā (%)**

Piezīme: attēlā redzams, cik procenti konkrētās izglītības līmeņa audzēkņu mācību laikā strādāja.

Tāpat kā augstskolu absolventi, arī profesionālo mācību iestāžu augstāku izglītības līmeņu audzēkņi jau studiju laikā strādā biežāk nekā zemāku izglītības līmeņu audzēkņi (19. att.).

Nav konstatējamā statistiski nozīmīgas atšķirības vīriešu un sieviešu nodarbinātības līmenī mācību laikā. Tomēr ir vērojamas izteiktas reģionālās atšķirības.

Profesionālo mācību iestāžu audzēkņi, kas dzīvo vietās ar augstāku urbanizācijas līmeni, biežāk iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā. Nozīmīgi biežāk (27%) mācību laikā bija strādājuši Rīgā dzīvojošie profesionālo mācību iestāžu audzēkņi. Citās lielajās pilsētās dzīvojošie absolventi mācību laikā strādā biežāk nekā pārējās pilsētās un laukos mītošie.

Atšķirības vērojamas arī dažādās tautību grupās. Mācību laikā strādāja 25% krievu tautības audzēkņu, bet tikai 21% latviešu tautības audzēkņu. Šis rezultāts ir pretējs tam, kas pastāv augstskolu grupā. Iespējams, to ietekmē fakts, ka krievi biežāk mācījušies Rīgā vai citās valsts nozīmes pilsētās, turpretī latvieši biežāk mācījušies laukos un mazpilsētās, kur nodarbinātības iespējas ir mazākas.

Analizējot profesionālo mācību iestāžu pilna laika studentu dzīves ceļu, var secināt, ka tie, kas mācību laikā bija strādājuši, agrāk iekļāvās darba tirgū, šobrīd nozīmīgi biežāk ir nodarbināti, strādā atbilstoši izglītībai (pēc pētnieku vērtējuma) un saņem augstāku atalgojumu nekā tie, kas mācību laikā nebija strādājuši. Tas norāda, ka prakse vai cita veida darba pieredze mācību laikā profesionālo mācību iestāžu audzēkņiem ir vērtīga un var veicināt veiksmīgu darba karjeru.

Dažādu izglītības līmeņu un tematisko jomu absolventu darbs mācību laikā atšķirīgi ietekmē atalgojumu. Arodskolu audzēkņi, kas mācību laikā ir strādājuši, saņem nozīmīgi lielāku algu nekā tie, kas nav strādājuši. Tomēr, aplūkojot rezultātu tematisko jomu griezumā, jāsecina, ka ne visu tematisko jomu audzēkņu iekļaušanos darba tirgū darbs mācību laikā ietekmē pozitīvi.

Humanitāro zinātņu un mākslas tematiskās jomas audzēkņiem, kas mācību laikā nestrādāja, šobrīd ir augstākas algas. Pretēja situācija vērojama pakalpojumu, ražošanas un pārstrādes speciālista kvalifikāciju ieguvušo grupā.

Daudzfaktoru analīzes rezultāti

Analizējot profesionālo mācību iestāžu absolventu datus, daudzfaktoru loģistiskajā regresijā par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē iekļaušanos darba dzīvē jau studiju laikā, tika atzīti izglītības tematiskā joma un līmenis, kā arī absolventa vecums, dzīvesvietas tips un tautība. Absolvēšanas gads, studiju valoda, budžeta/ maksas izglītība, kā arī absolventa dzimums, pilsonība un vecāku izglītība neatstāj statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz pastāvīgu iekļaušanos darba dzīvē jau studiju laikā. Tomēr, iespējams, nespēja noraidīt hipotēzi, ka budžeta/ maksas izglītība neietekmē agrīnu iekļaušanos darba tirgū, ir saistīta ar statistiskā testa zemo jaudu, kas izskaidrojama ar nepietiekamo šī faktora mainību (94% absolventu studējuši pilnībā par budžeta līdzekļiem). Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 14. pielikumā.

Kopumā iegūtie rezultāti par profesionālo izglītības iestāžu absolventiem ļauj konstatēt faktorus, kas ietekmē absolventu iekļaušanos darba tirgū jau mācību laikā.

- Visbiežāk jau studiju laikā darba tirgū pastāvīgi iekļaujas veselības aprūpes un sociālās labklājības jomā izglītotie profesionālo skolu audzēkņi, bet visretāk – tie, kuru specialitātes ir humanitāro zinātņu un mākslas, kā arī lauksaimniecības un pakalpojumu jomās.
- Augstāku izglītības līmeņu audzēkņi pastāvīgi iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā biežāk nekā zemāku līmeņu audzēkņi.
- Pastāv nelineāra sakarība starp audzēkņa vecumu un agrīnu iekļaušanos darba tirgū: visbiežāk studiju laikā darba tirgū iekļaujas vecākie audzēkņi (virs 27 gadiem), bet nākamie ir visjaunākie (20 g. v. un jaunāki) audzēkņi.

Latvieši iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā *retāk* nekā citu tautību pārstāvji. Profesionālo skolu grupā tautības efekts ir tieši pretējs tam, kas pastāv augstskolu grupā.

Profesionālo skolu audzēkņi, kas dzīvo vietās ar lielāku urbanizācijas līmeni, biežāk iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā (rīdzinieki – biežāk nekā citu lielo pilsētu iedzīvotāji, bet tie savukārt – biežāk nekā citu pilsētu un lauku iedzīvotāji).

3.2.2. Darba atrašanas laiks pēc mācību iestādes beigšanas

3.2.2.1. Augstskolu absolventi

Situācijas raksturojums

Kopumā 65% augstskolu absolventu turpināja darbu, ko bija sākuši jau mācību laikā. Tie, kas neturpināja mācību laikā iesākto darbu, visbiežāk atrada darbu jau mēneša laikā. Taču daļai absolventu darba atrašanai bija nepieciešams pat vairāk nekā pusgads, bet daļa absolventu vispār neuzsāka strādāt. Turpmāk aplūkosim faktorus, kas nosaka iekļaušanās darba tirgū ātrumu.

20. attēls. Absolventu darba gaitas pēc augstskolas beigšanas (%)

Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)

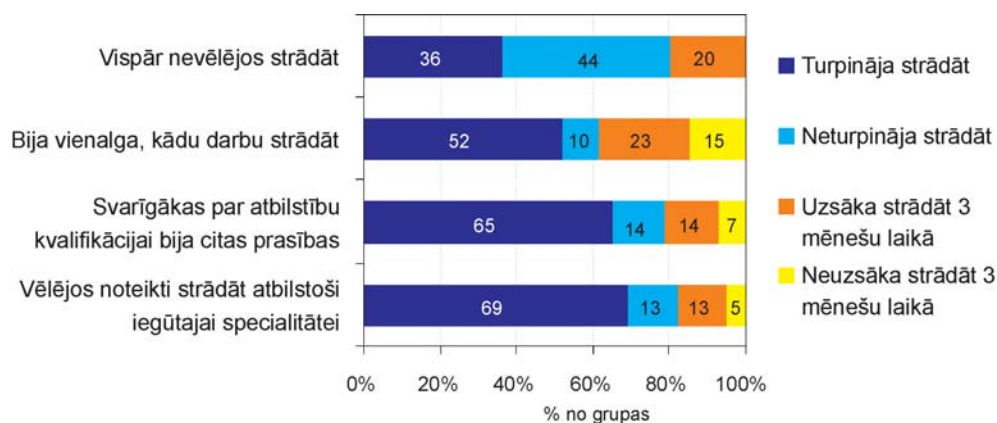
Trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes beigšanas darba tirgū nebija iekļāvušies (t. i., nestrādāja) 22% augstskolu absolventu – 9% nebija uzsākuši strādāt un 13% neturpināja darbu, ko bija veikuši studiju laikā (20. att.). Biežāk darba tirgū nebija iekļāvušies akadēmisko (bakalaura) grādu vai 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību ieguvušie.

18% no tiem, kas darbu neturpināja, uzskatīja, ka šis darbs pilnībā neatbilst iegūtajai izglītībai, un 9% uzskatīja, ka šajā darbā nevar izmantot neko no mācību iestādē gūtajām zināšanām. Var secināt, ka studiju laikā veiktā darba pārtraukšana saistīta ar absolventa vēlmi strādāt izglītībai atbilstošāku darbu un iespēju izmantot iegūtās zināšanas.

Neiekļaušanās darba tirgū ir saistīta arī ar mācību turpināšanu – 31% absolventu, kas darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas neiekļāvās, tajā pašā gadā turpināja mācības šajā vai kādā citā mācību iestādē.

Absolventu iekļaušanās darba tirgū lielā mērā ir atkarīga arī no viņu pašu vēlmēm un iecerēm.

21. attēls. Prasību pret darbu saistība ar darba gaitām pēc augstskolas beigšanas (%)

Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)

Darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas biežāk nebija iekļāvušies tie augstskolu absolventi, kas vispār nevēlējās strādāt vai kam bija vienalga, kādu darbu strādāt (21. att.). No visiem, kas neuzsāka un neturpināja strādāt, 6% nemaz nevēlējās strādāt. Taču šī nevēlēšanās strādāt un neiekļaušanās darba tirgū bieži vien ir saistīta ar mācību turpināšanu. Vēlme strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai nekavē iekļaušanos darba tirgū, bet gan, tieši otrādi, veicina – tie, kas vēlējās strādāt atbilstoši izglītībai, darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas iekļāvušies biežāk.

Absolventi, kas pēc mācību iestādes beigšanas nesāka un neturpināja strādāt, daudz biežāk atzīst, ka, izvēloties izglītības programmu, viņiem bija drīzāk nepietiekama (30%) vai pilnīgi nepietiekama (17%) informācija par absolventu nodarbinātības iespējām šajā jomā un nebija arī saskarsmes ar profesiju dzīvē. Viņi mācību programmu izvēlējās galvenokārt savas intereses dēļ – ieinteresēja mācību programmas saturs. Tas norāda, ka mācību iestādēm jāsniedz informācija ne tikai par to, ko šajā programmā plānots apgūt, bet arī par to, kur absolventam pēc mācību iestādes beigšanas būs iespējams strādāt. Šobrīd nav pieejama centralizēta informācija par katrai izglītības tematiskajai jomai un līmenim atbilstošajām profesijām. Nodrošinot profesionālās orientācijas pakalpojumu pieejamību audzēkņiem, kā to paredz Latvijas Nacionālās Lisabonas programmas 2005.–2008. gada uzdevumi, tiktu veicināta atbilstošas profesijas izvēle un palielināta iespēja absolventiem iekļauties darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas.

22. attēls. Dažādu tematisko jomu absolventu iekļaušanās darba tirgū pēc augstskolas beigšanas (%)

Trīs mēnešu laikā pēc mācību beigšanas darba tirgū bija iekļāvušies...

Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)

Piezīme: attēlā redzams, cik procenti konkrētās tematiskās jomas absolventu iekļāvās darba tirgū (turpināja strādāt vai uzsāka strādāt trīs mēnešu laikā) pēc augstskolas beigšanas

Analizējot rezultātus izglītības tematiskajās jomās, var secināt, ka biežāk darba tirgū pēc absolvēšanas neiekļāvās lauksaimniecības, ražošanas un pārstrādes, humanitāro zinātņu un mākslas kvalifikāciju vai grādu ieguvušie (22. att.). Tieši šo grupu pārstāvji arī visretāk strādāja studiju laikā. Šo izglītības tematisko jomu audzēkņu iekļaušanos darba tirgū varētu uzlabot plašāks prakses iespēju piedāvājums mācību laikā.

Biežāk pēc mācību iestādes beigšanas nestrādāja absolventi, kuri bija mācījušies krievu valodā.

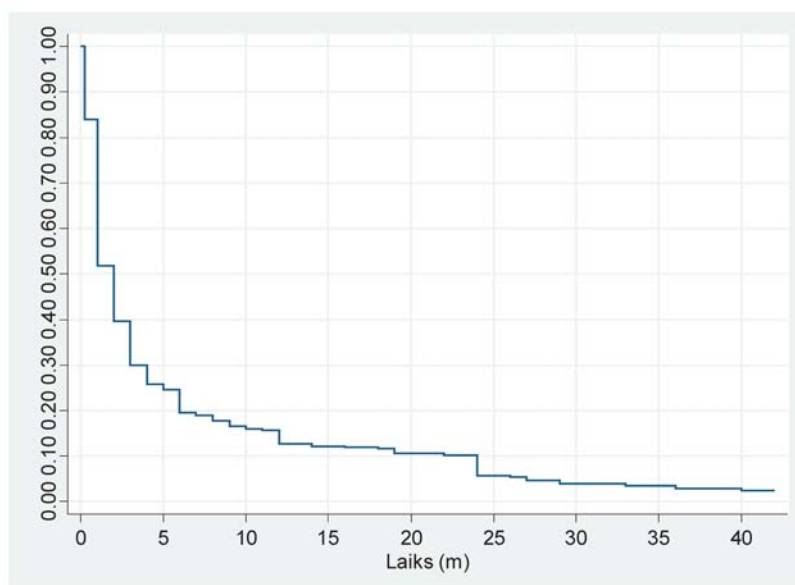
No tiem, kas mācījās latviešu valodā, pēc studiju beigšanas nebija nodarbināts 21%, turpretī no krievu valodā studējošajiem – 33%. Šāda situācija var būt saistīta ar absolventu vājākām valsts valodas zināšanām – izglītības tematisko jomu specifika nenorāda, ka krievu valodā biežāk mācītu specialitātes, kuru pārstāvjiem grūtāk iekļauties darba tirgū.

Pētījuma dati neuzrāda nozīmīgas atšķirības vīriešu un sieviešu nodarbinātības līmenī pēc mācību iestādes beigšanas. Biežāk uzreiz pēc mācību iestādes beigšanas darba tirgū nebija iekļāvušies tie, kas bija studējuši par budžeta līdzekļiem visu mācību laiku, taču šis aspekts saistīts ar faktu, ka maksas studenti parasti strādājuši jau studiju laikā. No studentiem, kas studiju laikā nestrādāja, biežāk darba tirgū uzreiz pēc mācību beigšanas iekļāvās tieši budžeta (66%), nevis maksas (50%) studenti.

Daudzfaktoru analīzes rezultāti

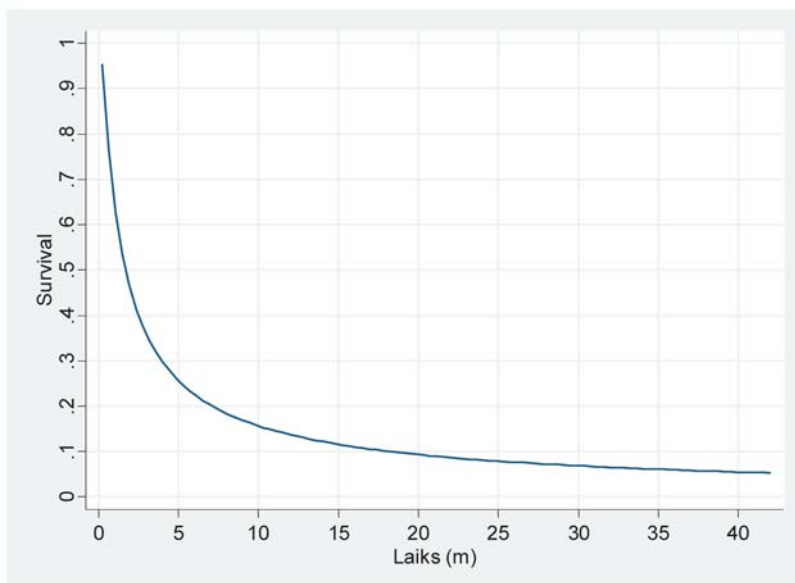
Lai noteiktu, kādi faktori ietekmē to absolventu iekļaušanos darba tirgū, kas darbu sāk meklēt pēc studiju beigšanas (ieskaitot gan tos absolventus, kas meklē savu pirmo darbavietu, gan tos, kas studiju laikā strādājuši pagaidu darbu, bet pēc tam meklē citu, pastāvīgu darbavietu), tika veikta ilguma analīze, kurā laika mainīgais bija „laiks līdz darba atrašanai”, bet cenšanās indikators – „darba uzsākšana”. No analīzes tika izslēgti absolventi, kas turpināja studiju laikā iesākto darbu, kā arī tie, kas uzreiz pēc studiju beigšanas sāka mācīties citā mācību iestādē un darbu nemeklēja.

23. attēls. **Kaplana–Meiera izdzīvošanas funkcija augstskolu absolventu darba meklēšanas ilgumam (mēnešos)**

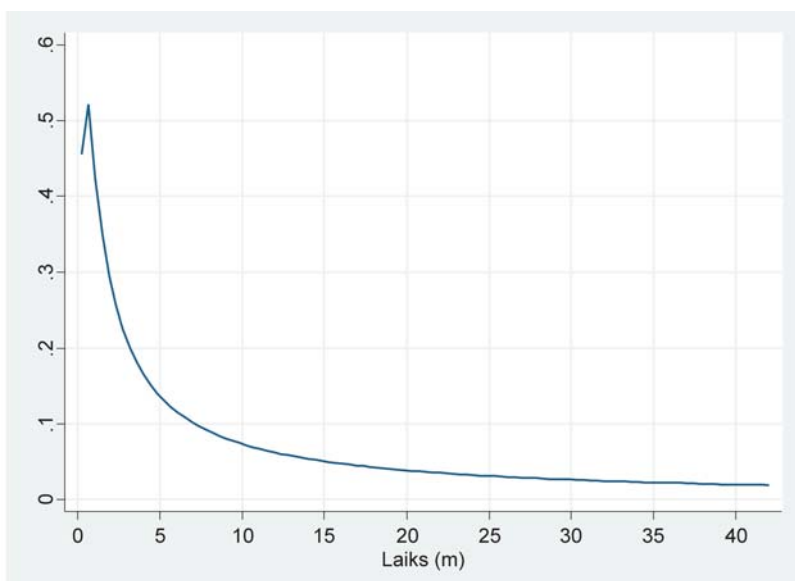

Izdzīvošanas funkcija, kas novērtēta ar neparametrisko Kaplana–Meiera metodi, ir redzama 23. attēlā. Visprecīzākā parametriskā šīs funkcijas reprezentācija tika iegūta ar vispārināto gamma funkciju (24. att.). Riska funkcija, kas atbilst šai parametriskajai reprezentācijai, ir redzama 25. attēlā. Gandrīz visā definīcijas apgabalā riska funkcija ir dilstoša – tātad ilgstoši darba meklējumi var veidot „apburto loku”: jo ilgāk darbs tiek meklēts, jo retāki ir veiksmes gadījumi.

24. attēls. **Izdzīvošanas funkcija augstskolu absolventu darba meklēšanas ilgumam (mēnešos) parametrizēta kā vispārinātā gamma funkcija**

25. attēls. **Riska funkcija augstskolu absolventu darba meklēšanas ilgumam (mēnešos) parametrizēta kā vispārinātā gamma funkcija**

Dažādu faktoru ietekme uz darba meklēšanas laiku tika novērtēta, izmantojot dažēji parametrisko Koksas proporcionālo risku modeli ar Breslova korekciju vienādiem beigu laikiem. Mainīgo aprakstu, kas izmantoti kā faktori, sk. 15. pielikumā.

Par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē darba atrašanas laiku, tika atzīti izglītības tematiskā joma, budžeta/ maksas izglītība, darbs studiju laikā, kā arī absolventa dzimums un vecums. Absolvēšanas gads, izglītības līmenis, pilna/ nepilna laika studijas, studiju valoda, kā arī absolventa tautība, pilsonība, dzīvesvietas tips un vecāku izglītība statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz darba atrašanas ātrumu neatstāj. Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 15. pielikumā.

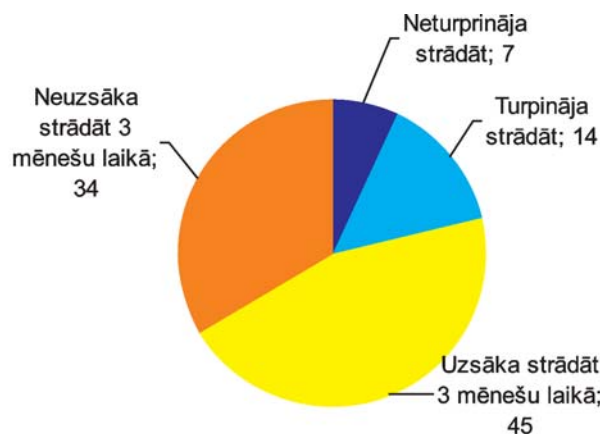
Analīzes rezultāti ļauj izdarīt šādus secinājumus:

- riska funkcija darba meklēšanas ilgumam ir dilstoša gandrīz visā definīcijas apgabalā. Ilgstoši darba meklējumi var veidot „apburto loku” – jo ilgāk darbs tiek meklēts, jo retāki ir veiksmes gadījumi;
- visātrāk darbu atrod pakalpojumu un tiesību zinātņu studenti, bet vislēnāk – lauksaimniecības un inženierzinātņu un tehnoloģiju studenti;
- absolventi, kas zināšanas apguvuši par budžeta līdzekļiem, darbu atrod ātrāk nekā tie, kas studējuši par maksu. Tam iespējami vismaz divi izskaidrojumi. Pirmkārt, maksas studenti lielākoties darba tirgū iesaistās jau studiju laikā. Tiem maksas studentiem, kas nopietnus darba meklējumus nesāk līdz studiju beigšanai, iespējams, ir zema motivācija darba atrašanai vispār, kas palēnina viņu darba atrašanas ātrumu. Otrkārt, studijas par budžeta līdzekļiem liecina par labākām spējām un sekmēm mācībās, kas veicina konkurētspēju darba tirgū. Lai pārbaudītu hipotēzi, ka budžeta izglītības efekts dažādās izglītības jomās ir atšķirīgs, regresijā tika iekļauti arī mijiedarbības mainīgie starp izglītības tematisko jomu un budžeta/ maksas studijām. Šie mainīgie parādīja, ka atšķirības starp maksas un budžeta studentiem ir statistiski nozīmīgas tikai šādās studiju tematiskajās jomās: „Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes”, „Pakalpojumi”, „Komerczinības un administrēšana”, „Tiesību zinātne”, „Ražošana un pārstrāde” un „Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes”. Tomēr nevienā izglītības tematiskajā jomā maksas studiju efekts nav pretējs kopējam efektam: ikvienā jomā budžeta studijas vai nu neietekmē darba atrašanas laiku, vai to paātrina (salīdzinot ar maksas studijām);
- absolventi, kas strādājuši studiju laikā, darbu pēc studiju beigšanas atrod ātrāk nekā tie, kas nav strādājuši. Tā kā analīzē nav iekļauti absolventi, kas turpina strādāt tajā pašā darbavietā, kur studiju laikā, šis rezultāts liecina par to, ka darba tirgus kopumā novērtē darba pieredzi. Ja arī studiju laikā strādājis students pamet līdzšinējo darbu, viņam ir lielākas izredzes atrast citu darbu nekā studentam bez darba pieredzes;
- vīrieši darbu atrod ātrāk nekā sievietes. Tā kā šis rezultāts iegūts daudzfaktoru regresijā, turot konstantus tādus absolventa izvēles faktoros kā studiju tematiskā joma, šis rezultāts dod pamatu uzskatīt, ka darba tirgū pastāv dzimumu nevienlīdzība. Tās iemesli var būt gan atsevišķu darba devēju uzskats, ka sievietes ir mazāk spējīgas nekā vīrieši, gan arī darba devēju izvairīšanās no riska, ka darbā pieņemtas jaunas sievietes varētu tuvākajos gados doties bērnu kopšanas atvaļinājumā;
- vecākie un jaunākie augstskolu absolventi (tie, kam ir mazāk par 25 vai vairāk par 39 gadiem) darbu atrod lēnāk nekā vidējo vecuma grupu pārstāvji.

3.2.2.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

Situācijas raksturojums

26. attēls. Absolventu darba gaitas pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas (%)

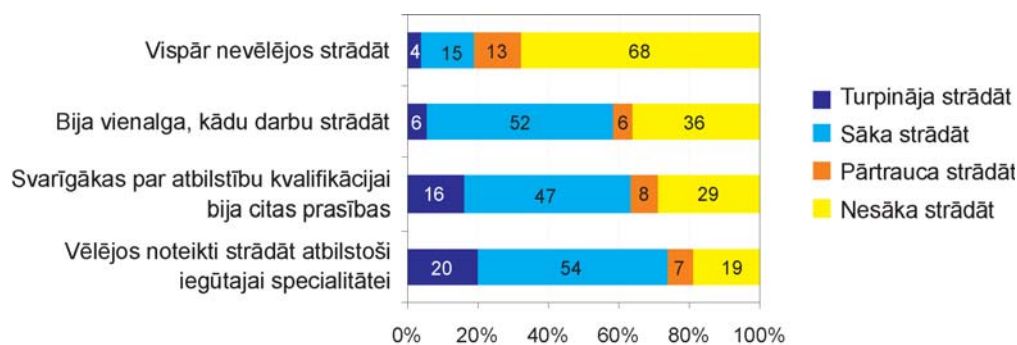

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

Aplūkojot profesionālo mācību iestāžu absolventu darba gaitas, redzams, ka liela daļa (45%) absolventu trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes beigšanas sāk strādāt, bet 14% turpina jau mācību laikā uzsāktu darbu. Tomēr 20% profesionālo mācību iestāžu absolventu mācību laikā nebija strādājuši un trīs mēnešu laikā arī neuzsāka strādāt (26. att.). Kopumā trīs mēnešu laikā pēc mācību iestādes beigšanas nestrādāja 41% profesionālo mācību iestāžu absolventu. Neiekļaušanās darba tirgū ir ļoti cieši saistīta arī ar tālāku izglītošanos – 42% no tiem, kas darba tirgū neiekļāvās, tai pašā gadā turpināja vai uzsāka vēl kādas mācības.

Aplūkojot absolventu iekļaušanos darba tirgū, var secināt, ka tā lielā mērā atkarīga no viņu pašu vēlmēm un iecerēm.

27. attēls. Prasību pret darbu saistība ar darba gaitām pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas (%)

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

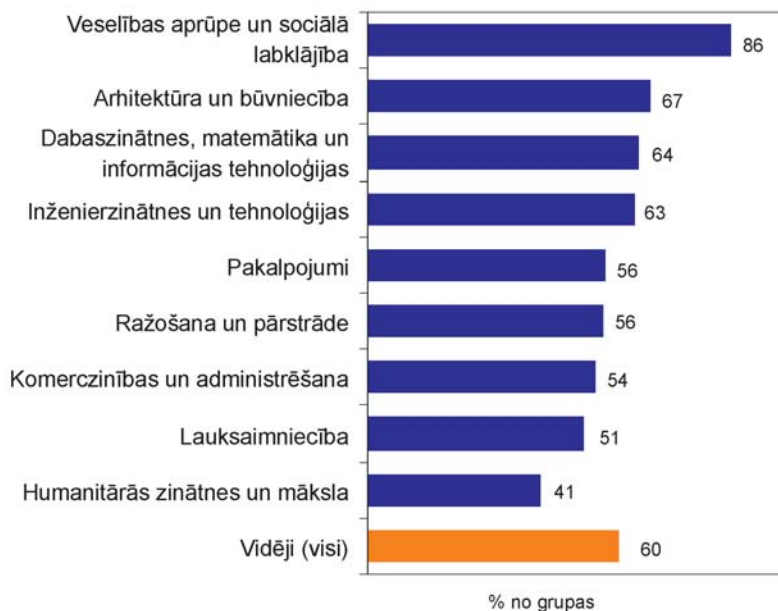

Aptaujas dati liecina, ka absolventiem, kas neiekļāvās darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas, bijušas citādas prasības pret darbu nekā pārējiem absolventiem. Viņu piesaiste apgūtajai specialitātei bija mazāka. Retāk nekā citi viņi tiecās strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, bet biežāk svarīgas bija citas prasības vai arī vispār bija vienalga, kādu darbu strādāt (27. att.). Tomēr kopumā tikai 2% no tiem, kas darba tirgū neiekļāvās, nevēlējās strādāt vispār. Vēlme strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai nekavē iekļaušanos darba tirgū, bet gan, tieši otrādi, to veicina. Pretendējot uz darbu atbilstoši izglītībai, absolventam ir priekšrocības pār citiem kandidātiem, savukārt atrast pieņemamu darbu kādā citā specialitātē jau ir grūtāk.

Absolventi, kas neiekļāvās darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas, salīdzinoši biežāk atzīst, ka, izvēloties izglītības programmu, viņiem bija drīzāk nepietiekama (25%) vai pilnīgi nepietiekama (11%) informācija par nodarbinātības iespējām šajā jomā. Viņus studiju programmai piesaistīja interese par mācību programmas saturu (46%) un mācību iestādes tuvā atrašanās vieta (18%), taču viņi retāk bija strādājuši šajā jomā un apsvēruši, vai pēc šīs specialitātes darba tirgū ir liels pieprasījums (9%). Tas liecina, ka pats audzēknis bieži vien nezina un neievēro darba tirgus prasības, bet gan tikai savas intereses. Informācija par darba tirgus pieprasījumu un nodarbinātības iespējām pēc mācību beigšanas padarītu jauniešu izvēli darba tirgus prasībām atbilstošāku.

28. attēls. Dažādu tematisko jomu absolventu iekļaušanās darba tirgū pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas (%)

Trīs mēnešu laikā pēc mācību beigšanas darba tirgū bija iekļāvušies...

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

Piezīme: attēlā redzams, cik procenti konkrētās tematiskās jomas absolventu iekļāvās darba tirgū (turpināja strādāt vai uzsāka strādāt trīs mēnešu laikā) pēc mācību iestādes beigšanas.

Analizējot rezultātus izglītības tematiskajās jomās, var secināt, ka pēc mācību iestādes beigšanas darba tirgū biežāk nebija iekļāvušies humanitāro zinātņu un mākslas, lauksaimniecības, komerczinību un administrācijas tematiskās jomas absolventi (28. att.). Tieši komerczinību un

administrēšanas, kā arī humanitāro zinātņu un mākslas kvalifikāciju ieguvušajiem, izvēloties programmu, bieži vien (41%) bija nepietiekama informācija par nodarbinātības iespējām šajās jomās. Šādas informācijas sniegšana karjeras konsultāciju veidā varētu uzlabot viņu iekļaušanās līmeni darba tirgū.

Kopumā profesionālo mācību iestāžu absolventi ar izvēlēto izglītības programmu, iestādi un prakses organizēšanu un norisi visai reti ir neapmierināti. Ar programmu ir neapmierināti 8%, bet apmierināti 17%; ar izglītības iestādi ir neapmierināti 6%, bet apmierināti 18%; ar prakses norisi ir neapmierināti 13%, bet apmierināti 18%. Pārējie ir nedz apmierināti, nedz neapmierināti.

Visapmierinātākie gan ar mācību programmu, gan izvēlēto mācību iestādi ir veselības aprūpes un sociālās labklājības kvalifikāciju vai grādu ieguvušie, savukārt vismazāk izvēlēta mācību programma apmierina dabaszinātņu, matemātikas un informācijas tehnoloģiju kvalifikāciju vai grādu ieguvušos (16. pielikums).

Daudzfaktoru analīzes rezultāti

Profesionālo mācību iestāžu absolventu izdzīvošanas un riska funkciju analīze atklāja līdzīgu ainu kā augstskolu absolventiem. Riska funkcija gandrīz visā definīcijas apgabalā ir dilstoša un liecina, ka darba atrašanas iespējamību blīvums laika gaitā samazinās, pieaugot darba meklēšanas ilgumam. Tā kā profesionālo mācību iestāžu absolventu izdzīvošanas un riska funkciju grafiki būtiski neatšķiras no augstskolu absolventu funkciju grafikiem, to attēlus šeit neiekļaujam.

Tāpat kā augstskolu absolventu gadījumā, dažādu faktoru ietekme uz profesionālo mācību iestāžu absolventu darba meklēšanas laiku tika novērtēta, izmantojot daļēji parametrisko Koksas proporcionālo risku modeli ar Breslova korekciju vienādiem beigu laikiem. Mainīgie, kuri izmantoti kā faktori, doti 17. pielikumā. Par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē darba atrašanas laiku, tika atzīti izglītības tematiskā joma, darbs studiju laikā, kā arī absolventa dzimums, vecums un vecāku izglītības līmenis. Absolvēšanas gads, izglītības līmenis, pilna/nepilna laika studijas, studiju valoda, budžeta/ maksas izglītība, kā arī absolventa tautība, dzīvesvietas tips un pilsonība neatstāj statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz darba atrašanas ātrumu. Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 17. pielikumā.

Veiktā analīze ļauj izdarīt šādus secinājumus:

- riska funkcija gandrīz visā definīcijas apgabalā ir dilstoša un liecina, ka darba atrašanas varbūtība samazinās, pieaugot darba meklēšanas ilgumam;
- visātrāk darbu atrod audzēkņi, kuru apgūtās tematiskās jomas ir veselības aprūpe un sociālā labklājība, bet vislēnāk tie, kuri specializējušies humanitārajās zinātnēs un mākslā, kā arī lauksaimniecībā;
- tāpat kā augstskolu absolventu gadījumā, profesionālo skolu absolventi, kas strādājuši jau studiju laikā, darbu pēc studiju beigšanas atrod ātrāk nekā tie, kas nav strādājuši. Darba pieredzei neapšaubāmi ir vērtība;
- profesionālo skolu absolventu vidū vīrieši darbu atrod ātrāk nekā sievietes. Ir pamats uzskatīt, ka arī šajā darba tirgus segmentā pastāv dzimumu nevienlīdzību;

- vecāki profesionālo mācību iestāžu absolventi darbu atrod lēnāk nekā jaunāki profesionālo mācību iestāžu absolventi;
- absolventi, kuru vecākiem ir pamata vai zemāka izglītība, darbu atrod vēlāk nekā pārējie. Visātrāk darbu atrod absolventi, kuru vecākiem ir pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība. Iespējams, tas skaidrojams ar cilvēkkapitāla un sociālā kapitāla (sakarā ar nozares pārstāvjiem) pārmantošanu.

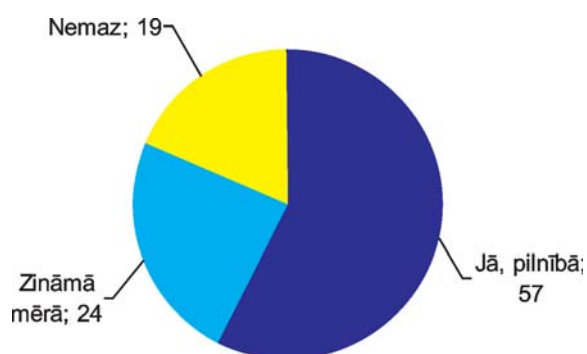
3.2.3. Iekļaušanās darba tirgū atbilstoši iegūtajai izglītībai

Kā liecina pētījuma dati, mācību iestāžu absolventu darba karjera sākusies dažādos laika periodos – pirms mācību uzsākšanas (izlasē iekļautajā mācību iestādē), studiju laikā, kā arī pēc mācību beigšanas. APMIAPD pētījuma ietvaros netika fiksēta informācija par absolventu darba karjeru pirms iestāšanās atbilstošajās mācību iestādēs. Analizējot darba atbilstību iegūtajai izglītībai, šajā sadaļā tiek aplūkots darbs, kurā absolvents jau strādā mācību iestādes absolvēšanas brīdī, vai pirmā darbavieta pēc mācību beigšanas.

3.2.3.1. Augstskolu absolventi

Lielākā daļa studentu līdztekus mācībām iesaistās darbā, kas, pēc viņu domām, ir saistīts ar specialitāti. No augstskolu absolventiem, kas studiju laikā bija strādājuši, 57% darbs studiju laikā bija pilnībā saistīts ar mācību iestādē apgūto kvalifikāciju, 24% – zināmā mērā saistīts un tikai 19% – nemaz nebija ar to saistīts (29. att.). 64% nepilna laika studentu darbs studiju laikā, pēc viņu domām, bija pilnībā saistīts ar mācību iestādē apgūto kvalifikāciju un tikai 11% – nemaz nebija saistīts. Tas norāda, ka nepilna laika studentiem tieši darbs bieži vien pamudina paaugstināt izglītības līmeni atbilstošajā specialitātē. Pēc mācību iestādes beigšanas 73% augstskolu absolventu noteikti vēlējās strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai (30. att.). Atšķirības dažādās izglītības tematiskajās grupās dotas 18. pielikumā.

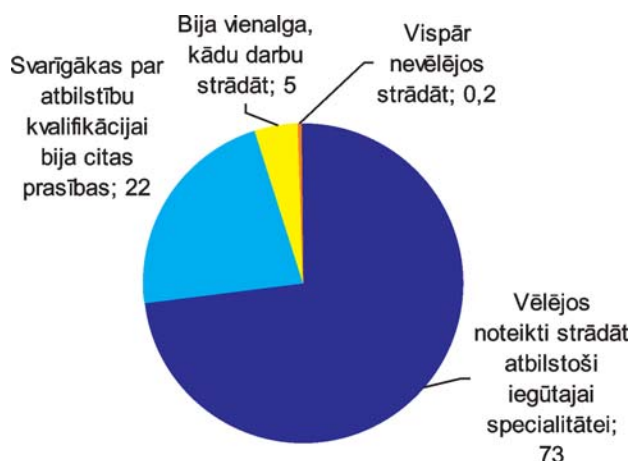
29. attēls. Studiju laikā veiktā darba saistība ar apgūto kvalifikāciju (%)

Bāze: augstskolu absolventi, kuri studiju laikā strādāja
(n=1950, 43% no visiem)

Piezīme: jautājuma formulējums „Vai Jūsu darbs mācību laikā bija saistīts ar izglītības iestādē apgūto kvalifikāciju?” (subjektīvais vērtējums).

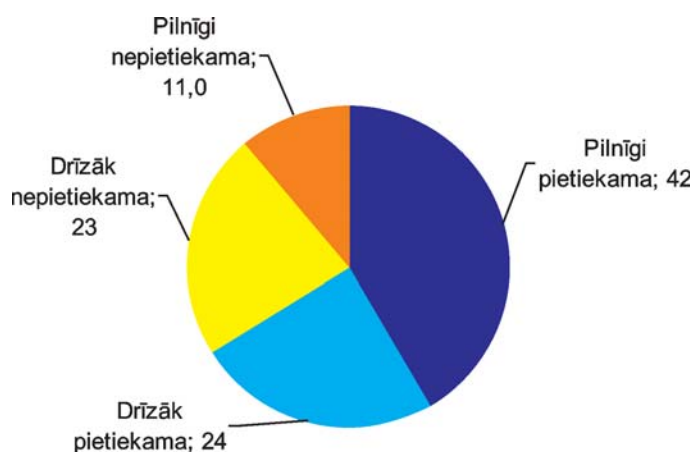
30. attēls. Absolventu vēlme pēc augstskolas beigšanas strādāt atbilstoši izglītībai (%)

Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)

Piezīme: jautājuma formulējums „Kādas pēc izglītības iestādes beigšanas bija Jūsu prasības pret darbu atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai?”.

31. attēls. Informācijas pietiekamība par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā: augstskolu absolventi

Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)

Piezīme: jautājuma formulējums „Vai, izvēloties izglītības programmu, Jums bija pietiekami daudz informācijas par absolventu nodarbinātības iespējām šajā jomā?”

Izvēloties mācību programmu, informāciju par nodarbinātības iespējām pēc studiju beigšanas kā nepietiekamu vērtē 34% absolventu: 23% bija drīzāk nepietiekami informēti, bet 11% – pilnīgi nepietiekami informēti (31. att.). Tas vēlreiz apliecina nepieciešamību pēc profesionālās orientācijas pakalpojumiem augstskolu reflektantiem.

Neraugoties uz samērā vājo informētību par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā, lielākā daļa (70%) absolventu pēc mācību iestādes absolvēšanas (ieskaitot darbu, kas uzsākts studiju laikā), pēc pētnieku vērtējuma, strādāja atbilstoši iegūtajai izglītībai.

32. attēls. Pēc augstskolas beigšanas vai studiju laikā iegūtā darba atbilstība izglītībai (%)

Piezīme: cik procentiem konkrētās izglītības tematiskās jomas absolventu pēc augstskolas beigšanas vai mācību laikā iegūtais darbs atbilda izglītībai (pētnieku vērtējums).

Visbiežāk izglītībai atbilstošs darbs uzreiz pēc studiju beigšanas bija arhitektūras un būvniecības, pedagogu izglītības un izglītības zinātņu, veselības un labklājības tematiskās jomas absolventiem (32. att.). Tieši šīs kvalifikācijas apguvušie arī visbiežāk vēlējās strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai.

Retāk iegūtajai izglītībai atbilstoša darbavieta bija humanitāro zinātņu un mākslas, sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes, inženierzinātņu un tehnoloģijas kvalifikāciju vai grādu ieguvušajiem.

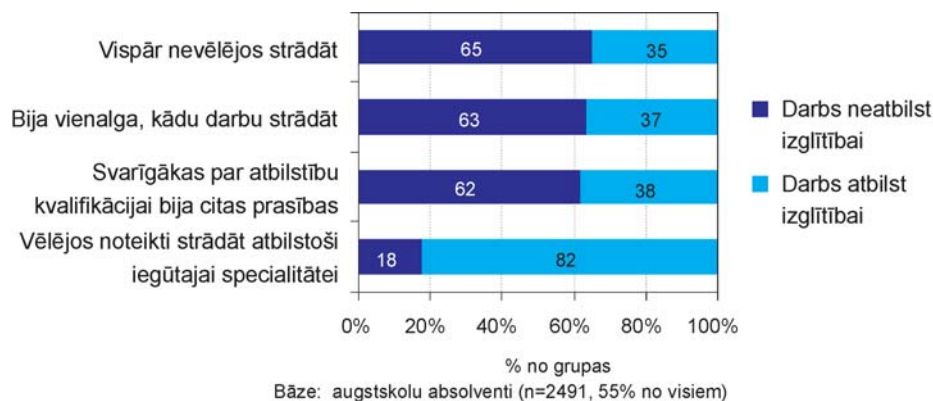
Biežāk darbu, kas atbilda iegūtajai izglītībai, strādāja augstāku izglītības līmeņu absolventi – tie, kas ieguvuši 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību (83%) vai maģistra grādu (79%).

Akadēmisko bakalaura grādu ieguvušie pēc mācību iestādes beigšanas 42% gadījumu strādāja neatbilstoši iegūtajai izglītībai.

Aptaujas dati liecina, ka biežāk izglītībai atbilstošu darbu pēc mācību iestādes beigšanas strādāja tie, kas studiju programmu izvēlējās pēc saistības ar iepriekš iegūto profesionālo kvalifikāciju (8%) vai tāpēc, ka viņi jau bija strādājuši šajā profesijā (35%). Turpretī neatbilstošu darbu veica tie, kas studiju programmu izvēlējās tādēļ, ka ieinteresēja mācību programmas saturs (56%), ieteica draugi (16%) un bija iespēja studēt budžeta grupā (14%). Tāpat darbs atbilstoši iegūtajai izglītībai saistīts ar to, kādas prasmes iegūtas studiju laikā. Tie, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, labāk apguvuši zināšanu praktisku izmantošanu un ieguvuši labāku priekšstatu par savu nozari.

Kopumā var secināt, ka svarīgs aspekts, kas nosaka to, vai absolvents pēc mācību iestādes beigšanas strādās apgūtajā specialitātē, ir iepriekšējs darbs vai izglītība šajā jomā, kā arī iegūtās praktiskās un teorētiskās zināšanas par jomu. Absolventiem, kam šādu priekšrocību nav, piemērotu darbu atrast ir grūtāk. Tas norāda, ka, iespējams, augstskolām ir vērts veidot ciešāku sadarbību ar darba devējiem, koriģējot izglītības sistēmas piedāvājumu vai organizējot prakses, lai arī tiem, kam līdz šim nav bijusi cieša saistība ar izvēlēto jomu, izveidotos atbilstošs priekšstats un zināšanas. Darbavietas atbilstība iegūtajai izglītībai lielā mērā ir atkarīga arī no paša absolventa motivācijas strādāt izglītībai atbilstīgu darbu.

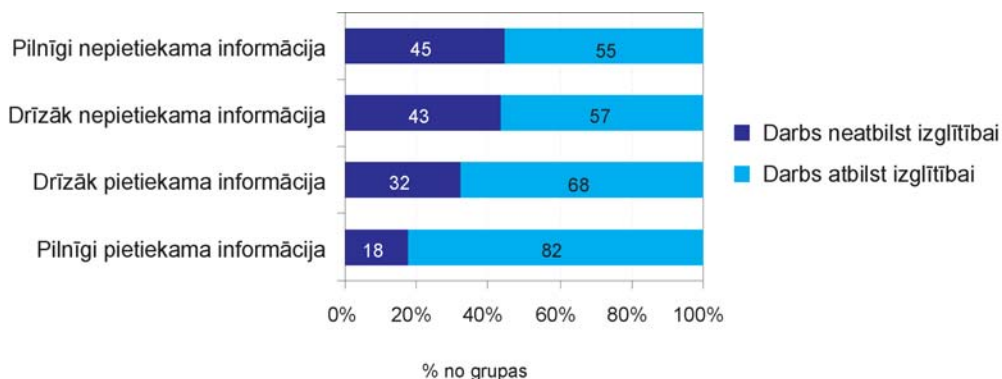
33. attēls. Prasību pret darbu saistība ar darbu, kas iegūts pēc augstskolas beigšanas vai studiju laikā, atbilstību izglītībai (%)

Piezīme: jautājuma formulējums „Kādas pēc izglītības iestādes beigšanas bija Jūsu prasības pret darbu atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai?”.

Absolventi, kas pēc mācību iestādes beigšanas vēlējās strādāt izglītībai atbilstīgu darbu (pēc pētnieku vērtējuma), 82% gadījumu šādu iespēju bija atraduši. Turpretī citi visbiežāk strādāja izglītībai neatbilstīgu darbu (33. att.). Kopumā 44% absolventu, kas nestrādāja izglītībai atbilstīgu darbu, būtu tādu vēlējušies.

34. attēls. Informētības par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā saistība ar darbu, kas iegūts pēc augstskolas beigšanas vai studiju laikā, atbilstību izglītībai (%)

Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)

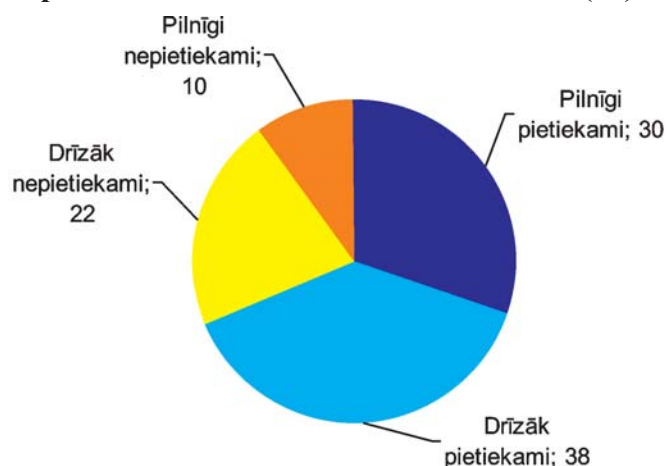
Piezīme: jautājuma formulējums „Vai, izvēloties izglītības programmu, Jums bija pietiekami daudz informācijas par absolventu nodarbinātības iespējām šajā jomā?”

Atrast piemērotu darbu kavē arī tas, ka, izvēloties mācību programmu, students nav bijis pietiekami informēts par nodarbinātības iespējām šajā jomā. Gandrīz pusei no tiem, kam šādas informācijas nebija pietiekami, pēc mācību iestādes beigšanas strādāja neatbilstoši iegūtajai izglītībai (34. att.).

3.2.3.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

Lai profesionālo izglītības iestāžu audzēknis varētu izvēlēties savām vēlmēm un interesēm atbilstošu darbu, svarīga ir viņa informētība par to, kādas iespējas darba tirgū sniedz konkrētās kvalifikācijas apguve. Šobrīd gandrīz trešdaļa profesionālo mācību iestāžu absolventu atzīst, ka, izvēloties izglītības programmu, viņiem ir bijusi drīzāk nepietiekama (22%) vai pilnīgi nepietiekama (10%) informācija par nodarbinātības iespējām attiecīgajā jomā. Tikai 30% absolventu informācijas ir bijis pilnīgi pietiekami (35. att.). Var secināt, ka profesionālās orientācijas pakalpojumi būtu nepieciešami arī profesionālo mācību iestāžu reflektantiem.

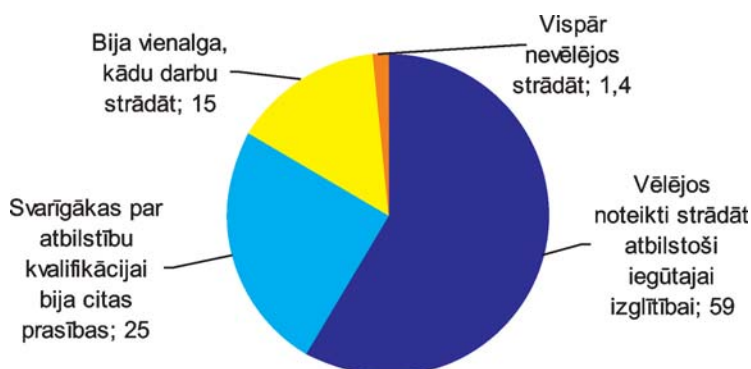
35. attēls. Informācijas pietiekamība par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā: profesionālo mācību iestāžu absolventi (%)

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

Piezīme: jautājuma formulējums „Vai, izvēloties izglītības programmu, Jums bija pietiekami daudz informācijas par absolventu nodarbinātības iespējām šajā jomā?”

36. attēls. Absolventu vēlme strādāt atbilstoši izglītībai pēc mācību iestādes beigšanas (%)

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

Piezīme: jautājuma formulējums „Kādas pēc izglītības iestādes beigšanas bija Jūsu prasības pret darbu atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai?”

Profesionālo mācību iestāžu beidzēju motivācija strādāt atbilstīgi iegūtajai izglītībai ir zemāka nekā augstskolu absolventiem – tikai 59% no viņiem noteikti vēlējas strādāt izglītībai atbilstīgu darbu, bet 15% bija vienalga, kādu darbu strādāt (36. att.). Tā kā profesionālās mācību iestādes piedāvā zemāka līmeņa izglītību, tās piesaista plašāku jauniešu loku – arī tos, kuru motivācija mācīties un strādāt nav īpaši augsta. Augstskolu absolventiem ir skaidrāki nodomi attiecībā uz izglītībai atbilstīgu darbu.

37. attēls. Pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā iegūtā darba atbilstība izglītībai (%)

Darbs pēc mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā atbilda iegūtajai izglītībai...

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

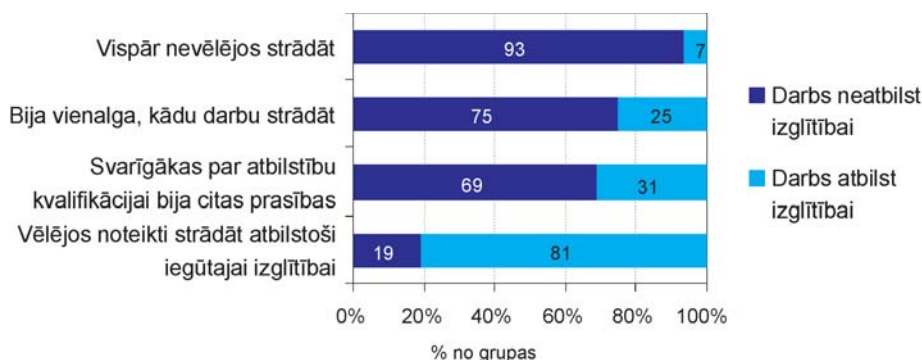
Piezīme: cik procentiem konkrētās izglītības tematiskās jomas absolventu pēc mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā iegūtais darbs atbilda izglītībai (pētnieku vērtējums).

Kopumā 59% profesionālo mācību iestāžu absolventu pēc mācību iestādes beigšanas strādā izglītībai atbilstīgu darbu (pētnieku vērtējums).

Visbiežāk atbilstoši izglītībai strādā absolventi, kas apguvuši veselības aprūpes, arhitektūras un būvniecības, inženierzinātņu un tehnoloģiju kvalifikāciju. Retāk atbilstoši izglītībai strādā lauksaimniecības specialitāti apguvušie – tikai 29% (37. att.). Reti atbilstoši izglītībai strādā arī humanitāro zinātņu, mākslas un komerczinību absolventi. Kā jau minēts, visu šo studiju programmu absolventi arī vislētāk iekļaujas darba tirgū, t. i., ne tikai retāk atrod izglītībai atbilstošu darbu, bet retāk atrod jebkādu darbu.

38. attēls. Prasību pret darbu saistība ar darbu, kas iegūts pēc profesionālās mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā, atbilstību izglītībai (%)

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)

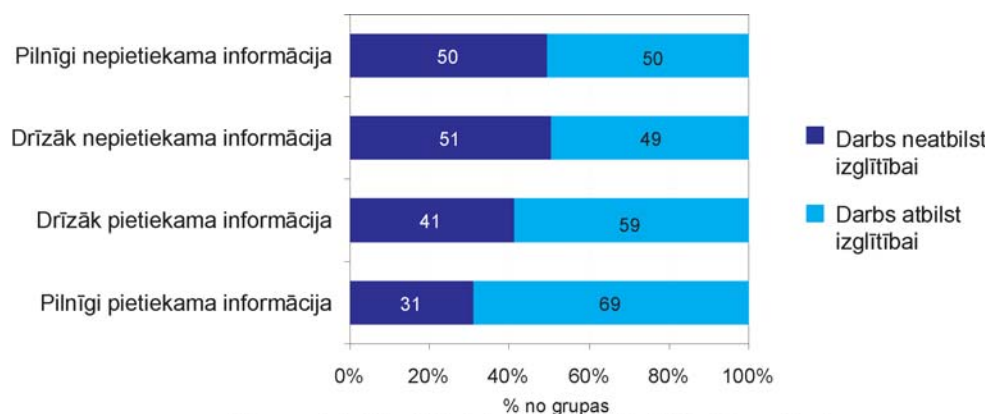
Piezīme: jautājuma formulējums „Kādas pēc izglītības iestādes beigšanas bija Jūsu prasības pret darbu atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai?”.

No absolventiem, kas vēlējas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, 81% pēc mācību iestādes beigšanas šādu darbu arī atrada (38. att.). No tiem, kas nestrādāja atbilstoši iegūtajai izglītībai, tikai 28% to noteikti būtu vēlējušies. Tas apliecina audzēkņa personiskās motivācijas nozīmi izglītībai atbilstīga darba izvēlē. Izglītībai neatbilstošs darbs bieži vien saistīts ar audzēkņa motivācijas trūkumu strādāt izvēlētajā jomā.

Piesaistot audzēkņus profesionālajām mācību iestādēm, ir īpaši svarīgi izskaidrot un informēt par katras izglītības tematiskās jomas saturu un absolventu nodarbinātības iespējām, lai celtu kopējo audzēkņu motivāciju strādāt tieši šajā jomā.

Kā piemēru šeit var minēt lauksaimniecības izglītības tematiskās jomas absolventus: 24% no lauksaimniecības kvalifikāciju vai grādu ieguvušajiem bija vienalga, kādu darbu strādāt, un tikai 49% vēlējas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Rezultātā šo kvalifikāciju ieguvušie reti (29%) pēc mācību iestādes beigšanas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, un līdzekļi, kas ieguldīti viņu apmācībai, lielākoties ir iztērēti nelietderīgi.

39. attēls. Informētības par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā saistība ar darba, kas iegūts pēc mācību iestādes beigšanas vai mācību laikā, atbilstību izglītībai (%)

Piezīme: jautājuma formulējums „Vai, izvēloties izglītības programmu, Jums bija pietiekami daudz informācijas par absolventu nodarbinātības iespējām šajā jomā?”

Lai absolvents pēc mācību iestādes beigšanas strādātu atbilstoši iegūtajai izglītībai, ir svarīgi, vai viņam pirms studiju programmas izvēles ir bijusi pietiekama informācija par nodarbinātības iespējām attiecīgajā jomā (39. att.). Visbiežāk šādas informācijas ir trūcis tiem, kas izvēlējas mācīties humanitārās zinātnes un mākslu vai komerczinības un administrēšanu (jautājuma analīzi izglītības tematiskajās grupās skatīt 19. pielikumā).

Šajās izglītības tematiskajās jomās ir vērojams arī salīdzinoši liels neatbilstoši iegūtajai izglītībai strādājošo skaits.

3.3. Pašreizējā darba atbilstība iegūtajai izglītībai un izglītībai neatbilstoša darba izvēle

Absolventu nodarbinātība gadu vai atbilstoši trīs gadus pēc mācību iestādes beigšanas tika analizēta, izmantojot respondenta statusa mērījumus aptaujas brīdī. Turpmāk tekstā lietots jēdziens „pašreizējais darbs”, ar to saprotot amatu vai profesiju, kurā absolvents strādā aptaujas veikšanas laikā. Lai novērtētu pašreizējās profesijas atbilstību iegūtajai izglītībai, profesijas tāpat kā iepriekšējā sadaļā (analizējot izglītības un darba atbilstību mācību iestādes absolvēšanas laikā), tika klasificētas pēc iegūtās izglītības tematiskajām jomām un izglītības līmeņa un šīm profesijām atbilstošās izglītības grupas tika salīdzinātas ar respondentu 2002./2003. vai 2004./2005. ak. g. iegūto izglītību. Tādējādi tika radīts dihotomisks mainīgais „pašreizējās profesijas atbilstība”, kura vērtība ir vienāda ar vienu, ja absolvents pašlaik strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, un ir vienāda ar nulli, ja absolvents strādā neatbilstoši izglītībai.

3.3.1. Augstskolu absolventu pašreizējā darba atbilstība iegūtajai izglītībai

Situācijas raksturojums

Aplūkojot augstskolu absolventu profesiju pašreizējā darbavietā, atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā vidēji 73% augstskolu absolventu. Tā kā absolventu subjektīvais viedoklis tika mērīts

pēc trīs punktu skalas, tad pētnieku noteikto profesijas atbilstību izglītībai tieši salīdzināt ar subjektīvo atbilstības vērtējumu nebūtu korekti. Tomēr ieskatam to izmantosim. Pēc absolventu subjektīvā vērtējuma, pilnībā atbilstoši iegūtajai izglītībai pašlaik strādā 58% aptaujāto, zināmā mērā atbilstoši – 28%, bet iegūtajai izglītībai darbs pilnībā neatbilst 13% strādājošo respondentu. Izmantojot pētnieku veiktos aprēķinus, visbiežāk izglītībai atbilstoši strādā arhitektūras un būvniecības, pedagogu izglītības un izglītības zinātņu, veselības un sociālās aprūpes speciālisti. Vairāk nekā 2/3 gadījumu atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā arī komerczinību un administrēšanas, lauksaimniecības, tiesību zinātņu, pakalpojumu un citi speciālisti (40. att.).

40. attēls. Pašreizējā darba atbilstība iegūtajai augstākajai izglītībai

Bāze: augstskolu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=2280, 50% no visiem)

Piezīme: attēlā redzams, cik procentiem konkrētās izglītības tematiskās jomas absolventu pašreizējais darbs atbilst iegūtajai izglītībai (pētnieku vērtējums).

Absolventi, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, savā profesionālajā darbā daudz lielākā mērā var izmantot mācību iestādē iegūtās zināšanas un pieredzi. Daudzas vai gandrīz visas no mācību iestādē gūtajām zināšanām savā pašreizējā darbā var pielietot 80% to absolventu, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai. Turpretī aptuveni puse (53%) to absolventu, kas strādā neatbilstoši, savā darbā nevar izmantot neko vai izmanto pavisam nedaudz no mācību iestādē iegūtajām zināšanām.

Darba izvēlē vai iespējā strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai pašreiz nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp vīriešiem un sievietēm. Arī etniskā piederība nav būtiski ietekmējošs faktors, lai gan nedaudz biežāk atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā latvieši. Lielāka ietekme uz analizējamo pazīmi ir mācību valodai. Atbilstīgi iegūtajai izglītībai pašlaik strādā 75% absolventu, kas augstskolā mācījušies latviešu valodā, un tikai 54% to, kas studējuši krievu valodā. Taču iespējams, ka šīs atšķirības nosaka ne tikai apmācības valoda, bet arī atšķirīgs izglītības programmu piedāvājums (programmas, ko var apgūt tikai vienā valodā) un atšķirīgas dažādu tautību absolventu prasības pret darbu. Krievi lielākā mērā nekā latvieši izvēlas labāk apmaksātu darbu (sk. turpmāk).

Jo augstāku izglītības līmeni sasniedzis cilvēks, jo lielāka iespēja, ka viņš strādā izglītībai atbilstīgu darbu. Visbiežāk atbilstoši izglītībai strādā profesionālā un akadēmiskā maģistra grādu ieguvušie (attiecīgi 85% un 81% respondentu). Retāk atbilstošajā profesijā strādā 1. līmeņa profesionālo augstāko izglītību (70%) un akadēmiskā bakalaura grādu ieguvušie respondenti (64%).

Biežāk neatbilstoši iegūtajai izglītībai strādā valsts nozīmes pilsētās un Rīgā dzīvojošie augstskolu absolventi. Iespējams, tas ir tāpēc, ka pilsētā ir ne tikai lielāks darba piedāvājums vispār, bet arī lielāks labāk apmaksāta vai kā citādi pievilcīgāka darba piedāvājums vai arī daļa absolventu pēc mācību iestādes beigšanas vēlas palikt lielākajās pilsētās, neatkarīgi, vai viņi var atrast piemērotu darbu vai ne.

Daudzfaktoru analīzes rezultāti

Lai izvērtētu pašreizējās profesijas/ amata atbilstību iegūtajai izglītībai, kā arī lai identificētu faktorus, kas nosaka šo situāciju, tika izmantota daudzfaktoru analīze. Atbilstību vai neatbilstību regulējošie faktori tika identificēti daudzfaktoru loģistiskajās regresijās, kurās atkarīgais mainīgais bija „Pašreizējās profesijas atbilstība”. Regresiju modeļi tika aprēķināti atsevišķi augstskolu un profesionālo skolu absolventiem. Neatkarīgie mainīgie doti 20. pielikumā.

Analizējot augstskolu absolventu datus, daudzfaktoru loģistiskajā regresijā par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē izvēli strādāt vai strādāšanas faktu profesijā, kura atbilst iegūtajai izglītībai, tika atzīti šādi mainīgie: attiecīgajā izglītības tematiskajā jomā un līmenī sagaidāmais atalgojums; mainīgie tematiskajām jomām – „Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes”, „Lauksaimniecība”, „Veselības aprūpe un sociālā labklājība”, „Tiesību zinātne” un „Inženierzinātnes un tehnoloģijas”; mainīgais izglītības līmenim „Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)”; studiju valoda; studiju turpināšana pēc attiecīgās mācību iestādes beigšanas; respondenta vecums un respondenta vecāku izglītība.

Neminēto izglītības tematisko jomu un līmeņu mainīgie – absolvēšanas gads, pilna/ nepilna laika un budžeta/ maksas studijas, darbs studiju laikā, darbs ārzemēs, kursu apmeklēšana, kā arī respondenta dzimums, tautība un pilsonība statistiski nozīmīgu ietekmi (95% līmenī) uz strādāšanu atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai neatstāja. Pāru regresijās vairāki no šiem faktoriem bija nozīmīgi, taču šie efekti izzuda daudzfaktoru regresijā, liecinot, ka tie ir bijuši pastarpināti. Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 21. pielikumā.

Daudzfaktoru analīzes rezultāti ļauj konstatēt faktorus, kas ietekmē augstskolu absolventu izvēli vai iespēju strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Šāds būtisks faktors ir attiecīgās izglītības

jomas un līmeņa absolventu sagaidāmais atalgojums. Jo augstāks ir atalgojums izglītībai atbilstošajā profesijā, jo lielāka iespēja, ka absolventi izvēlēties tajā strādāt. Atalgojuma atšķirības tikai daļēji izskaidro dažādu izglītības tematisko jomu absolventu atšķirīgās varbūtības strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Caurmērā absolventi, kas studējuši nozarēs, kurās sagaidāms augstāks atalgojums, biežāk izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai nekā tie, kas studējuši nozarēs, kurās atalgojums ir zemāks. Tomēr pastāv arī izņēmumi. Izglītības zinātņu un pedagoģijas, veselības aprūpes un sociālās labklājības, kā arī lauksaimniecības studenti izvēlas strādāt savai izglītībai atbilstošu darbu biežāk, nekā to varētu paredzēt, ievērojot tikai šajās nozarēs sagaidāmo atalgojumu. Iespējamie izskaidrojumi ir šo jomu pārstāvju augstāka lojalitāte pret savu sākotnēji izvēlēto izglītības/ profesijas ceļu, lielāks entuziasms, kā arī lielāks specializētu un citām jomām grūti piemērojamu zināšanu īpatsvars (īpaši veselības aprūpes profesiju gadījumā). Turpretī tiesību zinātņu un inženierzinātņu un tehnoloģiju studenti biežāk, nekā varētu paredzēt pēc atalgojuma, izvēlas strādāt profesijās, kas nav saistītas ar iegūto izglītību.

Studenti, kas mācījušies krievu valodā, biežāk nekā tie, kas mācījušies latviešu valodā, izvēlas strādāt izglītībai neatbilstošu darbu.

Lielākajā daļā izglītības tematisko jomu budžeta vai maksas izglītība būtiski neietekmē varbūtību strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Taču, iekļaujot regresijā mijiedarbības mainīgos starp studiju finansēšanas veidu un izglītības tematisko jomu, iegūstam, ka dažās izglītības tematiskajās jomās tie, kas studējuši par budžeta līdzekļiem, biežāk nekā tie, kas studējuši par maksu, izvēlas strādāt profesijā, kas atbilst viņu izglītībai. Šīs tematiskās jomas ir „Pedagoģu izglītība un izglītības zinātne”, „Veselības aprūpe un sociālā labklājība” un „Tiesību zinātne”.

Absolventi, kas turpinājuši mācības kādā citā mācību iestādē, biežāk nekā mācības neturpinājušie izvēlas strādāt profesijā, kas neatbilst sākotnējai izglītībai. Šis secinājums nepārsteidz, jo mācību uzsākšana citur bieži vien ir saistīta ar izglītības jomas maiņu. Daudzi no šiem respondentiem strādā atbilstoši savai pēdējai izglītībai (iegūtai pēc 2003. gada) vai izglītības jomai, kurā pašlaik turpina studijas.

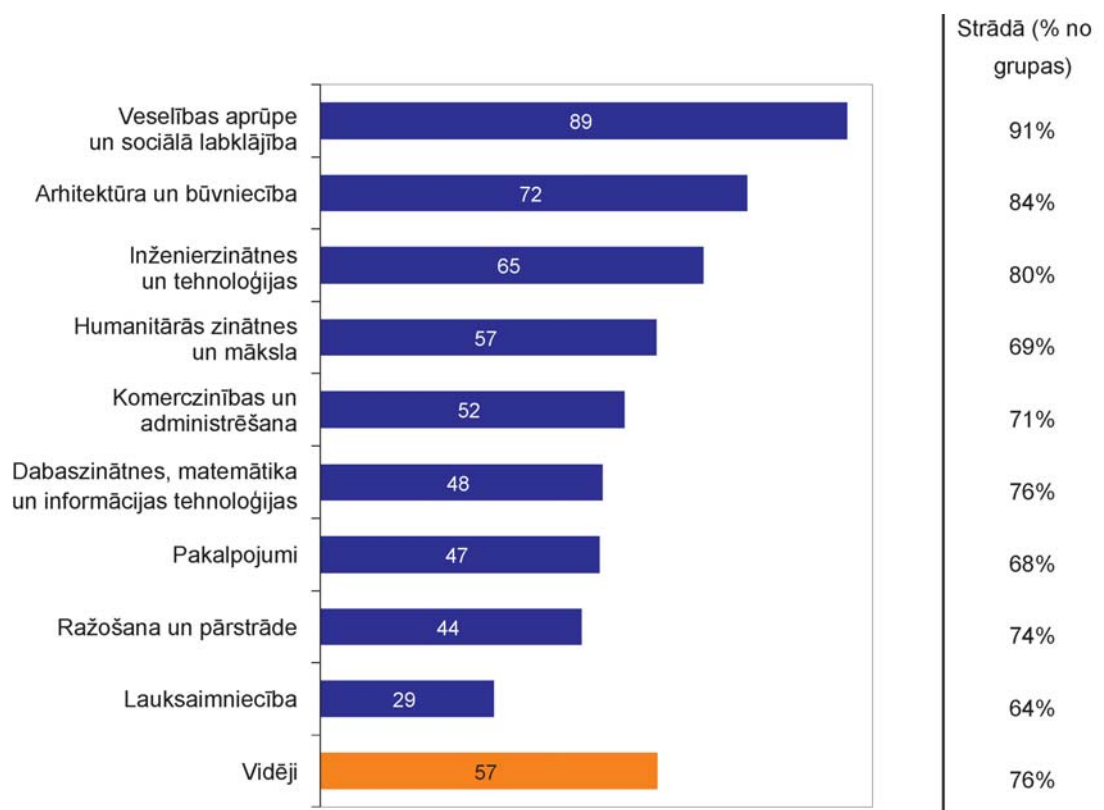
Gados vecāki absolventi izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai biežāk nekā jaunākie absolventi. Tas varētu būt saistīts gan ar pārdomātāku izglītības izvēli, gan mazāku vēlmi mainīt apstākļus, gan arī ar to, ka vecākie respondenti bieži vien jau ir strādājuši attiecīgajās profesijās pirms studiju uzsākšanas un studijas sākuši tieši tāpēc, lai labāk spētu veikt savus darba pienākumus.

3.3.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā darba atbilstība iegūtajai izglītībai

Situācijas raksturojums

Salīdzinājumā ar augstskolu absolventiem vidējo profesionālo mācību iestāžu absolventi retāk strādā mācību iestādē iegūtajā profesijā – kopumā 57% (41. att.). Pēc subjektīvā vērtējuma – pilnībā atbilstoši iegūtajai profesijai strādā 45%, zināmā mērā atbilstoši – 20%, un pilnībā neatbilstoši 31% profesionālo mācību iestāžu absolventu.

41. attēls. Pašreizējā darba atbilstība iegūtajai profesionālajai izglītībai

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=1568, 35% no visiem)

Piezīme: attēlā redzams, cik procentiem konkrētās izglītības tematiskās jomas absolventu pašreizējais darbs atbilst izglītībai (pētnieku vērtējums).

Kopumā zemāks ir arī mācību iestādē iegūto zināšanu un pieredzes izmantošanas iespēju vērtējums. 78% no tiem, kas strādā atbilstoši izglītībai, pilnībā var izmantot mācību iestādē iegūtās zināšanas, un, pretēji, – 72% jauniešu, kas nestrādā atbilstoši izglītībai, var izmantot tikai nedaudz vai neizmanto neko no mācību iestādē iegūtajām zināšanām un pieredzes.

Šāds vērtējums nepārsteidz. Ja cilvēkam mērķtiecīgi ir sniegtas zināšanas un prasmes noteiktu profesionālu uzdevumu veikšanai, tad ir likumsakarīgi, ka šīs prasmes ierobežotā apjomā vai nemaz nav izmantojamas citās profesijās.

Visbiežāk atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā veselības aprūpes un sociālās labklājības, kā arī arhitektūras un būvniecības jomu absolventi. Vissliktākais stāvoklis ir dažādu lauksaimniecības profesiju apguvušo jauniešu vidū. Šajā jomā atbilstoši iegūtajai izglītībai nodarbināti tikai 29% absolventu. Mazāk nekā puse absolventu strādā iegūtajā profesijā arī tādās jomās kā ražošana un pārstrāde, pakalpojumi, dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas. Vidējo profesionālo mācību iestāžu grupā iegūtajā profesijā biežāk strādā tie, kas profesionālo izglītību ieguvuši pēc vidējās mācību iestādes beigšanas (54% ar vidējo profesionālo un 64%

ar profesionālo izglītību, kas iegūta pēc vidējās vai arodizglītības). Iespējams, šo jauniešu profesijas izvēle bijusi pamatotāka un vairāk balstīta interesē par nākamo profesiju. Kā piemēru varētu minēt veselības aprūpes speciālistus, kas profesionālo kvalifikāciju drīkst iegūt tikai pēc vidējās izglītības līmeņa sasniegšanas.

Tāpat kā augstskolu absolventu grupā, pašreizējā darba atbilstībā izglītībai nav novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības pēc dzimuma un tautības pazīmes. Profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū darba situācijā nav būtisku atšķirību arī atkarībā no mācību valodas, lai arī nedaudz biežāk atbilstīgi profesijai strādā respondenti, kas mācījušies krievu valodā. Atšķirībā no augstskolu absolventiem profesionālo skolu absolventi izglītībai neatbilstošās profesijās biežāk strādā laukos un nelielās pilsētās. Iespējams, viens no izskaidrojumiem varētu būt tas, ka pēc noteiktām profesijām lauku rajonos nav pieprasījuma vai arī profesionālo skolu absolventi nevēlas strādāt savā profesijā par piedāvāto atalgojumu.

Daudzfaktoru analīzes rezultāti

Analizējot profesionālo skolu absolventu datus, daudzfaktoru loģistikajā regresijā par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē izvēli strādāt apgūtajā profesijā, tika atzīti šādi mainīgie – attiecīgajā izglītības tematiskajā jomā un līmenī sagaidāmais atalgojums; indikatori tematiskajām jomām „Veselības aprūpe un sociālā labklājība” un „Ražošana un pārstrāde”; indikatormainīgais izglītības līmenim „Arodizglītība”; darbs ārzemēs, kā arī respondenta vecums un dzīvesvieta tips.

Neminēto izglītības tematisko jomu un līmeņu indikatori, absolvēšanas gads, pilna/ nepilna laika un budžeta/ maksas studijas, studiju valoda, darbs studiju laikā, studiju turpināšana pēc mācību iestādes beigšanas, kursu apmeklēšana, kā arī respondenta dzimums, tautība, pilsonība un vecāku izglītība statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz izvēli strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai neatstāj. Pāru regresijās vairāki no šiem faktoriem bija nozīmīgi, taču šie efekti izzuda daudzfaktoru regresijā, liecinot, ka tie ir bijuši pastarpināti. Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 21. pielikumā.

Daudzfaktoru regresijas rezultāti ļauj konstatēt faktorus, kas ietekmē profesionālo mācību iestāžu absolventu izvēli vai iespēju strādāt izglītībai atbilstīgu darbu:

- tāpat kā augstskolu absolventu gadījumā, arī profesionālo skolu absolventu izvēlē strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai būtisks faktors ir attiecīgās izglītības jomas un līmeņa absolventu sagaidāmais atalgojums. Jo augstāks ir atalgojums, jo lielāka iespēja, ka absolventi izvēlēšies strādāt savai izglītībai atbilstošā profesijā. Atalgojuma atšķirības izskaidro lielāko daļu atšķirību starp dažādu izglītības tematisko jomu absolventu varbūtībām strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, taču pastāv daži izņēmumi. Tāpat kā augstskolu absolventu gadījumā, audzēkņi, kas specializējušies veselības aprūpes un sociālās labklājības jomā, izvēlas strādāt savai izglītībai atbilstošu darbu biežāk, nekā to varētu paredzēt, ievērojot tikai šajās nozarēs pieejamo atalgojumu. Arī ražošanas un pārstrādes profesijas apguvušie biežāk nekā varētu paredzēt pēc atalgojuma izvēlas strādāt profesijās, kas nav saistītas ar iegūto izglītību;

- arodskolu absolventi izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai biežāk nekā varētu paredzēt, pamatojoties uz šī līmeņa absolventu atalgojumu;
- profesionālo skolu absolventi, kas strādājuši ārzemēs, retāk nekā pārējie izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai;
- visjaunākie absolventi (jaunāki par 20 gadiem) izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai biežāk nekā citu vecuma grupu absolventi;
- profesionālo skolu absolventi, kas dzīvo vietās ar augstāku urbanizācijas līmeni, biežāk izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai (rīdzinieki biežāk nekā citi pilsētnieki, pilsētnieki savukārt – biežāk nekā laucinieki). Domājams, tas izskaidrojams ar plašākām izvēles iespējām Rīgā un citās lielajās pilsētās.

3.3.3. Izglītībai neatbilstoša darba izvēles iemesli

Viens no pētījuma uzdevumiem bija noskaidrot iemeslus, kādēļ mācību iestāžu absolventi nestrādā atbilstoši iegūtajai profesionālajai izglītībai vai grādam. Tam var būt visdažādākie iemesli, sākot ar vilšanos studiju programmas izvēlē un beidzot ar nepietiekamu darbavietu piedāvājumu atbilstošajā profesijā. Visus iemeslus var iedalīt divās grupās: objektīvie (pieprasījums darba tirgū, mācību iestādē apgūtās prasmes) un subjektīvie (neapmierinātība ar izvēlēto profesiju un nevēlēšanās tajā strādāt, prasības pret darbu kopumā u. tml.).

Kā jau minēts, absolventi, kas pēc mācību iestādes beigšanas bija izvirzījuši mērķi atrast darbu specialitātē, vairumā gadījumu šādu darbu arī atrada. 75% no tiem, kas noteikti vēlējās strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, ir atraduši piemērotu darbu. Savukārt no tiem absolventiem, kam bija vienalga kādu darbu veikt, tikai 24% strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai. Absolventiem, kas, pēc pašu vērtējuma, nestrādā atbilstoši mācību iestādē iegūtajai izglītībai, tika lūgts nosaukt šādas izvēles vai nepieciešamības iemeslus, kā arī novērtēt, kam viņi dotu priekšroku, ja pastāvētu iespēja pie vienādiem nosacījumiem atrast darbu atbilstoši iegūtajai izglītībai vai turpināt šo pašu darbu.

3.3.3.1. Augstskolu absolventi

Tie augstskolu absolventi, kas pašlaik nestrādā atbilstoši izglītībai vai nestrādā vispār, 29% gadījumu kā iemeslu tam min zemo atalgojumu, 22% uzskata, ka pastāv labākas karjeras iespējas citā profesijā, bet 17% nespēj Latvijā atrast darbu atbilstoši iegūtajai izglītībai. Zemo atalgojumu kā iemeslu visbiežāk min izglītības speciālisti un pedagogi, pakalpojumu, veselības aprūpes un labklājības jomas speciālisti, kas nestrādā atbilstoši iegūtajai izglītībai (22. pielikums). Labākas karjeras iespējas citās jomās biežāk saskata pakalpojumu sfēras speciālisti, cilvēkrīcības, informācijas un komunikāciju, kā arī inženierzinātņu un tehnoloģiju speciālisti. Savukārt par to, ka Latvijā nevar atrast darbu atbilstoši iegūtajai izglītībai, biežāk sūdzējušies ražošanas un pārstrādes, kā arī humanitāro zinātņu un mākslas speciālisti.

Prasības pret darbu

Lai arī atalgojums un darba tirgus pieprasījums ir būtiskākie, tomēr tie nebūt nav vienīgie faktori, kas ietekmē cilvēka iespējas un izvēli strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai vai izvēlēties citu profesionālās karjeras ceļu. Viens no motivējošiem faktoriem strādāt noteiktā profesijā

ir jau sākotnēji izvirzītās prasības pret darbu, interese par savu profesiju, tās lietderīgums sabiedrībai, prestižs utt. Cits faktors – informētība par noteiktas profesijas specifiku, speciālistu pieprasījumu darba tirgū u. tml. Izvēloties izglītības programmu, kurā studēt, vai konkrētu profesiju, ko apgūt mācību iestādē, jauniem cilvēkiem ne vienmēr ir skaidrs priekšstats un pietiekami daudz informācijas par šo profesiju un nodarbinātības iespējām pēc mācību iestādes beigšanas.

Pētījumā tika noskaidrots dažādu darba raksturojumu svarīgums prasībās pret darbu kopumā. Salīdzinot dažādo darba aspektu nozīmīgumu pēc vidējiem rādītājiem, visā augstskolu absolventu kopā nepārprotami kā galvenā prasība pret darbu tiek izvirzīta labas algas nepieciešamība. Tai seko vēlme strādāt ar „patīkamiem kolēģiem” un „darba stabilitāte – drošības sajūta par darbavietas saglabāšanu”.

Lai pārbaudītu sakarību starp prasībām pret darbu un izvēli strādāt vai nestrādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, tika izmantots T-tests vidējo rādītāju salīdzināšanai. Katras izglītības tematiskās jomas absolventu vidū tika izvērtēts atšķirību nozīmīgums prasībās pret darbu starp tiem, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, un tiem, kas to nedara (23. pielikums). Tālāk aplūkoti tikai tie gadījumi, kad absolventu prasības būtiski atšķiras. Izglītības un pedagoģijas jomas absolventiem, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, darba vērtējumā svarīgāki šķiet tādi aspekti kā darba stabilitāte un drošība, darba sabiedriskais lietderīgums, garš atvaļinājums un iespēja strādāt radoši. Humanitārās un mākslas zinātnēs atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā tie, kas visaugstāk vērtē iespēju radoši strādāt un nemitīgi profesionāli pilnveidoties, kam ir svarīgi, lai darbs būtu interesants. Pakalpojumu sfērā strādājošie salīdzinoši augstāk vērtē labas karjeras iespējas un iespēju izrādīt iniciatīvu. Būvniecības un arhitektūras jomas absolventi augstāk vērtē iespēju strādāt radoši. Cilvēkrīcības un komunikāciju zinātņu jomas speciālisti, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, visaugstāk vērtē labu atalgojumu savā jomā, darba stabilitāti un drošumu, ērtu darba laiku. Interesanti, ka dabaszinātņu speciālistu, informātikas un tehnoloģiju speciālistu grupā specialitātē strādājošos no nestrādājošajiem atšķir augstākas prasības pēc nodrošinātas iespējas savienot ģimenes dzīvi ar darba pienākumiem.

Lai arī citos vērtējumu salīdzinājumos būtiskas atšķirības netika novērotas, tomēr jāmin, ka atsevišķu jomu speciālisti īpaši augstu vērtē dažus darba aspektus, piemēram, veselības aprūpē strādājošie ievērojami augstāk vērtē darba noderīgumu sabiedrībai, tiesību zinātņu absolventi kopumā ļoti augstu vērtē labu algu, iespēju sevi nemitīgi pilnveidot, labas karjeras iespējas. Ražošanas un pārstrādes jomā augstu tiek vērtēta laba darba aizsardzība, profesionāli, zinoši kolēģi.

Studiju laikā iegūto un attīstīto prasmju novērtējums

Atkarībā no izglītības tematiskās jomas un līmeņa atšķiras arī mācību iestādē apgūto prasmju vērtējums. Dati liecina, ka tie, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, vidēji augstāk vērtē visas mācību iestādē apgūtās prasmes. Tāpat kā iepriekš, atšķirības vērtējumos tika analizētas pēc T-testa, salīdzinot vidējos vērtējumus starp tiem, kas strādā atbilstoši, un tiem, kas nestrādā atbilstoši izglītībai. Būtiskas atšķirības studiju laikā apgūto un iemācīto prasmju novērtējumā vērojamas izglītības un pedagoģijas zinātnes jomas absolventu grupā. Tie, kas strādā iegūtajā

specialitātē, augstāk vērtē studiju laikā iegūto prasmi praktiski izmantot zināšanas, prasmi izskaidrot savu viedokli un strādāt komandā. Domājams, tās ir prasmes, kas īpaši nepieciešamas pedagoga darbā.

Arī humanitāro zinātņu un mākslas jomā strādājošie speciālisti augstāk novērtē prasmi praktiski izmantot iegūtās zināšanas, savas nozares pārzināšanu, prasmi efektīvi izmantot laiku, piemēroties apstākļiem, prasmi izskaidrot savu viedokli un prezentēt auditorijai savas idejas. Mācību iestādē apgūto prasmi praktiski izmantot iegūtās zināšanas un savas nozares pārzināšanu īpaši augstu vērtē arī veselības aprūpes un sociālās labklājības un tiesību zinātņu jomu absolventi; prasmi piemēroties, darboties jaunos apstākļos un aizstāvēt savas tiesības – lauksaimniecības speciālisti; prasmi plānot, vadīt un organizēt darbu – pakalpojumu un tiesību zinātņu speciālisti; prasmi patstāvīgi mācīties un apgūt jaunas zināšanas – komerczinību un administrēšanas un tiesību zinātņu speciālisti.

3.3.3.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

Profesionālo mācību iestāžu absolventu grupā atbilstoši mācību iestādē iegūtajai profesijai nestrādājošie arī visbiežāk kā iemeslu min zemo atalgojumu (30%), kā arī nespēju Latvijā atrast piemērotu darbu (15%), labākas karjeras iespējas citā profesijā (11%) un nepareizu profesijas/ mācību programmas izvēli (8%).

Zemu atalgojumu kā iemeslu nestrādāšanai apgūtajā profesijā visbiežāk minējuši ražošanas un pārstādes jomas pārstāvji. Salīdzinoši bieži šis iemesls minēts arī pakalpojumu, dabaszinātņu un informācijas tehnoloģiju jomā. Par to, ka nevar atrast iegūtajai profesijai atbilstīgu darbu, visbiežāk sūdzējušies humanitārās un mākslas jomas pārstāvji. Mākslas jomas pārstāvji minējuši arī labākas karjeras iespējas citās specialitātēs.

Profesionālo mācību iestāžu absolventu kopā nedaudz lielāks nekā augstskolu absolventu vidū (atbilstoši 5% un 8%) ir to absolventu skaits, kas atzīst, ka jau sākotnēji nepareizi izvēlējušies apgūstamo profesiju. Tomēr skaitliski tā ir pārāk maza grupa, lai to raksturotu pēc izglītības jomām. Nedaudz vairāk neapmierināto ir veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas un humanitāro un mākslas zinātņu jomas absolventu vidū. Izvēloties mācību iestādi un programmu, profesionālo mācību iestāžu absolventus kopumā ievērojami biežāk nekā augstskolu absolventus ietekmējuši draugu, vecāku ieteikumi (attiecīgi 26% un 12%) un mācību iestādes atrašanās dzīvesvietas tuvumā (15% un 6%). Savukārt augstskolu absolventi daudz biežāk izvēlējušies studiju programmu profesijā, kurā jau iepriekš strādājuši (26% pret 6%), saistībā ar iepriekš iegūto profesionālo kvalifikāciju (15% pret 2%) (24. pielikums). Minētās atbildes ļauj secināt, ka mācību programmu izvēli, stājoties profesionālajā mācību iestādē, vairāk ietekmē nejauši, subjektīvi faktori un jauniešiem, iespējams, trūkst informācijas gan par izvēlēto profesiju, gan par nodarbinātības iespējām pēc mācību iestādes absolvēšanas.

Prasības pret darbu

Analizējot profesionālo mācību iestāžu absolventu prasības pret darbu, tika izmantota tā pati metodika, kas augstskolu absolventu grupā. Rezultāti liecina, ka arī šajā gadījumā dažos darba vērtējumu aspektos pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp absolventiem, kas strādā atbilstoši, un absolventiem, kas strādā neatbilstoši iegūtajai profesijai. Humanitārajā un mākslas

jomā strādājošajiem svarīgāka nekā citiem ir iespēja sevi nemitīgi profesionāli pilnveidot, kā arī sabiedrības novērtējums viņu darbam.

Atšķirībā no augstskolu absolventiem vairāk būtisku atšķirību var novērot absolventu grupā, kas ieguvuši kvalifikāciju pakalpojumu jomā. Tiem, kas strādā mācību iestādē iegūtajā profesijā, svarīgāk nekā pārējiem šķiet veikt darbu, ko cilvēki ciena un kas ir sabiedrībai derīgs, darbu, kurā var pilnveidot savas profesionālās iemaņas un var ko sasniegt. Tikpat svarīgi ir profesionāli zinoši kolēģi un iespēja savienot darba pienākumus ar ģimenes pienākumiem. Komerczinību un administrēšanas vidējā līmeņa speciālistus atšķir augstākas prasības pēc laba atalgojuma un iespējas strādāt radoši. Inženierzinātņu un tehnoloģijas jomā augstāk tiek vērtētas labas karjeras iespējas, atbildīgs darbs, kā arī iespēja strādāt radoši. Pastāv samērā daudz atšķirību starp arhitektūras un būvniecības jomas absolventiem un pārējiem. Viņiem svarīgāki ir patīkami kolēģi, stabilitāte (drošība par darbavietas saglabāšanu), darbs, kuru cilvēki ciena, un sabiedrībai derīgs darbs. Ne mazāk svarīga ir darba aizsardzība (drošība) un iespēja radoši strādāt.

Mācību laikā iegūto un attīstīto prasmju novērtējums

Profesionālo mācību iestāžu absolventu grupā prasmju vērtējumu atšķirības starp tiem, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, un tiem, kas nestrādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, visbiežāk novērojamas arhitektūras un būvniecības jomas absolventu vidū (25. pielikums).

Tie, kas strādā atbilstoši izglītībai, augstāk vērtē pārliecību par saviem spēkiem, prasmi strādāt komandā, efektīvi izmantot laiku, prasmi piemēroties un darboties jaunos apstākļos, prasmi strādāt ar informāciju. Prasmi plānot, vadīt un organizēt darbu augstāk vērtējuši ražošanas un pārstrādes jomas, inženierzinātņu un tehnoloģiju jomas absolventi; savas nozares pārzināšanu – inženierzinātņu un tehnoloģiju jomas, pakalpojumu, veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas absolventi; prasmi labi darboties spriedzes apstākļos – veselības un sociālās labklājības, pakalpojumu jomas absolventi; zināšanu praktisku izmantošanu – pakalpojumu jomas absolventi.

Kopumā, salīdzinot to absolventu vērtējumus, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, un to absolventu vērtējumus, kas strādā neatbilstoši tai, var secināt, ka šo grupu uzskatos pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības prasībās pret darbu un mācību iestādē iegūto prasmju novērtējumā. Novērotais liek domāt, ka izvēli vai iespēju strādāt atbilstoši mācību iestādē iegūtajai izglītībai ietekmē ne tikai objektīvi apstākļi, bet arī subjektīvi vērtēbuzskati, motivācija, interese par savu specialitāti u. tml. Arī mācību iestādē apgūtās iemaņas un prasmes kopumā augstāk novērtē tie, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai. Tas ļauj secināt, ka cilvēki, kas apzināti un mērķtiecīgi izvēlējušies izglītības programmu un specialitāti, ir bijuši motivētāki apgūt noteiktas prasmes un iemaņas ir lielākā mērā tiecas izmantot šīs zināšanas, strādājot atbilstoši iegūtajai izglītībai.

3.3.4. Darba atalgojums un to determinējošo faktoru analīze

Pētījuma dati liecina, ka labs atalgojums noteikti tiek izvirzīts kā galvenais faktors prasībās pret darbu, savukārt zems atalgojums konkrētā jomā vai profesijā visbiežāk tiek minēts kā iemesls tam, ka absolventi nestrādā atbilstoši iegūtajai izglītībai. Aptaujas rezultātu analīze

parāda, ka ir jomas, kurās šie argumenti apstiprinās, bet dažu jomu absolventiem nebūtu pamata tā uzskatīt. Salīdzinot atalgojumu visā absolventu kopā, vidējo profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (ieskaitot piemaksu par virsstundām, samaksu „aploksnēs” u. tml.), ir ievērojami zemāka nekā augstskolu absolventu darba alga (atbilstošie mēneša vidējie rādītāji ir 263 LVL un 326 LVL). Algas atšķirības atkarībā no darba atbilstības iegūtajai izglītībai var novērtēt, salīdzinot vidējos rādītājus pa izglītības tematiskajām jomām atsevišķi abās absolventu apakškopās.

3.3.4.1. Augstskolu absolventi

Augstāko vidējo darba algu saņem arhitektūras un būvniecības jomas (469 LVL) un tiesību speciālisti (419 LVL).

5. tabula. **Augstskolu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no darba atbilstības izglītībai: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām**

	Vidēji	Atbilst izglītībai	Neatbilst izglītībai
	LVL	LVL	LVL
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	227	218	277
Humanitārās zinātnes un māksla	305	287	327
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	356	370	335
Lauksaimniecība	246	240	276
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	287	266	394
Pakalpojumi	382	348	294
Komerczinības un administrēšana	361	373	327
Tiesību zinātne	419	505	271
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	382	413	374
Ražošana un pārstrāde	320	395	*
Arhitektūra un būvniecība	469	446	*
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	344	376	305
Bāze: augstskolu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=2280, 50% no visiem)			

Piezīme: tabulā norādīta dažādu izglītības tematisko jomu absolventu neto darba alga latos (ieskaitot piemaksas par virsstundām, samaksu „aploksnēs” utt.) iepriekšējā mēnesī atkarībā no darba atbilstības izglītībai (pētnieku vērtējums).

Ar zvaigznīti iezīmētas grupas, kuras ir pārāk mazas, lai par tām izdarītu statistiski pamatotus secinājumus

Zemākais atalgojums ir izglītības jomas speciālistiem, pedagogiem (227 LVL), kā arī lauksaimniecības speciālistiem (246 LVL). Salīdzinot vidējo darba algu pēc izglītības un darba atbilstības kritērija, var secināt, ka pastāv jomas, kurās strādāt atbilstoši iegūtajai specialitātei vai profesijai nav finansiāli izdevīgi. Tāpat ir jomas, kurās darbs specialitātē salīdzinoši ir labāk apmaksāts nekā cita veida darbs. Atbilstoši iegūtajai izglītībai materiāli nav izdevīgi

strādāt izglītības, pedagoģijas un izglītības zinātnes, humanitāro zinātņu un mākslas, veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas speciālistiem (5. tabula). Savukārt savā specialitātē ļoti izdevīgi strādāt ir pakalpojumu, tiesību zinātņu, kā arī ražošanas un pārstrādes speciālistiem, sociālo, cilvēkrīcības un komunikāciju zinātnes speciālistiem. Arhitektūras un būvniecības speciālistu algas pēc šī kritērija nav iespējams salīdzināt, jo ir pārāk niecīgs to absolventu skaits, kas nestrādā atbilstoši iegūtajai izglītībai.

Tāpat kā citu pētījumu, arī APMIAPD pētījuma dati liecina par algu diferenciaciju pēc dzimuma pazīmes. Jebkuras izglītības jomas un izglītības līmeņa absolventu vidū vīrieši pelna ievērojami vairāk nekā sievietes.

6. tabula. Augstskolu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no dzimuma: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām

	Vidēji	Vīrieši	Sievietes
	LVL	LVL	LVL
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	227	280	223
Humanitārās zinātnes un māksla	305	360	292
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	356	418	270
Lauksaimniecība	246	273	211
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	287	429	253
Pakalpojumi	382	466	270
Komerccinības un administrēšana	361	449	326
Tiesību zinātne	419	549	369
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	382	425	236
Ražošana un pārstrāde	320	391	244
Arhitektūra un būvniecība	469	542	297
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	344	462	317
Bāze: augstskolu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=2280, 50% no visiem)			

Piezīme: tabulā norādīta dažādu izglītības tematisko jomu absolventu neto darba alga latos (ieskaitot piemaksas par virsstundām, samaksu „aplaksnēs” utt.) iepriekšējā mēnesī.

Vīriešu un sieviešu algu atšķirības sevišķi izteiktas inženierzinātņu un tehnoloģijas, kā arī arhitektūras un būvniecības jomas absolventu vidū (6. tabula). Iepriekšminētajās jomās sieviešu vidējā alga ir gandrīz divas reizes zemāka nekā vīriešu vidējā alga. Arī pakalpojumu un veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas absolventiem sieviešu algas veido 58% no vīriešu algām.

Līdzīga situācija ir vīriešu un sieviešu algu atšķirībās pa izglītības līmeņiem.

7. tabula. Augstskolu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no dzimuma: sadalījums pēc izglītības līmeņa

	Vidēji	Vīrietis	Sieviete
	LVL	LVL	LVL
1. līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledžas)	284	375	242
2. līmeņa profesionālā augstākā izglītība	288	395	266
Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)	322	395	279
2. līmeņa profesionālā augstākā izglītība (pēc koledžas vai augstākās izglītības)	355	510	292
Maģistra grāds	424	563	366
Bāze: augstskolu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=2280, 50% no visiem)			

Piezīme: tabulā norādīta dažādu izglītības līmeni ieguvušo absolventu neto darba alga latos (ieskaitot piemaksas par virsstundām, samaksu „aplaksnēs” utt.) iepriekšējā mēnesī.

Sieviešu alga ir aptuveni 2/3 no vīriešu algas. Nedaudz mazāka šī atšķirība ir absolventiem ar akadēmisko bakalaura grādu (7. tabula).

Atalgojumu ietekmējošo faktoru analīze

Nozīmīgākie faktori, kas ietekmē augstskolu un profesionālās mācību iestāžu absolventu darba algu pamatdarbavietā, tika identificēti daudzfaktoru lineārajās regresijās, kurās atkarīgais mainīgais bija „algas logaritms”. Regresiju modeļi tika aprēķināti atsevišķi augstskolu un profesionālo skolu absolventiem. Neatkarīgie mainīgie doti 26. pielikumā. Analizējot augstskolu absolventu datus, daudzfaktoru lineārajā regresijā par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē darba algu, tika atzīti šādi mainīgie: izglītības tematiskā joma un līmenis, absolvēšanas gads, studiju valoda, darbs studiju laikā, darbs ārzemēs, kursu apmeklēšana, respondenta dzimums, dzīvesvietas tips un respondenta vecāku izglītība. Pilna/ nepilna laika un budžeta/ maksas studijas, studiju turpināšana pēc attiecīgās mācību iestādes beigšanas, kā arī respondenta vecums, tautība un pilsonība statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz izvēli strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai neatstāj.

Darba algu būtiski neietekmē studiju turpināšana. Domājams, to var izskaidrot tādējādi, ka šis mainīgais patiesībā reprezentē divas ļoti dažādas profesionālās izvēles: studiju turpināšanu tajā pašā nozarē, kurā iegūta sākotnējā izglītība (šādām mācībām, domājams, ir pozitīvs efekts uz darba algu), un studiju turpināšanu nesaistītā nozarē (šajā gadījumā tiek pārtraukts iesāktais karjeras ceļš un īstermiņā ir sagaidāma negatīva ietekme uz darba algu). Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 26. pielikumā.

Daudzfaktoru regresijas rezultāti ļauj konstatēt faktorus, kas ietekmē augstskolu absolventu atalgojumu:

- visaugstāko atalgojumu iegūst tiesību zinātņu un arhitektūras un būvniecības jomu absolventi, bet viszemāko – humanitāro zinātņu un mākslas, lauksaimniecības, kā arī pedagogu izglītības un izglītības zinātņu absolventi;
- jebkura līmeņa izglītībai ir vērtība darba tirgū: katra nākamā izglītības līmeņa absolventi pelna vairāk nekā iepriekšējā līmeņa absolventi;

- pieaugot darba pieredzei, pieaug arī atalgojums: 2003. gada absolventi, kas caurmērā iekļāvušies darba tirgū divus gadus agrāk, pelna vairāk nekā 2005. gada absolventi;
- krievu valodā studējušie pelna mazāk nekā latviešu valodā studējušie, kuri savukārt pelna mazāk nekā citās valodās studējušie. Augstākas algas citās valodās studējušajiem, domājams, izskaidrojamas ar to, ka „cita studiju valoda” ir starpniekmainīgais vairākām prestižām studiju programmām, kas tiek apgūtas angļu valodā (piemēram, Rīgas Ekonomikas augstskolā);
- tie, kas strādājuši studiju laikā, pelna vairāk nekā tie, kas to nav darījuši. Tas apliecina, ka darba tirgū augstāk tiek novērtēta darba pieredze;
- ārzemēs studējušie pelna ievērojami vairāk nekā tie, kas studējuši Latvijā. Tam ir iespējami gan piedāvājuma, gan pieprasījuma puses skaidrojumi. No pieprasījuma puses iespējams, ka darba pieredze ārzemēs tiek augstu novērtēta darba tirgū. No piedāvājuma puses iespējams, ka indivīdiem, kas strādājuši valstīs, kur caurmēra atalgojums ir augstāks, ir izveidojušās augstākas prasības attiecībā pret darba algu, tādēļ viņi biežāk nekā citi noraida darba piedāvājumus, kur solītā alga ir zema. Tā kā pašreizējā darba statusa regresijā vērojams, ka ārzemēs strādājušie biežāk nekā citi absolventi šobrīd nestrādā, ir pamats pieņemt, ka noteicošais ir tieši piedāvājuma puses faktors, nevis ārzemju darba pieredzes vērtība tirgū;
- absolventi, kas savas zināšanas papildinājuši dažādosursos un semināros, pelna vairāk nekā tie, kas to nav darījuši;
- turot konstantus visus pārējos faktorus (arī darbības jomu), vidējā alga vīriešiem ir 1,34 reizes augstāka nekā sievietēm. Tas dod pamatu uzskatīt, ka Latvijas darba tirgū pastāv izteikta darba samaksas diferenciācija pēc dzimuma pazīmes;
- rīdzinieki pelna vairāk nekā pārējie absolventi;
- augstskolu absolventi, kuru vecāku izglītība ir augstāka, pelna vairāk nekā tie, kuru vecāku izglītība ir zemāka. Pieejamie dati neļauj atšķirt, vai tas izskaidrojams galvenokārt ar cilvēkkapitāla un kultūrkapitāla faktoriem (vecāku spēju sagatavot savus bērnus darba tirgum) vai ar sociālā kapitāla faktoriem (vecāku sakariem un spēju „iekārtot” savus bērnus labi atalgotos darbos).

3.3.4.2. Profesionālo mācību iestāžu absolventi

Profesionālo mācību iestāžu absolventiem to tematisko jomu uzskaitījums, kurās ir „izdevīgi” vai „nav izdevīgi” strādāt, atšķiras no augstskolu absolventu situācijas, lai gan atšķirības atalgojumā nav tik nozīmīgas.

Jomas, kuras atalgojuma ziņā ir mazāk izdevīgas, strādājot atbilstoši iegūtajai izglītībai, ir šādas: humanitārās zinātnes un māksla, dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas, lauksaimniecība, pakalpojumi, inženierzinātnes un tehnoloģijas. Savukārt lielāks atalgojums, strādājot atbilstoši iegūtajai profesijai, sagaida veselības aprūpes un sociālās labklājības speciālistus, arhitektūras un būvniecības profesiju, kā arī ražošanas un pārstrādes profesiju pārstāvjus (8. tabula).

Tāpat kā augstskolu absolventiem, arī profesionālo mācību iestāžu absolventiem sieviešu alga vidēji ir 62% no vīriešu vidējās algas.

8. tabula. **Profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no darba atbilstības izglītībai: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām**

	Vidēji	Atbilst izglītībai	Neatbilst izglītībai
	LVL	LVL	LVL
Humanitārās zinātnes un māksla	216	202	245
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	285	288	305
Lauksaimniecība	207	215	254
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	175	187	130
Komerczinības un administrēšana	241	261	244
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	310	318	327
Ražošana un pārstrāde	251	261	248
Arhitektūra un būvniecība	362	390	320
Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=1568, 35% no visiem)			

Piezīme: tabulā norādīta dažādu izglītības tematisko jomu absolventu neto darba alga latos (ieskaitot piemaksas par virsstundām, samaksu „aploksnēs” utt.) iepriekšējā mēnesī atkarībā no darba atbilstības izglītībai (pētnieku vērtējums).

Ja aplūkojam algu atšķirības dažādu izglītības tematisko jomu absolventu grupās, tad vienīgā joma, kurā sievietes saņem vidēji lielāku atalgojumu nekā vīrieši, ir inženierzinātnes un tehnoloģijas (9. tabula). Jāpiebilst gan, ka šo jomu absolvējušo sieviešu skaits ir ļoti neliels. Lielākās atšķirības ir arhitektūras un būvniecības, kā arī pakalpojumu sfēras absolventu algās. Sieviešu algas šajās jomās veido 58% no vīriešu atalgojuma.

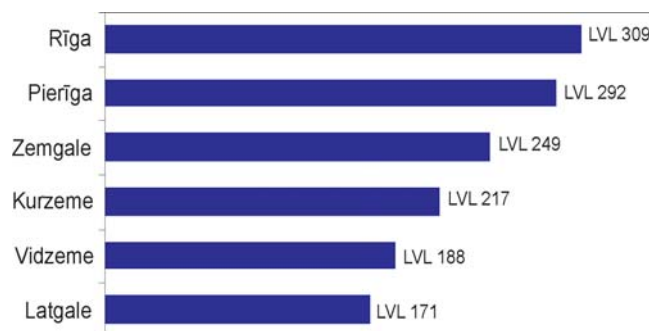
9. tabula. **Profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (latos) atkarībā no dzimuma: sadalījums pēc izglītības tematiskajām jomām**

	Vidēji	Vīrietis	Sieviete
	LVL	LVL	LVL
Humanitārās zinātnes un māksla	216	268	184
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	285	297	239
Lauksaimniecība	207	233	151
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	175	234	171
Pakalpojumi	236	292	174
Komerczinības un administrēšana	241	337	210
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	310	301	371
Ražošana un pārstrāde	251	281	187
Arhitektūra un būvniecība	362	369	214
Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=1568, 35% no visiem)			

Piezīme: tabulā norādīta dažādu izglītības tematisko jomu absolventu neto darba alga latos (ieskaitot piemaksas par virsstundām, samaksu „aploksnēs” utt.) iepriekšējā mēnesī.

42. attēls. Profesionālo mācību iestāžu absolventu neto darba alga (latos) dažādos Latvijas reģionos

Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuri šobrīd strādā (n=1568, 35% no visiem)

Piezīme: attēlā norādīta neto darba alga latos (ieskaitot piemaksas par virsstundām, samaksu „aploksnēs” utt.) iepriekšējā mēnesī.

Reģionālā aspektā augstākas algas saņem Rīgā dzīvojošie un strādājošie absolventi. Viņu vidējā neto darba alga ir 309 LVL (42. att.) Vismazāk nopelna Latgales reģionā dzīvojošie profesionālo mācību iestāžu absolventi. Līdzīga sakarība vērojama arī augstskolu absolventu grupā.

Atalgojumu ietekmējošo faktoru analīze

Analizējot profesionālās mācību iestāžu absolventu datus, daudzfaktoru lineārajā regresijā par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kas ietekmē darba algu, tika atzīti šādi mainīgie – izglītības tematiskā joma un līmenis, budžeta/ maksas studijas, darbs studiju laikā, darbs ārzemēs, respondenta dzimums, dzīvesvietas tips un vecāku izglītība. Absolvēšanas gads, pilna/ nepilna laika studijas, studiju valoda, studiju turpināšana pēc attiecīgās mācību iestādes beigšanas, kursu apmeklēšana, kā arī respondenta tautība, vecums un pilsonība statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī) uz izvēli strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai neatstāj. Pārsteidzoši, ka mācību beigšanas gads neatstāj būtisku iespaidu uz profesionālo skolu absolventu algu. Tas liek domāt, ka viņu karjeras izaugsmes iespējas ir zemas un darba pieredze netiek atalgota vai tiek atalgota vāji. Pilnīgi daudzfaktoru regresijas rezultāti ir doti 27. pielikumā.

Daudzfaktoru regresijas rezultāti ļauj konstatēt faktorus, kas ietekmē profesionālo mācību iestāžu absolventu atalgojumu:

- visaugstāko atalgojumu saņem arhitektūras un būvniecības, inženierzinātņu un tehnoloģiju absolventi, bet viszemāko – lauksaimniecības, humanitāro zinātņu un mākslas, kā arī dabaszinātņu un informācijas tehnoloģiju jomas absolventi. Pēdējās kategorijas atrašanās minētajā sarakstā, domājams, skaidrojama ar to, ka šajā nozarē tiek pieprasīti galvenokārt speciālisti ar augstāko izglītību;
- arodizglītību ieguvušie pelna mazāk nekā tie, kuru iegūtais izglītības līmenis ir augstāks;
- tie, kas studijas apguvuši par maksu, pelna vairāk nekā tie, kas mācījušies par budžeta līdzekļiem. Domājams, tas izskaidrojams tādējādi, ka maksas programmas parasti tiek piedāvātas darba tirgū augstāk novērtētās profesijās;

- salīdzinājumā ar augstskolu absolventiem profesionālo skolu absolventu atalgojuma pieaugums, pieaugot darba pieredzei, ir lēnāks: 2003. gada absolventi, kas caurmērā iekļāvušies darba tirgū divus gadus agrāk, nepelna būtiski vairāk par 2005. gada absolventiem;
- tie, kas strādājuši jau studiju laikā, pelna vairāk nekā tie, kas to nav darījuši. Tas liecina par darba pieredzes vērtību;
- ārzemēs studējošie pelna vairāk nekā tie, kas studējuši Latvijā;
- profesionālo skolu absolventi vīrieši pelna ievērojami vairāk nekā sievietes;
- rīdnieki pelna vairāk nekā pārējie profesionālo mācību iestāžu absolventi;
- profesionālo skolu absolventi, kuru vecāku izglītība ir augstāka, pelna vairāk nekā tie, kuru vecāku izglītība ir zemāka.

3.4. Izglītības turpināšana pēc mācību iestādes beigšanas

Turpmāk apskatīta profesionālās izglītības iestāžu un augstskolu beidzēju izglītības turpināšana pēc mācību iestādes absolvēšanas 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. Pētījuma rezultāti arī raksturo to, kā īstenojas ES Mūžizglītības memorands un Latvijas „Mūžizglītības politikas pamatnostādnes 2007.–2013. gadam”. Saskaņā ar šiem dokumentiem mūžizglītībai jāklūst par vadošo principu visās izglītības jomās. Tā ir svarīgs nosacījums, lai izveidotu uz zināšanām balstītu sabiedrību un ekonomiku.

Mūžizglītības aktualitāte uzsvēta arī ES Reģionu komitejas atzinumā “Komisijas paziņojums “Mobilizēt Eiropas intelektuālo potenciālu: nodrošināt universitātēm iespēju pilnā mērā sekmēt Lisabonas stratēģijas īstenojumu””. Tajā teikts, ka augstskolas ir vairāk jāiekļauj mūžizglītības koncepcijā, lai sasniegtu Lisabonas stratēģijas mērķus un „elastīgu struktūru veidošana ir visefektīvākais veids, kā apmierināt sabiedrības prasības augstākajai izglītībai, kas strauji mainās. To izveidošana, pirmām kārtām, ir augstskolu uzdevums. Taču reģionālajā un valstu līmenī ir jārada šo elastīgo struktūru izveidošanas priekšnosacījumi”.

Saskaņā ar mūžizglītības koncepciju izšķir trīs mērķtiecīgas mācīšanās pamatveidus:

- 1) formālā izglītība notiek izglītības un apmācību institūcijās, un tās apguves rezultātā tiek piešķirts valsts atzīts diploms un kvalifikācija;
- 2) neformālā izglītība var notikt darba vietā, to var nodrošināt juridiskās personas vai nevalstiskās organizācijas (piem., jauniešu organizācijas, arodbiedrības un politiskās partijas), un tās rezultātā parasti netiek iesniegts oficiāli atzīts izglītības dokuments. Neformālā izglītība ir profesionālās kvalifikācijas kursi, izglītojoši semināri un izglītība saistībā ar interesēm un vaļasprieku;
- 3) ikdienas mācīšanās, pašmācība, kas ir ikdienas dzīves dabisks papildinājums. Atšķirībā no formālās un neformālās mācīšanās ikdienas neformālā mācīšanās ne vienmēr ir apzināta mācīšanās, un tāpēc cilvēki to ne vienmēr uztver kā tādu, kas papildina viņu zināšanas un iemaņas.

Lai arī pašmācībai ir aizvien lielāka nozīme cilvēka darba karjeras attīstībā, šajā pētījumā pašmācības aktivitātes netika iekļautas ierobežotā apjoma dēļ. Iepriekš, 3.1. nodaļā tika noskaidrots, kādas ir absolventu izglītošanās un darba gaitas – vai absolventi pārtrauc

izglītošanos, cenšas to apvienot ar tālāko izglītību, vai turpina studijas, neuzsākot darba gaitas. Tālākajā analizē skatīsim kopumā formālo un neformālo izglītību (ar formālo izglītību saprotot studiju turpināšanu vai jaunas studiju programmas apguvi, bet ar neformālo – kursus kvalifikācijas paaugstināšanai vai pārkvalifikācijai, izglītojošus seminārus). Neformālā izglītība apskatīta divos aspektos – neformālā izglītība, kas nav saistīta ar darbu (interesu, vaļasprieka izglītība, dažādi praktisku zināšanu kursi), un neformālā izglītība saistībā ar darbu, profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanu vai maiņu, t. i., piedalīšanāsursos/ semināros.

10. tabula. **Formālās un neformālās izglītības turpināšana**
(%, no attiecīgo izglītības līmeni ieguvušajiem)

Iegūtais izglītības līmenis	Formālā izglītība	Neformālā izglītība	Profesionālās kvalifikācijas kursi
Arodizglītība	24	23	5
Profesionālā vidējā izglītība	55	28	7
Profesionālā izglītība (2./3.līm.) pēc vidējās vai arodizgl.	37	29	13
1.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledža)	47	44	26
2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (pēc vidējās izglītības)	38	49	31
Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)	63	43	26
2.līm.profesionālā augstākā izglītība (pēc augstākās izglītības)	23	61	43
Akadēmiskā izglītība (maģistra grāds)	19	66	44
Bāze: visi (n=4538)			

Piezīme: tabulā attēlots, cik procenti konkrētā izglītības līmeņa absolventu ir turpinājuši formālo izglītību, cik procenti turpinājuši neformālo izglītību un cik – mācījušies profesionālās kvalifikācijasursos. Īpatsvaru kopsummas rindās var pārsniegt 100%, jo izglītības turpināšanas veidi var pārklāties

Profesionālo mācību iestāžu absolventi, kas ieguvuši profesionālo vidējo izglītību, salīdzinoši bieži ir izvēlējušies turpināt mācības – gan formālās, gan neformālās izglītības programmās. Formālajā izglītībā mācības turpina vairāk par pusi (55%) profesionālo vidējo mācību iestāžu absolventu, 28% iegūst neformālo izglītību, bet 7% ir piedalījušies profesionālās kvalifikācijasursos.

Mazāk aktīvi formālās izglītības ieguvē ir absolventi, kas mācījušies profesionālās izglītības programmā (2./3. līmenis) pēc vidējās vai arodizglītības ieguves (37%). Tomēr viņi vairāk piedalās profesionālās kvalifikācijasursos (13%). Gan profesionālās vidējās izglītības absolventi, gan profesionālās izglītības (2./3. līmenis) absolventi pēc vidējās izglītības ir vienlīdz aktīvi arī neformālās izglītības ieguvē (to iegūst 29% absolventu).

Analizējot arodizglītības absolventu tālākās izglītošanās gaitas, redzams, ka šīs grupas izglītības aktivitātes ievērojami atpaliek no profesionālās vidējās izglītības absolventu un profesionālās izglītības (2./3. līmenis) pēc vidējās izglītības absolventu izglītības aktivitātēm. Tikai 24% arodskolu absolventu turpina formālo izglītību, 23% apgūst kādu neformālās izglītības programmu, kas nav saistīta ar profesiju, bet 5% arodizglītības absolventu piedalās profesionālās

kvalifikācijasursos. Tie arodskolu absolventi, kas tomēr izvēlas mācības turpināt, visbiežāk (58%) izvēlas iegūt vidējo izglītību. Šis rezultāts norāda, ka situācija, kad daļa arodskolu nesniedz audzēkņiem iespēju iegūt vidējo izglītību, var radīt sarežģījumus un atturēt arodskolu absolventus no izglītības un kvalifikācijas līmeņa celšanas formālajā izglītībā nākotnē.

Nav statistiski nozīmīgu etnisko atšķirību to augstskolu vai profesionālās izglītības absolventu vidū, kas turpina formālās izglītības apguvi. Neformālo izglītību ieguvušo vidū novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības ($p=0,001$) – nelatvieši biežāk piedalās neformālās izglītības aktivitātēs – vidēji 58% latviešu un 64% nelatviešu turpina neformālās izglītības gaitas. Statistiski nozīmīgas atšķirības ($p=0,001$) novērojamas tikai augstskolu absolventu vidū – attiecīgi 54% nelatviešu un 47% latviešu papildina zināšanas neformālajā izglītībā.

Statistiski nozīmīgas atšķirības novērojamas kā augstāko, tā arī profesionālo izglītības iestāžu absolventu vidū pēc pašreizējās dzīvesvietas lieluma. Augstākas urbanizācijas vidē (Rīga, valsts nozīmes pilsētas), ir vairāk absolventu (gan augstskolu, gan profesionālās izglītības) ($p<0,001$), kuri turpina formālo izglītību salīdzinājumā ar citās pilsētās vai laukos dzīvojošajiem. Savukārt, analizējot datus par neformālās izglītības iegūšanu atkarībā no dzīvesvietas lieluma, redzams, ka statistiski nozīmīgas atšķirības novērojamas tikai profesionālo izglītības iestāžu absolventu vidū. Tie profesionālās izglītības absolventi, kas pašlaik dzīvo mazāk urbanizētā vidē, biežāk izvēlas apgūt neformālo izglītību.

3.4.1. Formālā izglītība

Formālo izglītību visbiežāk turpina bakalauri (63%), profesionālo vidējo izglītību ieguvušie (55%) un koledžu absolventi (47%). Visretāk formālo izglītību turpina absolventi ar augstāko akadēmiskās izglītības un kvalifikācijas līmeni (maģistri, 2. profesionālās augstākās izglītības absolventi). Tomēr viņi biežāk izvēlas pilnveidot zināšanas neformālās izglītības ietvaros (61–66%) vai pilnveidot iemaņas un apgūt jaunas prasmes profesionālās kvalifikācijasursos (43–44%) (10. tabula).

1. līmeņa profesionālo augstāko (koledžas) izglītību ieguvušie visbiežāk mācības turpina 2. līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmās, bet daļa (29%) izvēlas bakalaura programmas. Akadēmisko bakalaura grādu ieguvušie parasti studijas turpina maģistrantūrā (78%). Arī 2. līmeņa profesionālo augstāko izglītību (pēc vidusskolas, koledžas vai augstākās izglītības) ieguvušie, visbiežāk (56–58%) studijas turpina maģistra programmā. Savukārt maģistra grādu ieguvušie studijas visbiežāk turpina doktorantūrā (39%) vai citā maģistra programmā (30%).

Profesionālo mācību iestāžu absolventu izvēlētais izglītības ceļš ir atšķirīgs. Profesionālo vidējo izglītību ieguvušie visbiežāk mācības turpina 1. līmeņa augstākās profesionālās izglītības programmās (38%) vai 2. līmeņa augstākās profesionālās izglītības programmās (31%). Profesionālo izglītību (2./3. līmenis pēc vidējās vai arodizglītības) ieguvušie bieži vien izvēlas 2. līmeņa augstākās profesionālās izglītības programmas, tomēr daļa (30%) izvēlas akadēmisko izglītību (bakalaura programmu). Iespējams, ka daļa jauniešu, kas apguvuši profesionālās izglītības programmas pēc vidusskolas, nav tikuši izvēlētajā augstskolā un, lai

nezaudētu gadu, bet iegūtu profesiju, ir mācījušies kādu profesiju ar mērķi nākotnē iestāties augstskolā.

Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības pēc dzimuma papildu formālās izglītības iegūšanā augstāko ($p < 0,001$) un profesionālo izglītības iestāžu ($p = 0,003$) absolventiem. 48% vīriešu un 38% sieviešu augstskolu absolventu turpina formālo izglītību, savukārt profesionālo izglītības iestāžu absolventiem novērojama pretēja tendence – 41% vīriešu un 48% sieviešu turpina izglītību pēc profesionālās izglītības iegūšanas. 2002./2003. un 2004./2005. ak. g. absolventiem, kas turpina formālo izglītību, novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības pēc dzimuma šādos izglītības līmeņos: 1) pēc profesionālās vidējās izglītības iegūšanas ($p = 0,015$) 52% vīriešu un 60% sieviešu turpina izglītību; 2) pēc 2. līmeņa profesionālās augstākās izglītības iegūšanas ($p = 0,02$) 47% vīriešu un 36% sieviešu turpina izglītību; 3) pēc akadēmiskās bakalaura izglītības iegūšanas ($p = 0,001$) 71% vīriešu un 58% sieviešu turpina izglītību; 4) pēc maģistra grāda iegūšanas 24% vīriešu un 17% sieviešu turpina izglītību ($p = 0,06$).

Svarīgi ir noskaidrot, vai tie absolventi, kas izvēlējušies turpināt mācības tajā vai citā izglītības iestādē, mācās par saviem vai budžeta līdzekļiem (11. tabula).

11. tabula. **Izglītības turpināšanas finansējuma avots**

Iegūtais izglītības līmenis	Turpina par budžeta līdzekļiem visu mācību laiku	Turpina par maksu visu mācību laiku	Turpina daļu laika par budžeta līdzekļiem, daļu laika par maksu
Arodizglītība	76	24	0
Profesionālā vidējā izglītība	38	60	2
Profesionālā izglītība (2./3. līm.) pēc vidējās vai arodizglītības	31	68	1
1. līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledžas)	14	83	3
2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (pēc vidējās izglītības)	24	74	2
Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)	53	42	5
2.līm.profesionālā augstākā izglītība (pēc augstākās izglītības)	29	69	1
Akadēmiskā izglītība (maģistra grāds)	32	66	2
Bāze:absolventi, kas turpinājuši mācības			

Piezīme: tabulā norādīts, cik % dažādu izglītības līmeņu absolventiem, kas turpina mācības, mācās par budžeta līdzekļiem vai par maksu.

Par mācībām maksā vidēji 60% absolventu, izņemot arodizglītības absolventus, kas mācības turpina vidējā profesionālajā izglītībā. Turpmākā augstākās izglītības ieguve vairumam studējošo ir maksas izglītība. Tas liecina par dominējošu augstākās izglītības liberalizāciju ar tirgus diktētām vērtībām.

3.4.2. Neformālā izglītība

Audzēkņi, kas mācījušies arodizglītības programmās ISCED 2. līmenī, salīdzinoši retāk izvēlas apmeklēt kursus un seminārus, kas palīdz iegūt vai papildināt darba iemaņas, nekā studenti, kas apguvuši izglītību ISCED 5., 6. līmenī. No visiem kursu apmeklētājiem, kas kursos apgūst ar darbu saistītas zināšanas un iemaņas, 87% ir 5., 6. ISCED līmeņa studenti. Izglītības turpināšanai ir vairāki iemesli. Uz jautājumu, kāpēc absolventi nolēmuši turpināt izglītību, neatkarīgi no iepriekš sasniegtā izglītības līmeņa viņi visbiežāk ir minējuši vēlēšanos sasniegt augstāku izglītības līmeni, kā arī nepieciešamību papildināt esošās zināšanas. Daļa absolventu ir uzsvēruši, ka profesionālajā darbībā ir nepieciešamas prasmes, kas nav apgūtas mācību iestādē. Turpretī citi atzīst, ka nestrādā atbilstoši iegūtajai specialitātei un tāpēc nepieciešams apgūt jaunas prasmes.

Analizējot datus par izglītības turpināšanu dažādosursos, pastāv būtiskas atšķirības neformālās izglītības virzienu izvēlē absolventiem ar zemāku un augstāku izglītības līmeni. Arodskolu absolventi visbiežāk ir apmeklējuši autovadītāju kursus un profesionālās kvalifikācijas celšanas kursus. Autovadītāju kursus apmeklējuši vairāk par pusi (57%) no visiem kursos apmeklējusajiem arodskolu absolventiem. Profesionālās kvalifikācijas kursi ir apmeklēti ievērojami retāk (23%). Neliela daļa arodskolu absolventu ir apmeklējuši datorzinību kursus (5%), pārdošanas prasmju kursus (5%) un svešvalodu kursus (4%). Šie kursi var būt apmeklēti arī bezdarbnieku pārkvalifikācijas programmās.

Arī profesionālās izglītības (2./3. līmenis) pēc vidējās vai arodizglītības absolventi visbiežāk izvēlējušies autovadītāju kursus (48%) un profesionālās kvalifikācijas kursus (24%). Atšķirībā no arodskolu absolventiem šīs grupas absolventi ievērojami biežāk mācījušies svešvalodu kursus (17%), datorzinību kursus, kā arī dažādos citosursos. Iespējams, ka šie kursi apmeklēti bezdarbnieku pārkvalifikācijas ietvaros. Profesionālās vidējās izglītības absolventi visbiežāk ir apmeklējuši profesionālās kvalifikācijas celšanas kursus, nenorādot, vai tie ir bijuši uzņēmumā, kurā viņi strādā, vai bezdarbnieku apmācības kursus. Šī grupa salīdzinoši bieži apmeklē autovadītāju kursus (30%), svešvalodu kursus (18%) un datorzinību kursus (10%).

Augstskolu absolventu tālākizglītības izvēles struktūra atšķiras no profesionālās izglītības iestāžu absolventu izvēles. Visbiežāk minētās neformālās izglītības aktivitātes augstskolu absolventiem ir profesionālās kvalifikācijas, svešvalodu, grāmatvedības, lietvedības, autovadītāja un datorapmācības kursi. Visu augstskolu absolventu vidū ļoti bieži ir minēti kvalifikācijas celšanas kursi. 59% koledžu absolventu ir mācījušies kvalifikācijas kursus, bet bakalaura grāda, maģistra grāda un 2. līmeņa augstākās profesionālās izglītības ieguvēji – vēl vairāk (vidēji līdz pat divām trešdaļām absolventu). Tas varētu liecināt par divām pretējām tendencēm: 1) augstskolā iegūtā izglītība ir nepietiekama, tāpēc nepieciešams papildus apgūt praktiskas prasmes un iemaņas; 2) mainīgajā darba tirgū nepārtraukti ir nepieciešama zināšanu papildināšana, un absolventi ir ļoti aktīvi šo zināšanu akumulēšanā, papildināšanā. Samērā plaši izplatītā tendence apmeklēt grāmatvedības un lietvedības kursus varētu liecināt par augstskolu absolventu aktivitāti uzņēmējdarbībā, veidojot savus uzņēmumus. Taču tas arī norāda, ka absolventiem trūkst zināšanu praktiskajā uzņēmējdarbībā. Iespējams, ka turpmāka padziļināta analīze varētu dot atbildi uz jautājumu, kāpēc absolventi bieži izvēlas grāmatvedības kursus.

Interesanta tendence novērojama absolventu vēlmē papildināt zināšanas svešvalodās. Katrs piektais koledžas absolvents, katrs ceturtais maģistrs un katrs sestais, septītais bakalaura vai profesionālās programmas absolvents mācās kādu svešvalodu. Pētījuma mērķis nebija noskaidrot šīs mācīšanās motivāciju, tomēr šī tendence apstiprina svešvalodu mācīšanās nepieciešamību. Iespējams, ka absolventi apgūst otro vai trešo svešvalodu, ko nav mācījušies vidusskolā vai augstskolā. Pētījums rāda, ka sievietes ir aktīvākas kursu apmeklētājas pēc formālās izglītības beigšanas.

Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka tālākizglītības un apmācības iespējas kopumā retāk izmanto tā absolventu grupa, kuras izglītības līmenis ir viszemākais. Līdzīgi rezultāti iegūti arī CSP pētījumā par mūžizglītību (*Trapenciere, 2004*), kurā secināts, ka tālākizglītības iespējas vislabāk tiek nodrošinātas tiem strādājošajiem, kuriem ir augstākā izglītība, bet ievērojami vājāk – cilvēkiem ar zemāku izglītības līmeni.

4. EKSPERTU APTAUJAS REZULTĀTI

4.1. Profesionālo mācību iestāžu darbība un to absolventu iekļaušanās darba tirgū

4.1.1. Absolventu iespējas atrast darbu un galvenās grūtības, uzsākot darbu specialitātē

Eksperti uzskata, ka iespējas atrast darbu specialitātē pēc profesionālās vidējās izglītības iegūšanas ir labas vai vidējas, bet absolventiem ar arodizglītību bez vispārējās vidējās izglītības tās ir ievērojami sliktākas, jo darba devēji nevēlas darbiniekus ar zemu izglītības līmeni.

Vispirms gribu diferencēt profesionālās izglītības līmeņus – profesionālā vidējā un profesionālā izglītība, arodizglītība. Ne visi profesionālo skolu audzēkņi iegūst vidējo profesionālo izglītību. Bet tiem, kuri iegūst vidējo izglītību, manuprāt, absolventu iespējas darba tirgū ir labas vai vismaz vidējas. (Izglītības pārvalde)

(Iekavās aiz citātiem no intervijām norādīts, kādu institucionālu grupu eksperts pārstāv: (1) izglītības pārvalde – IZM un citu ar izglītības sistēmu saistītu iestāžu un organizāciju pārstāvji, (2) izglītības iestāde – augstāko un profesionālo izglītības iestāžu pārstāvji, (3) sabiedriska organizācija – sabiedrisko organizāciju pārstāvji.)

Lai palielinātu absolventu iespējas strādāt iegūtajā specialitātē, profesionālās izglītības iestādes piedāvā apgūt ne tikai specialitāti, bet arī vispārējo vidējo izglītību.

Tie, kas ir trīsgadīgie, – viņiem nav vidusskolas. Viņiem ir tikai arodizglītība. Līdz ar to nav iespējas ne tālāk augstskolā iestāties, pat ne koledžā, jo nav vidējās [izglītības]. To laikam latviešu mentalitāte nosaka, ka ir šī tiekšanās pēc izglītības, un maz ir tādu, kas to nedara. To vidējo izglītību iegūst dažādi. Mēs ar vadību ar enerģisku rīcību esam panākuši, ka ir t. s. izlīdzinošais kurss. Tie, kas saņēmuši diplomu par trīsgadīgās [programmas] beigšanu, viņiem ir tiesības un iespējas vienu gadu piemācīties to vidusskolu klāt. (Izglītības iestāde)

Profesionālo izglītības iestāžu vadītāji norādīja arī uz citu problēmu: audzēkņi ir tik pieprasīti darba tirgū, ka sāk strādāt jau mācību laikā, daži pēc tam mācīšanos pārtrauc un diplomu neiegūst.

Principā mūsu skolas absolventu iespējas atrast darbu savā specialitātē ir labas visās specialitātēs. Ja vien audzēkņi nepamet mācības pirms beigšanas sakarā ar to, ka uzsāk darba gaitas, tad lielākā daļa absolventu darbu atrod. (Izglītības iestāde)

...viņiem maksā lielu algu jau kvalifikācijas praksē un praktiskajās mācībās, un [kad] viņiem ir jāiet uz kvalifikācijas eksāmenu, mēs ar grūtībām dabūjam šurp. (Izglītības iestāde)

Absolventu nodarbinātību būtiski ietekmē kvalitatīvas prakses vietas atrašana. Faktiski, ja prakse ir labi organizēta, tā atvieglo jauniešiem darba gaitu uzsākšanu, jo daļa grūtību tiek pārvarēta jau prakses laikā. Prakses vietas atrašana ir saistīta ar sakaru dibināšanu starp izglītības iestādi un darba devējiem. Galvenā problēma šajā ziņā ir tā, ka dažkārt audzēkņus ņem mācību praksē tie uzņēmumi, kam ir vajadzīgs darbaspēks nekvalificētu darbu veikšanai un

kas tādējādi nemāca jauniešiem specialitātes apgūšanai nepieciešamo. Ja mācību prakse atbilst uzdevumiem, tad audzēkņi jau prakses laikā bieži sāk strādāt savā specialitātē. Problēmas ir ar pirmās un otrās kvalifikācijas līmeni divgadīgajās un trīsgadīgajās profesionālās izglītības programmās, kas nenodrošina vispārējo vidējo izglītību. Nodarbinātību veicina kontakti ar darba devējiem. Ja ir laba sadarbība ar darba devējiem, skola nodrošina prakses vietas un līdz ar to labākos audzēkņus ar darbavietām.

Iespēju atrast darbu ietekmē ekonomiskā situācija valstī. Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā ir mazs uzņēmumu skaits. Šie uzņēmumi galvenokārt ir nelieli, un tajos ir nedaudz darbinieku. Darba devēji izvēlas labāk sagatavotos absolventus, bet sliktāk sagatavotos, ar pamatskolas izglītību, nevēlas pieņemt darbā.

Šai problēmai ir arī reģionāls aspekts – darbavietu grūti atrast laukos un mazajās pilsētās, turpretim lielajās pilsētās bieži ir kvalificēta darbaspēka trūkums.

Eksperti norādīja uz grūtībām, kas rodas, uzsākot darbu pēc izglītības iegūšanas. Tās var iedalīt vairākās grupās.

1. Absolventi psiholoģiski nav gatavi darba attiecībām. Viņi nav gatavi pakļauties noteiktas disciplīnas prasībām. Daļa jauniešu izvērza pārāk augstas prasības darbavietai. Eksperti arī atzina, ka nevar prasīt, lai absolventi uzreiz pēc izglītības iestādes beigšanas bez jebkādam problēmām uzsāktu strādāt. Ir jāpaiet zināmam laikam, kamēr jauniešiem adaptējas darbavietā. Tas prasa abpusēju sapratni un iecietību – kā no darba devēja, tā arī no jaunā darba ņēmēja puses.

Viņam nav praktisko iemaņu darbā, viņš ir pietiekoši nestabils, ļoti bieži kavē darbu un no darba aiziet ātrāk. Viņam nepatīk, ka viņu izrīko, jo viņš ir pieradis, ka viņam visu laiku ir bijusi taisnība, un viņš ir tā Zemes naba. Īstenībā tās ir tās personīgās īpašības, par kurām parasti praktiski nekad neviens nerunā, bet kuras īstenībā ļoti talantīgiem bērniem ļoti bieži liedz izvirzīties amatos un tā tālāk. (Izglītības iestāde)

...Viņiem ir pārāk augstas prasības kā iesācējiem. Vienai daļai. (Izglītības iestāde)

2. Neatbilstoša aroda izvēle. Eksperti norādīja arī uz to, ka jauniešiem pēc pamatizglītības ieguves nav vēl skaidra priekšstats par profesiju, ko viņi izvēlas apgūt, tāpēc viņi ir vīlušies, ja jāstrādā fizisks darbs vai apgūtajai profesijai ir zems prestižs. Nejauša profesijas izvēle noved pie tā, ka mācības tiek pamestas vai pēc skolas beigšanas darbs apgūtajā specialitātē nepatīk. Lai šādus gadījumus mazinātu, pamatskolā būtu nepieciešama nopietna profesionālā orientācija.

Vēl ir viena lieta, ar kuru esam saskārušies – nevēlēšanās strādāt fizisku darbu. Fiziski strādāt ne pārāk gribas, jo tad, kad 9. klasē izvēlas nākošo specialitāti, vēl ir ļoti neskaidra... (Izglītības iestāde)

Otra lieta ir profesionālā orientācija, kam būtu jābūt plašākai un mērķtiecīgai. Nepietiek ar to, ka profesionālā orientācija ir kampaņveidīga vienu semestri pirms devītās klases beigšanas. Tai jā sākas daudz agrāk. Ja cilvēks nejauši izvēlas savu specialitāti, tad nav liela cerība, ka viņš, pirmkārt, pabeigs šo izglītību, otrkārt, paliks strādāt specialitātē un darīs to ar prieku. (Izglītības iestāde)

3. Pārāk šaura specializācija, kam nav iespējams atrast pielietojumu, tāpēc eksperti iesaka mācīt audzēkņiem arī psiholoģiju un komunikācijas prasmes.

Svarīgi, lai jaunieši mācību laikā apgūst ne tikai profesionālos priekšmetus, vispārējo vidējo izglītību, bet arī saskarsmes mākslu, psiholoģiju, iegūst prasmes darbā ar cilvēkiem. (Izglītības iestāde)

4. Vēlēšanās nopelnīt – absolventi nevēlas strādāt par minimālo algu. Pēc ekspertu atzinuma, minimālās darba algas paaugstināšana varētu veicināt jauniešu piesaisti Latvijas darba tirgum. Izredzes saņemt minimālo algu neveicina arī jauniešu mobilitāti Latvijas ietvaros, jo pārcelšanās uz citu vietu darba meklējumos ir saistīta ar papildu izdevumiem – mājokļa un transporta izmaksām.

Tās lielākās problēmas, un līdz ar to arī tas bezdarba procents ir salīdzinoši augsts tāpēc, ka pirmām kārtām darba devējs maksā tikai minimālo darba algu. Vismaz pie mums ir tā – Rēzeknes apkārtnē. Un ir arī skolnieki – darba ņēmēji, kuri tiek pieņemti darbā uz šo te minimālo, bet darba devējs vēl viņiem pat nesamaksā, paliek parādā vēl. (Izglītības iestāde)

5. Neapmierinātība ar darba apstākļiem.

Bet ir arī otra puse – tos audzēkņus neapmierina arī piedāvātie darba apstākļi. Piemēram, šuvējas ir darba tirgū ļoti pieprasīta profesija, šuvējas arī daudz tiek sagatavotas, bet šuvējas ir arī vislielākais bezdarbnieku skaits, jo šuvēji neiet tur strādāt – garas darba stundas, slikti darba apstākļi, zems atalgojums. (Izglītības pārvalde)

6. Sociālo sakaru trūkums.

Es domāju, ka reāli jebkurā gadījumā ir viena grupa, kas ir jaunieši no laukiem, bez sakariem. Es uzskatu, ka sociālo sakaru trūkums jauniem cilvēkiem ir būtisks šķērslis šodien uzsākt nodarbinātību. Tie, kas ir Rīgā, viņi varbūt dažkārt ir ne tik ļoti izglītoti, bet viņiem bieži vien ir plašāks šo te sociālo sakaru loks, un viņi ātrāk integrējas darba tirgū. (Sabiedriskā organizācija)

7. Jaunāko tehnoloģiju izmantošanai neatbilstoša sagatavotība, ko izsauc profesionālo izglītības iestāžu nepietiekams materiāli tehniskais nodrošinājums.

...lielākoties profesionālās izglītības iestādēs ir ļoti slihta materiālā bāze, kas atpaliek no tā līmeņa, kā darba tirgū tiek ražots vai piedāvāts prece vai pakalpojums, līdz ar to viņi darba devējam ir nesaprotamā kvalitātē. (Sabiedriskā organizācija)

Ekspertu teiktais ļauj secināt, ka absolventu iekļaušanās darba tirgū notiek vairāku faktoru ietekmē. To veido:

- pats jaunais speciālists, viņa vēlmes, motīvi, prasme atrast darbu un strādāt izvēlētajā specialitātē,
- viņa sagatavotība, apgūtās zināšanas un profesionālās iemaņas,
- darba tirgus, darba apstākļi un noteikumi, kas jauniešiem tiek piedāvāti.

Pieprasījums pēc speciālistiem būtiski atšķiras pa nozarēm. Ir nozares, kurās atrast darbu pēc profesionālo izglītības iestāžu beigšanas, nav problēmu, piemēram, metālapstrādē, celtniecībā un citās. Bet ir jomas, kur tas ir grūtāk, piemēram, grāmatvedībā, reklāmā, kur pieprasa speciālistus ar vidējo izglītību un pieredzi.

4.1.2. Jauniešu nestrādāšana iegūtajā specialitātē, darbs ārzemēs un bezdarbs

Ekspertu priekšstati par to, cik daudz absolventu ir nodarbināti izglītības iestādē iegūtajā specialitātē, atšķiras, jo tiek izmantoti dažādi datu avoti.

Cilvēks iegūst noteiktu kvalifikāciju, un tad ar šo kvalifikāciju viņš aiziet uz darba tirgu. Un šodien pēc darba tirgus datiem ir tā, ka 30% strādā savā profesijā, 30% – tādi, kas strādā citā profesijā, 35% turpina mācīties, bet tie 5% – tur ir tādi, kas aiziet uz bezdarbniekiem. Tie ir Nacionālās Observatorijas pētījumi... (Izglītības pārvalde)

Ja eksperti balstās tikai uz informāciju par savas izglītības iestādes absolventu darbu, tad vērtējums ir optimistiskāks – apmēram divas trešdaļas absolventu strādā iegūtajā specialitātē, bet atsevišķās profesijās rajonos un reģionos iegūtajā profesijā strādā vairāk nekā 90% absolventu.

Nestrādāšanu iegūtajā specialitātē var vērtēt dažādi. Gandrīz visi eksperti uzskata, ka svarīgākais ir tas, lai absolvents strādātu, izmantotu savas iegūtās zināšanas un maksātu nodokļus. Izglītības un zinātnes ministrijas speciālisti un profesionālo mācību iestāžu vadītāji un pasniedzēji nesaskata problēmu apstākļi, ja jaunieši pēc mācību iestādes beigšanas nestrādā iegūtajā specialitātē.

Redziet, ir viena lieta, ko nekad neviens nenovērtē. Tas, ka šis audzēknis ir ieguvis izglītību. Šī izglītība dod viņam iespēju strādāt citā sfērā. Tātad šī izglītība ir kvalitatīva. (Izglītības iestāde)

Eksperti arī norādīja, ka mūsdienu situācijai vairāk atbilst mūžizglītība, nevis specialitāte, ko iegūst vienreiz un uz visiem laikiem. Tāpēc ir saprotams, ka jaunieši meklē savu vietu darba tirgū, un nav nekas nosodāms, ja to neizdodas atrast uzreiz.

Vēl ir diezgan grūti izvēlēties 15–16 gadu vecumā specialitāti, kas būtu kā tava mūža specialitāte. Mūsdienās runā par mūžizglītību. Tas nozīmē, ka viņš ir mobils, ja viņš mācās vienu, otru, trešo. Tālāk jau viņš maksā pats par savu izglītību. Tas pirmais posms, ko viņš ir pabeidzis ar diplomu, es domāju, ka tas ir ļoti svarīgi, ka viņš ir ieguvis diplomu, nevis pametis. Tad tā ir valsts līdzekļu izšķērdība. Bet ja viņš vienu diplomu ir dabūjis un tālāk pats maksā par izglītību – es domāju, ka tas ir jauki, ka viņš mācās. (Izglītības iestāde)

Eksperti atzīmēja, ka dažās specialitātēs, kas ir slikti atalgotas un prasa smagu darbu, nav grūtību ar darba atrašanu, taču absolventi šajās darbavietās nenoturās ilgi.

Ja nemaldos, specialitātē darbu atrod 86% absolventu. Cits jautājums ir par to, kas notiek pēc gada vai diviem, kad daļa absolventu pamet darbu. Visbiežāk tas ir saistīts ar salīdzinoši zemo atalgojumu uzņēmumā, kurā viņi strādā. (Izglītības iestāde)

Ekspertu viedokļi dalījās, vērtējot absolventu aizbraukšanu darba meklējumos uz citām valstīm. No vienas puses, izbraukšanu uz ārzemēm un strādāšanu iegūtajā profesijā, eksperti vērtē pozitīvi, jo tas liecina, ka izglītības sistēma Latvijā strādā labi, bet, no otras puses, – negatīvi, jo darbaspēks aizplūst no Latvijas, nodokļi tiek maksāti citur.

No vienas puses, pozitīvi, jo mēs redzam, ka mūsu piedāvātā izglītība ir pietiekami laba, jo mūsu skolu beidzēji var atrast darbu. No otras puses, protams, ir sāpīgi, ka mēs strādājam

Īrijas darba tirgum. Ja darba devēji nevar piedāvāt labāku darba samaksu, labākus darba apstākļus, tad labāk, ka jaunieši aizbrauc strādāt uz citu valsti, kur iemācīsies valodu, darba pieredzi. Īpaši labi ir tad, ja jaunieši atbrauc atpakaļ ar pieredzes bagāžu un naudu. (Izglītības pārvalde)

Izglītības iestāžu vadītāji arī norādīja, ka viņi saprot nepieciešamību meklēt darbu ārpus Latvijas. To izraisa piemērotu darbavietu trūkums Latvijā, kā arī ģimenes materiālie apstākļi, ko uzlabot vēlas izglītību ieguvušais jaunietis. Dažreiz jaunieši aizbrauc, pat nenokārtojuši valsts eksāmenus un nesauņēmuši diplomu, jo zina, ka ārzemēs labi pelnīs arī bez diploma.

Viens, kas mums ir: mums ir lauku bērni no ļoti bēdīgas materiālas situācijas. Viņi ir spiesti braukt uz Īriju, jo viņi nevar atrast izeju. Ir tādi, kas atrod darbu, un viss ir kārtībā, bet ir tādi, kas tomēr aizbrauc uz ārzemēm strādāt. Labi, ja tas notiek darba specialitātē. Celtniecībā tas nav sarežģīti. Bet ja strādā lauksaimniecībā, tad mēs tā skumīgi uz to noraugāties un skaidri zinām, ka viņš tikai un vienīgi ir aizbraucis naudu pelnīt, jo viņš neredz izeju. Mājās naudas nav. Viņš jau 4 gadus ļoti pieticīgi te dzīvojis. (Izglītības iestāde)

Vairākums ekspertu atzīst, ka nav pamata bažām par bezdarba draudiem kā profesionālo izglītības iestāžu absolventiem kopumā, tā arī katra eksperta pārstāvēto izglītības iestāžu absolventu vidū.

4 procenti reģistrējas kā bezdarbnieki darba biržā. Latvijas profesionālo skolu absolventi regulāri brauc strādāt ārpus Latvijas. Nesaprotu, kur ir absolventu bezdarba draudi – valstī vai konkrētā rajonā, pilsētā. Iespējams, ka konkrētā ciemā vai pilsētā noteikta profesija nav pieprasīta, taču nevar runāt par absolventu bezdarba draudiem. (Izglītības pārvalde)

Bezdarba līmeni ietekmē iegūtā specialitāte, dzīvesvieta, bet galvenokārt – paša absolventa uzņēmība, vēlēšanās strādāt iegūtajā specialitātē. Konkrētā rajonā vai pilsētā noteikta profesija nav pieprasīta, bet tā var būt pieprasīta blakus rajonā vai pilsētā. Grūtāk iekārtoties darbā ir Latgalē, kur rūpniecība un citas tautsaimniecības nozares ir ievērojami mazāk attīstītas nekā citos reģionos, pie tam darba alga bieži ir tikai minimālā. Absolventi par minimālo darba algu nevēlas strādāt un reģistrējas par bezdarbniekiem. Tāpēc var secināt, ka problēma ir zemā darba alga, nevis nepietiekamā kvalifikācija. Par bezdarbniecēm reģistrējas arī jaunās māmiņas.

Pamats satraukumam par bezdarbu profesionālo izglītības iestāžu absolventu vidū ir ne tāpēc, ka viņi uz kādu laiku ir pakļauti bezdarba draudiem, bet šīs parādības sociālajām sekām. Jaunieši, kas nevar iekļauties darba tirgū, faktiski nevar sekmīgi risināt arī citus dzīves uzdevumus – dibināt ģimeni, audzināt un izskolot bērnus, viņu ierobežotās dzīves iespējas var atsaukties arī uz nākamajām paaudzēm.

Lai iesaistītos darba tirgū, absolventi mēģina pārkvalificēties, apgūt vēl citu profesiju, pārceļas dzīvot uz citu rajonu vai pilsētu, vai arī izbrauc no Latvijas. Pašlaik darbaspēka migrācija notiek visā pasaulē, un šo procesu nevar novērst. Latvijai nepieciešams palielināt darba algu saviem strādājošajiem, lai visā ES minimālā darba alga būtu apmēram vienāda. Tas ir valsts uzdevums, ilgtermiņa mērķis. Jauniešu došanās strādāt uz ārzemēm pēc profesionālās izglītības iegūšanas ir valsts problēma, tā nav mācību iestādes problēma.

4.1.3. Saistība starp darba tirgus pieprasījumu un izglītības sistēmas piedāvājumu

Prognožu trūkums

Vairākums ekspertu atzīst, ka saistība starp darba tirgus pieprasījumu un izglītības sistēmas piedāvājumu ir vāja vai vispār nepastāv. To apliecina NVA dati par vakancēm un bezdarbnieku sadalījumu pa profesijām. Pieprasītas ir tās pašas specialitātes, kurās ir bezdarbnieki. Tāpēc ir nepieciešams izpētīt, kāpēc veidojas šāda situācija. Varbūt bezdarbniekus neapmierina darba apstākļi, zemā darba alga, nepamatoti augstās darba devēju prasības.

Latvijā saistība nepastāv. Tāpēc, ka nav veikti nekādi statistiskie pētījumi, ir tikai uzskaitījums, kādas profesijas ir nepieciešamas. Bet es Jums varu viņas noskaitīt – pārdevējs, drēbnieks utt. Teiksim, viņus jau var gatavot, bet uz šīm specialitātēm bērni nenāk. Ir piedāvājums, ir modes specialitātes, uz kurām visi grib iet mācīties, un tad ir reālā iespēja. Labāk vecāks maksā bērnam par datorzinībām nekā palaiž viņu uz budžeta grupu uz metālapstrādi, kurā šobrīd ir liels pieprasījums, protams, mācīties ir grūti, bet darba piedāvājums pēc tam ir oi, oi, oi. (Izglītības iestāde)

Problēmu par metālapstrādes speciālistu trūkumu raksturoja vairāki eksperti. Darba tirgū ir izteikts šādu speciālistu trūkums, ir izglītības iestāde un programma, kas šādus speciālistus varētu gatavot, ir rūpnīcas, kas piedāvā prakses vietas, bet jaunieši šīs specialitātes neizvēlas.

Valstī nav izstrādātas darbaspēka pieprasījuma prognozes pa profesijām. Līdz šim, ja nepieciešams palielināt vietu skaitu atsevišķās programmās, tās bija jāsamazina citās programmās. Faktiski tas ir audzēkņu pieprasījums, uz ko reaģē izglītības iestādes, arī audzēkņi un viņu vecāki balstās uz saviem priekšstatiem par pieprasījumu darba tirgū – viņiem liekas, ka pieprasītas ir tās profesijas, kurās var labi nopelnīt, nevis tās, kurās nav darbinieku. Taču pieprasījums darba tirgū nav vienīgais kritērijs, kas rosina izvēlēties to vai citu mācību iestādi vai programmu.

Pieprasījumu darba tirgū... varbūt, no vienas puses, viņi zina, ka tur nopelna labi. Ja nopelna labi, tātad ir pieprasīta. Viņi tā spriež. Viņi zina, ka tas tur ir vajadzīgs, viņi zina, kāda būs nākotne, ko viņš var iegūt pēc tam, kur viņš var braukt strādāt ar tādu diplomu. Patīk skola. Vai ir mācījušās veselās ģimenes! Patīk skolotāji! Pēc anketām mums lielākā daļa nāk vecāku ieteikti un draugu ieteikti. (Izglītības iestāde)

IZM eksperti uzskata, ka reģionālās padomes ir tas mehānisms, kas saista izglītības iestādes ar pašvaldībām un darba devējiem.

Par pieprasījumu un piedāvājumu. Reģionālās padomes ir tās vietas, kur pašvaldību vadītāji, deputāti un uzņēmēji, darba devēji var pateikt, ko vēlas. Reģionālajās padomēs veidojas pamats uzņemšanas plānam noteiktā programmā un konkrētā skolā. Padome apspriež visas izglītības iestādes. (Izglītības pārvalde)

Savukārt citi eksperti atzīst, ka valstī nav mehānisma, lai darba tirgus pieprasījums tuvinātos izglītības sistēmas piedāvājumam.

Izglītības sistēma nevar apmierināt negaidītu, neprognozētu speciālistu pieprasījumu, jo speciālistu sagatavošana prasa vismaz 3–4 gadus. Tāpēc nepieciešami regulāri pārskati par nodarbināto speciālistu pozīcijām, izmaiņām un prognozēm tuvākajam laika periodam. Iespējams, to varētu veikt LM vai profesionālās asociācijas. Taču eksperti arī atzina, ka šādas

prognozes nav viegli dot, jo pieprasījums pēc speciālistiem var mainīties tajā laikā, kamēr tās tiek sagatavotas.

...piemēram, cilvēks stājās piena un gaļas pārstrādes profesijā, 4 gadus viņš mācās, bet pa šiem gadiem valsts politika ir tāda, ka lielus uzņēmumus kā Rēzeknes piena un konservu kombināts mēs likvidējam, un tagad tur ražojam virves vai vēl kaut ko. Protams, ka līdz ar to tā joma vienkārši pazūd. Un iespējams arī, ka ir vēl arī cita profesija, kur ir līdzīgs tas liktenis. (Izglītības iestāde)

Izglītības satura atbilstības nodrošināšana

Izglītības programmu satura saskaņošana ar darba devēju prasībām notiek ar profesiju standartu palīdzību. Tiek sagatavoti profesiju standarti, uz kuru pamata izstrādā izglītības programmas.

Jābūt izstrādātiem profesijas standartiem, kas ir jāizstrādā darba devējiem. Taču nebūs nekāds noslēpums, kad es pateikšu, ka darba devējiem nav laika izstrādāt šos standartus. Kad standarti ir izstrādāti, tad mēs ejam uz Profesionālās izglītības centru un izejam visu procedūru, lai apstiprinātu, licencētu un pēc tam akreditētu jaunu profesionālās izglītības vai tālākizglītības programmu. (Izglītības iestāde)

Standartu izstrādē vai to vērtēšanā piedalās tikai daļa no darba devējiem. Turklāt ne vienmēr darba devēji zina, ko nozīmē profesijas standarts un kas attiecīgās profesijas darba ņēmējam atbilstoši profesijas standartam ir jāzina un jā dara.

Pagaidām darba devēji tiek pieaicināti, bet nu viņi varbūt nav tik atbildīgi par standartu saturu, kā tam vajadzētu būt. (Izglītības iestāde)

Pēc ekspertu atzinuma profesijas standartu vajadzētu atjaunot ik pēc pieciem gadiem. Jaunu programmu var izstrādāt gada laikā. Ja programma ir pievilcīga, audzēkņi to labprāt izvēlas, kaut arī programma nav akreditēta, piemēram, elektronikas specialitāte.

Izmaiņas akreditētā izglītības programmā ir iespējamas, tomēr, kā atzina eksperti, tā nav viegla procedūra. Taču mācību priekšmetu saturu var operatīvi mainīt viena gada robežās vai pat mazākā laika posmā. To ir iespējams koriģēt, ņemot vērā jaunākās tehnoloģijas. Ieviešot ražošanā jaunas tehnoloģijas, profesionālās izglītības iestāžu skolotāji cenšas tās apgūt. Profesionālās izglītības centrs organizē pedagogu profesionālās pilnveides seminārus sadarbībā ar darba devējiem, tajos tiek demonstrētas jaunākās tehnoloģijas, apgūta to lietošana, kā arī apspriestas jaunākās teorētiskās atziņas nozarē.

Audzēkņu kvalifikācijas prakses laikā skolotāji tiek ar darba devējiem un uzzina viņu ieteikumus mācību procesa pilnveidošanai. Skolotājs jebkurā gadījumā var papildināt savu mācību priekšmeta stundu ar jaunāko nozarē.

4.1.4. Sadarbība ar pašvaldībām un darba devējiem

Ir izveidota trīspusējā Nacionālā sadarbības padome, kur Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvji katru mēnesi tiek ar darba devējiem un citiem sociālajiem partneriem. Taču piecu gadu laikā nav saņemts gandrīz neviens konstruktīvs priekšlikums no darba devējiem, tikai kritika.

Ir izveidotas arī reģionālās padomes, kurās ietilpst pašvaldību vadītāji, deputāti, darba devēji, Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvji, arodbiedrību un dažādu sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Reģionālās padomes izskata jautājumus par pieprasījumu un piedāvājumu noteiktā programmā un konkrētā mācību iestādē.

Lai arī minētās padomes ir izveidotas un darbojas, tomēr eksperti atzina, ka sadarbība varētu būt labāka. Darba devēji nevēlas iesaistīties izglītības procesā. No vienas puses, darba devēji nevēlas iesaistīties profesiju standartu izstrādē, bet, no otras puses, viņi kritizē sagatavoto audzēkņu zināšanu un prasmju līmeni, taču paši neko jaunu neierosina.

Tā ir sadarbības problēma starp izglītības iestādi un darba devēju, jo darba devējs grib labu speciālistu, bet negrib piedalīties izglītības procesā. Tā ir tik tiešām klaja nevēlēšanās. Mēs ministrijā cenšamies piesaistīt darba devējus pie standartu izstrādāšanas. Darba devēji to nosauc par „mulķībām”, kas viņiem nav vajadzīgi. Ja viņi nepiedalās standartu izstrādē, kā skolas lai iemāca to, kas viņiem (darba devējiem) ir vajadzīgs? (Izglītības pārvalde)

Eksperti norādīja, ka sadarbībai ar darba devējiem reizēm ir tikai formāls raksturs – viņi piedalās tāpēc, ka tā vajag, bet izglītības procesu neietekmē.

Vājākā vieta ir tieši tas, ka darba devēji šobrīd piedalās ļoti komplementāri, viņi ir tādi kā svētku generāļi izglītības ballē: viņus uzaicina, viņus visiem parāda – ziniet, mēs šos jautājumus risinājam kopā ar darba devējiem. Nacionālajā Trīspušu padomē šie jautājumi tika izskatīti, darba devēji tur teica arī savu viedokli. Tas ir tas, kas notiek, bet faktiski... neredzu, ka viņiem ir ietekme uz izglītības resursu plūsmām, uz budžeta sadali. (Sabiedriskā organizācija)

Sadarbība ar darba devējiem ir sekmīgāka, ja tā kļūst konkrētāka. Eksperti savās intervijās stāstīja par darba devēju veiksmīgu sadarbību ar profesionālajām mācību iestādēm. Skolām bieži ir sadarbības partneri, kas nodrošina audzēkņus ar prakses vietām, darbavietām un finansiāli palīdz pilnveidot skolas materiāli tehnisko bāzi.

Labā sadarbība ar darba devējiem, pašvaldībām un vietējiem uzņēmējiem veidojas gadījumos, ja profesionālās izglītības iestādes gatavo audzēkņus pieprasītās profesijās, piemēram, celtniekus. Šādos gadījumos darba devēji nodrošina audzēkņus ar prakses un darbavietām. Tomēr gandrīz visi eksperti atzīst, ka ir jāuzlabo darba devēju interese par mācību procesu.

4.1.5. Profesionālās izglītības finansējums un materiāli tehniskais nodrošinājums

Valsts profesionālās izglītības iestādēs audzēkņi mācās par valsts budžeta līdzekļiem. Mācību vietu skaitu profesionālajā izglītībā nosaka budžeta iespējas, bet tās neatbilst mūsdienu prasībām. Profesionālā izglītība nesaņem pietiekamu finansējumu.

IZM plāno audzēkņu skaitu, ņemot vērā reģionu vajadzības un devīto klašu beidzēju skaitu. Profesionālajās mācību iestādēs uzņemamo audzēkņu skaits atbilst devīto klašu absolventu proporcionālajam sadalījumam reģionā. IZM eksperti izglītības pieejamību kopumā valstī atzīst par apmierinošu.

Vietu skaits tiek plānots. Valsts profesionālās izglītības iestādēs ir tikai budžeta vietas. Reģionālajā plānošanā iespējams sadalīt programmas starp reģioniem. Kopumā jāatzīmē,

ka uzņemamo audzēkņu skaits atbilst proporcionālajam sadalījumam reģionā, kāds ir devīto klašu beidzējiem. Izglītības pieejamības nodrošināšanu kopumā valstī var uzskatīt par apmierinošu. (Izglītības pārvalde)

Katrai skolai ir noteikts audzēkņu skaits, ko tās var uzņemt. Jāuzsver, ka ir prestižas un neprestižas specialitātes un programmas. Neprestižās specialitātēs, piemēram, zivkopībā, biškopībā u. c. ir grūti nokomplektēt grupas. Budžeta vietas mācību iestādēs starp dažādām programmām tiek sadalītas, balstoties uz pieredzi iepriekšējo gadu komplektācijā, ņemot vērā arī darba devēju vēlmes.

Mums IZM nosaka ciparu, kopējo uzņemšanas ciparu katru gadu. Un par specialitātēm lejam paši, gudrojam kur un kas. Kur varētu nākt, kur varētu nenākt. Un kādas ir pašu iespējas. Tāpat ar kadriem, jo skolotāju skaits nav nevienā vietā optimāls, arī pielāgojamies. (Izglītības iestāde)

Līdz ar to jāsecina, ka pašreiz izglītības plānošana ir stihijas varā, jo tas ir mācību iestāžu izdzīvošanas jautājums, nevis jautājums par to, ko pieprasa darba tirgus, par kādiem speciālistiem būtu jāmaksā Latvijas sabiedrībai, atbalstot izglītību ar nodokļu maksātāju naudu. Valstī jāpilnveido jauniešu profesionālā orientācija, lai sagatavotu nepieciešamo speciālistu skaitu.

2005. gadā profesionālā izglītības sistēma saņēma 54% nepieciešamā finansējuma. Tas nav pietiekami profesionālo mācību iestāžu materiāli tehniskās bāzes uzlabošanai un attīstībai. Pašreiz profesionālās izglītības sistēmas vājās vietas ir nesakārtotā infrastruktūra, zems finansējums uz vienu audzēkni un finanšu trūkums iekārtu ekspluatācijai.

Pirmkārt, nesakārtota infrastruktūra. Zems kritērijs finansējumam uz vienu audzēkni. Valsts budžeta finansējuma samazinājums profesionālajai izglītībai pēdējo 7 gadu laikā. No tā visas izrietošās sekas. Konceptijā – paņemiet, tur ļoti labi viss ir uzrakstīts. (Izglītības iestāde)

4.1.6. Profesionālās izglītības prestižs

Vairāki eksperti norādīja, ka svarīgs jautājums ir profesionālās izglītības prestižs, kas pakāpeniski krītas, jo pēc pamatizglītības iegūšanas arvien vairāk jauniešu izvēlas vispārējo, nevis profesionālo izglītību. Eksperti to skaidro ar nepietiekamu profesionālo orientāciju pamatskolā. Notiek tāda kā konkurences cīņa par audzēkņiem starp vispārējās un profesionālās izglītības iestādēm. Tā kā pamatskolas un vidusskolas ir ciešāk saistītas, tad arī pamatskolu beidzēji vairāk tiek orientēti uz vispārējo vidējo izglītību.

Vispār nav profesionālās orientācijas uz profesionālo izglītību. Vidusskolas tur ciet savus skolēnus aiz rokām un ausīm, lai noturētu bērnus vidusskolā. 70 procenti mācās vidusskolā – jau tas parāda, ka darba tirgū nav, kas strādās. (Izglītības pārvalde)

Tika izteikta ideja, ka laukos vispārējās un profesionālās izglītības iestādes nebūtu jānošķir viena no otras, tās varētu darboties vienās telpās un dot jauniešiem lielākas iespējas izvēlēties.

Nu savā laikā es izteicu tādu ideju, ka, protams, laukos varētu būt bērnudārzs, vidusskola, profesionālās izglītības skola vienās telpās. Es esmu ļoti bieži braucis apkārt, jo es esmu direktoru eksperts un skatīties šīs te lietas, bet šeit traucē pakļautība. Profesionālās izglītības

skolas ir pa tiešo pakļautas valstij – Izglītības ministrijai, mazās skoliņas ir pakļautas pašvaldībai. (Izglītības iestāde)

Daži eksperti vidējās profesionālās izglītības prestiža mazināšanā vaino likumdošanu, kas pazeminājusi šīs izglītības ieguvēju statusu.

...kopš 2000. gada viņi vairs nav vidējā līmeņa speciālisti, bet viņi ir nonivelēti līdz strādnieka profesijai. Tas nozīmē to, ka tehnikuma programmas tika pārveidotas. Savā laikā mums veidoja kvalifikācijas darbu, tagad mēs pārgājām uz kvalifikācijas eksāmeniem un īstenībā ir ar 2000. gadu pazemināta audzēkņu kvalitāte, ko mēs dodam. Tas nozīmē to, ka programmās mēs vēl esam daļēji saglabājuši šo vidējo līmeni, bet faktiski pēc valsts likumdošanas mums būtu jāgatavo 3. līmeņa speciālisti – strādnieki, kuri izpilda konkrētu darbu un neveic šo varbūt apsaimniekošanas funkciju, kā kāds darba grupas vadītājs, kā kāds vidējā posma speciālists. Tas ir panākts ar profesionālās izglītības likumdošanu. (Izglītības iestāde)

Cits aspekts, kas, iespējams, arī saistīts ar profesionālās izglītības prestižu, ir tas, ka tie jaunieši, kuriem grūtāk padodas teorētiskie priekšmeti pamatskolā, tiek orientēti uz aroda apguvi, kas dotu pamatu viņu dzīvei.

Bet šo specialitāti izvēlas jaunieši, kuri pamatskolu beidz ar ļoti zemām sekmēm. Tā kā nav viņi pat konkursu izturējuši. Viņi vienkārši nāk, un mēs ar viņiem strādājam. Un mēs viņiem vienkārši ko varam, to iemācam. Vismaz kaut kas ir. Un tad vai nu individuāli strādā, vai kā. (Izglītības iestāde)

Paskatieties, cik ir korekcijas bērni, kuriem nav pamatizglītības. Mums uz 16 vietām bija 64 iesniegumi. Tas ir ārpriekš. Jāsāk jau no paša sākuma. Un kas ir – bērni ir jāsāk orientēt jau laicīgi. Tas ir jādara pamatskolā, jo vajadzīgas ir darba rokas. Pirmais – ir jābūt arodam, ar kuru tu vari iztiku pelnīt. (Izglītības iestāde)

Izglītības iestāžu pārstāvji atzīst, ka veidojas zināma pretruna: pēc pamatskolas profesionālo izglītību vairāk izvēlas jaunieši, kas negrib daudz mācīties, viņi vēlas iegūt profesiju un sākt strādāt, taču mācīties vidējās profesionālās izglītības iestādē ir grūtāk nekā vidusskolā, jo bez profesijai nepieciešamajām zināšanām un prasmēm jāapgūst arī vispārējās vidējās izglītības priekšmeti.

Negribu mācīties, uz kurieni iešu? Ā, neiešu uz vidusskolu, iešu tāpēc uz profesionālo skolu. Un atnāk uz profesionālo izglītības iestādi un saskaras ar to, ka te vēl varbūt vairāk ir jāmācās kā vidusskolā, jo, piemēram, pie mums ir jāapgūst vidējās izglītības priekšmeti, jāapgūst profesija. Tad rodas problēmas. (Izglītības iestāde)

Jaunieši, kas izvēlas profesionālo vidējo izglītību, reizēm ir ar vāju pamatizglītības līmeni, kas traucē atbilstošā kvalitātē turpināt izglītību.

Lai, atnākot uz šejieni, viņi vismaz zinātu, kas ir procents, lai viņi zinātu, kā daļskaitli sareizināt ar daļskaitli, daļskaitli ar veselu skaitli. Tātad, lai mums nebūtu jāmaca viņiem no pirmās līdz 9. klasei matemātika. (Izglītības iestāde)

Vēl eksperti norādīja, ka profesionālo izglītību jaunieši izvēlas arī ģimenes ekonomisko apstākļu spiesti, viņi vēlas ātrāk apgūt profesiju, lai sāktu strādāt un varētu palīdzēt saviem vecākiem.

Pie mums – profesionālā izglītībā – jau nemācās bagāto vecāku bērni... viņiem vajag uzturēt vecākus, viņiem vajag uzturēt brāļus un māsas, viņš pat ir bārenis. Un viņš var saņemt 300–400 LVL mēnesī un pat vairāk. (Izglītības iestāde)

4.1.7. Darba tirgum nepieciešamie speciālisti nākotnē

IZM nav prognozes par speciālistiem, kuri būs pieprasīti nākotnē, jo attīstības plānošana notiek galvenokārt reģionu līmenī.

Mūsu prognozes? Mums nav prognozes, jo mums nav priekšstata par to, kas rajonā būs pēc gadiem, ko tur plāno būvēt. Plānošanas reģioni tagad plāno katrs par sevi, nemaz nerunājot un nekonsultējoties ar citiem... Pamatskolu un vidusskolu absolventi nav orientēti uz nākotnes pieprasījumu, jo tas nav zināms. (Izglītības pārvalde)

Ļoti zema ir audzēkņu orientācija uz profesionālo izglītību. Tāpēc rodas problēmas ar darbaspēka resursiem valstī. Nepieciešamo speciālistu skaitu profesionālā izglītības sistēma nevar sagatavot, jo nav audzēkņu, kas gribētu apgūt valstij nepieciešamas, bet grūtas profesijas, piemēram, kuģu būvētāju, dzelzceļnieku, virpotāju profesiju.

Lai veicinātu audzēkņu skaita palielināšanos profesionālajās izglītības iestādēs, IZM eksperti atzina, ka nepieciešama stipendiju paaugstināšana profesionālo skolu audzēkņiem.

Nākotnē pieaugs pieprasījums pēc kvalificētiem speciālistiem, it sevišķi metālapstrādē, apkalpojošā sfērā, kā arī viesnīcu, tūrisma, pārvaldājumu, tranzīta, ceļu būves, celtniecības specialitātēs.

Kopsavilkums

Galvenās grūtības, meklējot un uzsākot darbu specialitātē:

- daļa absolventu psiholoģiski nav gatavi darba attiecībām, nepakļaujas noteiktas disciplīnas prasībām, izvirza pārāk augstas prasības darba vietai;
- neatbilstoša aroda izvēle: daļai jauniešu pēc pamatizglītības ieguves nav skaidra priekšstata par izraudzīto profesiju;
- pārāk šaura specializācija, kam nav iespējams atrast pielietojumu;
- absolventi grib nopelnīt un nevēlas strādāt par minimālo algu;
- neapmierinātība ar piedāvātajiem darba apstākļiem;
- sociālo sakaru trūkums jauniešiem, kas mainījuši dzīvesvietu.;
- jaunāko tehnoloģiju izmantošanai neatbilstoša sagatavotība.

Pēc ekspertu vērtējuma, saistība starp darba tirgus pieprasījumu un izglītības sistēmas piedāvājumu ir vāja. To nosaka:

- prognožu trūkums par darba tirgū pieprasītām profesijām;
- dažādi priekšstati par valstī nepieciešamām profesijām, piemēram, jaunieši un viņu vecāki par pieprasītām uzskata tās profesijas, kurās var labi nopelnīt, politiķi – tās, kurās ir daudz brīvu darba vietu;

- formāla sadarbība starp darba devējiem un izglītības iestādēm: trīspusējās sadarbības padomes un darba devēju iesaistīšana profesiju standartu izstrādē, līdzdalība prakses organizēšanā un programmu akreditācijā nedod gaidītos rezultātus.

Nepieciešama izglītības pieejamības paplašināšana atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām mūža garumā: plašāk jāizmanto strādājošo iesaistīšana kvalifikācijas paaugstināšanā un maiņā, izmantojot neklātieni, tālmācību, virtuālo izglītību, e-izglītību.

Profesionālās izglītības galvenās problēmas ir šādas:

- nepietiekama profesionālā orientācija pamatskolā, tāpēc jāpilnveido karjeras izglītība pamatskolā, orientējot uz profesijas izvēli un profesionālo izglītību;
- profesionālo izglītību jaunieši izvēlas arī ģimenes ekonomisko apstākļu spiesti, viņi vēlas ātrāk apgūt profesiju, lai sāktu strādāt un varētu palīdzēt saviem vecākiem, tāpēc jārada iespējas strādāt paralēli mācībām, saņemt atlīdzību par prakses laikā veikto darbu, veidot speciālus mācību – ražošanas uzņēmumus, kuros speciālistu uzraudzībā var sākt strādāt pirms kvalifikācijas iegūšanas;
- nepietiekams finansējums, kas ietekmē infrastruktūras attīstību; tāpēc speciālistu gatavošanā jāiesaista darba devēji, atbalstot prakses organizēšanu un investīcijas izglītības materiālajā bāzē ar nodokļu politiku un tiešu atbalstu mācību – ražošanas uzņēmumu veidošanai.

Lai veicinātu audzēkņu skaita palielināšanos, profesionālajās izglītības iestādēs nepieciešama stipendiju paaugstināšana profesionālo skolu audzēkņiem.

4.2. Augstāko mācību iestāžu darbība un to absolventu iespējas iekļauties darba tirgū

4.2.1. Iespējas atrast darbu un galvenās grūtības, uzsākot darbu specialitātē

Iespēju vērtējums

Visi eksperti atzīst, ka cilvēkiem ar augstāko izglītību ir lielākas iespējas iekļauties darba tirgū nekā cilvēkiem ar zemāku izglītības līmeni – jo augstāks izglītības līmenis, jo lielākas iespējas piemēroties darba tirgus izmaiņām. Šajā gadījumā komunikācijas prasmes un motivācija mācīties un piemēroties situācijai ir svarīgākas par šauru specializāciju.

...mūsu pašu bijušais LU rektors Zaķis mēdza teikt – jebkāda izglītība ir labāka nekā nekāda. Tas bija viņam bieži lietots sauklis. Un tad, ja ar izglītību saprot, ka tas ir tas, kas paliek pāri pēc tam, kad iemācītais aizmirstas, tad es teiktu, ka izglītība tikai uzlabo tavas potences darba tirgū – tu esi ieguvis spēju grozīties, ieguvis spēju prezentēt, ieguvis spēju pats mācīties un vispār palicis daudz redzīgāks, varbūt tev ir tā štruntīgi ar to specializāciju, bet nu visādā ziņā, ja tā ir tiešām bijusi izglītība, kur tas viss ir bijis, pats process uz to vedinājis, tad noteikti tu tikai uzlabo savas iespējas darba tirgū. Es domāju, ka cilvēks, kas gājis cauri augstskolai, daudz vieglāk varētu ieiet iekšā jeb piemēroties mainīgai situācijai, kāda viņa ir. (Izglītības iestāde)

Augstskolu absolventu darba atrašanas iespējas IZM eksperti vērtē kā vidējas, bet augstskolu pārstāvji katrs savas augstskolas absolventu iespējas raksturo kā labas.

Es domāju, ka kopumā vidējas. Augstskolas savos pašvērtējuma ziņojumos pirms akreditācijas gan raksta, ka labas. Darbu atrod, tikai nav precīzi zināms, vai atrod darbu specialitātē. Parasti jau ir tā, ka tie ar augstāku izglītību izspiež no tirgus tos, kam ir zemāks izglītības līmenis. (Izglītības pārvalde)

...mums ir tehniskā koledža. Tas nozīmē, ka visi, kas beidz, arī praktiski atrod darbavietas. Darbavietas nav problēma, drīzāk beidzēju pietrūkst. (Izglītības iestāde)

Galvenās grūtības

Runājot par grūtībām, kas augstskolu absolventiem rodas, uzsākot darba gaitas, tika minēti vairāki aspekti. Pirmkārt, ne visi jaunieši tiek vienādi sagatavoti. Sliktāk sagatavotajiem ir arī grūtāk atrast savai izglītībai pielietojumu. Otrkārt, trūkst darba pieredzes, kas vairāk vai mazāk raksturīgi visiem studijas beigušajiem, ja vien viņi nav sākuši strādāt specialitātē jau studiju laikā. Treškārt, daži eksperti norādīja, ka pārāk šaura specializācija var būt šķērslis darba atrašanai, ja konkrētajā brīdī pēc šīs specialitātes nav pieprasījuma. Ceturtkārt, eksperti atzina, ka to studiju programmu absolventiem, kurās ir bijis ļoti liels studentu skaits, varētu būt grūtības atrast darbu lielāka piedāvājuma un lielākas konkurences dēļ. Piektkārt, daži eksperti norādīja uz vispārējiem izglītības sistēmas trūkumiem, kas skar arī augstāko izglītību, tas ir, nepietiekamas zināšanas dabaszinātņu un tehnikas jomās un nepietiekamas darba un sevis disciplinēšanas iemaņas. Sestkārt, eksperti ieteica jau studiju laikā palīdzēt studentiem mainīt studiju programmu, ja viņi izdarījuši nepareizu izvēli, negaidot līdz nonākšanai darba tirgū.

Eksperti norāda, ka jāreķinās ar to, ka ne visi absolventi var vienādi veiksmīgi atrast darbu, apmēram 15% no absolventiem ir grūtības, uzsākot darba gaitas.

Cik es zinu no kolēģiem, tad situācija ir pietiekami analoga, kur arī praktiski viena lieta ir, ja ir beidzēji un labi strādā, tad tiek iekšā. Bet nu teiksim vieni 15% mokās diezgan stipri, jo tā ir normāla statistika, ka 15% cilvēku nav savā vietā. (Izglītības iestāde)

Darba pieredzes trūkums ir viens no aspektiem, kas kavē darba atrašanu tūlīt pēc studiju beigšanas vai studiju laikā.

Redziet, ja jūs skatāties visus darba piedāvājumus, gandrīz visur rakstīts „un darba pieredze”. Kur lai viņš, nabags, ņem to darba pieredzi? (Izglītības iestāde)

Daži eksperti atzina, ka pārāk šaura specializācija un atbilstība noteiktiem profesijas standartiem varētu būt šķērslis darba atrašanā. Ja šī apgūtā profesija darba tirgū nav pieprasīta, tas absolventiem rada grūtības. Eksperti norādīja, ka darba devējiem nebūtu jāgaida no augstskolām šādu speciālistu sagatavošana, jo specializācija veidojas un padziļinās darba procesā, nāk līdz ar pieredzi.

Viņiem ir jāizprot, ka pie šīs izglītības sistēmas un pie tā cilvēku skaita, kas ir Latvijā, nebūs tā, ka mēs paņemsim kaut kādā specialitātē specializācijas virzienus jau pamata studiju līmenī ļoti plašu gammu, kur varēs apmierināt jebkuru darba devēju. Ja viņam jāstrādā ar bitēm, tad viņš domā, ka izlaidīsim 25 cilvēkus vienā gadā, no kuriem viņš izvēlēties, kam

strādāt. Tas arī jāizprot. Tas arī atspoguļojas tajos uzdevumos, ko grib stādīt augstākai izglītībai – studiju programmas, standarti. Tas varētu būt tas, ka varētu traucēt jauniešiem atrast darbu. (Izglītības iestāde)

Eksperti uzskata, ka arī darba devējiem jādod savs ieguldījums darbinieku apmācībā, augstskola nevar sagatavot speciālistu atbilstoši pilnīgi visām darba devēju prasībām un darba tirgus situācijām. Trīs mēneši ir optimāls laiks, lai augstskolas absolvents adaptētos konkrētā darbavietā.

Un tas es teiktu tā – ja 3 mēnešu laikā cilvēku var ievirzīt jau viņa konkrētajā darbā tajā vietā, tad, es teiktu, ka augstskola ir labi strādājusi. Jo tas ir normāli – 3 mēnešos ir jāvar ielekt visur, ja tu esi pietiekoši labi izglītots. Ja tas prasa ilgāku laiku – pusgadu un gadu – tad ir slikti, tad jāšāk domāt. (Izglītības iestāde)

Tehnisko augstskolu pārstāvji uzskata, ka darba problēmas varētu būt sociālo un humanitāro zinātņu programmu absolventiem, jo viņu ir daudz, taču dati, kas šo pieņēmumu apstiprinātu, parasti netiek minēti.

„...ja 70% ir sociālajās un humanitārajās zinātnēs un ja mēs paskatāmies, teiksim, tautsaimniecībā nodarbināto, kāds ir sadalījums un proporcijas, tad es teiktu, ka droši vien tas sociālais gals ir padarīts pārāk smags tanī augstskolā. Pilnīgi iespējams, ka šo programmu beidzējiem varētu būt problēmas. Tātad varētu teikt, ka kopumā droši vien ir problēmas, tas ir, studējošo skaita sadalījums. Bet atkal man nav skaitlisku datu, ir vienkārši tāda nojauta, ka tas studējošo skaits jeb studējošo proporcijas neatbilst tam, ko īsti vajadzētu šajā situācijā.” (Izglītības iestāde)

Attiecībā uz izglītības atbilstību darba tirgus prasībām, eksperti norāda, ka pietrūkst zināšanu par dabas un tehniskajiem procesiem un sevis disciplinēšanas iemaņu – spējas regulāri strādāt.

Tās pamatīpašības, kas trūkst, ir: cilvēkiem ir ļoti ierobežotas zināšanas par dabas zinātnēm, par tehniskajiem procesiem; un spējas pašiem organizēt darbu un to darbu pietiekami intensīvi, es pateiktu ne tik intensīvi, cik regulāri visas 8 stundas nostrādāt. Un ne tikai 8 stundas, bet arī 5 dienas nedēļā. Un ne tikai 5 dienas nedēļā, bet visu mēnesi. Bet tas attiecas uz pietiekoši lielu jauniešu grupu, īpaši sākot pēc vidusskolas. (Izglītības iestāde)

Noderīgas būtu rekomendācijas karjeras veidošanā. Ir jāakcentē jauniešu gatavība mācīties pastāvīgi. Tiek ieteikts atskaitītos studentus virzīt uz citām studijām. Ir jābūt konsultāciju sistēmai. Pašreiz par atskaitītajiem studentiem nerūpējas, bet ir svarīgi viņus pārorientēt uz citām studiju programmām, kas vairāk atbilstu viņu spējām un interesēm. Augstskolā studentu pašpārvalde varētu daudz darīt, lai vecākie studenti palīdz jaunākajiem kolēģiem. Augstskolas sistēma jāmaina tā lai tie, kam neveicas, varētu mainīt studiju virzienu.

4.2.2. Akadēmisko programmu absolventu nodarbinātība

Akadēmiskās studiju programmas nav tik tieši orientētas uz darba tirgu kā profesionālās, tomēr arī akadēmisko programmu absolventi pēc studiju beigšanas cenšas iekļauties darba tirgū. Ekspertu skaidrojums palīdz saskatīt atšķirību starp akadēmiskajām un profesionālajām programmām, jo šo programmu nošķirums pašreiz Latvijā ir visai neskaidrs un bez kompetenta skaidrojuma nav saprotams. Zināmas ir prasības, ka praksei profesionālajās programmās ir jābūt

vismaz 26 kredītpunktu apjomā, saprotama ir arī noteiktas kvalifikācijas piešķiršana profesionālo programmu absolventiem, taču profesionālie bakalauri un maģistri no akadēmiskajiem šo grādu ieguvējiem ir visai grūti atšķirami.

Tomēr tās prasības akadēmiskajām programmām – apgūt prasmi strādāt ar literatūru, rakstīt, pētīt – tās paliek, jo ja tā nav – tad akreditāciju nesaņem. Bet profesionālā izglītība apgūst, kā pielietot teorijas, nevis kā radīt jaunas. ... Tāpēc nav nepieciešams šīs abas puses nodalīt, svarīgāk pat būtu iepazīstināt ar abām pusēm, viens vairāk domās par pielietošanas variantu, otrs – par jaunradi. Tā kā nobeidzot varu teikt, ka nav profesijas standarta akadēmiskajām programmām un turpmāk arī plānots tā, ka visi saņem grādus – bakalaura un maģistra, nedalot profesionālajos un akadēmiskos, bet tie, kas grib – var uzreiz kārtot arī kvalifikācijas eksāmenu. (Izglītības pārvalde)

IZM speciālisti uzskata, ka būtu jāatbalsta studentu vēlme pāriet no eksaktajām uz sociālajām vai humanitārajām zinātnēm, tas veicinātu labāk sagatavotu speciālistu ienākšanu darba tirgū.

Pirmkārt, būtu jāatbalsta pāreja, kaut kur studiju vidū vai tuvāk pie beigām, no eksaktajām „hard science” uz „soft sciences”. Ir tāda programma, BALTTEH programma RTU, kur inženieri kļūst par vadībzinātņu maģistriem. Baltijas valstu kopēja programma, kur kādas 6 augstskolas ir iesaistījušās, inženieri, kuriem ir bakalaura grāds, var iegūt maģistru vadībzinātnēs. (Izglītības pārvalde)

Nepietiekami tiek mācīta radoša pieeja darbam. Bieži universitātēs iemāca rīkoties tā, kā visi līdz šim ir darījuši. IZM speciālisti uzskata, ka to palīdzētu novērst akadēmisko un profesionālo studiju programmu tuvināšana.

...zinātniskā pieeja, orientēšanās uz jauno, tā ir efektīvāka arī profesionālajā darbā. Tāpēc es uzskatu, ka profesionālās un akadēmiskās programmas nav tik ļoti jānodala un ir normāli, ka tās apvieno – bakalaurus un profesionālos bakalaurus... (Izglītības pārvalde)

4.2.3. Izmaiņas izglītības programmās

Izmaiņu veikšanai augstskolu programmās ir paredzēta noteikta procedūra – akreditācija tās akceptē, bet laikā starp akreditācijām izmaiņas būtu jāveic sadarbībā ar Izglītības inspekciju, taču šī Izglītības inspekcijas funkcija vēl studiju programmu vadītājiem ir sveša, jo lielāks akcents tiek likts uz kontrolēšanu.

Reizi 6 gados programmas tiek pārakreditētas, bet katru gadu augstskolas raksta ziņojumus. Pēc 6 gadiem šos ziņojumus skata viens eksperts. Pa starpām ar to jānodarbojas Izglītības inspekcijai, tas ir viņas pamatuzdevums – palīdzēt augstskolām veikt izmaiņas, risināt konkrētas problēmas. Pašreiz gan notiek tā, ka inspekcija vairāk skatās to, kur kaut kas ir pārkāpts, nevis cenšas palīdzēt augstskolām. (Izglītības pārvalde)

IZM speciālisti noteikuši, ka izmaiņas studiju programmā nav būtiskas, ja tās nepārsniedz 20%. Ja izmaiņas ir lielākas, par to jāziņo IZM.

„Par studiju programmām – jāziņo ja notiek izmaiņas studiju ilgumā par 20%, ja šāda apjoma izmaiņas notiek arī studiju programmas saturā – par to būtu jāziņo.” (Izglītības pārvalde)

Šie noteikumi liecina par to, ka augstāko izglītību uzraugošās institūcijas studiju programmu pilnveidošanu vairāk cenšas ierobežot nekā to veicināt. Lai veicinātu izmaiņas studiju programmās, ņemot vērā mūsdienu dzīves straujo ritmu, svarīgi būtu noteikt, ka programmās obligāti ir jāveic izmaiņas, nevis jāuzsver, ka tās nedrīkst mainīties vairāk par 20%. Uzraugošās institūcijas paredz, ka, pieļaujot lielākas izmaiņas, privātajās augstskolās varētu kristies studiju kvalitāte.

Bīstamība ir sevišķi no privāto augstskolu puses, pēc akreditācijas veikt programmās izmaiņas, kas vērstas uz peļņas maksimizēšanu, nevis uz kvalitātes paaugstināšanu. Tāpēc ir jāprasa kaut kāds minimālais līmenis, lai tiktu nodrošināts. (Izglītības pārvalde)

Uzraugošās institūcijas saprot privāto augstskolu interesi un spēju straujāk reaģēt uz darba tirgus pieprasījumu, tomēr ir piesardzīgas, lai nepieļautu privāto augstskolu nokļūšanu ārpus viņu kontroles.

...reāli jārēķinās ar privāto augstskolu tieksmi nopelnīt, kas ir lielāka nekā valsts augstskolām. Privātās augstskolās izmaiņas notiek straujāk, viņi arī ātrāk reaģē uz izmaiņām, tās ir viņu priekšrocības. Bet, no otras puses, tas rada arī grūtības, un šīs izmaiņas netiek pietiekami labi saskaņotas ar kopējām prasībām, tradīcijām, un rezultātā studiju programma nedod pietiekami labu izglītību. Tas ir atkal jānovērš. (Izglītības pārvalde)

Konkurence ir svarīgs stimuls studiju programmu nemitīgai pilnveidošanai. Vairākums ekspertu atzina, ka tās programmas, kas darbojas konkurences apstākļos, tiek vairāk pilnveidotas nekā studiju programmas, kam ir monopols noteiktās nozarēs.

...tās nozares, kuras darbojas konkurences apstākļos, konkrēti, visa šī te uzņēmējdarbība un vadīšana, viņiem gribot negribot ir jāskatās, kur viņš var citus apsteigt, jo šīs programmas ir 19 augstskolās Latvijā. (Izglītības iestāde)

4.2.4. Nestrādāšana iegūtajā specialitātē, bezdarbs un darbs ārzemēs

Visi eksperti atzina, ka tas, ja cilvēks pēc augstskolas beigšanas nestrādā apgūtajā specialitātē, neliecina neko sliktu par studiju programmu.

Tā kā tas, ka cilvēks nestrādā savā specialitātē, tas nenozīmē, ka tā programma ir bijusi slikta varbūt, ka pat gluži otrādi. Izmainījās situācija, viņam parādījās kaut kādas vilinošas iespējas, un viņš varēja tur ielekt. (Izglītības iestāde)

Daži eksperti norādīja, ka gatavība uzsākt darbu citā jomā pierāda absolventa spēju pārprofilēties un piemēroties mainīgā darba tirgus situācijai. Tomēr tas nenozīmē, ka viņš ir pārstājis strādāt apgūtajā profesijā uz visiem laikiem. Pieprasījumam palielinoties, darbu augstskolā apgūtajā specialitātē var atsākt.

Ja absolvents ir beidzis, un viņam ir tāda zināšanu bagāža, ka viņš var arī citur ļoti ātri pārprofilēties bez papildus palīdzības, tad tas nemaz nav sliktākais variants. Jo pienāks atkal ziedu laiki viņa profesijā. (Izglītības iestāde)

Lielākā daļa ekspertu uzskata, ka nav pamata arī satraukumam par bezdarbu augstskolu absolventu vidū.

Domāju, ka nav pamata satraukumam. 1% pēc augstskolas beigšanas un 4% bezdarbnieku pēc profesionālās izglītības iestādes beigšanas ir mazs rādītājs. (Izglītības pārvalde)

Eksperti arī atzina, ka faktiski bezdarbam pēc augstskolas beigšanas var būt situatīvs raksturs, un par augstākās izglītības kvalitāti nevar spriest tikai pēc tā, ir vai nav bezdarbnieki augstskolu absolventu vidū, jo augstskola gatavo ne tikai darba ņēmējus noteiktās profesijās, – tās uzdevumi ir plašāki.

...augstākās izglītības sūtība jau ir daudz plašāka. Tā nav orientēta vienīgi un tikai utilitāri kādam konkrētam amatam un kādai konkrētai vietai, kur tas cilvēks saņems naudu vienreiz mēnesī. Tas nav tik vienkārši. Augstākās izglītības sūtība ir dot stabilu pamatu dzīvei, pašapziņai un spējai gādāt par sevi un par citiem, spējai uzsākt uzņēmējdarbību. Bet mēs gribam tā utilitāri skatīties, kur tas viens absolvents ir atradis darbu. Lai viņš uzsāktu pēc beigšanas biznesu, viņam ir 2–3 gadi varbūt vajadzīgi. (Izglītības iestāde)

Dati par bezdarbnieku daudzumu augstskolu absolventu vidū reizēm neprecīzi raksturo situāciju, jo, kā norādīja eksperti, sievietes cenšas reģistrēties par bezdarbniecēm, lai saņemtu pabalstu pirms bērna piedzimšanas, taču precīzi dati, kas raksturotu šo tendenci, netika minēti.

Un, ja runājam par augstskolniekiem, tad neaizmirstiet, ka mums sievietes ir vairāk par vīriešiem, un sievietes pēc augstskolas zibenīgi ieiet savā pareizajā nišā vai fāzē, un ļoti labi, ja viņai izdodas noformēties par bezdarbnieku, viņai tas dod kaut kādu atbalstu. (Izglītības pārvalde)

Par darbu ārzemēs nav vienota viedokļa. Eksperti pozitīvi vērtē, ja tiek strādāts darbs atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai un izglītībai, nevis vienkāršie darbi, kas neprasa nekādu sagatavotību.

Man ir paziņa, viena datorīķe absolvente, kura tur aizbrauca, laikam siltumnīcā strādāt un tamlīdzīgi. Par to es teiktu, ka tas ir nožēlojami valstij, ka mūsu kādā nozarē un pietiekoši labi izglītoti cilvēki, lai nopelnītu naudiņu, brauc tur sēnes lasīt vai zemenes lasīt. Es teiktu, ka mēs esam vienkārši izšķieduši. Kaut kas tad tur nav kārtībā. Bet, ja aizbrauc un strādā darbu savā nozarē, es pat to vērtētu pietiekoši labi, ja viņš saglabā kontaktus ar cilvēkiem šeit. (Izglītības iestāde)

Negatīvi tiek vērtēts, ja uz ārzemēm aizbrauc strādāt jaunieši, kas izglītību ieguvuši par valsts budžeta līdzekļiem. Lielākā daļa ekspertu uzskatīja, ka šādos gadījumos būtu jāprasa studiju maksas kompensācija.

Tātad mūsu valsts par saviem līdzekļiem ir viņus izmācījusi, un tagad viņi aizbrauc tur un dod labumu tai valstij, kura te nav ne santīmu ieguldījusi. Tad es gribētu teikt, ka hokejā ir daudz taisnīgāka tā lieta – tur maksā tam klubam, kurš to spēlētāju ir sagatavojis. Tā kā to kaut kur valstij valdību līmenī vajadzētu panākt – jūs paņēmt inženieri no šejienes, nu tad samaksājiet drusku atpakaļ kādu daļu no tā, kas tika iztērēts viņa skološanai. Tā kā, es domāju, ka tās būtu lietas, kuras būtu jāmēģina sakārtot. Ja viņš ir pats maksājis, nu, protams, es nopirku savu izglītību, es staigāju, daru, ko gribu, bet, ja tevi valsts izskolo, tad kaut kāds pienākums pret to valsti tomēr paliek. (Izglītības iestāde)

Ir jāuztraucas par valsts budžeta dotācijas izlietojumu tādai profesijai, kurā students pēc tam nestrādās, varbūt pat dosies uz ārzemēm. Pastāv viedoklis, ka absolventiem, kas sagatavoti par valsts līdzekļiem, būtu jāprasa atmaksāt iztērētos līdzekļus, ja viņi nestrādā specialitātē.

Pēc līguma būtu jānostrādā kāds laiks, pēc kura var mainīt specializāciju vai braukt kur grib. Darbu pēc augstskolas beigšanas savā specialitātē varētu stimulēt arī ar pilnīgu vai daļēju studiju kredītu dzēšanu maksas studentiem.

Saistība starp darba tirgus pieprasījumu un izglītības sistēmas piedāvājumu

Ekspertu viedokļus par izglītības saistību ar darba tirgu nosacīti var iedalīt divās daļās. Vieni uzskata, ka tiešu izglītības atbilstību darba tirgus prasībām vispār nav iespējams nodrošināt, otri atzīst, ka tas ir iespējams, bet Latvijā pašlaik pie tā vēl netiek pietiekami strādāts – nav prognožu par darba tirgus attīstību, izglītības programmu plānošana un ieviešana bieži notiek stihiski u. tml.

Pirmā viedokļa pārstāvji uzskata, ka jā sagatavo speciālisti, kas elastīgi spētu piemēroties darba tirgus prasībām.

...es īpaši neticu iespējai plānot izglītības tirgu tādā nozīmē, kā to mūsu valstī saprot, un kas ļoti bieži izskan diskusijās starp Izglītības un zinātnes ministriju un Ekonomikas ministriju: pasakiet, lūdzu, mums, kādas tautsaimniecības nozares kā attīstīsies, kāda ir mūsu attīstības stratēģija un cik speciālisti būs vajadzīgi. Tā plānoja centralizētā plānošanā, un ne pie kāda laba gala tas nenoveda. Kāpēc es neticu? Es neticu tādēļ, ka tautsaimniecība nevar tikt uzskatīta kā uzņēmumu jeb saimniecisko subjektu kopums. Tautsaimniecībā katram šeit ir savi mērķi, savas intereses, kuras velk šī nepieciešamība pārdot dārgāk, nopirkt lētāk, gūt peļņu. Un viņš kustas. Bet visi viņi ir savstarpēji saistīti, līdz ar to izšķirošais kļūst nevis ko viņi darīs, bet viņu savstarpējās attiecības, lai viņi ātri spētu pielāgoties un piegādāt viens otram vai pirkt viens no otra to, ko vajag. (Izglītības iestāde)

Privāto augstskolu pārstāvji uzskata, ka valsts dotācijas augstskolām deformē izglītības tirgu, jo valsts augstskolas ir mazāk pakļautas konkurencei nekā privātās augstskolas. Pēc viņu domām, izglītības sistēma būtu efektīvāka, ja tajā pastāvētu konkurence. Pašlaik daļu programmu dotē valsts, kamēr citās programmās izglītība iegūstama tikai par maksu. Valsts dotētās programmas ir mazāk pakļautas konkurencei. Ātrāk attīstās tās programmas, kurās ir šī konkurence.

...savā ziņā ienes zināmu tirgus izkropļojumu – tas, ka valsts savas augstskolas joprojām dotē. Pie tam, es pasvītroju, dotē augstskolas, nevis dotē programmas vai cilvēkus. Respektīvi, nauda neseko vis studentam, bet nauda iet uz augstskolu. (Izglītības iestāde)

Mūsdienu situācijā tehnoloģijas mainās ļoti strauji, un pārmaiņas izglītības sistēmā pastāvīgi atpaliek. Izglītības sistēmai būtu jābūt daudz elastīgākai un spējīgai mainīties. Individīda atbildība palielinātos, ja būtu lielākas izvēles iespējas, ja cilvēki paši vairāk varētu veidot savu izglītību atbilstoši tam, kas ir pieprasīts darba tirgū.

Līdz šim mēs pret izglītības piedāvājumu esam izturējušies, kā to trāpīgi raksturoja viena mana doktorante, kā pret „kompleksajām pusdienām” – viss, kas paredzēts, viss arī jāapēd. Būtu jāparedz daudz lielākas izvēles variantu iespējas, lai cilvēks, apgūstot dažādus moduļus pēc savas izvēles, pats var veidot savu izglītības ceļu. Tā būtu tā kopējā virzība – uz lielāku elastību, indivīda izvēles iespēju palielināšanu. (Sabiedriska organizācija)

Otrā viedokļa pārstāvji uzsver nepieciešamību pēc informācijas, pētījumiem, pamatotām prognozēm par speciālistu pieprasījumu darba tirgū. Augstskolas darba tirgus pārmaiņas cenšas prognozēt vairāk intuitīvi.

Pašreiz saistība starp darba tirgu un izglītības sistēmu intuitīvi drīzāk veidojas nevis ar rūpīgu pamatojumu. Kas attiecas uz mums, mēs veselu virkni dažādas specialitātes esam atklājuši. Pārtikas higiēna, darba aizsardzība un drošība, iestāžu un uzņēmumu ārējie sakari, lauksaimniecības enerģētika, mašīnu projektēšana ražošanā. Tā kā mēs sekojam līdzi un mēģinām kaut ko jaunu rādīt – studiju programmas, kuras ir nepieciešamas. (Izglītības iestāde)

Pašlaik augstskolas vairāk balstās uz pašu augstskolu apkopotajiem datiem par savu absolventu darba gaitām, uz reflektantu pieplūdumu dažādās programmās, nevis uz nopietnām tautsaimniecības attīstības prognozēm.

Bet labāk, ja tomēr būtu kaut kāds priekšstats, cik mums ir vajadzīgs vienā, vai otrā, vai trešajā virzienā Latvijas mērogā. Aizplūdīs uz ārzemēm, ieplūdīs, mainīsies viss, bet apmēram saprast, kādas tās tendences... (Izglītības iestāde)

Eksperti atzīst, ka to profesiju apgūšana, kas ir nepieciešamas tautsaimniecības attīstībai, bet nav populāras jauniešu vidū, būtu īpaši jāstimulē, jārada pievilcības faktori, kas stimulētu jauniešus tās izvēlēties.

Vēl ir tāda nelaime, kas ir ļoti smaga. Tās deficīta specialitātes – viņas ir smagas. Ir papildus kaut kā jāstimulē tie jaunie cilvēki, kas vēlas studēt. Vai nu stipendijas visiem, vai kaut kas tamlīdzīgs. (Izglītības iestāde)

Daži eksperti atzīmē, ka Latvijas valdības viedoklis, kas pašreiz dominē visā sabiedrībā par inženieru deficītu darba tirgū, nav pamatots un nebalstās pamatotos ekonomiskos aprēķinos.

Šajā gadījumā sajūtas nepalīdz. Man varbūt... es aiziešu uz poliklīniku un izrādās, ka poliklīnikā ir viens ausu ārsts, un man tajā brīdī sāp auss, un izrādās, ka viņš strādā otrdienās un piektdienās, bet šodien ir ceturtdiena. Tā es nevaru izdarīt secinājumu, ka valstī pietrūkst ausu ārstu. Tur nevar šķīst. Tur jābūt precīzai informācijai. Man tādas informācijas nav. Arī tās sarunas par inženiertehnisko nozaru speciālistu trūkumu – es diemžēl neesmu nevienā kaut cik tādā analītiskā, kompetentā līmenī lasījusi analizējumu ar skaitļiem, ar prognozēm materiālu. (Izglītības iestāde)

Informācija par darba tirgū pieprasītajām profesijām un darba tirgus izmaiņu tendencēm ir nepieciešama arī topošajiem studentiem, lai izvēlētos studiju programmu atbilstoši šim pieprasījumam, taču tādas informācijas nav. Eksperti atzīst, ka sabiedrībā ir izveidojušies daži stereotipi par to, kas ir un kas nav pieprasīts darba tirgū, bet nav pamatotas informācijas un prognožu.

Otrs jautājums ir: kā veidojas tirgus pieprasījums, vai tirgus pieprasījums veidojas uz tā, ka cilvēki ir pietiekami nopietni informēti par to, ko darba tirgus no viņiem sagaida. Šinī ziņā, es domāju, mums ir stipri daudz vēl ko piestrādāt, sevišķi valsts institūcijām, sevišķi LM utt. Ja es šodien esmu jauns cilvēks, un man vajadzētu atrast tādu vietu, kur es varu objektīvu informāciju saņemt par to, kādas ir darba tirgus tendences, tad, godīgi sakot, man nav. Es atkal balstos uz visādiem apgalvojumiem, ka juristi ir par daudz, inženieri ir par maz, ka angļu valoda tagad valdīs pār visu pasauli. (Izglītības iestāde)

Faktiski var teikt, ka izglītības sistēma vairāk atbilst studentu pieprasījumam, nevis darba tirgus pieprasījumam.

Bet vai studentu pieprasījums nāk tieši un skaidri no darba tirgus pieprasījuma – šeit ir jautājums. (Izglītības iestāde)

Lielākā daļa ekspertu norāda, ka mehānismi, kas nodrošina izglītības saistību ar darba tirgu ir, pirmkārt, akreditācijas procesā pieprasītie dati par nodarbinātību atbilstošajā studiju programmā un darba devēju atsauksmes, otrkārt, budžeta vietu plānojums.

Augstākās izglītības profesionālās programmās pie licencēšanas un akreditācijas tiek prasīta darba devēju atsauksme par studiju programmu – vai tā ir vajadzīga. Pie akreditācijas ir nepieciešama arī atsauksme par to, kur studenti iziet praksi. Programmas veidošanas pamatā ir profesijas standarts, ko darba devēji var veidot atbilstoši savām prasībām. (Izglītības pārvalde)

Formāli darba devēju piesaistei izglītības programmu veidošanā ir izstrādāti mehānismi un sistēma, kas ietver profesijas standartu izstrādi, līdzdalību studiju programmu akreditācijas procesā, prakses vietu nodrošināšanu utt.

Tomēr vairums ekspertu norāda, ka trūkst gan sadarbība ar darba devējiem, gan darba devēju iniciatīva.

Valsts budžeta finansēto studiju vietu plānošana

IZM saņem speciālistu pieprasījumu no ļoti dažādiem avotiem – no darba devējiem, no ministrijām, no profesionālām asociācijām, no visām ieinteresētajām pusēm. Pieprasījumi tiek izvērtēti, un atkarībā no finansējuma daudzuma tiek piešķirts noteikts budžeta studiju vietu daudzums.

Līdz 2002. gadam budžeta vietu sadalījumu programmu ietvaros veica augstskolas pašas. Tas noteica to, ka vairāk budžeta vietu tika piešķirtas programmām, kurās pastāvēja lielāks pieprasījums, t. i., sociālajām zinātnēm.

Kopš 2002. gada, kad valsts budžeta vietu piešķiršanu studiju programmām savā pārziņā ir pārņēmusi IZM, tā ik gadu ir samazinājusi budžeta vietu skaitu sociālajās zinātnēs, palielinot to inženierzinātnēs un dabaszinātnēs.

Līdz 2005. gadam visu laiku tika mainītas tikai proporcijas – budžeta vietu palielinājums inženierzinātnēs un dabaszinātnēs notika, samazinot šo vietu skaitu sociālajās zinātnēs. Zināms pagrieziena punkts budžeta vietu plānošanā bija 2005. gads, kad tika saņemts papildu finansējums, kas, nesamazinot budžeta vietu skaitu citās programmās, ļāva to palielināt inženierzinātnēs un dabaszinātnēs, kurās ir augstākas studiju izmaksas, un tāpēc uz šīm programmām ir mazāks pieprasījums. Pašlaik sociālajās zinātnēs vairs tikai 8% studējošo mācās par budžeta līdzekļiem.

IZM eksperti norāda, ka vairākums studentu Latvijā par savām studijām maksā paši. Valsts finansējuma daļa attiecas tikai uz ¼ studējošo, un tā ir pārāk maza daļa, lai valsts tikai ar finansēšanas mehānismu palīdzību būtiski varētu ietekmēt izglītības politiku.

Bet jāņem vērā, ka 77% no studējošajiem studē par saviem līdzekļiem, un no tā milzīgā studentu skaita mēs varam regulēt tikai apmēram 23%, bet tas ir pārāk maz, lai varētu runāt par valsts politiku, jo zināma lieta ir, ka vienīgais instruments valsts politikā ir finanses. (Izglītības pārvalde)

Šo aspektu uzsvēruši arī izglītības iestāžu vadītāji – studiju programmas, tātad arī specialitātes izvēle galvenokārt ir pašu jauniešu ziņā.

Jo, lai arī mēs esam 2. vietā aiz Kanādas, laikam pat ASV priekšā, pēc augstskolu absolventu skaita, tomēr ir jāņem vērā, ka mums tomēr pamatā ir maksas izglītība un, kas maksā, tas izvēlas, ko grib. Un šad tad izvēlas to, kas, viņuprāt, prestižāk un arī vieglāk. (Izglītības iestāde)

Augstskolu pārstāvji šo budžeta vietu plānošanas procesu redz no sava skatupunkta. Tur, kur IZM pārstāvji uzsver pieprasījuma nozīmi, augstskolu pārstāvji vairāk saskata inerci un iepriekšējo proporciju atkārtojumu.

No ministrijas atnāk 1. sagatave – tādas un tādas programmas, nozares, uz tām mēs tik un tik budžeta vietas atvēlam. Kā tas viss ir radies? Viņi ieskatījās pagājušā gada papīrā, cik bija. Savādāk jau viņi – Izglītības ministrija – neko nevar izdarīt, viņiem virzību zināmu nosaka Augstākās izglītības padome, kura arī nu tā – faktiski var tikai tos lielos trendus noteikt – nu sociālās zinātnēs vajadzētu samazināt, inženierzinātnēs – palielināt. Bet kā tur atkal inženierzinātņu iekšpusē – tur bieži vien aiziet tā – nu, mums te daudz ir bijis, mums daudz vajag, jums maz bija, jūs neko arī nedabūsi. (Izglītības iestāde)

Plānošana izglītības sistēmā ir sarežģīta, jo periodā starp studiju uzsākšanu un nonākšanu darba tirgū situācija darba tirgū var mainīties. Eksperti norāda, ka, veicot izmaiņas izglītības sistēmā, jābūt piesardzīgiem, jo reformu efekts var parādīties tikai pēc vairākiem gadiem.

Bet, saprotiet, ar to plānošanu jau arī – viņa ir bīstama tādā ziņā, ka mēs plānojam budžeta vietas tagad un uzņemšanu tagad, bet cilvēki iznāks ārā pēc 4 un 5 gadiem, un tad varbūt tā situācija būs savādāka. Tā kā te ir grūti kaut ko pārņemt faktiski. Varētu teikt, ka laba griba to daudz maz sakarīgi virzīt, ir, bet visa tā inerce un, izglītība jau vispār ir tāds ļoti inerts un smagnējs process un te vispār nedrīkstētu neko asi darīt. (Izglītības iestāde)

Augstskolas pašas novēro, kā studenti izvēlas dažādas studiju programmas. No vienas puses, studiju vietu skaitu nosaka IZM politika, no otras puses, – reālais pieprasījums. Cilvēki vairāk cenšas apgūt tās studiju programmas, kuras viņiem nepieciešamas, nevis tās, kurās valsts mērogā konstatēts speciālistu trūkums.

Šobrīd ir tā: no vienas puses, mēs sakām, ka sociālajās zinātnēs ir pārprodukcija (mums ir biznesa vadības studiju programma); ja mēs sakām, ka šajā virzienā ir pārprodukcija, ka inženiertehniskajās zinātnēs vajag speciālistus, ka vajag pārsviet līdzekļus, un tie arī tiek pārsvieti uz inženiertehniskajām nozarēm, mēs joprojām nevaram uzņemt visus, kas gribētu studēt biznesa vadību. It sevišķi neklātienē. Jo reģions ļoti strauji attīstās. Ir ļoti daudz cilvēku, kuri iesākuši savu biznesu, un viņi saprot: viens saprot, ka viņam nav zināšanas, otrs saprot, ka viņam vajag diplomu, ko nu katram vajag. Un tas pieprasījums joprojām ir. Un inženiertehniskajās nozarēs ir ļoti grūti nokomplektēt. (Izglītības iestāde)

4.2.5. Izglītības sistēmas problēmas

Augstskolu reflektanti savu izvēli ir jau izdarījuši pirms iestāšanās augstskolā, un tāpēc ir par vēlu runāt par jauniešu izvēles ietekmēšanu un veidošanu šajā posmā. Gandrīz visi eksperti norāda, ka vājš punkts mūsu valstī pašlaik ir pamata un vidējā izglītība. Pašreiz augstākā izglītība kompensē to, kas pietrūkst vidējai izglītībai. Būtu jāpaaugstina valodu apmācības līmenis, eksakto zināšanu pasniegšanas un prasību līmenis, komunikāciju prasmju attīstīšana. Tā kā vidējā izglītības līmenī dominē humanitārā ievirze, tas arī nosaka studiju programmu izvēli, stājoties augstskolā. Pēc daudzu ekspertu atzinuma, viena no galvenajām augstākās izglītības problēmām – nepietiekama interese par dabas un tehniskajām zinātnēm un no tās izrietošais draudošais speciālistu trūkums šajās nozarēs – rodas jau vidējās izglītības līmenī. Tas saistīts ar mācību priekšmetu izvēli vidusskolā, daudzi neizvēlas „grūtos” priekšmetus – matemātiku, fiziku, ķīmiju, kas savukārt vēlāk ierobežo šo jauniešu studiju iespējas.

Bez fizikas faktiski RTU studēt nevar, daudz maz bez jēdzīgas fizikas. Vēl pirms 4 gadiem Latvijas centralizēto fizikas eksāmenu bija kārtojuši 86 cilvēki – tikai – pa visu Latviju. Šogad laikam bija kaut kas ap 1200. (Izglītības iestāde)

Priekšmetu izvēle vidusskolā skar arī ar dabaszinātnēm un lauksaimniecību saistīto studiju virzienu apguvi. Ja vidusskolā tam nav ielikts pamats, tad šo studiju virzienu izvēle jauniešiem faktiski ir liegta.

Pašreiz ir grūtības arī vidusskolas līmenī fizikā, ķīmijā, matemātikā. Tas ir nolaists samērā zemu ar visām vidusskolas studiju programmām un brīvību, ka var izvēlēties. Tas nekas jauns nav, tas ir zināms. Bet skaidrs, ka tādas inženierspecilitātes, kur tagad ir deficīts jau liels, arī tie paši lauksaimnieki, kur ķīmija ir jā māca pietiekoši daudz, citas jomas ir grūtāk apgūstamas, ja nav pamatlīmeņa. (Izglītības iestāde)

Par nepietiekamu sagatavotību liecina arī lielais atbirums pirmajā studiju gadā inženierzinātņu studiju programmās.

...mums no 1. kursa aiziet 20% no tiem, kas iestājas. (Izglītības iestāde)

Otra problēma ir mūsdienu zinātnes prasībām neatbilstoša augstskolu infrastruktūra. Nepietiekami tiek ieguldīti līdzekļi izglītības infrastruktūrā un jaunākajās tehnoloģijās, kas neveicina darba tirgum atbilstošu speciālistu sagatavošanu.

Satraukumam ir pamats no tā aspekta, ka 10 gadus, ja ne vairāk, nav investēts attīstībā. Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka valsts investīcijas nav bijušas, dotācija kā tāda. Un, ja nav atrasta cita veida sadarbība, viņi māca vakardienu. Ja māca vakardienu, nekas labs nevar sanākt... Viņam ir jābūt iemaņām, jābūt vismaz redzējušam un darboties. Nu nevar iemācīties virpot profesionālā līmenī, ja tu uz virpas neesi strādājis, tikai DVD ir filmiņa ar to, kā tas griežas un kas tur jāieslēdz – nu nebūs tas virpotājs. (Izglītības iestāde)

Daži eksperti atzina, ka tieši pēdējā laikā mainās augstskolu laboratoriju iekārtas un tehnoloģijas.

Piemēram, pagājušajā gadā divām mūsu fakultātēm iepirka aprīkojumu par 700 tūkstošiem, šogad otrām divām, par 500 tūkstošiem, nākošgad divām būs atkal par 800 tūkstošiem. Tas ir kaut kas tāds, ko mēs gadus 20 nebijām redzējuši vispār. (Izglītības iestāde)

Kopsavilkums

Grūtības, kas augstskolu absolventiem rodas, uzsākot darba gaitas:

- ne visi jaunieši tiek vienādi sagatavoti, sliktāk sagatavotajiem ir arī grūtāk atrast sev pielietojumu;
- darba pieredzes trūkums, kas vairāk vai mazāk raksturīgs visiem, kuri uzsāk darbu specialitātē, jāreķinās ar to, ka nepieciešami vismaz trīs mēneši adaptācijai;
- pārāk šaura specializācija var būt šķērslis darba atrašanai, ja konkrētajā brīdī pēc šīs specialitātes nav pieprasījuma;
- vispārēji izglītības sistēmas trūkumi, kas skar arī augstāko izglītību – nepietiekamas zināšanas dabas un tehnikas jomās un nepietiekamas darba un sevis disciplinēšanas iemaņas.

Nestrādāšana iegūtajā specialitātē netiek vērtēta negatīvi, jo gatavība uzsākt darbu citā jomā liecina par absolventu spēju pārprofilēties un piemēroties mainīgā darba tirgus situācijai.

Pēc ekspertu atzinuma nav pamata satraukumam par bezdarbu augstskolu absolventu vidū.

Darbs ārzemēs tiek vērtēts pretrunīgi:

- pozitīvi vērtē to, ja tiek strādāts darbs atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai un izglītībai, nevis vienkāršie darbi, kas neprasa nekādu sagatavotību;
- negatīvi vērtē to, ja uz ārzemēm aizbrauc strādāt jaunieši, kas izglītību ieguvuši par valsts budžeta līdzekļiem.

Viedokļus par izglītības saistību ar darba tirgu var iedalīt divās grupās.

1. Pilnīgu izglītības atbilstību darba tirgus prasībām vispār nav iespējams nodrošināt. Tāpēc jā sagatavo speciālisti, kas elastīgi spētu piemēroties darba tirgus prasībām. Mūsdienų situācijā tehnoloģijas mainās ļoti strauji, un pārmaiņas izglītības sistēmā pastāvīgi atpaliek no tām. Izglītības sistēmai būtu jābūt daudz elastīgākai un spējīgai mainīties. Jāpalielina iespējas speciālistiem atgriezties izglītības sistēmā un nepārtraukti pilnveidot kvalifikāciju vai pārkvalificēties, papildināt zināšanas un prasmes. Jārada moduļu un atsevišķu kursu sistēma, kuru strādājoši speciālisti ar e-izglītības, tālmācības līdzekļu palīdzību var izmantot, nepārtraucot darbu. Jāparedz iespēja apgūt jaunas kvalifikācijas uz iepriekšējo zināšanu, pieredzes un kompetenču bāzes, palīdzot elastīgi reaģēt uz darba tirgus prasību maiņu.
2. Ir iespējams nodrošināt izglītības atbilstību darba tirgus prasībām, bet Latvijā pašlaik pie tā vēl netiek pietiekami strādāts (nav prognožu par darba tirgus attīstību, izglītības programmu plānošanu un ieviešana bieži notiek stihiski u. tml.). Ir nepieciešama informācija, pētījumi, pamatotas prognozes par speciālistu pieprasījumu darba tirgū. Jāizmanto iespējas kopā ar darba devējiem plānot ražošanas attīstībai nepieciešamo speciālistu gatavošanu, veidojot ciešu sadarbību starp izglītības iestādēm un darba devējiem.

Par izglītības sistēmas galvenajām problēmām eksperti atzīst šādas:

- augstākā izglītība kompensē to, kas pietrūkst vidējai izglītībai: vidējās izglītības pakāpē būtu jāpaaugstina valodu apmācības līmenis, eksakto zināšanu pasniegšana un prasību līmenis šajos priekšmetos, komunikāciju prasmju attīstīšana;

- viena no galvenajām augstākās izglītības problēmām – nepietiekama interese par dabas un tehniskajām zinātnēm un no tās izrietošais draudošais speciālistu trūkums šajās nozarēs – rodas jau vidējās izglītības pakāpē;
- augstskolu infrastruktūra neatbilst mūsdienu zinātnes prasībām;
- augstskolām vairāk jārēķinās ar nepieciešamību apvienot mācības ar darbu. Jānodrošina tālmācības iespējas gan strādājošiem studentiem kvalifikācijas iegūšanas laikā, gan, vēl jo vairāk, speciālistiem kvalifikācijas pilnveidošanai darba procesā.

5. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Saspringtā demogrāfiskā situācija, ko raksturo nepietiekams paaudžu nomaiņas līmenis un negatīvs migrācijas saldo, saistībā ar izglītības līmeņa atšķirībām pēc dzimuma, vecuma un dzīvesvietas ir drauds līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai Latvijas reģionos un valstij kopumā.

Iedzīvotāju izglītības līmeņa paaugstināšana, palielinot iedzīvotāju iesaisti visos izglītības līmeņos, īpaši akcentējot vidējās profesionālās izglītības un mūžizglītības lomu, un iegūstot darba tirgum nepieciešamās kvalifikācijas, ir vitāli svarīgs uzdevums darbaspēka konkurētspējas paaugstināšanai un Latvijas sociāli ekonomiskajai attīstībai kopumā.

Izglītības līmeņa paaugstināšana ir cieši saistīta ar tautsaimniecības izaugsmi, iedzīvotāju materiālās labklājības pieaugumu, nabadzības un bezdarba samazināšanos. Jāpalielina darba ražīguma un nodarbinātības līmenis, izlīdzinot tā atšķirības ar ekonomiski attīstītākajām valstīm un ES nospraustajiem mērķa rādītājiem. Dzīves līmeņa atšķirību saglabāšanās salīdzinājumā ar citām valstīm augoša izglītības līmeņa apstākļos var palielināt „smadzeņu aizplūdes” risku uz ekonomiski spēcīgākām valstīm, tādējādi samazinot uz inovācijām un intelektu balstītas tautsaimniecības izaugsmi.

Lielākā daļa Latvijā līdz šim veikto mācību iestāžu absolventu aptauju nelielā izlases apjoma dēļ nav pietiekami reprezentatīvas, un to secinājumi labākajā gadījumā ir attiecināmi uz nozari, par kuru šie pētījumi veikti. Ekonomiski attīstītajās valstīs izglītības iestāžu absolventu pētniecība ir plaši attīstīta un tiek veikta regulāri. Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs šādi pētījumi ir neregulāri un fragmentāri.

Normatīvo aktu analīze un pieredze, realizējot absolventu profesionālās darbības pētījumu, dod pamatu noraidīt sākotnēji izvirzīto hipotēzi, ka valstī esošās absolventu datubāzes, datu ieguves normatīvais pamats un uzskaitē ir pilnīga un veicina absolventu iegūtās izglītības kvalitātes un turpmākās profesionālās darbības izvērtēšanu. Līdz šim pastāvošā absolventu darbības pēc mācību iestāžu beigšanas indikatoru sistēma nenodrošina viņu dzīves gaitu, profesionālās izaugsmes, izglītības un nodarbinātības politikas izmaiņu ietekmes monitoringu. Latvijā turpmāk regulāri jāveic augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālās darbības izpēti, lai noskaidrotu viņu sagatavotības atbilstību darba tirgus vajadzībām un palīdzētu augstskolām pilnveidot studiju un prakšu programmas.

Lai izveidotu un ieviestu efektīvu augstāko un profesionālo mācību iestāžu audzēkņu un beidzēju monitoringa sistēmu, pētījuma autori kā vienu no nozares politikas alternatīvām iesaka būtiski uzlabot un pilnveidot LIIS. Šāda monitoringa sistēmas izveide ir vērsta uz darba devēju un izglītības iestāžu lielāku ieinteresētību darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma sabalansētībai un izglītības kvalitātes paaugstināšanai, informācijas sabiedrības veidošanas mērķu sasniegšanu, analītisko un prognozēšanas mērķu sasniegšanu, kas ir īpaši svarīgi politikas lēmumu pieņemšanā un resursu sadalē. Ieviešot monitoringa sistēmu, par pamatu ņemama šajā kvantitatīvajā pētījumā izstrādātā indikatoru sistēma (6. pielikums), kas spēj nodrošināt augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu izglītības, nodarbinātības un to ietekmējošo faktoru izpēti.

Absolventu aptaujas rezultātu analīze apliecina, ka augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu iekļaušanos darba tirgū atbilstoši iegūtajai specialitātei ietekmē dažādi apstākļi – gan objektīvie (speciālistu pieprasījums darba tirgū, studiju laikā apgūtās prasmes, piedāvātais darba atalgojums u. c.), gan subjektīvie (neapmierinātība ar izvēlēto profesiju un nevēlēšanās tajā strādāt, prasības pret darbu kopumā utt.).

Pēc ekspertu vērtējuma, augstākās izglītības sistēmas galvenās problēmas ir šādas:

- augstākajai izglītībai joprojām ir jākompensē nepilnības vidējās izglītības līmenī – valodu apmācība, zināšanas eksaktajos priekšmetos;
- komunikāciju prasmju attīstīšana, zema interese par dabas un inženierzinātnēm, mazs konkurss uz studiju vietām un ar to saistītais nepietiekamais speciālistu skaits pēc augstskolas beigšanas;
- mūsdienu prasībām neatbilstoša augstskolu infrastruktūra.

Profesionālās izglītības eksperti atzīmē šādas galvenās grūtības, profesionālo mācību iestāžu beidzējiem meklējot un uzsākot darbu specialitātē: jaunāko tehnoloģiju izmantošanai neatbilstoša profesionālā sagatavotība un pārāk šaura specializācija, kam grūti atrast pielietojumu; absolventi psiholoģiski nav gatavi darba attiecībām, ne vienmēr ievēro darba disciplīnu, daļa jauniešu izvirza pārāk augstas prasības darbavietai; absolventi ir neapmierināti ar darba apstākļiem, grib nopelnīt vairāk un nevēlas strādāt par tiem piedāvāto zemo atalgojumu; jauniešiem, kas mainījuši dzīves vietu, ir grūtāk atrast darbu sociālo sakaru trūkuma dēļ.

Aptaujas rezultātu analīzes gaitā tika pārbaudītas sākumā izvirzītās hipotēzes par dažādu objektīvo faktoru ietekmi uz augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu iekļaušanos darba tirgū un viņu profesionālās darbības atbilstību iegūtajai izglītībai. Atbilstoši izvirzīto hipotēžu sistēmai analīzes rezultāti ļauj izdarīt vairākus secinājumus (hipotēžu pārbaudes rezultātu pārskatu skat. 28. pielikumā).

5.1. Izglītības faktori

Izglītības iestādes beigšanas gads būtiski ietekmē tikai augstskolu absolventu darba algu pamatdarbavietā. Pieaugot darba pieredzei, pieaug arī atalgojums: 2002./2003. ak. g. augstskolu absolventi, kas uzsākuši darba gaitas caurmērā divus gadus agrāk, šobrīd pelna vairāk nekā 2004./2005. ak. g. absolventi. Salīdzinājumā ar augstskolu absolventiem profesionālo skolu absolventu atalgojuma pieaugums, palielinoties darba pieredzei, nav būtisks.

Izglītības līmenis statistiski nozīmīgi ietekmē iekļaušanos darba tirgū jau studiju laikā – jo augstākā izglītības līmenī notiek studijas, jo biežāk studenti pastāvīgi strādā jau studiju laikā. Šī tendence vērojama gan augstskolu, gan profesionālo mācību iestāžu studentu vidū. Jo augstāku izglītības līmeni sasniedzis cilvēks, jo lielāka iespēja, ka tas strādās atbilstoši iegūtajai izglītībai.

Salīdzinot maksas un budžeta studiju augstskolu absolventus, konstatēts, ka studenti, kas maksā par studijām, jau studiju laikā iekļaujas darba tirgū būtiski biežāk nekā studenti, kuru izglītību finansē valsts. Nozīmīgas atšķirības starp maksas un budžeta studentu nodarbinātību

ir pierādītas šādās studiju tematiskajās grupās: pedagogu izglītībā un izglītības zinātnēs, pakalpojumos, komerczinībās un administrēšanā, tiesību zinātnē, ražošanā un pārstrādē. Savukārt, salīdzinot studiju laikā nestrādājošo absolventu darba gaitas, konstatēts, ka tie augstskolu absolventi, kas zināšanas apguvuši par valsts budžeta līdzekļiem, pēc studiju beigšanas ātrāk atrod darbu nekā tie, kas studējuši par maksu. Tā kā maksas studenti lielākoties darba tirgū iesaistās jau studiju laikā, iespējams, ka tiem maksas studentiem, kas nopietnus darba meklējumus nav uzsākuši līdz studiju beigšanai, ir zemāka motivācija vispār meklēt darbu. Turklāt studijas par budžeta līdzekļiem (neatkarīgi no studiju jomas), iespējams, liecina par labākām spējām un sekmēm mācībās, kas veicina konkurētspēju darba tirgū. Atšķirības starp maksas un budžeta studentu nodarbinātību pēc augstskolas beigšanas ir statistiski nozīmīgas šādās studiju tematiskajās grupās: pedagogu izglītībā un izglītības zinātnēs, pakalpojumos, komerczinībās un administrēšanā, tiesību zinātnē, ražošanā un pārstrādē, sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnēs. Profesionālās izglītības iestāžu absolventi, kas studijas apguvuši par maksu, pelna vairāk nekā tie, kas mācījušies par budžeta līdzekļiem. Iespējams, tas izskaidrojams ar to, ka maksas programmas tiek piedāvātas darba tirgū augstāk novērtētās profesijās.

Izglītības tematiskā joma ietekmē gan absolventa darba karjeru, gan izvēli strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Pētījums ļauj konstatēt atsevišķas izglītības tematiskās jomas, kuru absolventiem raksturīgs augstāks iesaistīšanās līmenis darba tirgū. Augstskolu absolventu vidū tās ir arhitektūra un būvniecība; inženierzinātnes un tehnoloģijas; ražošana un pārstrāde; pakalpojumi; veselības aprūpe un sociālā labklājība; pedagogu izglītība un izglītības zinātnes, savukārt profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū - arhitektūra un būvniecība; veselības aprūpe un sociālā labklājība. Ir atsevišķas izglītības tematiskās jomas, kuru absolventi visbiežāk jūt nepieciešamību pēc kvalifikācijas paaugstināšanas, kā arī izvēlas turpināt mācības kādā izglītības iestādē. Augstskolu absolventu vidū tās ir dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas; inženierzinātnes un tehnoloģijas; arhitektūra un būvniecība; lauksaimniecība, savukārt profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū – humanitārās zinātnes un māksla; dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas; komerczinības un administrēšana. Grūtības veiksmīgi iekļauties darba tirgū biežāk ir tādu tematisko jomu absolventiem kā lauksaimniecība, humanitārās zinātnes un māksla. Šo kvalifikāciju ieguvušajiem biežāk nav nekādas darba pieredzes, viņi retāk iekļaujas darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas, un šobrīd starp viņiem ir salīdzinoši vairāk bezdarbnieku.

Augstskolu absolventu vidū atbilstoši iegūtajai izglītībai pašreiz strādā 73% absolventu. Atbilstoši izglītībai visbiežāk strādā arhitektūras un būvniecības, pedagogu izglītības un izglītības zinātnes, veselības aprūpes un sociālās labklājības jomas absolventi, neatbilstoši izglītībai savukārt – inženierzinātnes un tehnoloģijas, ražošanas un pārstrādes, kā arī humanitāro zinātņu un mākslas jomu absolventi. No profesionālo mācību iestāžu absolventiem atbilstoši izglītībai strādā 57% absolventu. Visbiežāk tie ir veselības aprūpes un labklājības, kā arī arhitektūras un būvniecības jomas absolventi. Visretāk atbilstoši izglītībai strādā lauksaimniecības jomas absolventi. Pētījuma ietvaros intervētie eksperti ne vienmēr absolventu nestrādāšanu iegūtajā specialitātē vērtē negatīvi, jo gatavība uzsākt darbu citā jomā liecina par spēju pārprofilēties un piemēroties mainīgā darba tirgus situācijai.

5.2. Demogrāfiskie faktori

Dzimums. Darba izvēlē vai iespējā strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp absolventiem vīriešiem un sievietēm.

Dati dod nopietnu pamatu uzskatīt, ka Latvijas darba tirgū pastāv dzimumu disproporcija gan pēc darba atrašanas ātruma, gan atalgojuma: vīrieši darbu atrod ātrāk nekā sievietes, kā arī vīrieši pelna ievērojami vairāk nekā sievietes. Pie konstantiem visiem pārējiem faktoriem, arī darbības jomas, vīrieša alga ir vidēji 1,34 reizes augstāka par sievietes algu.

Vecums. Pastāv zināma sakarība starp absolventu vecumu un iekļaušanos darba tirgū. Augstskolu absolventiem pastāv tieša lineāra sakarība – jo vecāks students, jo lielāka varbūtība, ka viņš iekļausies darba tirgū jau studiju laikā. Profesionālās izglītības iestāžu absolventiem šī sakarība ir nelineāra – visbiežāk studiju laikā darbu uzsāk vecākie audzēkņi (virs 27 gadiem), bet viņiem seko visjaunākie (20 gadus veci un jaunāki) audzēkņi. Gados vecākie un gados jaunākie augstskolu absolventi (tie, kam ir mazāk par 25 vai vairāk par 39 gadiem) darbu atrod ilgākā laikā nekā vidējās vecuma grupas (25–39 gadi) pārstāvji. Savukārt profesionālās izglītības iestāžu absolventu vidū vecākie absolventi darbu atrod lēnāk nekā jaunākie. Gados vecāki augstskolu absolventi strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai biežāk nekā jaunākie. Tas ir saistīts gan ar pārdomātāku izglītības programmas izvēli, gan ar faktoru, ka vecākie respondenti bieži vien strādājuši atbilstošajā profesijā jau pirms studiju uzsākšanas un studēt sākuši tieši tāpēc, lai labāk spētu veikt savus darba pienākumus.

Tautība. Vienīgais aspekts, kurā parādās nozīmīga diferenciācija pēc tautības pazīmes, ir darbs studiju laikā – augstskolu beigušie latvieši biežāk iekļāvušies darba tirgū jau studiju laikā nekā citu tautību pārstāvji. Interesanti, ka noteicošais faktors šeit ir tieši tautība, nevis studiju valoda vai pilsonība. Toties profesionālo skolu grupā tautības efekts ir tieši pretējs tam, kādu novēro augstskolu grupā – profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū latvieši studiju laikā bija iekļāvušies darba tirgū retāk nekā citu tautību pārstāvji.

Dzīvesvieta. Apdzīvotās vietas urbanizācijas pakāpe ietekmē absolventu darba karjeru. Gan augstskolu studenti, gan profesionālo mācību iestāžu audzēkņi, kas dzīvo vietās ar augstāku urbanizācijas līmeni, biežāk iekļaujas darba tirgū jau studiju laikā. Neatbilstoši izglītībai biežāk strādā Rīgā un valsts nozīmes pilsētās dzīvojošie un strādājošie augstskolu absolventi. Iespējams, Rīgā un lielākajās pilsētās ir daudzveidīgāks, kā arī plašāks labāk apmaksāta un citādi pievilcīga darba piedāvājums. Šobrīd pastāv būtiskas atšķirības darba atalgojumā: rīdzinieki pelna vairāk nekā citās pilsētās dzīvojošie augstskolu absolventi; vismazāk pelna augstskolu absolventi, kas dzīvo kādā no valsts nozīmes pilsētām. Arī profesionālo mācību iestāžu absolventu grupā rīdzinieki pelna vairāk nekā absolventi, kas strādā citās apdzīvotās vietās.

5.3. Profesionālās darbības faktori

Sagaidāmais atalgojums ir būtisks faktors, kas ietekmē gan augstskolu, gan profesionālo izglītības iestāžu absolventu izvēli strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai: jo augstāks atalgojums, jo lielāka varbūtība, ka absolventi izvēlēsies strādāt savai izglītībai atbilstošā

profesijā. Lai arī absolventi, kas studējuši nozarēs, kur sagaidāms augstāks atalgojums, biežāk izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai nekā tie, kas studējuši jomās, kuru speciālistiem atalgojums ir zemāks, taču pastāv arī izņēmumi. Pirmkārt, pedagogu izglītības un izglītības zinātnes, veselības aprūpes un sociālās labklājības, kā arī lauksaimniecības jomu augstskolu absolventi izvēlas strādāt savai izglītībai atbilstošu darbu biežāk nekā to varētu paredzēt tikai pēc šajās nozarēs pieejamā atalgojuma. Šajās jomās strādāt atbilstoši izglītībai ir finansiāli neizdevīgi. Iespējamie izskaidrojumi ir šo jomu pārstāvju lielāka lojalitāte pret savu sākotnēji izvēlēto izglītības/ profesijas ceļu, lielāks entuziasms, kā arī lielāks specializētu un citām jomām grūti piemērojamu zināšanu īpatsvars. Turpretī tiesību zinātņu un inženierzinātņu un tehnoloģiju studenti biežāk nekā varētu paredzēt pēc atalgojuma, strādā profesijās, kas nav saistītas ar iegūto izglītību. Šajās jomās tiem, kas strādā atbilstoši izglītībai, ir augstāks algu līmenis nekā citās jomās nodarbinātajiem.

Arī profesionālo izglītības iestāžu absolventu grupā atalgojuma diferenciācija izskaidro lielāko daļu atšķirību starp dažādu izglītības tematisko jomu absolventu varbūtībām strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Taču arī te pastāv daži izņēmumi. Pirmkārt, tāpat kā augstskolu absolventu gadījumā, profesionālo mācību iestāžu audzēkņi, kas specializējušies veselības aprūpes un sociālās labklājības jomā, izvēlas strādāt savai izglītībai atbilstošu darbu biežāk nekā to varētu paredzēt tikai pēc atalgojuma šajā nozarēs. Otrkārt, ražošanas un pārstrādes profesijas apguvušie biežāk nekā varētu paredzēt pēc atalgojuma, izvēlas strādāt profesijās, kas nav saistītas ar iegūto izglītību.

5.4. Pastarpinātie faktori

Pastāvīgs darbs studiju laikā pozitīvi ietekmē iekļaušanos darba tirgū. Absolventi, kas strādājuši jau studiju laikā (arī tad, ja pēc mācību iestādes absolvēšanas neturpina strādāt tajā pašā darba vietā), pēc studiju beigšanas darbu atrod daudz ātrāk nekā tie, kas nav strādājuši. Šis rezultāts liecina, ka darba tirgū kopumā augstu tiek novērtēta darba pieredze: absolventam ar darba pieredzi ir lielākas izredzes iekārtoties darbā vai sameklēt citu darbu nekā absolventam bez darba pieredzes. Pieredze ietekmē arī atalgojumu – gan augstskolu, gan profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū tie, kas strādājuši jau studiju laikā, šobrīd pelna vairāk, nekā tie, kas to nav darījuši.

Šajā sakarā nozares eksperti uzskata, ka augstskolām vairāk jārēķinās ar nepieciešamību apvienot mācības ar darbu. Jānodrošina iespējas izmantot tālmācību gan strādājošiem studentiem kvalifikācijas iegūšanas laikā, gan, vēl jo vairāk, speciālistiem kvalifikācijas pilnveidošanai darba procesā.

Tāpat izglītības procesā lielāka uzmanībā jāpievērš praktisko iemaņu apgūšanai. Plašāk jāorganizē stažēšanās – praktisko iemaņu apgūšana darba gaitu sākumā, kas papildina un konkretizē augstskolā iegūto kompetenču izmantošanas iespējas, ļauj iegūt pieredzi plānveidīgi un efektīvi. Paralēli jāuzlabo arī prakses organizēšana mācību laikā, sadarbojoties ar darba devējiem un profesionālajām organizācijām un veidojot prakses īstenošanai piemērotas ražošanā iesaistītas struktūrvienības un organizācijas augstskolas iekšienē un augstskolas tiešā pakļautībā.

Tā kā profesionālo izglītību jaunieši bieži vien izvēlas ģimenes ekonomisko apstākļu spiesti (viņi vēlas ātrāk apgūt profesiju, lai sāktu strādāt un varētu palīdzēt saviem vecākiem), profesionālās izglītības iestādēm jārada iespējas strādāt paralēli mācībām, saņemt atlīdzību par prakses laikā veikto darbu, veidot speciālus mācību – ražošanas uzņēmumus, kuros var sākt strādāt speciālistu uzraudzībā pirms kvalifikācijas iegūšanas.

Informētība par darba karjeras iespējām izvēlētajā specialitātē. Lai, stājoties mācību iestādē, varētu izvēlēties vēlmēm un interesēm atbilstošu izglītības programmu, svarīga ir profesionālā orientācija un informētība gan par konkrēto specialitāti vai profesiju, gan par to, kādas iespējas darba tirgū sniedz šīs profesijas apguve. Pētījuma dati liecina, ka īpaši aktuāls šādas informācijas trūkums ir vidējā profesionālajā izglītībā. To apliecina arī programmu izvēles subjektīvie iemesli. Iespējams, ka situācija uzlabosies, jo ir uzsākta profesionālās karjeras izglītība, taču pētījuma mērķa grupu tā vēl neskar. Taču, lai celtu profesionālās izglītības prestižu un padarītu jauniešu profesijas izvēli pamatotāku, vēl jāpilnveido karjeras izglītība pamatskolā, orientējot uz profesijas izvēli un profesionālo izglītību.

Profesionālās izglītības programmas izvēli biežāk nekā programmas izvēli augstākajā izglītībā ietekmē nejausi, subjektīvi faktori – draugu, vecāku ieteikumi un mācību iestādes atrašanās dzīvesvietas tuvumā. Savukārt augstskolu studiju programmas izvēli daudz biežāk nosaka profesija, kurā jau ir iepriekšēja darba pieredze, saistība ar iegūto profesionālo kvalifikāciju.

Tas izskaidro arī lielāku profesionālo izglītības iestāžu absolventu neapmierinātību ar izvēlēto mācību programmu un to, ka profesionālo izglītības iestāžu beidzēju motivācija strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai ir zemāka nekā augstskolu absolventu motivācija. Tā kā profesionālās izglītības iestādes piedāvā zemāka līmeņa izglītību, tās piesaista plašāku jauniešu loku, arī jauniešus, kam nav augsta motivācija mācīties un strādāt.

Izglītības iestādēm, kā arī citām atbildīgajām institūcijām būtu jāinformē ne tikai par to, ko katrā konkrētā programmā plānots apgūt, bet arī par nodarbinātības iespējām pēc mācību iestādes absolvēšanas un noteiktu profesiju pieprasījumu darba tirgū. Šobrīd nav pieejama apkopojoša informācija par katrai izglītības tematiskajai jomai un līmenim atbilstošajām profesijām. Profesionālās orientācijas pakalpojumu pieejamības nodrošināšana audzēkņiem, kā to paredz Latvijas nacionālās Lisabonas programmas 2005.–2008. gada uzdevumi, veicinās atbilstošas profesijas izvēli un palielinās absolventu iekļaušanos darba tirgū pēc izglītības iestādes beigšanas.

Lai izglītības iestādes varētu savlaicīgi veikt izmaiņas mācību programmās, kā arī pamatskolu un vidusskolu absolventi izdarīt pamatotu profesijas izvēli, nepieciešamas prognozes par darba tirgus attīstību un par darba tirgū pieprasītām profesijām. Šādas prognozes veicinās sasaisti starp darba tirgus pieprasījumu un profesionālās izglītības sistēmas piedāvājumu, ko pašlaik eksperti vērtē kā vāju un nepietiekamu.

Svarīgs aspekts, kas nosaka to, vai absolvents pēc izglītības iestādes beigšanas strādās atbilstoši iegūtajai izglītībai, ir iepriekšēja darba pieredze vai izglītība šajā jomā, kā arī iegūto praktisko un teorētisko zināšanu līmenis konkrētā jomā. Absolventiem, kuriem šādu priekšrocību nav, darbu, kas atbilst iegūtajai izglītībai, atrast ir grūtāk. Tie, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai, augstāk novērtē mācību iestādē gūto zināšanu un prasmju līmeni, kā arī to

izmantošanas iespēju pašreizējā darbā. Tas norāda, ka gan profesionālās izglītības iestādēm, gan augstskolām nepieciešams veidot ciešāku sadarbību ar darba devējiem, koriģējot izglītības sistēmas piedāvājumu un organizējot prakses, lai tiem audzēkņiem un studentiem, kam nav darba pieredzes, veidotos atbilstošs priekšstats un zināšanas par profesiju vai specialitāti.

Motivācija strādāt profesijā atbilstoši iegūtajai izglītībai. Izvēle strādāt vai nestrādāt atbilstoši mācību iestādē iegūtajai izglītībai lielā mērā ir atkarīga no paša absolventa motivācijas to darīt, kas savukārt saistīta gan ar studiju programmas izvēli atbilstoši interesēm, gan studiju laikā gūtajām prasmēm un citiem subjektīvi vērtējamiem faktoriem.

Absolventi, kas pēc mācību iestādes beigšanas bija izvirzījuši mērķi atrast darbu specialitātē, vairumā gadījumu šādu darbu arī atraduši. Šobrīd 75% no tiem, kas noteikti vēlējās strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai, atbilstoši tai arī strādā. Savukārt atbilstoši iegūtajai izglītībai strādā tikai 24% absolventu, kuriem bija vienalga, kādu darbu veikt.

Tie absolventi, kas pašlaik nestrādā atbilstoši izglītībai vai nestrādā vispār, visbiežāk kā iemeslu tam nosaukuši zemo atalgojumu (īpaši izglītības speciālisti un pedagogi, pakalpojumu, veselības aprūpes un labklājības jomas speciālisti). Nākamie biežāk minētie iemesli – labākas karjeras iespējas citā profesijā (pakalpojumu sfēras speciālisti, cilvēkrīcības, informācijas un komunikāciju, kā arī inženierzinātņu un tehnoloģiju speciālisti) un nespēja Latvijā atrast darbu atbilstoši iegūtajai izglītībai (ražošanas un pārstrādes, kā arī humanitāro zinātņu un mākslas speciālisti). Profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū salīdzinoši bieži kā iemesls tiek minēts nepareizi izdarīta profesijas/ mācību programmas izvēle.

Cilvēkkapitāla dimensija – vecāku izglītības līmenis ir pastarpināts faktors, kas ietekmē darbā iekārtošanās iespējas un ātrumu. Profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuru vecākiem ir pamata vai zemāka izglītība, darbu meklē un darbā iekārtojas vēlāk nekā absolventi, kuru vecākiem ir augstāks izglītības līmenis; veiksmīgāk un visātrāk darbu atrod absolventi, kuru vecākiem ir augstākā profesionālā izglītība. Iespējams, tas skaidrojams ar cilvēkkapitāla un sociālā kapitāla pārmantošanu.

Studiju valoda ietekmē augstskolu absolventu profesionālo darbību. Tie absolventi, kas mācījušies krievu valodā, biežāk izvēlas strādāt izglītībai neatbilstoši un pelna mazāk nekā tie, kas studējuši latviešu valodā. Visaugstākās algas caurmērā ir tiem absolventiem, kas studējuši angļu valodā. Izskaidrojums tam ir tas, ka angļu valodā tiek īstenotas prestižas studiju programmas (piemēram, Rīgas Ekonomikas augstskolas programmas), un to absolventiem ir augstāka konkurētspēja arī Latvijas darba tirgū.

Izglītības turpināšana pēc noteikta izglītības līmeņa sasniegšanas. Augstskolu absolventi, kas turpinājuši mācības tajā pašā vai kādā citā mācību iestādē, biežāk izvēlas strādāt profesijā, kas neatbilst sākotnēji iegūtajai izglītībai, nekā tie, kas studijas neturpina. Šis novērojums nepārsteidz, jo mācību uzsākšana citur bieži vien ir saistīta ar izglītības jomas maiņu. Daudzi no šīs grupas šobrīd strādā atbilstoši savai pēdējai izglītībai, kas iegūta pēc 2002./2003. vai 2004./2005. ak. g. vai atbilstoši jomai, kurā studē šobrīd.

Ekspertu vērtējumā, izglītības sistēmai būtu jābūt daudz elastīgākai un spējīgai mainīties. Jāpaplašina iespējas speciālistiem atgriezties izglītības sistēmā un nepārtraukti pilnveidot

kvalifikāciju vai pārkvalificēties, papildināt zināšanas un prasmes. Jārada moduļu un atsevišķu kursu sistēma, kuru ar e-izglītības, tālmācības līdzekļu palīdzību var izmantot strādājoši speciālisti, nepārtraucot darbu. Jāparedz iespēja apgūt jaunas kvalifikācijas uz iepriekšējo zināšanu, pieredzes un kompetenču bāzes, palīdzot elastīgi reaģēt uz darba tirgus prasību maiņu.

Pastāvīgs darbs ārzemēs. Pēc mācību iestādes beigšanas uz ārzemēm strādāt biežāk dodas profesionālās izglītības iestāžu absolventi. Tie, kam ir ārzemju darba pieredze, retāk nekā pārējie absolventi Latvijā izvēlas strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai. Gan augstskolu, gan profesionālo mācību iestāžu absolventi, kas strādājuši ārzemēs, pelna ievērojami vairāk nekā tie, kas to nav darījuši. Tam ir iespējami gan piedāvājuma, gan pieprasījuma puses skaidrojumi. No pieprasījuma puses iespējams, ka darba pieredze ārzemēs tiek augstu novērtēta darba tirgū. No piedāvājuma puses iespējams, ka indivīdiem, kas strādājuši valstīs, kur caurmēra atalgojums ir daudz augstāks, ir izveidojušās augstākas prasības attiecībā pret darba algu, tādēļ viņi biežāk nekā citi noraida darba piedāvājumus ar zemāku atalgojumu. Tā kā rezultāti liecina, ka ārzemēs strādājušie biežāk nekā citi absolventi šobrīd nestrādā, ir pamats domāt, ka noteicošais ir tieši šis piedāvājuma puses faktors, nevis ārzemju darba pieredzes vērtība tirgū. Komentējot nodarbinātību ārzemēs, eksperti pozitīvi vērtē, ja absolventi strādā atbilstoši iegūtai kvalifikācijai un pēc kāda laika plāno atgriezties Latvijā. Negatīvi savukārt tiek vērtēts tas, ka uz ārzemēm aizbrauc strādāt tie, kas izglītību ieguvuši par valsts budžeta līdzekļiem.

6. POLITIKAS ALTERNATĪVAS ABSOLVENTU PROFESIONĀLĀS DARBĪBAS VEICINĀŠANAI PĒC MĀCĪBU BEIGŠANAS

Atbilstoši APMIAPD pētījuma tiešajam mērķim, politikas alternatīvām ir jāveicina augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu iespējas iekļauties darba tirgū iegūtajā specialitātē. Absolventu profesionālās darbības veicināšanai pēc mācību beigšanas, izvērtējot virkni alternatīvu, LM akceptēja trīs politikas alternatīvas.

1. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu beidzēju profesionālās sagatavotības pastiprināšana, ieviešot karjeras izglītības un karjeras konsultāciju nodrošinājumu augstākajās un profesionālajās mācību iestādēs (turpmāk tekstā – 1. alternatīva. Karjeras izglītības sistēmas pilnveidošana). Profesionālās attīstības karjeras atbalsta sistēma veidojama, paaugstinot tās efektivitāti un veicinot augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu iekļaušanos darba tirgū īsā laika posmā un sekmējot to darba gaitas studiju laikā un darba uzsākšanu pēc izglītības iestādes absolvēšanas.
2. Efektīvas uz darba tirgus vajadzību izpēti balstītas augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un beidzēju monitoringa sistēmas izveide (turpmāk tekstā – 2. alternatīva. Izglītojamo un absolventu monitoringa sistēmas izveide). Augstskolu un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu monitoringa sistēma ir veidojama saskaņā ar ES un pasaules labas prakses piemēriem, piemērojot valsts rīcībā esošā instrumentārija un brīvprātības principu apvienošanu personas datu un informācijas izmantošanā darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma harmonizēšanai, kā arī nodarbinātības un izglītības politikas analītiskās un pētnieciskās bāzes veidošanai.
3. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu audzēkņu motivācijas paaugstināšana darbam izvēlētajā profesijā pēc mācību beigšanas, veicinot darba tiesisko attiecību elastības nosacījumu piemērošanu un ieviešanu praksē (turpmāk tekstā – 3. alternatīva. Izglītojamo un absolventu motivācijas paaugstināšana darbam izvēlētajā profesijā). Šī alternatīva vērsta uz audzēkņu un absolventu, kā arī darba devēju motivācijas paaugstināšanu absolventu darbam izvēlētajā profesijā. Tā paredz darba likumdošanas un tiesību normu pārskatīšanu un to piemērošanu studiju programmu elastīgai finansēšanai, paredzot arī privātā sektora piedāvāto studiju programmu finansēšanu konkursa kārtībā no valsts budžeta, audzēkņu stipendiju sistēmas pielīdzināšanu studiju un studējošo kreditēšanas sistēmai, aptverot plašu audzēkņu skaitu un jomas, saistību ieviešanu studējošajiem par valsts budžeta līdzekļiem, sociālo garantiju klāsta paplašināšanu, piesaistot ESF un citus iespējamus finanšu resursus, kā arī veicinot sadarbības un partnerības tīklu veidošanos.

Visas trīs LM izvēlētās alternatīvas ir vērstas uz izglītības un absolventu nodarbinātības politikas un to prioritāšu īstenošanu saskaņā ar NAP 2007.–2013. gadam. Politikas alternatīvu analīzei ir izmantotas Eiropas komisijas vadlīnijas un ieteikumi nodarbinātības politikas dokumentu *ex-ante* vērtēšanai, Valsts kancelejas 2005. gadā izstrādātās vadlīnijas „Politikas ietekmes vērtēšana politikas veidošanas sistēmā” un LM darba tirgus pētījumu veikšanai izstrādātās vadlīnijas. Alternatīvu ekonomiskajai un finanšu analīzei ir izmantotas Eiropas komisijas vadlīnijas. Alternatīvu analīze pamatojas uz APMIAPD pētījuma rezultātā iegūto informāciju,

citā Latvijā un ārvalstīs veikto pētījumu rezultātiem, kā arī IZM, LM un EM politikas pamatnostādņēm izglītības, nodarbinātības un tautsaimniecības attīstības jomās. Izvirzītie nozares politikas alternatīvu analīzes uzdevumi paredz salīdzināt valsts budžeta izdevumus katrā konkrētā alternatīvas gadījumā, izvērtēt privātā sektora līdzdalības iespējas un izanalizēt iespējas piesaistīt ES strukturālos fondus nozares attīstības finansēšanas optimizācijai.

Politikas alternatīvu novērtējums sastāv no divām daļām: politikas alternatīvu analīzes un šo alternatīvu salīdzinājuma.

Politikas alternatīvas izvēles pamatojums ir dots katras alternatīvas analīzes daļā, iekļaujot šādu informāciju: vispārīgs alternatīvas raksturojums, alternatīvas politiskā un ekonomiskā iespējamība, alternatīvas finanšu analīze, alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze un iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi. Politikas alternatīvu salīdzinošam novērtējumam ir izmantota viena no kvalitatīvās analīzes metodēm – multikritēriju analīze. Katra politikas alternatīva tiek analizēta atbilstoši šādiem kritērijiem (iekavās ir doti katram kritērijam piemērotie statistiskie svāri):

- 1) problēmas risinājuma novērtējums (atbilstība sabiedrības vajadzībām) (0,25);
- 2) izglītības politikas mērķu sasniedzamība attiecībā uz nodarbinātības politiku (ietekme) (0,1);
- 3) alternatīvu īstenošanas institucionālais novērtējums (0,15);
- 4) efektivitāte (alternatīvu rezultātu atbilstība izglītības politikas mērķim) (0,25);
- 5) politiskā un ekonomiskā iespējamība (ilgtspēja) (0,25).

Katrs kritērijs tiek vērtēts ar ekspertu metodi, piešķirot noteiktu punktu skaitu atbilstoši kritēriju novērtējuma skalai. Pētījumā iesaistītie pētnieki vērtēja katru kritēriju, izmantojot šādu vērtēšanas skalu: 0 – kritērijs neizpildās; 1 – minimāli izpildās; 2 – daļēji izpildās; 3 – lielā mērā izpildās; 4 – pilnībā izpildās. Katram kritērijam tika piemēroti statistiskie svāri, kas raksturo kritērija nozīmību kopējā vērtējumā. Politikas alternatīvu novērtējumu atbilstoši iepriekš minētajiem kritērijiem veica pētnieki Juris Krūmiņš, Ārija Konstantinova, Zigrīda Goša, Gaļina Kaņejeva un Jolanta Gūža, ņemot vērā augstākas un profesionālās izglītības vērtējumus. 13. tabulā dotais vērtējums katram kritērijam ir pētnieku vidējais vērtējums. 6.5. nodaļā ir aprakstīta izglītības politikas alternatīvu izmaksu efektivitātes analīze (šī analīze ir daļa no alternatīvu sociāli ekonomiskās analīzes). Politikas alternatīvu izmaksu un efektivitātes analīzes rezultāti ir doti 14. tabulā.

6.1. Karjeras izglītības sistēmas pilnveidošana (1. alternatīva)

6.1.1. Vispārīgs alternatīvas raksturojums

Situācijas raksturojums

Straujās ekonomiskās un politiskās pārmaiņas, darba tirgus struktūras maiņa, jaunu izglītības iestāžu izveidošana un studiju programmu daudzveidība kopš neatkarības atgūšanas ir radījušas nepieciešamību pēc tādas sistēmas izveidošanas, kas palīdzētu indivīdiem sekmīgāk iekļauties

izglītības procesā un darba tirgū. Pārejot no centralizētas komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku, tika pārtraukta izglītības iestāžu absolventu sadale, un jaunie speciālistiem darbavietas ir jāmeklē pašiem. Tādējādi galveno nozīmi integrācijai darba tirgū iegūst indivīds ar zināšanām, prasmēm, iemaņām un personiskām kvalitātēm (piemēram, attieksmi pret darbu). Viena no iespējām, kā izglītēt personu izaugsmes iespējām, ir ieviest karjeras attīstības atbalsta sistēmu.

Sistemātisks darbs un konsultācijas iedzīvotājiem par izglītības un profesijas izvēles jautājumiem kļuva pieejamas līdz ar Rīgas pilsētas jaunatnes profesionālās orientācijas centra izveidošanu 1987. gadā. Sākotnēji centra pakalpojumi bija vērsti uz konsultatīvās palīdzības sniegšanu profesijas izvēlē skolu jauniešiem, bet no 1990. gada tas paplašināja pakalpojumu klāstu, atverot filiāles ārpus Rīgas un sniedzot pakalpojumus arī pieaugušajiem. 2004. gada augustā saskaņā ar LM rīkojumu valsts bezpeļņas organizācija „Profesionālās karjeras izvēles centrs” tika reorganizēta par PKIVA. Tā turpināja sniegt konsultācijas skolēniem, studentiem, strādājošajiem un nestrādājošajiem (15. tabula). 2006. gada pavasarī aģentūrai bija jau 23 filiāles, tādējādi nodrošinot izglītības un profesionālās izvēles konsultāciju, kā arī karjeras plānošanas un darba meklēšanas pakalpojumus gandrīz visos Latvijas reģionos.

12. tabula. **Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūras konsultēto personu skaits un sastāvs 2003.–2005. gadā**

Gads Mērķa grupa	2003		2004		2005	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Skolēni	25 587	70,3	24 853	64,7	24 312	56,4
Bezdarbnieki	4410	12,1	8445	22,0	15 227	35,3
Nestrādājošie	1276	3,5	837	2,2	835	1,9
Strādājošie	2258	6,2	2110	5,5	1788	4,1
Profesionālo skolu audzēkņi	952	2,6	.....	.....	.....	.....
Augstskolu studenti	455	1,2	644	1,7	.....	.....
Skolēnu vecāki	1468	4,1	1510	3,9	1014	2,3
		100		100		100

Avots: Profesionālās orientācijas pakalpojumu saņēmēju mērķa grupu vajadzību izpēti sistēmas izstrāde un realizācija. Rīga, 2007, 27. lpp. http://www.pkiva.gov.lv/UserFiles/File/Petijumi/ESF_PKIVA.pdf - 04.03.2007.

Pēc PKIVA pakalpojumu saņēmēju izglītojamo statistikas 2005. gadā redzams, ka profesionālās un augstākās izglītības iestāžu audzēkņi un studenti veido tikai 3,3% (konsultēti 219 augstskolu studenti un 583 profesionālo izglītības iestāžu audzēkņi) un 2006. gadā tikai 2,42% no kopējā konsultēto personu skaita. Tādējādi ir vērojama tendence, ka būtiski pieaug PKIVA nozīme pakalpojumu nodrošināšanā bezdarbniekiem, taču profesionālo izglītības iestāžu audzēkņu un augstskolu studentu skaits, kas saņēmuši konsultācijas, ir samazinājies. No šiem datiem izriet, ka aģentūra minētajās izglītības pakāpēs nenodrošina konsultācijas pietiekamā apjomā.

Papildus PKIVA institucionālā līmenī konsultācijas par studiju iespējām Latvijā un ārvalstīs nodrošina Profesionālās izglītības attīstības aģentūras Karjeras attīstības atbalsta nodaļa,

apkopojot un publicējot informāciju (gan drukātā, gan elektroniskā formā) par izglītības iespējām Latvijā un pārējās Eiropas valstīs, kā arī par mūsdienīgām karjeras attīstības atbalsta metodēm un materiāliem. Lai nodrošinātu labvēlīgus priekšnosacījumus savstarpējās sadarbības attīstībai un koordinētu karjeras attīstības atbalsta sistēmas ieviešanu starp izglītības un darba sektoriem un iesaistītajām iestādēm, saskaņā ar 2006. gada 29. marta MK rīkojumu Nr. 214 “Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana” par atbildīgo institūciju tiek noteikta Profesionālās izglītības attīstības aģentūra.

Personu informēšanu par studiju iespējām Latvijā pamatā nodrošina izglītības iestādes, piedaloties dažādos izglītojošos pasākumos (izglītības izstāde „Skola”), organizējot tos augstskolās (informācijas dienas), kā arī sagatavojot informatīvos materiālus. Aktīvi potenciālo studentu informēšanā iesaistījušies augstskolu studenti, kas iepazīstina jauniešus gan ar izglītības un sabiedriskās dzīves iespējām, gan ar studiju vidi. Sākot ar 2005. gadu, gan profesionālās, gan augstākās izglītības iestādes īpaši aktīvi popularizē iespējas studēt Latvijas tautsaimniecībai svarīgās nozarēs, īstenojot ESF līdzfinansētos projektus „3.2. Izglītība un tālākizglītība” pasākuma 3.2.7.2. aktivitātē „Profesionālās orientācijas un konsultēšanas pasākumi izglītības iestādēs”.

Īpašu popularitāti jauniešu vidū ir ieguvuši biedrības „Jauniešu konsultācijas” organizētie semināri un televīzijas raidījumi „Kurp dodies”. Augstākās izglītības iestādes arvien biežāk organizē karjeras dienas. To uzdevums ir dot iespēju studentiem tikties ar darba devējiem, iegūt informāciju par aktualitātēm darba tirgū, atrast prakses vietas vai darbu vasarā, aizpildīt pieteikumu vai iesniegt *Curriculum Vitae* potenciālajam darba devējam. Atsevišķas augstskolas, piemēram, LU, Banku augstskola un ViA ir izveidojušas karjeras centrus, kuru mērķis ir, sadarbojoties ar darba devējiem un organizējot izglītojošus pasākumus par karjeras attīstības iespējām, veicināt studentu integrāciju darba tirgū. Tomēr, neraugoties uz minētajām aktivitātēm, izglītības sistēmā sniegto pakalpojumu apjoms un kvalitāte nav pietiekami. Viena no problēmām, kas būtiski ietekmē jaunieša tālāko mācību izvēli, ir nepietiekama informācija par izglītības iespējām pēc pamatskolas un nepareiza mācību virziena izvēle vidusskolā. Tas ierobežo jauniešu iespējas uzsākt studijas augstskolā, jo nav apgūti nepieciešamie priekšmeti un nav kārtoti atbilstošie centralizētie eksāmeni.

PKIVA aptaujas rezultāti liecina, ka pašlaik 12. klašu skolēni labāk ir informēti par izglītības turpināšanas iespējām pēc vidusskolas, taču krietni zemāks ir viņu informētības līmenis par profesijām, darba tirgu un darba meklēšanas jautājumiem. APMIAPD pētījuma rezultāti rāda, ka jauniešiem trūkst informācijas par absolventu nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā. Izvēloties augstākās izglītības studiju programmas, 23% respondentu uzrādīja, ka informācija par nodarbinātības iespējām bija pieejama gandrīz nepietiekami un 11% – pilnīgi nepietiekami. Līdzīgi informācijas pieejamību par nodarbinātības iespējām novērtē profesionālo izglītības iestāžu absolventi – 22% atzīst, ka informācija pieejama drīzāk nepietiekami, bet 10% – pilnīgi nepietiekami. Tas norāda, ka izglītības programmās, kuras absolvējot netiek piešķirta profesionālā kvalifikācija vai kuras nav izteikti orientētas uz konkrētu profesiju grupu (piemēram, ekonomikas studijas), jauniešiem trūkst izpratnes par iespējamo nodarbinātību pēc augstskolas un profesionālas izglītības iestādes beigšanas. Nepietiekama informācija par studiju programmu saturu un nodarbinātības iespējām ir viens no nepareizas studiju programmas izvēles un studiju pārtraukšanas iemesliem pirmajos mācību gados. Šīs problēmas aktualitāti

apstiprina arī pētījuma „Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām” rezultāti – 418 respondenti jeb 9% no aptaujātajiem, kuri mācījušies laika posmā no 1991. – 2006. gadam norāda, ka mācības pārtraukuši nepareizas mācību iestādes un specialitātes izvēles dēļ.

Izglītības turpināšanu ietekmē arī dažādi blakus faktori, piemēram, vecāku un draugu ieteikumi, izglītības iestādes atrašanās vieta un dažādi stereotipi par nodarbinātības iespējām darba tirgū. Pieaugot augstāko izglītības iestāžu skaitam un sabiedrībā veidojoties aizspriedumiem par profesionālo izglītību, skolēni dod priekšroku tālākai izglītībai vidusskolā un augstskolā. 2001. gadā 33% skolēnu turpināja mācības profesionālajās izglītības iestādēs, turpretī 2004. gadā – tikai 30%. Pretējs process notiek augstākajā izglītībā – 2001. gadā studijas uzsāka 60% no vidējās izglītības ieguvējiem, bet 2004. gadā – 70%. Samazinās arī vidējās izglītības ieguvēju skaits (no 12% līdz 8%), kas uzsāk mācības profesionālās izglītības iestādēs. Šādu situāciju veicina pieņēmums, ka priekšnosacījums sekmīgai integrācijai darba tirgū ir augstākā izglītība. Taču tas bieži noved pie kļūdainas izglītības iestādes un studiju programmas izvēles un tālāk pie mācību pārtraukšanas. Saglabājoties šādai tendencei, tiks radīti draudi tautsaimniecības nozarēm, kurām nepieciešami kvalificēti un profesionāli sagatavoti darbinieki dažādu specifisku uzdevumu veikšanai.

Pētot karjeras attīstības atbalsta sistēmas, kas izveidotas dažādās valstīs, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija ir identificējusi karjeras attīstības atbalsta sistēmas galvenos mērķus. Tos sasniedzot, tiek ne tikai veicināta jauniešu pāreja starp dažādiem izglītības līmeņiem un integrācija darba tirgū, bet tiek sniegts karjeras atbalsts arī plašākā kontekstā. Karjeras atbalsta sistēma ietver pakalpojumus personām jebkurā vecumā, lai nodrošinātu izglītības un profesijas izvēli, profesionālās sagatavotības pilnveidošanu, kā arī karjeras plānošanu. Karjeras atbalsta sistēma palīdz personām pārdomāt savas ambīcijas, intereses, kvalifikāciju un dotības, izprast darba tirgus struktūru un izglītības sistēmu. Šīs sistēmas ietvaros informācija par nodarbinātības un izglītības iespējām tiek sagatavota, analizēta, sistematizēta un, kur tas ir nepieciešams, padarīta pieejamāka klientiem. Karjeras atbalsta sistēmas pasākumu īstenošana ir virzīta uz triju galveno mērķu sasniegšanu. Izglītošanās (zināšanu) mērķis paredz ieguldījumus cilvēkresursu attīstībā mūžizglītības, profesionālās sagatavotības un prasmju pilnveidošanas aspektā, izglītības sistēmas darbības efektivitātes pilnveidošanu (mācības pārtraukušo skaitu samazināšanu, absolventu skaita palielināšanu), karjeras atbalsta sistēmu kā rīku, lai uzlabotu darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma sabalansētību. Darba tirgus mērķis ir uzlabot darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma atbilstību, samazināt bezdarbnieku skaitu, uzlabot darbaspēka mobilitāti, un sociālā taisnīguma mērķis – radīt iespēju iekļaut darba tirgū personas ar zemu kvalifikāciju, imigrantus, etnisko minoritāšu pārstāvjus un personas ar īpašām vajadzībām.

Alternatīvas analīze no problēmu risināšanas viedokļa

Situācijas analīze profesionālās sagatavotības stiprināšanas jomā identificē galvenās problēmas, kas saistītas ar profesionālās izglītības sistēmas reformu – pāreju no pašpietiekamas sistēmas uz atvērtu un elastīgu pašattīstošos sistēmu, kas paredz arī karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveidi iespējami tuvu mērķa auditorijai. Reformas mērķis ir izveidot Latvijā līdzsvarotu, pašregulējošu valsts un darba tirgus vajadzībām atbilstošu profesionālās izglītības sistēmu, kas

veicinātu konkurētspēju vietējā un Eiropas tirgū. Viens no reformas uzdevumiem ir izstrādāt visai valstij vienotu profesionālās izglītības attīstības stratēģiju kā priekšnosacījumu karjeras izglītības un karjeras konsultāciju jomu un mērķu grupu izvēlei.

LM Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošanas koncepcijas ietvaros gatavo PKVIA funkciju koncentrēšanu uz bezdarbnieku un nestrādājošu pieaugušo pārkvalificēšanas pasākumiem. PKVIA reģionālie konsultāciju centri un 60 konsultanti ik gadu sniedz informatīvu atbalstu aptuveni 40 tūkstošiem klientu. Šādas lielas un pieredzējušas institūcijas nomaiņa un tās funkciju daļas nodošana izglītības iestāžu kompetencē ir identificējams risks karjeras atbalsta sistēmai. Liela daļa PKVIA klientu (skolēni, strādājošie, profesionālo izglītības iestāžu audzēkņi, augstskolu studenti un viņu vecāki) uz laiku līdz karjeras attīstības atbalsta un konsultāciju tīklu izveidei skolu, augstāko un profesionālo mācību iestāžu sistēmā var pilnā mērā netikt nodrošināti ar informatīvajiem un konsultāciju pakalpojumiem. MK 2006. gada 29. marta rīkojums Nr. 214 „Par Koncepciju ”Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana”” paredz IZM līdz 2007. gada beigām veikt AL grozījumu sagatavošanu par karjeras izglītības funkciju nodrošinājumu augstskolās. Ar grozījumiem PIL (11.10.2006., 6. pants) tika noteikta norma par profesionālās orientācijas un karjeras izglītības ieviešanu profesionālās izglītības sistēmā. Problēma veidojas šo deleģējumu ieviešanas laika ietvara formātā un saskaņotības nodrošināšanā ar stratēģiskajiem mērķiem.

Patlaban karjeras attīstības atbalsta pasākumi tiek veikti mācību iestādēs decentralizēti un nekoordinēti. Tie ir vispārizglītojošo, profesionālo izglītības iestāžu, valsts pārvaldes institūciju, nevalstiskā un privātā sektora informatīvi un konsultatīvi pakalpojumi, kas aptver visu valsts teritoriju un ir vērsti uz visdažādāko mērķauditoriju. Šādai sistēmai saglabājoties, uzlabošanās tendence informētības un karjeras attīstības jomā nemainīsies. APMIAPD pētījuma rezultāti identificē karjeras izglītības viena pamatelementa – informācijas pieejamības par nodarbinātības iespējām pēc studiju beigšanas – nepietiekamu nodrošinājumu. Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu iekļaušanās darba tirgū ir lēna un neefektīva, īpaši profesionālās izglītības iestāžu beidzējiem.

Kā liecina pētījuma rezultāti, 30–40% audzēkņu un absolventu arī turpmāk var netikt nodrošināti ar tiem nepieciešamo informāciju un konsultantu atbalstu savu interešu īstenošanai darba tirgū. Tas var nelabvēlīgi ietekmēt gan vakanto darbavietu piepildījumu, gan kopumā kavēt tautsaimniecības izaugsmi.

Absolventu iekļaušanās darba tirgū notiek divos posmos: darbs studiju laikā un darba uzsākšana pēc izglītības iestādes beigšanas. Kopumā 70% pilna laika studentu un 62% budžeta studentu studiju laikā bija strādājuši, tādējādi iekļaujoties darba tirgū jau pirms mācību iestādes beigšanas. Ar to skaidrojama speciālistu ātrāka un pilnīgāka atdeve darbā, kas liecina par audzēkņu un absolventu izpratni un zināšanām par darba devēju prasībām. Šo jautājumu nākotnē risinās piedāvātā 1. alternatīva. Tieši profesionālās izglītības sistēmas audzēkņi un beidzēji sastopas ar grūtībām integrēties darba tirgū. Tam ir vairāki būtiski iemesli, kas konstatēti APMIAPD pētījumā. Šīs grūtības nosaka ne tikai viņu neapmierinātība ar darba samaksu, piedāvāto darba vidi vai izaugsmes iespējām, bet lielā mērā nepareiza studiju specialitātes izvēle un līdz ar to liels atbirums studiju laikā, neprasme sevi pozicionēt darba tirgū, zema motivācija strādāt izvēlētajā profesijā.

1. alternatīva piedāvā karjeras attīstības sistēmas pilnveides pasākumus, kas ir vērsti uz augstākās un profesionālās izglītības audzēkņu studiju jomu izvēli un mērķorientētu karjeras veidošanu pēc studijām. Alternatīvas mērķis ir panākt absolventu iesaistīšanos nodarbinātībā pēc iespējas īsā laika posmā pēc izglītības iestādes beigšanas un veicināt to darba karjeru izvēlētajā profesijā. Profesionālās un augstākās izglītības iestāžu absolventu izglītības un karjeras ceļu būtiski ietekmē karjeras atbalsta sistēmas pasākumu īstenošana pamatizglītības un vidējās izglītības līmenī, ko ieteicams izvērtēt šim nolūkam veiktā citā pētījumā.

Valsts un juridisko personu dibinātajās augstskolās atskaitīto studentu skaits procentos no kopējā studējošo skaita pēdējos trijos akadēmiskajos gados palielinās gan pilna laika, gan nepilna laika studijās. Augstskolu koledžās atskaitīto studentu vidējais īpatsvars ir 18–20%. 2004./2005. ak. g. nepilna laika studijās augstskolās tika atskaitīti 26% studentu. Tas rada problēmas atskaitītajiem, jo nepietiekamās kvalifikācijas, darba pieredzes un profesionālo iemaņu trūkuma dēļ viņi nevar sekmīgi iekļauties darba tirgū. 1. alternatīvas īstenošana paredz samazināt to audzēkņu skaitu, kas nebeidz izglītības iestādi. Šīs mērķa grupas audzēkņi tiek vērtēti kā potenciāli karjeras attīstības atbalsta sistēmas klienti.

Pašlaik centralizēti nav pieejama informācija par katrai izglītības tematiskajai jomai un līmenim atbilstošajām profesijām. Sniedzot karjeras atbalsta sistēmas pakalpojumus audzēkņiem un studentiem, kā to paredz izglītības un nodarbinātības politikas plānošanas dokumenti, tiktu veicināta atbilstošas profesijas izvēle un sekmēta absolventu iekļaušanās darba tirgū pēc mācību iestādes beigšanas. Informācija par darba tirgus pieprasījumu un nodarbinātības iespējām pēc mācību beigšanas padarītu jauniešu izvēli atbilstošāku personiskajām spējām, interesēm un darba tirgus prasībām. Nodrošinot šo informācijas pieejamību un mērķtiecīgi strādājot ar skolu jaunatni karjeras izglītības jautājumos, būtu iespējams noturēt jauniešus izglītības sistēmā un mācību procesa ietvaros atbalstīt viņus piemērotākās specialitātes izvēlē un atbilstošas kvalifikācijas ieguvē.

Alternatīvas īstenošanas tiesiskais ietvars

Alternatīvas ieviešanas tiesiskais un normatīvais pamats ir akceptētie politikas un plānošanas dokumenti un normatīvie akti, kas paredz karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveidi un nosaka to savstarpēju harmonizāciju un karjeras atbalsta sistēmas funkciju iestrādi attiecīgajos likumos (AL, IL, PIL), augstskolu satversmēs, profesionālo izglītības iestāžu nolikumos u. c. Galvenās šo dokumentu papildināšanas jomas skar karjeras attīstības funkciju deleģējuma sadalījumu un atbildību par funkciju realizāciju, informācijas, pārskatu, kontroles un ziņu sniegšanas kārtību starp dažādām iesaistītajām institūcijām (ministrijām, pašvaldībām, izglītības iestādēm, profesionālajām asociācijām, absolventiem u. c.).

Alternatīvas ieviešanas pasākumi

Saskaņā ar APMIAPD pētījuma uzdevumiem 1. alternatīva paredz karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveidi augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu, studentu un absolventu mērķa grupai. Šī alternatīva ir vērsta uz karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveidi, kas ietver konsultāciju centru izveidi vai esošo centru stiprināšanu, kopumā paredzot 60–65 šādus centrus – vismaz vienu katrā reģistrētajā augstskolā vai koledžā, kā arī profesionālās

izglītības iestāžu karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveidi vismaz reģionālajā līmenī, paredzot 5–27 karjeras attīstības centrus visā Latvijas teritorijā. 1. alternatīvas ietvaros nav ietvertas tādas karjeras attīstības atbalsta jomas kā jauniešu karjeras attīstības pakalpojumu pilnveidošana vispārīzglītojošās mācību iestādēs un pieaugušo karjeras attīstības pakalpojumu pilnveidošana.

Alternatīvas ieviešanas institucionālā sistēma

Alternatīvas ieviešanu vada un koordinē IZM sadarbībā ar LM, EM un to padotības iestādēm, kā arī augstākās un profesionālās izglītības iestādēm. Tiek saglabāta esošā institucionālā sistēma. Tomēr ieteicams pārskatīt un optimizēt atsevišķu vadības un koordinācijas funkciju izpildi sadarbības, komunikācijas un informācijas apmaiņas jomās. Karjeras attīstības un konsultāciju atbalsta centru izveide iekļaujas esošajā izglītības sistēmā.

6.1.2. Alternatīvas politiskā un ekonomiskā iespējamība

2004. gada 27. maijā ES valstu Izglītības, jaunatnes un kultūras ministru kopējā padomes sēdē tika izskatīts jautājums „Par profesionālās orientācijas politiku, sistēmu un prakses stiprināšanu mūžizglītībā Eiropā”. Latvija akceptēja šīs padomes rezolūciju un apņēmas nodrošināt profesionālās orientācijas pasākumus izglītībā un profesionālās apmācības sistēmā, jo īpaši izglītības iestādēs, kurām ir būtiska loma indivīdu izglītības un karjeras lēmumu pieņemšanā. Šī rezolūcija ir arī līdzeklis studiju kvalitātes un izglītošanās nodrošināšanas uzlabošanai. LM vadībā darba grupa sagatavoja koncepciju „Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana”, kas tika apstiprināta ar MK 2006. gada 29. marta rīkojumu Nr. 214. Koncepcijā ir noteikta valsts iestāžu institucionālā atbildība par sistēmas ieviešanu un piedāvāts risinājums – Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūras reorganizācija, nododot izglītības iestādēm savu audzēkņu un studējošo izglītošanu karjeras jautājumos. Tādējādi ar koncepcijas pieņemšanu un dokumentu „Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam” tika akceptēta karjeras pakalpojumu nodrošināšana visu veidu izglītības iestādēs. Šo aktivitāšu rezultātā, veicot grozījumus PIL (11.10.2006.), tika nostiprināta IZM atbildība par profesionālās orientācijas un karjeras izglītības ieviešanu izglītībā (6. pants).

Izglītības politikas veidošanas dokumentā „Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam” mērķa „Nodrošināt tautsaimniecības attīstības vajadzībām atbilstošu izglītības piedāvājumu” sasniegšanai ir noteikts rīcības virziens „Karjeras izglītības pilnveide jauniešu motivētas un apzinātas tālākās izglītības iegūšanai un savas karjeras veidošanai”. Mērķa sasniegšanai ir izvirzīti šādi galvenie uzdevumi: stiprināt karjeras izglītības īstenošanas atbalsta institūcijas; izveidot nacionālo datubāzi par izglītības iespējām Latvijā; iekļaut karjeras izglītību ilgtermiņa audzināšanas darba programmā un atbalstīt skolotāju profesionālo pilnveidi; izstrādāt un publicēt karjeras izglītībai nepieciešamos materiālus; nodrošināt valsts karjeras attīstības atbalsta sistēmas vajadzībām nepieciešamo karjeras konsultantu sagatavošanu augstskolās; atbalstīt jaunu informācijas un karjeras attīstības atbalsta centru izveidi visu veidu izglītības iestādēs un jau esošo centru attīstību; atbalstīt izglītības iestāžu mājaslapu, informatīvo, metodisko, reklāmas un citu materiālu izveidi un izdošanu. Karjeras attīstības atbalsta sistēmas tiešie pakalpojumi saņēmēji ir audzēkņi un studenti, izglītības iestādes, darba devēji un profesionālās asociācijas.

Latvijas politikas plānošanas dokumentos, nosakot, ka viena no prioritātēm ir cilvēkresursu attīstība, tostarp karjeras atbalsta sistēmas ieviešana izglītības iestādēs, tiek plānoti resursi sekmīgai mērķu sasniegšanai. Saskaņā ar Latvijas Attīstības plāna (Vienotais programdokuments) 1. mērķa programmu 2004.–2006. gadam, tika īstenotas vairākas ESF projektu aktivitātes, kuru uzdevums bija veicināt sekmīgas atbalsta sistēmas ieviešanu – informācijas resursu izstrādi, informatīvo pasākumu īstenošanu u. c. Vienlaicīgi tiek īstenota nacionālā programma „Karjeras izglītības programmu nodrošinājums izglītības sistēmā”, kuras ietvaros ir sagatavoti metodiskie materiāli skolotājiem – „Karjeras izglītība 7.–9. klasei”, „Karjeras izglītība 10.–12. klasei”, „Karjeras izglītība profesionālajās vidusskolās”, kā arī īstenota 72 stundu tālākizglītības programma skolotājiem (tās ietvaros kvalifikāciju cēlušī 283 profesionālās izglītības iestāžu un 3536 vispārīzglītojošo skolu skolotāji). Ir apstiprināts profesijas standarts „Karjeras konsultants” un sagatavota profesionālā maģistra studiju programma „Karjeras konsultēšana”. Šo programmu ir licencējušas piecas augstākās izglītības iestādes visos Latvijas reģionos.

Plānojot finanšu resursus karjeras atbalsta sistēmas ieviešanai, 2007.–2013. gadā no valsts budžeta plānots atbalstīt karjeras izglītību, ilgtermiņa audzināšanas darba skolotāju profesionālo pilnveidi karjeras izglītības īstenošanai, karjeras konsultantu sagatavošanu augstskolās, karjeras izglītības atbalsta institūciju kapacitātes stiprināšanu, kā arī ar ES struktūrfondu līdzfinansējumu – jaunu informācijas un karjeras attīstības atbalsta centru izveidi visu veidu izglītības iestādēs un jau esošo centru attīstību. 2007.–2013. gadā profesionālās izglītības sistēmas reformai ir plānots piešķirt valsts budžeta un ESF finansējumu 15–20 milj. LVL apmērā.

Darba devēji arī ir ieinteresēti profesionālās karjeras attīstības sistēmas izveidē un izsaka gatavību tajā iesaistīties, veidojot sadarbību ar izglītības iestāžu karjeras centriem. Sadarbība starp darba devējiem un izglītības iestādēm jau tiek realizēta un dod pozitīvus rezultātus gan izglītības iestāžu audzēkņu un studentu motivācijā (darbavietu stipendijas studiju laikā), gan nodrošina garantētas darbavietas darba devēju uzņēmumos.

Sabiedrība kopumā gūst iespēju saņemt informāciju un konsultatīvu atbalstu savu zināšanu un spēju attīstībai darba karjeras piepildījumam visa mūža garumā. Valsts vidēji viena speciālista sagatavošanai augstskolu un koledžu sistēmā tērē 6500–10000 LVL atkarībā no studiju programmas specifikas. Karjeras atbalsta sistēmas pilnveide var būtiski paaugstināt izglītības sistēmas lietderīgumu, nodrošinot to, ka absolventi strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai. Novērtējot karjeras atbalsta sistēmas ietekmi uz tautsaimniecību, paaugstinās darbaspēka produktivitāte, jo darba ņēmējiem tiek nodrošināta viņu spējām un interesēm visatbilstošākās profesijas izvēle. Karjeras atbalsta sistēma ir vērsta uz iedzīvotāju karjeras attīstību ilgtermiņa periodā (visā darba dzīves laikā). Tādējādi profesionālās karjeras atbalsta konsultāciju saņēmējiem ir vieglāk plānot profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanu mūžizglītības kontekstā, lai savlaicīgi pielāgotos izmaiņām darba tirgū un iegūtu nepieciešamās kompetences.

6.1.3. Alternatīvas finanšu analīze

Lai ieviestu augstāko un profesionālo mācību iestāžu audzēkņu un absolventu interešu realizēšanu attiecībā uz karjeras konsultāciju pieejamību, Augstākās izglītības likumā ir

jāiestrādā norma par profesionālās karjeras atbalsta sistēmas funkciju iekļaušanu augstskolu un koledžu darbībā, nosakot IZM par atbildīgo institūciju par šīs normas ieviešanu un kontroli.

Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pārnesi uz augstskolu un profesionālo mācību iestāžu funkcijām ir jāparedz papildu finansējums vismaz šobrīd esošo izcenojumu līmenī, kas pēc PKVIA aprēķinu datiem ir 8–10 LVL viena klienta vienai konsultācijai, plānojot no valsts budžeta investīciju un attīstības pasākumiem vismaz 30–50% pieaugumu no esošā finansējuma līmeņa ik gadu nākamajos 3–5 gados, līdz 2010. gadam sasniedzot profesionālajai izglītības sistēmai 90% piešķirumu no nepieciešamā IZM finanšu aprēķina.

ES veco dalībvalstu un pasaules labākā prakse liecina, ka karjeras konsultantu skaits ir vidēji līdz trijiem profesionāļiem uz 1000–3000 studējošajiem atkarībā no studiju un darba tirgus specifikas un tendencēm. Līdzās karjeras konsultantiem centros darbojas psihologi un karjeras pētnieki, kas veido 3–10 darbiniekus atbilstoši funkciju deleģējumam un mērķa grupas specifikai. Par pamatu ņemot PIKVA pieredzi, profesionālās karjeras attīstības atbalsta centru skaits Latvijā varētu būt 27, ar vidēji trijiem konsultantiem katrā centrā. Tādējādi var vērtēt, ka centru darbinieku algām gadā nepieciešami 580 tūkst. LVL. Pieņemot, ka viena darbavieta vidēji izmaksā 1500 LVL, centru izveidei kopumā nepieciešamas investīcijas 120 tūkst. LVL, bet nodrošināšanai nepieciešami līdz 200 tūkst. LVL gadā. Pieskaitot izdevumus pamatlīdzekļu un apgrozāmo līdzekļu iegādei, sistēmas izveidei nepieciešamie finanšu resursi sasniedz 320 tūkst. LVL. Tādējādi centru darbības nodrošināšanai pavisam nepieciešami aptuveni 900 tūkst. LVL pirmajā gadā un 500–600 tūkst. LVL katrā nākamajā gadā.

Jāuzsver karjeras attīstības pētnieku būtiskā loma šādu centru darbībā. Līdz ar audzēkņu un absolventu datu monitoringa sistēmas izveidi pieaug informācijas analītiskā un pētnieciskā izmantojamība, datu loma procesu analīzē un lēmumu pieņemšanā. Karjeras attīstības atbalsta centru darbība, ziņojumu, pētījumu un analītiskā bāze ir iekļaujama augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmā, veidojot tās apakšsistēmu „Karjeras izglītība”. Izglītības iestādēm nav brīvu līdzekļu karjeras attīstības atbalsta centru izveidei. Tāpēc pastāv finanšu risks, ja sistēmas izveidei netiek piešķirti nepieciešamie papildu līdzekļi. Sistēma var tikt veidota 2–3 gadu laikā, sadalot nepieciešamo finansējumu posmos. Ja šādu konsultatīvu centru izveide notiek visās augstākās un profesionālās izglītības iestādēs, to izveidei ir nepieciešami kapitālieguldījumi 150 tūkst. LVL apmērā pirmajā gadā. Karjeras attīstības atbalsta centru uzturēšanas izdevumi vienai izglītības iestādei gadā veido apmēram 50 tūkst. LVL, kas kopumā gadā ir aptuveni 1 milj. Ls, bet trīs gadu garumā nepieciešami līdz 3 milj. LVL. Konsultāciju centru sistēmas izveidei nav jāveido jauna institūcija, jo par to atbild IZM un attiecīgi tās pakļautībā esošās izglītības iestādes. Savukārt karjeras konsultantu kvalifikācijas pilnveidi paredz IZM koncepcija „Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana”, plānojot šiem mērķiem 2,9 milj. LVL līdz 2009. gadam.

6.1.4. Alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze

Viens no nosacījumiem, lai nodrošinātu Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007.–2013. gadam izvirzītās prioritātes „Darbaspēka sagatavošana atbilstoši darba tirgus pieprasījumam” īstenošanu, ir pilnveidot karjeras attīstības atbalsta sistēmu, sniedzot profesionālās orientācijas un karjeras konsultācijas iedzīvotājiem izglītības iestādēs un dzīvesvietās. Būtiska nozīme šīs

sistēmas ieviešanai izglītības iestādēs ir mūžizglītības procesa kontekstā, jo iegūtās prasmes saistībā ar karjeras plānošanu un attīstību nepieciešamas personas nepārtrauktai izaugsmei visa mūža garumā.

Straujās izmaiņas darba tirgū uzliek augstākas prasības darba ņēmēju kompetencēm. Tādējādi karjeras attīstības atbalsta sistēmas pamatelementu īstenošana ilgtermiņā veicinās indivīdiem nepieciešamo prasmju apgūšanu, kas vajadzīgas tālākās izglītības un profesijas izvēlē; motivāciju tālākai izglītībai un nodarbinātībai tautsaimniecības attīstībai nepieciešamās nozarēs; iespēju saņemt atbalstu pārejai no izglītības uz darba tirgu, kā arī starp dažādiem izglītības līmeņiem. Uzņēmumi, sadarbībā ar izglītības iestādēm piedāvājot prakses vietas, darbu vasarā, organizējot uzņēmumu prezentācijas un piedaloties karjeras dienās, iepazīstina jauniešus ar profesijām, amatiem un nepieciešamajām zināšanām pienākumu veikšanai uzņēmumā un piesaista personu kā iespējamo darbinieku. Tas kopumā veido jaunieša motivāciju tālākām darbībām. Tiek nodrošināts atbalsts komunikācijai ar potenciālajiem darba ņēmējiem.

Izglītības iestāde, ieviešot karjeras attīstības atbalsta sistēmu un strādājot jau ar skolu mērķauditoriju, iegūst motivētu, studēt gribošu un aktīvu personu. Tas dod iespēju pilnveidot izglītības programmu kvalitāti un kopumā uzlabot studiju vidi izglītības iestādē. Sistēmas ieviešana ir viens no pasākumiem, kas dod iespēju samazināt studijas pārtraukušo studentu skaitu studiju sākumposmā. Komunikācijā ar darba devējiem izglītības iestāde iegūst informāciju par aktualitātēm darba tirgū pakalpojumu tālākai nodrošināšanai un studiju programmu pilnveidošanai.

6.1.5. Iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi

Alternatīvas ieviešanas riski ir saistīti ar nepietiekamo profesionālās un augstākās izglītības iestāžu finansējumu. Papildu finansējums investīcijām centru izveidei IZM ir jāparedz valsts budžeta vidēja termiņa projektā, kas MK indikatīvi jau ir apstiprināts laika posmam līdz 2009. gadam. Tāpat nepieciešamo līdzekļu piesaiste ir iespējama vai nu esošo resursu apjomā, tos pārdalot prioritātēm, vai arī IZM jāpamato un jāpieprasa papildu finansējums, nosakot karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveides pasākumus kā prioritārus. Līdz 2009. gadam atbilstoši vidēja termiņa budžeta prioritātēm zināšanu sabiedrības veidošana, kā to nosaka NAP 2007.–2013. gadam, ir prioritāte.

Alternatīvas ieviešanas riski ir saistīti arī speciālistu – konsultantu skaita un kvalifikācijas nepietiekamību. Īstenojot ESF līdzfinansēto nacionālo programmu „Karjeras izglītības programmu nodrošinājums izglītības sistēmā”, ir izstrādāts un apstiprināts “Karjeras konsultanta” profesijas standarts, taču nav sagatavoti indikatori tā snieguma novērtēšanai. Pašreizējā situācijā, kad notiek profesionālās izglītības sistēmas reforma, karjeras atbalsta standartu un kvalitatīvie rādītāji tiek izstrādāti, saskaņojot tos ar ES, Ekonomiskās attīstības un sadarbības organizācijas un pasaules labākās prakses prasībām.

Alternatīvas ieviešanas risku pastiprina valsts augstākās un profesionālās izglītības iestāžu administrēšana, kas aptver vairāku ministriju kompetences. Nozaru administratīvās barjeras veicina akadēmiskās un profesionālās izglītības sadrumstalotību un kavē finanšu un materiālo resursu racionālu un efektīvu izmantošanu. Lai novērstu minētos trūkumus, būtu nepieciešams noteikt vienotu valsts profesionālās izglītības iestāžu administrēšanas modeli, kas ietver arī

karjeras atbalsta sistēmas centru vienotu strukturēšanu un darbības modeli, pārdaļot specifiskās atbalsta jomas un mērķa grupas atbilstoši izglītības iestādes pamatdarbības jomai. Vienlaikus realizējot profesionālās izglītības iestāžu optimizāciju un karjeras atbalsta centru izveidi, tiks mazināti iespējamie sadrumstalotas un nepārskatāmas konsultāciju centru sistēmas izveides riski. Alternatīvas ieviešanas risku un kvalitātes vadību nodrošina IZM, kuras kompetencē ir profesionālās izglītības sistēmas reforma un karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveide un attīstība. Būtiski ir uzsvērt, ka alternatīvs risku mazināšanas instruments ir tās pasākumu koordinēšana ar audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmas izveides vadību, kas arī ir IZM ziņā.

6.2. Izglītojamo un absolventu monitoringa sistēmas izveide (2. alternatīva)

6.2.1. Vispārīgs alternatīvas raksturojums

Situācijas raksturojums

Lai īstenotu efektīvu uz darba tirgus vajadzību izpēti balstītu izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu monitoringu, ir nepieciešams audzēkņu un absolventu reģistrs. Uz šādā reģistrā esošu personas datu pamata pēc ieinteresēto institūciju pasūtījuma detalizētāku pētījumu vajadzībām var veidot reprezentatīvus izlases kopumus. Reģistra datus var izmantot arī saistītiem pētījumiem (*linked studies*), kombinējot tos ar pilnīgās novērošanas datiem (piemēram, tautas skaitīšanu), citiem izlases novērošanas datiem (piemēram, darbaspēka apsekojumiem) un reģistriem (piemēram, Iedzīvotāju reģistru, Nodarbināto reģistru). Absolventu personas datu apstrādes tiesiskais pamats un mērķis ir Fizisko personu datu aizsardzības likuma 7. panta 5. punktā noteiktais – „personas datu apstrāde nepieciešama, lai nodrošinātu sabiedrības interešu ievērošanu”.

Zināma pieredze mācību iestāžu audzēkņu un absolventu reģistra izveidei un monitoringa nodrošināšanai ir uzkrāta, realizējot obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu reģistru, akadēmiskā personāla reģistru, kā arī veidojot LIIS un tās ietvaros – LAIS. LIIS un tās ietvaros LAIS projekta darbības lauks aptver informatizācijas pasākumus mācību satura, pārvaldes, informatīvā servisa un infrastruktūras izveidei, kā arī to lietotāju apmācību dažādos līmeņos – izglītības iestādēs, IZM un tās pārraudzības iestādēs. Projektu sāka realizēt 1997. gadā un tas tika pabeigts 2005. gadā, paredzot turpinājumu arī turpmākajos gados (tas ir galvenokārt saistīts ar izglītības iestādēm piegādātās informācijas tehnoloģiju aparatūras un programmatūras modernizāciju, informātikas skolotāju izglītošanu, izveidoto datu reģistru uzturēšanu, izglītības vadības informācijas sistēmas izveides pabeigšanu). Izglītības pārvaldes LIIS un LAIS nodrošina e-pārvaldi un elektronisko dokumentu apmaiņu katrā izglītības iestādē.

No izglītības iestāžu reģistriem normatīvie akti pašlaik reglamentē Audzēkņu reģistru obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaiti un Akadēmiskā personāla reģistru augstskolās un koledžās. Akadēmiskā personāla reģistrs saskaņā ar AL 87. panta prasībām paredz ierakstīt šādas

ziņas par personu – vārdu, uzvārdu, personas kodu, amata pildīšanas sākuma termiņu, amatam atbilstošās zinātnes nozares, apakšnozares un izglītības programmu grupas nosaukumu.

Audzēkņu reģistra veidošanu skolās nosaka 28.12.1999. MK Noteikumi Nr. 439 „Kārtība, kādā veicama obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaitē”. Šie noteikumi ir izdoti saskaņā ar IL 14. panta 5. punktu, 17. panta trešās daļas 11. punktu un ceturtais daļas 13. punktu. Obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaitē tiek veikta un informācija par obligāto izglītības vecumu sasniegušajiem bērniem tiek precizēta katru gadu, un tā attiecas uz bērniem vecumā no sešiem līdz astoņpadsmit gadiem. Informācija par obligāto izglītības vecumu sasniegušajiem bērniem ietver bērna vārdu, uzvārdu, personas kodu, dzīvesvietas adresi un kodu, datus par izglītības iestādi, kurā bērns iestājies vai no kuras izstājies.

MK Noteikumi Nr. 439 „Kārtība, kādā veicama obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaitē” galvenokārt ir vērsti uz to, lai noteiktu to 6–18 gadus vecu bērnu skaitu, kuri nav ieguvuši obligāto pamatizglītību. Rajona vai pilsētas izglītības pārvalde no IZM saņemto informāciju par obligātās izglītības vecumu sasniegušajiem bērniem, kas neapmeklē izglītības iestādes, pārbauda sadarbībā ar attiecīgo PMLP nodaļu, Sociālās apdrošināšanas aģentūras filiāli, pašvaldības dzimtsarakstu nodaļu, policijas nodaļu un citām institūcijām, kuras apkopo datus par obligāto izglītības vecumu sasniegušajiem bērniem, kā arī sadarbībā ar vietējām pašvaldībām, kuras pēc bērnu atrašanās vietas noskaidrošanas organizē viņu mācības izglītības iestādēs. Vietējā pašvaldība pēc bērna iekārtošanas izglītības iestādē par to informē rajona vai pilsētas izglītības pārvaldi. Tā katru gadu līdz 15. decembrim iesniedz attiecīgu informāciju IZM.

Kaut gan saskaņā ar AL 26. pantu pilna laika studējošie līdz ar akadēmisko personālu veido augstskolas personālu, tomēr trūkst studējošo uzskaiti regulējošu ārējo normatīvo aktu. Studējošo reģistrs līdz šim tika veidots, balstoties uz 14.08.2001. MK noteikumiem Nr. 368 “Kārtība un termiņš, kādā augstskolas iesniedz IZM informāciju par savu darbību”. Augstākās izglītības iestādēm elektroniskā formā bija jāiesniedz informācija par audzēkņiem, bet kā obligāta prasība tā tika ieviesta tikai 2004. gadā. Taču kopš 2006. gada maija minētie noteikumi ir atcelti. Jaunie 02.05.2006. MK noteikumi Nr. 348 “**Kārtība, kādā augstskola un koledža iesniedz IZM informāciju par savu darbību**”, kas izdoti saskaņā ar AL 75. panta otro daļu un stājās spēkā 2006. gada 10. maijā, studējošo reģistru vairs neparedz.

Alternatīvas analīze no problēmu risināšanas viedokļa

Pašlaik normatīvie akti neparedz centralizētu personas datu vākšanu par augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņiem un absolventiem. Mācību iestādes var veikt personas datu apstrādi par saviem audzēkņiem, bet IZM tām ir jāiesniedz tikai apkopota informācija par uzņemto studējošo skaitu un sastāvu, kā arī par studējošajiem, kas akadēmiskajā gadā ir ieguvuši akadēmisko grādu vai profesionālo kvalifikāciju. Pašlaik nav iespējams pārbaudīt arī, kā tiek realizēti AL 47. pants, kas nosaka, ka par valsts budžeta līdzekļiem vienlaikus var studēt tikai vienā studiju programmā.

Esošie normatīvie akti neparedz iespēju IZM aktualizēt personas datus saistībā ar mācību iestādes beigušo adresēm absolventu profesionālās darbības pētījumu veikšanai. Piemēram, uz IZM vēstuli PMLPIERD ar lūgumu sniegt absolventu adreses, vārdus un uzvārdus absolventu

APMIAPD pētījuma veikšanai, jo tas tiek veikts sabiedrības interesēs, tika saņemts Datu valsts inspekcijas atzinums, ka PMLPIeRD nav tiesiska pamata absolventu vārdu, uzvārdu un adresu nodošanai IZM. Atzinumā tika uzsvērts, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta pirmo daļu valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām; tā darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros un savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim.

AL 59. pantā minētais Diplomu reģistrs neparedz absolventa personas koda iegūšanu un glabāšanu šajā reģistrā. Diplomu reģistrā par diplomu ierakstāms tikai diploma nosaukums, nevis iegūtā grāda un/ vai kvalifikācijas nosaukums. Tādējādi valstī nav radīta normatīvā bāze absolventu profesionālās darbības monitoringam un izglītības iestāžu beidzēju pētījumiem saistībā ar iegūto kvalifikāciju. Esošajos normatīvajos aktos tiesiskais pamats audzēkņu un absolventu personas datu iegūšanai un apstrādei ir iestrādāts nepietiekami.

Monitoringa sistēmas izveide ļautu novērst absolventu skaita atšķirības statistiskās uzskaites un Audzēkņu reģistra datus, kas izskaidrojamas ar līdz šim atšķirīgo informācijas ieguves veidu.

Lai turpmāk uz ticamas un pietiekami detalizētas informācijas pamata varētu regulāri (reizi divos, trijos gados) veikt reprezentatīvus izlases apsekojumus par augstākās un profesionālās izglītības iestāžu absolventu profesionālo darbību pēc mācību beigšanas, Latvijā ir jārada augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu reģistrs ar IZM kā datu apstrādes sistēmas pārzini. Normatīvajos aktos noteiktā kārtībā pēc dažādu lietotāju pieprasījuma datu sistēmas pārzinis vai operators sagatavotu un izsniegtu pieprasīto kopsavilkuma informāciju.

Datu apstrādes sistēmas pārzinis vai operators varētu būt arī cita institūcija, kas veiktu līdzīgas funkcijas tām, ko iepriekš veica LIIS un LAIS. Šai nolūkā būtu jāizdara papildinājumi PIL un AL, paredzot izglītības iestādēm iesniegt IZM ziņas par audzēkņu, studējošo un absolventu vārdu, uzvārdu, personas kodu, izglītības programmas nosaukumu, iegūto akadēmisko grādu un profesionālo kvalifikāciju. Personas datus datu apstrādes sistēmas pārzinis katru gadu iesniegtu CSP, kas aktualizētu absolventu adreses un telefona numurus un regulāri veiktu absolventu izlases aptaujas – divus, piecus vai desmit gadus pēc pēdējā izglītības diploma iegūšanas. Aptauju rezultāti tiktu publicēti.

Šādu aptauju pieredze valsts statistikas sistēmā ir uzkrāta Norvēģijā, Somijā un Zviedrijā. Datu analīzes iespējas palielinātos arī IZM, kas lietišķos pētījumus par mūžizglītības un absolventu karjeras iespējām varētu veikt pati vai pasūtīt zinātniskiem institūtiem. Šādu pētījumu rezultātus varētu izmantot darba tirgus un izglītības sistēmas prognozēšanai, jaunu normatīvo aktu realizācijas efektivitātes analīzei u. c.

Audzēkņu un absolventu reģistrs ir svarīgs absolventu profesionālās darbības monitoringa priekšnoteikums. Lai monitorings sniegtu detalizētu informāciju par mācību iestādes beigušajiem, regulāri ir jāveic absolventu izlases apsekojumi. APMIAPD pētījumu var uzskatīt par pirmo nopietno šāda veida izlases pētījumu. Piemēram, Zviedrijā absolventu profesionālās darbības apsekošanas pētījumus (*follow up studies of graduates*) regulāri ik pēc diviem gadiem veic Zviedrijas statistikas pārvalde – *Statistics Sweden*. No deviņiem miljoniem Zviedrijas iedzīvotāju tiek aptaujāti 6,5 tūkst. vidējo mācību iestāžu un 6,5 tūkst.

augstskolu absolventu. Arī šādā situācijā, pēc zviedru ekspertu vērtējuma, balstoties uz neliela skaita vienas kvalifikācijas/ profesijas absolventu grupām ir apgrūtinoši veikt trendu analīzi un prognozēšanu. Tāpēc, izmantojot klasifikatorus, zviedru speciālisti iesaka apvienot radniecīgas neliela skaita absolventu grupas lielākās grupās ar augstāku iegūtās kvalifikācijas agregācijas pakāpi.

Zviedrijā izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu datubāzi saskaņā ar normatīvajiem aktiem uztur un izlases apsekojumus regulāri veic Zviedrijas statistikas pārvalde. Dažkārt pētījumi tiek veikti kopīgi ar universitātēm. Audzēkņu un absolventu datubāze šajā valstī ir daļa no ilgstošā laika periodā izveidotas vispārēju un specifisku reģistru bāzes. Šo reģistru pilnveidošana un izmantošana balstās uz efektīvu Nacionālās augstākās izglītības aģentūras, Nacionālās darba tirgus padomes un Zviedrijas statistikas pārvaldes sadarbību. Kopš 1985. gada Zviedrijas izglītības reģistrā ir personas dati par iedzīvotājiem 16–74 gadu vecumā, viņu izglītības statusu, augstāko sasniegto izglītību un gadu, kad tā ir iegūta. Latvijā ieteicams pēc Zviedrijas parauga veidot izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmu un veikt mācību iestāžu beidzēju regulārus izlases apsekojumus.

Diemžēl pašlaik vienots Latvijas profesionālās izglītības iestāžu un augstskolu audzēkņu un absolventu reģistrs neeksistē. Ierosinām normu par personas datu (ieskaitot personas kodu u. c. datu) regulāru ieguvu no izglītības iestādēm iekļaut Izglītības likumā vai Profesionālās izglītības likumā un topošajā Augstākās izglītības likumā. Atbalstām CSP viedokli, ka izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu reģistra datubāze, ko veidotu izglītības iestāžu sniegtie personas dati un cita informācija, pamatojoties uz normatīvajiem aktiem, būtu izmantojama regulāriem pētījumiem, ko veiktu gan IZM, gan CSP sadarbībā ar augstskolām un zinātniskās pētniecības institūtiem. Diemžēl augstskolu un zinātniskās pētniecības institūtu iespējas aktualizēt mācību iestāžu audzēkņu un beidzēju adreses salīdzinājumā ar IZM vai citu valsts institūciju iespējām nav vienādas. 2006. gada 11. augustā ir stājušies spēkā 01.08.2006. MK Noteikumi Nr. 639 „Par Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegto maksas pakalpojumu cenrādi”, kas nosaka izcenojumu par vienas personas datiem 0,70 LVL apmērā (PVN šim pakalpojumam nepiemēro), t. i., par ¼ dārgāk nekā iepriekš. IZM un citas valsts institūcijas no šādiem maksājumiem ir atbrīvotas.

Sensitīvo personas datu (piemēram, etniskā aspekta) iekļaušana absolventu izlases aptaujās var samazināt respondences līmeni. Tāpēc turpmāk mācību iestāžu absolventu pētījumos tautības vietā ieteicams iekļaut jautājumu par mācību valodu vai, tāpat kā Zviedrijā, – „vai persona ir dzimusi valstī vai ārvalstīs”. Personas datu ieguve no audzēkņu un absolventu reģistra, kā arī no citiem reģistriem pētījumu vajadzībām kopsavilkuma informācijas iegūšanai ir jānostiprina ar likumdošanas aktiem (Zinātniskās darbības likumā, topošajā AIL vai augstskolu satversmēs).

Ņemot vērā to, ka kopš Dzīvesvietas deklarēšanas likuma stāšanās spēkā 2003. gada 1. jūlijā strauji ir pieaudzis iedzīvotāju pastāvīgās dzīvesvietas izmaiņu skaits (gan 2003. gan 2004. gadā pastāvīgo dzīvesvietu no vienas administratīvās teritorijas uz citu mainījušo skaits pārsniedza 60 tūkstošus salīdzinājumā ar 30 tūkstošiem agrākajos gados (CSP 2005: 18), kā arī to, ka faktiskā dzīvesvieta bieži vien nesakrīt ar deklarēto dzīvesvietu, Audzēkņu reģistrā turpmāk būtu jāfiksē audzēkņu faktiskā dzīvesvieta, gan uzsākot, gan beidzot mācības.

Informācija par kvalifikāciju ieguvušajiem un izglītības iestādes absolventiem saistībā ar viņu profesionālo darbību pēc mācību beigšanas būtu jāiekļauj Valsts statistiskās informācijas programmā katram konkrētajam gadam. Kā atbildīgās institūcijas un informācijas iegūšanas avots būtu uzrādāmas CSP un IZM. IZM reģistra uzturēšanu varētu uzticēt atjaunojamai Latvijas LIIS, kurā ir uzkrāta gan pieredze, gan apmācīts personāls. Tomēr LIIS tiesiskais un organizatoriskais statuss, kā arī datu ticamība un pilnīgums būtu jāuzlabo.

Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistrs ir būtisks izglītības sistēmai, jo tas:

- sniedz nepieciešamo informāciju par Latvijas iedzīvotāju mūžizglītību, pārejot no viena izglītības līmeņa uz nākamo, vai dažkārt arī atkārtoti iegūstot izglītību, paaugstinot kvalifikāciju ar formālās un neformālās izglītības palīdzību;
- nodrošina nepieciešamo informāciju par audzēkņu un absolventu profesionālo darbību pēc izglītības ieguves vai arī izglītības ieguves laikā.

Reģistra uzdevumi ir:

- dot iespēju interesentiem pārbaudīt personas formālo izglītību – šāda iespēja ir nepieciešama, uzņemot audzēkņus/ studentus mācību iestādēs un pieņemot darbā jaunus darbiniekus;
- nodrošināt lēmumu pieņemšanai nepieciešamo informāciju izglītības un tautsaimniecības politikas plānošanai un īstenošanai.

Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu absolventu monitoringa sistēmas izveidē ir ieinteresētas attiecīgās ministrijas (IZM, EM, LM), valsts aģentūras, Augstākās izglītības padome, Augstākās izglītības kvalitātes novērtēšanas centrs, augstākās un profesionālās izglītības iestādes, darba devēji, profesionālās asociācijas, nevalstiskās organizācijas, karjeras konsultēšanas centri, personāla darbā iekārtošanas komercsabiedrības (*recruiting companies*) reflektanti un viņu vecāki, abiturienti, studējošie un absolventi.

Alternatīvas īstenošanas tiesiskais ietvars

Augstākās un profesionālās Izglītības sistēmas struktūru un tās darbības pamatu nosaka AL un PIL un tiem pakārtotie tiesību un normatīvie akti. AL tiks aizvietots ar AIL, kas atrodas sagatavošanas stadijā. Tā jaunajā redakcijā ir jāiekļauj deleģējums IZM audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmas izveidei un uzturēšanai.

Savukārt profesionālās izglītības audzēkņu un absolventu reģistru vajadzētu noteikt PIL, kas regulē jomu, vai tā izveidi un deleģējumu paredzēt ar IL, kas ir “jumta” likums.

Patlaban spēkā esošā tiesību un normatīvā bāze pilnībā nenodrošina augstākās un profesionālās izglītības personāla un absolventu izglītības procesa un turpmāko gaitu raksturojošas informācijas un datu iegūvi likumos, tiesību un normatīvajos dokumentos, kas vērsti uz izglītības sistēmas efektivitātes novērtēšanu un tās paaugstināšanu. Lai nodrošinātu monitoringa sistēmas izveidi un veiksmīgu tās darbību AL, PIL un ar tiem saistītajos normatīvajos dokumentos, būtu pārskatāmas un atbilstoši pilnveidojamas vairākas normas.

AL 5. pants (4) punkts paredz, ka “augstskolas organizē savu darbu sabiedrības interesēs, kā arī informē sabiedrību par savu darbību, par studiju un zinātnisko pētījumu virzieniem un

iespējām, veicinot studiju un pētniecības darba izvēli atbilstoši indivīda interesēm un spējām. Tās piedāvā sabiedrībai iegūtās zinātniskās, mākslinieciskās un profesionālās atziņas, metodes un pētījumu rezultātus”, šim nolūkam veidojot informācijas aprites un datu apkopošanas sistēmas un reģistrus.

Alternatīvas ieviešanas pasākumi

Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistrs ir centralizēta datubāze, kas satur standartizētu un objektīvu informāciju par katra Latvijas iedzīvotāja iegūto formālo izglītību, arī par iedzīvotājiem izsniegtajiem izglītības dokumentiem. Reģistram būtu jāaptver pamatizglītība, vidējā, profesionālā un augstākā izglītība (iespēju robežās arī neformālā izglītība) un jānodrošina dati par indivīdu iegūto izglītību mūža garumā.

Monitoringa sistēmas ieviešana paredz izveidot datu un informācijas sistēmu par augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņiem un to absolventiem. Šīs informācijas sistēmas adrešu bāze būtu pamats izlases kopas veidošanai, lai veiktu kvantitatīvos apsekojumus par absolventu darba dzīves gaitām pēc izglītības iestādes absolvēšanas.

Alternatīva ietver divus galvenos uzdevumus:

- 1) nepieciešamo grozījumu un papildinājumu veikšana LR tiesību aktos un normatīvajos dokumentos (sk. iepriekš);
- 2) augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra izveide:
  - datubāzu vadības informācijas sistēmas arhitektūras, dizaina un dokumentācijas izstrāde, paredzot saikni ar citiem reģistriem (Audzēkņu reģistrs, Diplomu reģistrs, Iedzīvotāju reģistrs u. c.),
  - programmatūras izstrāde un testēšana,
  - apkalpojošā personāla, arī izglītības iestāžu darbinieku, kas atbild par datu ievadi, apmācība,
  - datu ievade reģistra datubāzē gadījumos, kad datus nav iespējams iegūt no jau esošajiem reģistriem,
  - sistēmas tehniskā administrēšana reģistra darbības laikā – serveru uzraudzība, lietotāju tiesību pārvaldība un tehniskais atbalsts u. c.

Alternatīvas ieviešanas institucionālā sistēma

Alternatīvas īstenošanai ieteicam izmantot šādu institucionālo sistēmu:

- atbildīgā institūcija ir IZM, kurai tiek deleģēta Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra izveides un uzturēšanas funkcija, paredzot finansējumu no valsts pamatbudžeta jaunai budžeta programmai “Absolventu monitorings”;
- augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistrs tiek integrēts ar CSP datubāzēm darbaspēka kvantitatīvo apsekojumu veikšanai, piešķirot CSP šim mērķim nepieciešamos resursus;

- pārņemot Ziemeļvalstu un ES dalībvalstu (Itālija, Nīderlande, Lielbritānija u. c.) labo praksi, Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra darbības nodrošināšanai jāveido izglītības iestāžu sadarbības tīkls (decentralizēta datubāzu vadības sistēma). Labs piemērs šādai sadarbībai ir LIIS un LAIS, līdz ar to, reģistra izveide uz LIIS projekta bāzes būtu lētāka nekā pilnīgi jauna reģistra izveide;
- audzēkņu/ studentu un absolventu monitoringa sistēma jāveido, sadarbojoties ar EM pārraudzībā esošo valsts aģentūru “Latvijas Statistikas un darba tirgus prognozēšanas institūts” (šīs aģentūras rīcībā būs darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma prognozēšanas modeļi, kas ir izstrādāti darba tirgus pētījumā “Darba tirgus pieprasījuma ilgtermiņa prognozēšanas sistēmas izpēte un pilnveidošanas iespēju analīze”;
- izveidojot Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistru, ieteicams to integrēt ar starptautiski atzītām absolventu monitoringa sistēmām, piemēram, ES dalībvalstu izglītības iestāžu absolventu datubāzes tīklu EAL-NET u. c.

6.2.2. Alternatīvas politiskā un ekonomiskā iespējamība

Absolventu personas datu apstrādes tiesiskais pamats ir Fizisko personu datu aizsardzības likums. Audzēkņu/ studentu un absolventu monitoringa sistēmas izveides rezultāts ir datu un informācijas analītiska un pētnieciska sistēma, kas sniedz ticamu, pārbaudāmu un viegli lietojamu informāciju, ziņojumus un prognozes. Tātad šīs sistēmas izveidē ir ieinteresētas visas institūcijas (IZM, EM, LM, CSP u. c.), kurām ir nepieciešami dati par izglītojamajiem vai izglītības iestāžu absolventiem izglītības, tautsaimniecības, nodarbinātības, kultūras un citu nozaru politiku īstenošanai.

Tādējādi monitoringa sistēma ir nepieciešams informatīvs un analītisks instruments politikas veidotājiem, lēmumu pieņēmējiem, valsts pārvaldes institūcijām, biedrībām un nodibinājumiem, iedzīvotāju grupām (galvenokārt audzēkņiem un studentiem) un politiskām organizācijām. Monitoringa sistēmas izveidi varētu ierobežot juridisko personu dibinātās izglītības iestādes, atsakoties publiskot informāciju ar komerciālu vērtību. Tāpēc ir jāveic nepieciešamie grozījumi un papildinājumi LR tiesību aktos, par to jau ir minēts iepriekš. Studējošie un absolventi gaida no monitoringa sistēmas atbalstu karjeras izveidē un attīstībā, atbalstu integrācijai darba tirgū un mūžizglītībai visas dzīves garumā. Monitoringa sistēma to spēs nodrošināt netieši, t. i., no Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra, kā arī citām datubāzēm būs iespējams iegūt datus, lai sniegtu karjeras konsultācijas karjeras izglītības sistēmas ietvaros.

Ir svarīgi minēt, ka monitoringa sistēmu nav nepieciešams veidot pilnīgi no jauna, bet gan ir jāpilnveido esošās datubāzu vadības sistēmas. Monitoringa sistēmu ir iespējams veidot uz LIIS un LAIS bāzes, integrējot šīs datubāzu vadības sistēmas ar valstī jau esošajiem datu reģistriem. Balstoties uz līdz šim veiktajām iestrādēm, monitoringa sistēmu ir iespējams izveidot 2–3 gadu laikā.

Monitoringa sistēmas izveidei ir pieejami valsts pamatbudžeta un ES struktūrfondu finanšu resursi. Pirmkārt, IZM rīcības plānā „Deklarācija par MK iecerēto darbību īstenošanu izglītības, zinātnes un sporta jomā” ir paredzējusi visu valsts un pašvaldību izglītības iestāžu

informatizāciju ar mērķi turpināt LIIS un LAIS projektu īstenošanu sadarbībā ar e-pārvaldes stratēģijas īstenošanai ERAF nacionālās programmas „E-pārvaldes bāzes infrastruktūras attīstība un pilnveidošana” ietvaros.

Otrkārt, 2007.–2013. gadā ir plānots īstenot izglītības sistēmas informatizācijas programmu „Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas izglītības kvalitātei” (arī to var uzskatīt par LIIS projekta turpinājumu). Šī programma ir vērsta uz izglītības sistēmas pārvaldes efektivitātes paaugstināšanu. Par tās īstenošanu atbild Īpašo uzdevumu ministrs elektroniskās pārvaldes lietās.

6.2.3. Alternatīvas finanšu analīze

Pēc ekspertu vērtējuma, Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra izveide izmaksā 200 400 LVL, bet šī reģistra tālāka uzturēšana – 101 400 LVL gadā. Šajās izmaksās netiek iekļautas analītiskā servisa izmaksas, ko plāno atsevišķi katra institūcijas, kas nodarbojas ar datu apstrādi un analīzi (piemēram, Latvijas Statistikas un darba tirgus prognozēšanas institūts, IZM, PKIVA, augstākās un profesionālās izglītības iestāžu karjeras konsultāciju centri u. c.).

Šos izdevumus var samazināt par 30%, ja tiek izmantota LIIS projektā 2001.–2003. gadā izstrādātā programmatūra. Papildus var rasties izmaksas iesaistītajās izglītības iestādēs, sagatavojot datus iekļaušanai monitoringa reģistrā, pārejot uz vienotu, standartizētu datu un informācijas formātu. Šīs izmaksas nav lielas, bet uzdevumi ir darbietilpīgi, un ir nepieciešams pārejas laiks.

Par monitoringa sistēmas izveidei un uzturēšanai nepieciešamo līdzekļu plānošanu ir atbildīga IZM, iesniedzot informāciju par vajadzīgo finansējumu Īpašo uzdevumu ministra elektroniskās pārvaldes lietās sekretariātam izglītības sistēmas informatizācijas programmas „Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas izglītības kvalitātei” ietvaros.

6.2.4. Alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze

Galvenie labuma saņēmēji alternatīvas īstenošanas rezultātā ir par izglītības un nodarbinātības politikas plānošanu un īstenošanu atbildīgās institūcijas, galvenokārt IZM, EM un LM. Netiešie labuma saņēmēji ir darba devēji un iedzīvotāji, kas vēlas iegūt izglītību savas profesionālās karjeras vai arī interešu izglītības īstenošanai. No šīs alternatīvas īstenošanas ir atkarīga arī abu pārējo APMIAPD pētījumā apskatīto politikas alternatīvu īstenošana, jo Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistrs ir informācijas avots gan karjeras atbalsta centru darbībai (1. alternatīva), gan izglītojamo un absolventu motivācijas paaugstināšanai darbam izvēlētajā profesijā (3. alternatīva, kuras pasākumi galvenokārt ir vērsti uz augstākās un profesionālās izglītības finansēšanas sistēmas pilnveidi).

6.2.5. Iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi

Monitoringa sistēmas izveides riski to neviendabīguma un tehniskā formāta dēļ (tas attiecas gan uz datubāzu programmatūru, gan datu gala lietotāju programmatūru) ir galvenokārt saistīti ar dažādu datubāzu un reģistru integrēšanu vienotā sistēmā. Šo risku ir iespējams

mazināt, Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra veidotājiem nodrošinot tiesības pieslēgties citu valsts pārvaldes iestāžu reģistriem un datubāzēm. Ņemot vērā mūsdienu informācijas tehnoloģiju iespējas, ir iespējams savstarpēji savienot jebkuras datubāzes, bet šāda pasākuma īstenošanai ir nepieciešams laiks un resursi (tiek izstrādāti īpaši programmēšanas rīki datubāzu savietošanai). Tāpēc, sagatavojot tehnisko specifikāciju Augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu/ studentu un absolventu reģistra izveidei, ieteicams veikt priekšizpēti reģistra datubāzes arhitektūras izveidei, apzinot arī visas monitoringa sistēmas darbībai nepieciešamās datubāzes un reģistrus.

Riska mazināšanas pasākums īstermiņā ir sistēmas pakāpeniska izveide ar pakāpenisku datu un informācijas formāta pārnešanu uz šobrīd iesaistīto institūciju datubāzēm, nodrošinot to standartizāciju 1–2 gadu periodā.

6.3. Izglītojamo un absolventu motivācijas paaugstināšana darbam izvēlētajā profesijā (3. alternatīva)

6.3.1. Vispārīgs alternatīvas raksturojums

Situācijas raksturojums

Pēdējos gados Latvijā ievērojami pieaudzis studējošo skaits. 1997./1998. studiju gadā augstākās izglītības iestādēs bija 64 948 studenti, tai skaitā 31 633 valsts finansēti studenti, bet 2005./2006. studiju gadā – 131 072 studenti, taču no tiem valsts finansēti – vairs tikai 24 871 (19%). Analizējot studentu sadalījumu pa izglītības tematiskajām jomām, var secināt, ka 2005./2006. studiju gadā sociālo zinātņu, komerczinātņu un juridisko zinātņu jomā bija vislielākais studējošo procentuālais skaits – 54% (tajā skaitā 92% maksas studenti), izglītības un humanitārajās zinātnēs – 12,3% (7,2%), inženierzinātņu un būvzinātņu jomā – 9,9%, dabaszinātņu un matemātikas jomā – 5,5%. Kā redzams, vērojama liela disproporcija studējošo sadalījumā pa izglītības jomām, it sevišķi to studentu skaitā, kas par studijām maksā paši. Vērtējot sagatavoto speciālistu skaitu un darba tirgū nepieciešamo vakanču skaitu, jāņem vērā, ka valsts finansētās studiju vietas veido tikai vienu trešo daļu no kopējā studentu skaita. Lai elastīgi apmierinātu darba tirgus prasības, nepieciešama finanšu mehānisma maiņa. Spēkā esošais AL nosaka kārtību, kādā tiek finansētas augstskolas. AIL projektā ir iestrādātas normas, kas palīdzēs elastīgāk finansēt jaunās studiju programmas – līdz šim finansējumu varēja saņemt tikai akreditētas studiju programmas, jaunā likuma normas atļaus efektīvāk izmantot valsts līdzekļus, finansējot arī privātajās augstskolās realizētos valstij aktuālos studiju virzienus. Finansējumu atļaus izsludināt konkursu kārtībā, kas veicinās arī studiju kvalitātes uzlabošanu.

Ilgtermiņa konceptuālajā dokumentā „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā” par galveno Latvijas izaugsmes resursu ir atzītas iedzīvotāju zināšanas un gudrība, to prasmīga un mērķtiecīga izmantošana. Kvalificētu speciālistu sagatavošanu tautsaimniecības sektoriem kavē disproporcija starp vispārējās izglītības un profesionālās izglītības programmu izvēli pēc pamatskolas. Latvijā arvien lielāks jauniešu skaits pēc pamatskolas izglītības iegūšanas turpina mācības vidusskolā un neizvēlas profesionālās izglītības iestādes. 2000. gadā 34,8%

pamatskolu absolventu mācības turpināja profesionālās izglītības iestādēs, bet 2005. gadā – 29,9%. Tas nozīmē, ka darba tirgus pieprasījums pēc dažādiem speciālistiem tiek nodrošināts arvien sliktāk.

Latvijā izglītojamo audzēkņu īpatsvars profesionālās izglītības programmās vidējās izglītības pakāpē ir salīdzinoši zems: 45% vīriešu un 31% sievietes. Tas ir ievērojami mazāk nekā citās Eiropas Savienības valstīs: Čehijā – 85% vīriešu, 76% sievietes; Nīderlandē attiecīgi – 72% un 52%, Dānijā – 59% un 47%. Izglītojamo īpatsvara disproporcijai profesionālās izglītības programmās vidējās izglītības pakāpē Latvijā cēloņi ir nepietiekama orientācija uz praktisko darbu, profesionālās vidējās izglītības ieguves ilgums, kas ir par vienu gadu garāks nekā vispārējā vidējā izglītībā, profesionālo izglītības iestāžu salīdzinoši lielais attālums no dzīvesvietas, materiālo resursu trūkums, kas liedz dzīvot dienesta viesnīcā (stipendijas apmērs sekmīgajiem audzēkņiem ir 20 lati, nesekmīgajiem – 8 lati mēnesī), novecojusī infrastruktūra, profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu kreditēšanas sistēmas trūkums, liels audzēkņu īpatsvars ar zemu pamatprasmju līmeni un zemu motivāciju mācīties, nepietiekama profesionālās orientācijas jeb karjeras izglītība pamatizglītības posmā, nepietiekama sadarbība starp profesionālās izglītības iestādēm un darba devējiem, profesionālās izglītības sistēmas ilgstoši nepietiekamais finansējums, profesionālās izglītības saturs, pedagogu kompetence un programmu īstenošanas kvalitāte, kas ne vienmēr atbilst darba tirgus prasībām.

Profesionālās izglītības iestāžu absolventu aptaujas rezultāti ļauj secināt, ka par nodarbinātības iespējām pilnīgi pietiekami informēti ir 30%, drīzāk pietiekami – 38% un nepilnīgi – 10% absolventu. Absolventi norāda, ka darbs atbilst aptaujātā prasībām un vēlmēm lielā un ļoti lielā mērā – 63%, bet nemaz neatbilst – 5% gadījumu. Aptaujāto interesēm darbs lielā un ļoti lielā mērā atbilst 67%, bet nemaz neatbilst – 5% gadījumu. Ne vienmēr veicamais darbs atbilst aptaujātā absolventa kvalifikācijai. Lielā un ļoti lielā mērā tas atbilst 55%, bet nemaz neatbilst – 24% gadījumu. Iegūtās zināšanas absolventi ne vienmēr izmanto savā darbavietā. No kopējā aptaujāto skaita pašreizējā darbā profesionālajā izglītības iestādē iegūtās zināšanas un prasmes lielā un ļoti lielā mērā izmanto 52%, bet nemaz neizmanto – 17% absolventu.

Studiju kredīta un studējošā kredīta dzēšana tiem speciālistiem, kuri pēc augstākās izglītības ieguves aiziet strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai valsts un pašvaldību iestādēs tajās profesijās, kuras ar rīkojumu katru gadu nosaka MK, ir mehānisms, kas efektīvi darbojas praksē. Tas nodrošina speciālistu piesaisti valstij svarīgās profesionālās jomās. Valsts pārvaldes speciālisti to profesiju sarakstā, kurās strādājošajiem kredītu dzēš no valsts budžeta līdzekļiem, tika iekļauti 2004. gadā. 2006. gadā studiju kredīts par 76 646 latiem dzēsts 968 speciālistiem, kuri strādā valstij nepieciešamās profesijās. Studējošā kredīts par 117 697 latiem dzēsts 846 speciālistiem. Taču dzēsto kredītu apjoms ir nepietiekams, lai atrisinātu nodarbinātības problēmas atsevišķos valsts sektoros, piemēram, valsts pārvaldē. Šo problēmu likumdošana ļauj risināt ar MK noteikumiem, nosakot speciālistu jomas un skaitu, kuriem nepieciešams dzēst kredītus.

Nepilna laika studējošajiem, kas vienlaikus strādā, ir nepietiekamas sociālās garantijas profesionālo izglītības programmu apguvei. Darba likuma 157. panta 2. daļā ir noteikts darba devēja pienākums darbiniekam valsts eksāmena kārtīšanai vai diplomdarba izstrādāšanai un aizstāvēšanai piešķirt mācību atvaļinājumu, kas nav īsāks par 20 darba dienām gadā. Šāda mācību atvaļinājuma laikā darbiniekam tiek saglabāta darba alga.

Tomēr nepilna laika studējošajiem ar likumu netiek garantēta mācību un prakses atvaļinājuma piešķiršana. Prakses (tās ilgums studiju programmā var sasniegt 26 nedēļas) realizācija ir

problemātiska, ja darbs nav saistīts ar izvēlētajā profesionālās studiju programmas specializāciju. Darba devēji bieži vien nav ieinteresēti šādiem darbiniekiem piešķirt apmaksātu mācību atvaļinājumu vai bezalgas atvaļinājumu. Lai veicinātu profesionālās izglītības pieejamību un rosinātu darba devējus atbalstīt darbiniekus, kuri vienlaikus iegūst profesionālo izglītību, ir nepieciešams paredzēt valsts budžeta finansējumu, kas segtu nepilna laika studējošā darba samaksu prakses un mācību atvaļinājumu laikā.

Kā liecina APMIAPD pētījuma rezultāti, darba tirgū kopumā augstu tiek vērtēta darba pieredze: absolventam ar darba pieredzi ir lielākas izredzes iekārtoties darbā vai sameklēt citu darbu nekā absolventam bez darba pieredzes. Pieredze ietekmē arī atalgojumu – gan augstskolu, gan profesionālo mācību iestāžu absolventu vidū tie, kas strādājuši jau studiju laikā, šobrīd pelna vairāk nekā tie, kas to nav darījuši. Nozares eksperti uzskata, ka augstskolām ir jāveicina mācību apvienošana ar darbu, lai nodrošinātu iespējas izmantot tālmācību gan strādājošajiem studentiem kvalifikācijas iegūšanas laikā, gan speciālistiem kvalifikācijas pilnveidošanai darba procesā. Būtiski ir sabalansēt izglītības ieguves un darba snieguma kvalitātes saglabāšanu.

Alternatīvas analīze no problēmu risināšanas viedokļa

Lai paaugstinātu motivāciju studēt profesionālās izglītības iestādēs, alternatīvas piedāvājums palielināt stipendiju apjomus un to saņēmēju skaitu izriet no analīzes par pētījumā konstatētajiem studiju pārtraukšanas vai vispār nestudēšanas iemesliem. Prioritāri izvēli jauniešu vidū starp studijām un pelnīšanu iztikai nosaka zemais dzīves līmenis un sociālo garantiju nepietiekamība. Alternatīva paredz risināt šo problēmu, apsverot studiju stipendiju apjomu diferencēšanu valstij būtiskajās studiju jomās un to pakāpenisku palielinājumu izglītības procesā.

Alternatīvas piedāvāto risinājumu ieviešana ir dārgs un laikietilpīgs process. Līdztekus budžeta finansējumam tam tiek paredzēta ESF līdzekļu piesaiste. Lai paaugstinātu darba devēju motivāciju iesaistīties speciālistu izglītošanas procesā, apmaksājot audzēkņiem mācību atvaļinājumus, alternatīva piedāvā valsts atbalsta instrumentu uzņēmējdarbībai tajās jomās un tiem uzņēmumiem, kas izpilda šo prasību un sedz izdevumus speciālistiem, kas mācās un strādā valsts tautsaimniecības attīstībai svarīgās nozarēs un profesijās. Samaksa vai kompensējoša nodokļu atlaide ir preventīvs pasākums un instruments problēmas mazināšanai vai tās novēršanai nākotnē.

Alternatīvas īstenošanas tiesiskais ietvars

Līdz tam, kad stāsies spēkā AIL, Alternatīvas ieviešanas tiesiskais pamats ir Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam, koncepcija „Par stipendijām”, IL, Vispārējās izglītības likums, AL, PIL un ar tiem saistītie tiesību akti. Būtisks nosacījums alternatīvas īstenošanai ir AIL (likumprojekts pirmo reizi tika izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2006. gada septembrī), kas aizvieto pašreiz spēkā esošo AL.

Alternatīvas ieviešanas pasākumi

Alternatīvas ieviešanas pasākumus var iedalīt trijās daļās: 1) pasākumi, kas ir vērsti uz izglītojamo skaita palielināšanu nākamajās izglītības pakāpēs pēc pamatizglītības vai vidējās vispārējās izglītības iegūšanas (stimulējot izglītojamus iegūt arodizglītību, profesionālo vidējo vai augstāko profesionālo izglītību); 2) pasākumi, kas veicina izglītojamo un darba devēju

sadarbību izglītības ieguves procesā; 3) pasākumi, kas veicina absolventu turpmākās karjeras izvēli apgūtajā profesijā.

Absolventam, kas pabeidzis studijas par valsts līdzekļiem, nav nekādu saistību pret naudas devēju – valsti. Viņš var nestrādāt apgūtajā profesijā un pat izbraukt no valsts. Tiek piedāvāts variants slēgt līgumu ar studentu par atbilstoša laika nostrādāšanu izvēlētajā specialitātē vai, izbraucot no valsts, noteiktā kārtībā atlīdzināt izglītības procesā ieguldītās izmaksas. Izvērtējot šo piedāvājumu, jākonstatē, ka šādas sistēmas uzturēšana prasītu lielas administrēšanas izmaksas. Ar to saistīti vairāki apstākļi, piemēram, ne visi, kas uzsāk studijas par valsts līdzekļiem, tās arī beidz; pēc studiju beigšanas iesaistīšanās darba tirgū nenotiek uzreiz. Vēl jāmin tādi iemesli kā ģimenes sociālie apstākļi, bērna kopšanas atvaļinājums, vēlme paaugstināt kvalifikāciju ārvalstīs u. c. Tas rada problēmas ar parādu piedziņu un cilvēktiesību jautājumiem.

Mērķtiecīgas un valsts attīstībai atbilstošas politikas īstenošanai stipendiju apmēra un stipendiātu skaita palielinājums varētu notikt atšķirīgi dažādās jomās studējošajiem. Lai nodrošinātu potenciālos darba ņēmējus valstij visvairāk nepieciešamajās profesijās, tiek piedāvāts ieviest kredītam pielīdzinātu stipendiju (apm. 170 LVL) prioritāro jomu (dabaszinātnes, vides zinātnes, inženierzinātnes, ražošana un būvniecība, veselības aprūpe) bakalaura, profesionālo un maģistra studiju programmās studējošajiem. Pētījuma dati liecina, ka šajās prioritārajās jomās, kam ir eksakto zinātņu izglītības pamats, ir vislielākais speciālistu deficīts. Stipendija novērstu tādu negatīvu tendenci kā studiju nepabeigšanu vai pārlietu ieilgšanu vai, piemēram, lielu inženierzinātņu studentu atbirumu (20–30%) pirmajosursos (mācības ir pārāk sarežģītas, lai tās savienotu ar darbu). Kredītam pielīdzinātā stipendija ļautu saņemt stipendiju arī tiem, kas nestudē par valsts budžeta līdzekļiem (parastā stipendija paredzēta tikai budžeta studentiem).

Zemas kvalifikācijas darba ņēmēju aktīvākai iesaistīšanai mācībās un darba tiesisko attiecību elastības nodrošināšanai ir nepieciešams: 1) grozīt Darba likuma 157. pantu, darba līgumā vai darba koplīgumā nosakot darbinieka tiesības uz mācību atvaļinājumu un prakses atvaļinājumu, saglabājot darba algu vai vidējo izpeļņu; 2) paredzēt darba līgumā vai darba koplīgumā mācību atvaļinājumu piešķiršanas kārtību (piemēram, tos piešķirot, pamatojoties tikai uz darbinieka iesniegumu un attiecīgās mācību iestādes izziņu); 3) noteikt darba devējam par pienākumu apmaksāt darbiniekam mācību atvaļinājumu gadījumos, ja darbinieks iegūst darba devēja darbības profilam atbilstošu izglītību; 4) gadījumos, ja darbinieks iegūst darba devēja darbības profilam neatbilstošu, bet tautsaimniecībai nozīmīgu profesionālo izglītību, mācību un prakses atvaļinājumus segt no valsts budžeta līdzekļiem. Tādējādi varētu uzlabot darba tirgus prasībām neatbilstošo audzēkņu sadalījumu starp profesionālās izglītības iestādēm un vidusskolām, jo 20–25% vispārējās vidējās izglītības absolventu nonāk darba tirgū bez kvalifikācijas un ar zemām pamata prasmēm.

Kredītam pielīdzinātās stipendijas veicinās studijas pārtraukušo personu skaita samazināšanos, kā arī grādu un kvalifikāciju ieguvušo personu skaita palielināšanos prioritārajās jomās. Studējošie, kas būs noslēguši līgumus ar augstskolu par šādas stipendijas saņemšanu, būs motivēti laikus pabeigt studijas, iegūstot attiecīgos grādus vai kvalifikācijas. Ja grāds vai kvalifikācija netiek iegūta Ministru kabineta noteiktajā laikā, stipendija jāatmaksā kā kredīts.

Kredītam pielīdzinātu stipendiju (80 LVL) ieteicams paredzēt arī doktorantūrā, ja noteiktajā laikā tiks pabeigtas doktorantūras studijas, izstrādāts un aizstāvēts doktora darbs. Lai

veicinātu augstākās kvalifikācijas speciālistu sagatavošanu, papildu stipendijas maģistra un doktora studiju programmās studējošajiem jānodrošina no ESF līdzekļiem. Šī priekšlikuma īstenošanai nepieciešami apmēram 11 miljoni LVL. Šo finansējumu var veidot ne tikai valsts budžeta līdzekļi, bet arī darba devēju līdzekļi, darba devējiem par to saņemot nodokļu atvieglojumus.

Alternatīvas ieviešanas institucionālā sistēma

Tiek saglabāta esošā institucionālā sistēma, kuras ietvaros ieteicams precizēt atsevišķu funkciju sadali starp iesaistītajām institūcijām (IZM, EM, LM, Reģionālās attīstības pašvaldību lietu ministrija, sociālie partneri). Galvenokārt tas attiecas uz informācijas apmaiņu starp EM, kas atbild par darba tirgus prognozēšanu, tai skaitā nepieciešamo speciālistu skaita noteikšanu Latvijas tautsaimniecības nozarēm, un IZM, kas atbild par šādu speciālistu sagatavošanu. Lai atrisinātu stipendiju jautājumu, nepieciešams IZM koncepcijas „Par stipendijām” projektā iestrādāt atbilstošas normas un precīzus aprēķinus. Sistēmas ieviešanai, uzturēšanai un vadīšanai nav nepieciešamas lielas papildu izmaksas, jo šīs funkcijas varētu veikt jau esošais Studiju fonds ar vienu papildu štata vietu.

6.3.2. Alternatīvas politikā un ekonomiskā iespējamība

Alternatīvas ietvaros piedāvātie pasākumi atbilst Latvijas nacionālajai Lisabonas programmai 2005.–2008. gadam, NAP 2007.–2013. gadam un citiem politikas plānošanas dokumentiem. Alternatīvas pasākumi ir zināmi un atbilst Augstākās izglītības padomes, Izglītības un zinātnes arodbiedrības, Latvijas Studentu apvienības, Privāto augstskolu asociācijas un citu sistēmā iesaistīto pušu interesēm. Alternatīvā ieteiktie pasākumi ir būtiski to realizācijas galvenajiem labumu guvējiem – augstskolām, audzēkņiem, absolventiem, darba devējiem, kopumā sabiedrībai. Alternatīvas pasākumu ieviešanas izmaksas ir samērojamas ar labuma gūšanas vērtējumu no visiem procesa dalībniekiem, ekonomikas sektoriem visā Latvijas teritorijā. Alternatīvas pasākumu realizācija ir cieši saistīta ar vairāku citu nacionālās politikas virzienu attīstību, it īpaši, ar ekonomisko attīstību, nodarbinātību un sociālās labklājības jomu. Alternatīvas pasākumi ir cieši saistīti arī ar šī pētījuma otrās alternatīvas ietvaros piedāvāto monitoringa sistēmas izveidi, jo ir sistēmas informācijas un datu avots un atgriezeniskās saites klients datu, analītiskās informācijas un prognožu lietojumam politikas lēmumu pieņemšanai.

6.3.3. Alternatīvas finanšu analīze

IZM izstrādātā koncepcija „Par stipendijām” tās ieviešanai paredz vairākus finansējuma scenārijus četriem gadiem 30–40 milj. LVL robežās (Latvijas studentu apvienības piedāvājums) vai vidēji 14–15 milj. LVL (IZM piedāvājums). Lai arī kāda būtu MK izvēle, problēma, ka studiju kreditēšana neveicina studējošo iespējas un motivācijas paaugstināšanos pilnvērtīgi apgūt studiju programmas, netiek risināta.

Alternatīva piedāvā studiju kreditēšanas un studējošo kreditēšanas skaita un apjoma palielināšanu MK noteikumu ietvaros, paredzot šim pasākumam finansējuma kāpinājumu līdz 120–150 tūkst. LVL gadā (patlaban – vidēji 117 tūkst. LVL gadā).

Savukārt augstākās izglītības iestādēs vien stipendiju paaugstināšana līdz 170 LVL mēnesī izvēlētajās studiju jomās iespējama, plānojot tam 3–10 milj. LVL gadā. Doktora studiju stipendiju paaugstināšanu nodrošina ESF finansējums. Lietderīgi izskatīt ESF līdzekļu piesaistes iespējas arī augstāko profesionālo studiju stipendijas paaugstināšanai tautsaimniecībai svarīgu jomu speciālistu sagatavošanā.

Ekspertu vērtējums parāda, ka Latvijas 34 augstskolās un 24 koledžās, kas piedāvā 250 studiju programmas gadā, nepilna laika studijas apgūst 48,6 tūkstoši studējošo augstskolās un 55,1 tūkstoši koledžu audzēkņus, t. i., pavisam 103,7 tūkstoši audzēkņus. Viņu studiju maksa ir vidēji 1070 LVL (440–2500 LVL) gadā – tuvu studiju pašizmaksai. Ne visi šīs kategorijas studējošie strādā. Kā rāda APMIAPD pētījuma dati, studiju laikā strādājošo īpatsvars nepilna laika studiju programmās ir 55–75% no studējošo kopskaita. Pieņemot par pamatu vidējo aritmētisko – 65%, iespējams aplēst aptuvenu audzēkņu skaitu, kam nepieciešams apmaksāts mācību atvaļinājums – 67–70 tūkstoši strādājošo studentu. Pieņemot, ka valsts pārvaldes sistēmā strādā vismaz 1/3 no strādājošiem studentiem, ir nepieciešami 2,7–3 milj. LVL gadā, lai privātajā sektorā nodarbinātajiem nodrošinātu likumā noteikto 20 darba dienu apmaksātu mācību atvaļinājumu vismaz minimālās darba algas apmērā (120 LVL).

Lai paaugstinātu darba devēju ieinteresētību nodarbināt studējošo jaunatni un motivētu audzēkņus iekļauties darba tirgū jau studiju laikā, alternatīva piedāvā Darba likumā noteikto obligāto apmaksāto mācību atvaļinājumu segt no valsts budžeta tajās jomās, kur valstij tas ir izdevīgi no politikas prioritāšu viedokļa. Šāda pasākuma realizācija ir vērtējama kā valsts atbalsts komercdarbībai un vienlaikus nodrošina sociālās garantijas audzēkņiem un studentiem. Pasākuma ieviešana var notikt posmos vai daļēji, nosakot izglītības tematiskās jomas un programmas, tautsaimniecības nozares, profesijas un citas kategorijas, kurām ir piemērojama apmaksātu mācību atvaļinājumu piešķiršana.

6.3.4. Alternatīvas sociāli ekonomiskā analīze

Alternatīvas īstenošanas rezultātā ieguvēji būs trīs galvenās labuma saņēmēju grupas: darba devēji (iespējas iegūt kvalificētu darbaspēku tiem nepieciešamajās profesijās), izglītības iestāžu absolventi (iespējas iegūt izglītību, kas dod pēc iespējas lielāku finanšu atdevi, pareizi izvēloties izglītības/ studiju programmu un nepieciešamības gadījumā saņemot attiecīgu valsts finansiālu atbalstu izglītības ieguvei) un valsts kopumā (šajā gadījumā valsti pārstāv IZM, kam ir iespējas efektīvāk izlietot izglītībai piešķirto valsts budžeta finansējumu, lai sagatavotu speciālistus prioritārajām tautsaimniecības nozarēm).

6.3.5. Iespējamie alternatīvas ieviešanas riski un to novēršanas pasākumi

Alternatīvas ieviešanas iespējamie riski:

- 1) pamatskolu un vidusskolu absolventi nevēlas iegūt profesionālo izglītību (t. i., netiek būtiski uzlabota profesionālās attīstības karjeras atbalsta sistēma, kas motivē pamatizglītību un vispārējo vidējo izglītību ieguvušos skolēnus iegūt arodizglītību vai profesionālo vidējo izglītību);
- 2) darba devēji nenodrošina profesionālo izglītības iestāžu audzēkņus ar profesijai atbilstošām darbavietām, un tāpēc audzēkņiem un studentiem nav iespējams iziet praksi mācību laikā;

- 3) valsts makroekonomiskā politika, kas ir vērtā uz budžeta deficīta un inflācijas samazināšanu, tādējādi netiek palielināts finansējums izglītībai (stipendijas, studiju un studējošo kredīti, mācību atvaļinājumu kompensācija darba devējiem u. c.);
- 4) profesionālās izglītības iestāžu materiāli tehniskās bāzes neatbilstība mūsdienu tehnoloģiju līmenim, kādēļ audzēkņi netiek motivēti iegūt profesionālo izglītību.

6.4. Politikas alternatīvu salīdzinājums

16. tabulā ir parādīts triju LM izvēlēto un ekspertu vērtēto politikas alternatīvu salīdzinājums atbilstoši multikritēriju analīzes metodei. Kritēriju īpatsvars ir noteikts atbilstoši alternatīvu vērtēšanas kritēriju nozīmīgumam un analīzes detalizācijas pakāpei. Kritērijam „Politikas mērķu sasniedzamība” ir viszemākais svars – 0,10, jo alternatīvu mērķi saskan ar politikas, stratēģiju un rīcības virzieniem, kas ir NAP 2007.–2013. prioritātes. Visas trīs alternatīvas ir horizontālas un savstarpēji papildinošas. Salīdzinoši zems īpatsvars – 0,15 – ir arī kritērijam „Institucionālais novērtējums”, jo alternatīvu īstenošanas institucionālā sistēma pēc būtības ir jau nostiprināta Latvijas Republikas tiesību aktos, kas ir garantēta sistēmas darbībai, kuru ir nepieciešams pilnveidot, nevis veidot no jauna. Savukārt kritērijiem „Politiskā un ekonomiskā iespējamība”, „Efektivitātes novērtējums” un „Problēmu risinājuma novērtējums” ir piešķirti vienādi statistiskie svāri – 0,25.

Politikas alternatīvu vērtējums un to savstarpējais salīdzinājums rāda, ka APMIAPD pētījumā iesaistītie eksperti visaugstāko novērtējumu ir devuši augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmas izveidei. Tas ir saprotami, jo absolventu monitoringa sistēma pēc būtības ir vadības informācijas sistēma, kas nodrošina nepieciešamo informāciju lēmumu pieņemšanai gan karjeras attīstības atbalsta sistēmas izveidē, gan studējošo audzēkņu un beidzēju motivācijas sistēmas izveidē.

Novērtējot 16. tabulā doto punktu skaitu katrai alternatīvai, ir redzams, ka pirmajai un otrajai alternatīvai ir līdzīgs punktu skaits (atšķirība ir tikai 0,15 punkti). Līdz ar to abas alternatīvas ir vienlīdz svarīgas un prioritāras salīdzinājumā ar trešo alternatīvu. Trešajai alternatīvai vērtējums ir zemāks tāpēc, ka, pirmkārt, tā ir daļēji atkarīga no pirmo divu alternatīvu ieviešanas un, otrkārt, izglītības un nodarbinātības politikas īstenošanai ir mazāk iespēju ietekmēt šīs alternatīvas īstenošanu. Neskatoties uz to, ka IZM ir iespējams pilnveidot izglītības finansēšanas politiku, lai motivētu audzēkņus, studentus un absolventus darbam izvēlētajā profesijā, ir vairāki faktori, kurus IZM nevar tieši ietekmēt – profesijas prestižs, darba samaksa attiecīgajā profesijā, prakšu vietu pieejamība, sociālie faktori (mājsaimniecības, kurā dzīvo izglītojama, ienākumu un izglītības līmenis, pieejamība sociālajai infrastruktūrai), izglītojamo līdz šim iegūtā izglītības pakāpe, iegūtās izglītības kvalitāte un ar to saistītās iespējas turpināt izglītību augstākā izglītības pakāpē u. c. Šie netiešie faktori ir par pamatu tam, ka trešajai alternatīvai salīdzinājumā ar pirmo un otro alternatīvu ir uz pusi zemāks vērtējums kritērijam “Institucionālais novērtējums”, kā arī par 25% zemāks novērtējums kritērijam “Politiskā un ekonomiskā iespējamība”.

13. tabula. Politikas alternatīvu ranžējums atbilstoši vērtējumu kritērijiem*

Nr. p. k.	Alternatīvas Kritēriji un to svars	Karjeras izglītības sistēmas pilnveidošana (1. alternatīva)	Izglītojamo un absolventu monitoringa sistēmas izveide (2. alternatīva)	Izglītojamo un absolventu motivācijas paaugstināšana darbam izvēlētajā profesijā (3. alternatīva)
1.	Problēmu risinājuma novērtējums (svars 0,25)	$2 \times 0,25 = 0,5$	$3 \times 0,25 = 0,75$	$3 \times 0,25 = 0,75$
2.	Politikas mērķu sasniedzamība (svars 0,1)	$3 \times 0,1 = 0,3$	$2 \times 0,1 = 0,2$	$3 \times 0,1 = 0,3$
3.	Efektivitātes novērtējums (svars 0,25)	$3 \times 0,25 = 0,75$	$3 \times 0,25 = 0,75$	$3 \times 0,25 = 0,75$
4.	Institucionālais novērtējums (svars 0,15)	$4 \times 0,15 = 0,6$	$4 \times 0,15 = 0,6$	$2 \times 0,15 = 0,3$
5.	Politiskā un ekonomiskā iespējamība (svars 0,25)	$4 \times 0,25 = 1,0$	$4 \times 0,25 = 1,0$	$3 \times 0,25 = 0,75$
Punkti kopā		3,15	3,30	2,85
Rangs		2	1	3

Piezīmes. Kritēriju vērtēšanas skala: 0 – kritērijs neizpildās, 1 – minimāli izpildās, 2 – daļēji izpildās, 3 – lielā mērā izpildās, 4 – pilnībā izpildās.

6.5. Alternatīvu izmaksu efektivitātes analīze

Alternatīvu izmaksu efektivitātes analīze ir viena no ekonomiskās analīzes metodēm, ar kuras palīdzību alternatīvas tiek salīdzinātas savā starpā, novērtējot izmaksas uz vienu politikas alternatīvu īstenošanas rezultāta vienību. APMIAPD pētījuma kontekstā rezultāts ir profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu, augstākās izglītības iestāžu studentu, profesionālās un augstākās izglītības iestāžu absolventu skaits, kā arī valsts pārvaldes iestādes un sabiedrība kopumā, kas izmanto alternatīvu īstenošanas rezultātā pieejamos pakalpojumus un gūst monetārus vai nemonetārus labumus. Piemēram, pirmās alternatīvas gadījumā minēto mērķa grupu pārstāvji saņem karjeras konsultāciju pakalpojumus, trešās alternatīvas gadījumā – stipendijas, studiju un studējošo kredītus, bet otrās alternatīvas gadījumā labuma saņēmēji ir par izglītības politikas izstrādi un īstenošanu atbildīgās valsts pārvaldes un izglītības iestādes (tiek salīdzinātas izglītojamo un absolventu monitoringa izmaksas uz vienu novērojamo vienību). Izmaksu efektivitātes novērtējums ir veikts vienam – 2007. gadam, pieņemot, ka ir iespējams politikas alternatīvas īstenot 2007. gadā (rezultāti būs līdzīgi arī tad, ja par atskaites gadu tiks pieņemts 2008. gads). Tāpēc alternatīvu izmaksas ir aprēķinātas 2007. gada cenās un ir izmantoti jaunākie statistikas dati par labuma saņēmējiem (piemēram, studentu kopskaits 2006./2007. m. g.). Alternatīvu izmaksās tiek iekļautas gan investīciju izmaksas,

gan uzturēšanas izmaksas. Lai alternatīvu izmaksas būtu savā starpā salīdzināmas, investīciju izmaksās ir iekļautas nevis kopējās izmaksas, bet gan pamatlīdzekļu gada vidējais nolietojums (pamatlīdzekļu sākotnējās vērtības daļījums ar nodiluma perioda gadu skaitu). Investīciju izmaksas ir nepieciešamas pirmās un otrās alternatīvas īstenošanai. Šie kapitālieguldījumi ir saistīti galvenokārt ar informācijas tehnoloģiju (datubāzu vadības sistēmas programmatūras), kā arī mēbeļu, datoru un biroja tehnikas iegādi. Tāpēc par pamatlīdzekļu nodiluma periodu tiek pieņemti pieci gadi.

14. tabula. **Alternatīvu izmaksu efektivitātes analīzes rezultāti**

Alternatīvas nosaukums	1. alternatīva “Karjeras izglītības sistēmas pilnveidošana”	2. alternatīva “Izglītojamo un absolventu monitoringa sistēmas izveide”	3. alternatīva “Izglītojamo un absolventu motivācijas paaugstināšana izvēlētajā profesijā”
Audzēkņu skaits	44 651	44 651	44 651
Studentu skaits	129 503	129 503	129 503
Absolventu skaits (audzēkņi)	–	11 647	–
Absolventu skaits (studenti)	–	26 414	–
Cilvēku skaits kopā	174 154 ¹	212 215 ¹	174 154 ¹
Alternatīvas izmaksas	27 karjeras attīstības atbalsta centru izveide ² un uzturēšana: 804 000 LVL , t. sk. 580 000 LVL karjeras konsultantu darba algas fonds vidēji gadā, 24 000 LVL (120 000 LVL/5) izdevumi remontiem un pamatlīdzekļu iegādei, 200 000 LVL uzturēšanas izdevumi vidēji gadā	Izglītības dokumentu reģistra izveide un uzturēšana ³ : 141 480 LVL , t. sk. 40 080 LVL (200 400 LVL/5) reģistra izveides izmaksas, 101 400 LVL reģistra uzturēšanas izmaksas vidēji gadā	Izglītības pieejamības veicināšanas pasākumi, izmantojot finanšu instrumentus ⁴ : 3 033 000 LVL , t. sk. 33 000 LVL papildu izdevumi studiju un studējošo kredītiņiem vidēji gadā, 3 000 000 LVL papildu izdevumi stipendijām vidēji gadā
Izmaksu efektivitātes attiecība (LVL/cilvēku)	804 000 LVL/ 174 154 = 4,62	141 480 LVL/ 212 215 = 0,67	3 033 000 LVL/ 174 154 = 17,42

Piezīmes:

¹ Kopējais cilvēku skaits ir aprēķināts atkarībā no pakalpojuma pieejamības; faktiskais cilvēku skaits, kas gūs labumu no attiecīgās alternatīvas īstenošanas, būs mazāks.

² Pieņemot, ka visi 27 centri tiek izveidoti vienā gadā; izmaksās nav iekļautas karjeras konsultantu kvalifikācijas pilnveides izmaksas. Izmaksu aprēķiniem ir izmantots 6.1.3. nodaļā aprakstītais modelis, paraugam ņemot PKIVA pieredzi.

³ Pieņemot, ka ir jāveido jauns izglītības dokumentu reģistrs, neizmantojot LIIS projekta ietvaros daļēji izveidoto izglītības vadības informācijas sistēmu.

⁴ Izmaksās nav iekļauti 6.3.3. nodaļā minētie priekšlikumi par valsts apmaksāta mācību atvaļinājuma piešķiršanu izglītojamajiem, kas vienlaicīgi strādā un mācās.

Avoti: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2006. gadā (skaitļi, fakti, tendences). Rīga, 2007. 53.lpp., <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=16&lang=1&id=2801>, 04.03.2007.

Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Audzēkņu skaits (uzņemti, mācās) profesionālās izglītības iestādēs, <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=8&lang=1&id=734>, 04.03.2007.

Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Audzēkņu skaits (izlaidums, atskaitītie) profesionālās izglītības iestādēs, <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=8&lang=1&id=734>, 04.03.2007.

Lai kvantitatīvi novērtētu alternatīvu ieviešanas rezultātā sasniedzamos rezultātus, nepieciešams izmantot datus par vienību skaitu iepriekš minētajās mērķa grupās. Kopējais respondentu skaits katrā grupā ir dots 14. tabulā, izmantojot šādus pieņēmumus:

- profesionālās izglītības iestāžu audzēkņi – audzēkņu kopskaits Latvijas profesionālās izglītības iestādēs 2004./2005. ak. g. (pēdējais mācību gads, par kuru ir publiski pieejami dati IZM);
- augstākās izglītības iestāžu studenti – studentu kopskaits Latvijas augstākās izglītības iestādēs 2006./2007. ak. g.;
- absolventi – profesionālās izglītības iestāžu absolventu skaits 2004./2005. ak. g. (laika posms 01.01.2005.–01.10.2005.), augstākās izglītības iestāžu absolventu skaits 2005./2006. ak. g. (ieguvuši akadēmisko, zinātnisko grādu vai kvalifikāciju).

Alternatīvu īstenošanas rezultātā ieguvējas var būt arī citas 12. tabulā minētās mērķa grupas, kas alternatīvu analīzē netiek apskatītas.

14. tabulas dati liecina, ka no izmaksu efektivitātes viedokļa visizdevīgākā ir otrā alternatīva, kas paredz izglītojamo un absolventu minitoringa sistēmas izveidi. Šīs alternatīvas īstenošanas izmaksas uz vienu labuma saņēmēju (monitoringa ietvaros novērojamo vienību) ir vismazākās (0,67 LVL). 14. tabulā dotais vērtējums sakrīt ar 16. tabulā minēto alternatīvu ranžējumu, par visizdevīgāko atzīstot otro alternatīvu.

Izmaksu efektivitātes analīzes rezultāti ir izskaidrojami ar to, ka monitoringa sistēma ir nepieciešama visai sabiedrībai kopumā, ietverot visas mērķa grupas. Jāņem vērā, ka pirmajai un trešajai alternatīvai kā labuma saņēmēji nav ņemti vērā augstākās un profesionālās izglītības iestāžu absolventi, lai gan šīs mērķa grupas var būt labuma saņēmēji gan pirmās, gan arī trešās alternatīvas gadījumā.

Analizējot 13. un 14. tabulas datus, secinām, ka ir nepieciešams īstenot visas trīs alternatīvas, bet prioritāra ir otrā alternatīva.

6.6. Politikas alternatīvu analīzes rezultātu kopsavilkums

APMIAPD pētījuma rezultāti un izvirzīto alternatīvu analīze rekomendē pirmām kārtām sākt veidot augstskolu un profesionālo izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu minitoringa sistēmu, kas būtu informācijas un datu sniedzējs lēmumu pieņemšanā par problemātisko jomu preventīvajiem vai pilnveides pasākumiem. Tos iespējams izmantot, gan pilnveidojot karjeras attīstības atbalsta sistēmu, gan paaugstinot absolventu motivāciju turpināt mācības vai darbu izvēlētajā profesijā darba tirgū pieprasītajās profesijās. Katras piedāvātās alternatīvas secinājumi un ieteikumi skatāmi tālāk tekstā.

6.6.1. Secinājumi un ieteikumi karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidei

APMIAPD pētījuma rezultāti liecina, ka karjeras attīstības atbalsta sistēma ir nepieciešama abām galvenajām šī pētījuma mērķa grupām – profesionālās un augstākās izglītības mācību

iestāžu audzēkņiem un absolventiem – pārliecības nostiprināšanai par profesijas izvēli, savlaicīgai tās maiņai vai esošās kompetences paaugstināšanai pēc mācību iestādes beigšanas un iekļaušanās darba tirgū.

Pētījuma autori iesaka palielināt izglītības un profesionālās izvēles konsultāciju, kā arī karjeras plānošanas un darba meklēšanas pakalpojumu pieejamību, izveidojot Profesionālās izglītības iestāžu karjeras attīstības atbalsta sistēmu vismaz reģionālajā līmenī, paredzot 5–27 karjeras attīstības centrus visā Latvijas teritorijā. Savukārt augstskolu karjeras attīstības atbalsta sistēmu iespējams pilnveidot, kopumā paredzot 60–65 karjeras attīstības centrus, vismaz vienu katrā Latvijas Republikā reģistrētajā augstskolā vai koledžā.

Karjeras konsultantu kvalifikācijas pilnveidi paredz „Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007. – 2013.”, plānojot šiem mērķiem 2,9 milj. LVL līdz 2009. gadam. Jaunu informācijas un karjeras attīstības atbalsta centru izveide visu veidu izglītības iestādēs un jau esošo centru attīstība jāveic, izmantojot valsts budžeta un ESF līdzekļus.

Karjeras atbalsta sistēmas ieviešanai, kas nodrošinās kvalitatīvus un pietiekamus karjeras plānošanas un atbalsta pakalpojumus izglītības iestādēs, jāparedz karjeras izglītības iekļaušana ilgtermiņa audzināšanas darba programmā un tās finansēšana no valsts budžeta, skolotāju profesionālā pilnveide karjeras izglītības īstenošanai, karjeras konsultantu sagatavošana augstskolās, karjeras izglītības atbalsta institūciju kapacitātes stiprināšana.

Karjeras attīstības atbalsta centru darbība, ziņojumu, pētījumu un analītiskā bāze ir jāiekļauj augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmā, veidojot tās apakšsistēmu „Karjeras izglītība”. Visaptverošas karjeras atbalsta sistēmas vadībai un koordinācijai nav jāveido jauna institūcija, jo par to atbild IZM sadarbībā ar ieinteresētajām pusēm: LM, EM un to padotības iestādēm, kā arī augstākās un profesionālās izglītības iestādēm. Karjeras attīstības un konsultāciju atbalsta centru izveide iekļaujas esošajā izglītības sistēmā. Karjeras atbalsta sistēmas pilnveidošanai ir jānostiprina tiesiskais pamats, kas ir izdarīts, ar grozījumiem Profesionālās izglītības likumā (11.10.2006.) nosakot IZM atbildību par profesionālās orientācijas un karjeras izglītības ieviešanu izglītībā (6. pants). Savukārt AIL ir jānostiprina norma par profesionālās karjeras atbalsta sistēmas funkciju iekļaušanu augstskolu un koledžu pamata darbībā.

APMIAPD pētījuma rezultāti apstiprina, ka viens no aspektiem, kas negatīvi ietekmē profesionālo un augstāko mācību iestāžu absolventu iekļaušanos darba tirgū, ir praktiskās pieredzes trūkums. Šis jautājums jārisina profesionālās un augstākās izglītības iestādēm sadarbībā ar darba devējiem un nevalstiskā sektora pārstāvjiem, organizējot studējošo darbu vasarā, iesaistot studentus reālos projektos, kas tiek īstenoti uzņēmumos, izstrādājot studiju noslēguma darbus par uzņēmumam svarīgiem jautājumiem.

6.6.2. Secinājumi un priekšlikumi audzēkņu un absolventu monitoringa sistēmas ieviešanai

APMIAPD pētījuma rezultāti liecina, ka ir apgrūtināta pieeja informācijai un datiem par profesionālo un augstāko mācību iestāžu absolventu darba gaitām un iekļaušanos darba tirgū. Esošie normatīvie akti neparedz visaptverošu iespēju aktualizēt izglītības iestādes audzēkņu

un absolventu personas datus. Pētījuma autoru piedāvātā alternatīva „Efektīvas uz darba tirgus vajadzību izpēti balstītas augstākās un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu un beidzēju monitoringa sistēmas izveide” iesaka uzlabotā veidā atjaunot Latvijā nesen jau bijušas sistēmas – LIIS ar apakšsistēmu LAIS, tās attiecīgi pilnveidojot un attīstot atbilstoši mūsdienu un nākotnes izglītības sistēmas prasībām.

Latvijā ir jārada augstāko un profesionālo mācību iestāžu audzēkņu un absolventu reģistrs ar IZM kā datu apstrādes sistēmas pārzini. Pēc dažādu lietotāju pieprasījuma datu sistēmas pārzinis vai operators normatīvajos aktos noteiktā kārtībā sagatavotu un izsniegtu pieprasīto kopsavilkuma informāciju.

Datu apstrādes sistēmas pārzinis vai operators varētu būt arī cita institūcija, kas veiktu līdzīgas funkcijas kā iepriekš veica LIIS un LAIS. Šai nolūkā būtu jāizdara papildinājumi PIL un AL, un topošajā AIL, paredzot izglītības iestādēm iesniegt IZM audzēkņu, studējošo un beidzēju vārdu, uzvārdu, personas kodu, izglītības programmas nosaukumu, iegūto akadēmisko grādu un profesionālo kvalifikāciju. Personas datus datu apstrādes sistēmas pārzinis katru gadu iesniegtu CSP, kura aktualizētu absolventu adreses un telefona numurus un regulāri veiktu absolventu izlases aptaujas – divus, piecus vai desmit gadus pēc pēdējā izglītības diploma iegūšanas. Aptauju rezultāti tiktu publicēti.

Lai monitorings sniegtu detalizētu informāciju par mācību iestādes beigušajiem, absolventu izlases apsekojumi ir jāveic regulāri. Pētījuma autori atbalsta CSP viedokli, ka izglītības iestāžu audzēkņu un absolventu reģistra datubāze, pamatojoties uz normatīvajiem aktiem, būtu izmantojama regulāriem pētījumiem, ko veiktu gan IZM, gan CSP sadarbībā ar augstskolām un zinātniskās pētniecības institūtiem. Audzēkņu reģistrā turpmāk būtu jāfiksē audzēkņu faktiskā dzīvesvieta, gan uzsākot, gan beidzot mācības.

6.6.3. Secinājumi un priekšlikumi audzēkņu un absolventu motivācijas paaugstināšanai darbam izvēlētajā profesijā

Pēdējos gados Latvijā ievērojami pieaudzis studējošo skaits par maksu un ir vērojama liela disproporcija studējošo sadalījumā pa izglītības jomām. Sagatavoto speciālistu skaits un darba tirgū nepieciešamo vakanču skaits nav sabalansēts. Sabalansētību iespējams panākt, elastīgāk finansējot jaunās studiju programmas pēc licences iegūšanas. Pētījuma autori iesaka piešķirt finansējumu arī privātajās augstskolās realizētajiem valstij aktuālajiem studiju virzieniem, izsludinot tos konkursu kārtībā.

Latvijā arvien lielāks jauniešu skaits pēc pamatskolas pabeigšanas neizvēlas profesionālās izglītības iestādes, bet mācības turpina vidusskolā. Tādējādi nenotiek pietiekama kvalificētu speciālistu sagatavošana tautsaimniecības sektoriem, jo pastāv disproporcija audzēkņu izvēlē pēc pamatskolas iegūt vispārējo izglītību vai apgūt profesionālo programmu. Pētījuma autori iesaka 1) turpināt finansējuma palielināšanu profesionālajām izglītības iestādēm, tā pilnveidojot to materiāli tehnisko bāzi un paaugstinot pasniedzēju darba kvalitāti; 2) ieviest profesionālo izglītības iestāžu audzēkņu kreditēšanas sistēmu, kas radītu iespēju maznodrošināto ģimeņu bērniem izvēlēties tautsaimniecības attīstībai nepieciešamo un darba tirgus pieprasīto profesiju apguvi.

Pieņemot atbilstošus MK noteikumus, nepieciešams palielināt to personu skaitu, kam tiek dzēsti kredīti. Dzēsto kredītu apjoms ir nepietiekams, lai atrisinātu nodarbinātības problēmas atsevišķos valsts sektoros, kā, piemēram, valsts pārvaldē. Nākotnē atbilstoši darba tirgus prognozēm būtu nepieciešams palielināt personu skaitu, kam tiek dzēsti kredīti, pieņemot atbilstošus MK noteikumus. Iespējamais piedāvājums dzēst kredītus, būtu jāattiecinā arī uz darbavietām privātajā sektorā – profesijām, kas galvenokārt ir privātā sektora rokās, piemēram, inženierzinātnēs – būvniecības jomā.

Lai nodrošinātu potenciālo darba ņēmēju skaitu valstij visvairāk nepieciešamajās profesijās, pētījuma autori piedāvā ieviest kredītam pielīdzinātu stipendiju (apm. 170 Ls) prioritāro jomu (dabaszinātņu, vides zinātņu, inženierzinātņu, ražošanas un būvniecības, veselības aprūpes) bakalaura, profesionālo un maģistra studiju programmās studējošajiem. Stipendiju jautājuma atrisināšanai IZM koncepcijas „Par stipendijām” projektā jāiestrādā atbilstošas normas un precīzi aprēķini nepieciešamo maksimālo summu apjomos. Lai šo sistēmu ieviestu, uzturētu un vadītu, nav nepieciešamas lielas papildizmaksas, jo to varētu veikt jau esošais Studiju fonds ar vienu papildu štata vietu.

Zemas kvalifikācijas darba ņēmēju aktīvākai iesaistīšanai mācībās un darba tiesisko attiecību elastības nodrošināšanai nepilna laika studējošajiem, kas vienlaikus strādā, ir nepieciešams:

- 1) grozīt Darba likuma 157. pantu, darba līgumā vai darba koplīgumā nosakot darbinieka tiesības uz mācību atvaļinājumu un prakses atvaļinājumu, saglabājot darba algu vai vidējo izpeļņu;
- 2) paredzēt darba līgumā vai darba koplīgumā mācību atvaļinājumu piešķiršanas kārtību (piemēram, tos piešķirot, pamatojoties tikai uz darbinieka iesniegumu un attiecīgās mācību iestādes izziņu);
- 3) noteikt darba devējam par pienākumu apmaksāt darbinieka mācību atvaļinājumu gadījumos, ja darbinieks iegūst darba devēja darbības profilam atbilstošu izglītību;
- 4) noteikt, ka gadījumos, ja darbinieks iegūst darba devēja darbības profilam neatbilstošu, bet tautsaimniecībai nozīmīgu profesionālo izglītību, mācību un prakses atvaļinājums jāapmaksā no valsts budžeta līdzekļiem.

Lai veicinātu augstākās kvalifikācijas speciālistu sagatavošanu, papildu stipendijas maģistra un doktora studiju programmās studējošajiem jānodrošina no ESF līdzekļiem. Šī priekšlikuma īstenošanai nepieciešami apmēram 11 miljoni Ls. Šo finansējumu var veidot ne tikai valsts budžeta līdzekļi, bet arī darba devēju līdzekļi, darba devējiem par to saņemot nodokļu atvieglojumus.

Līdzšinējā prakse nenodrošina racionālu budžeta līdzekļu izlietojumu attiecībā pret darba tirgu. Absolventam, kas beidzis studijas par valsts līdzekļiem, nav nekādu saistību pret naudas devēju – valsti. Pētījuma autori iesaka slēgt individuālu līgumu ar studentu par atbilstoša laika nostrādāšanu izvēlētajā specialitātē vai, izbraucot no valsts, noteiktā kārtībā atlīdzināt izmaksas, kas ieguldītas izglītības procesā.

PATEICĪBAS

Pētījuma autori pateicas IZM ministrēm Inai Druvietei un Baibai Rivžai, IZM Augstākās izglītības departamenta, Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta, Latvijas Izglītības informatīvās sistēmas speciālistiem, augstākās un profesionālās izglītības ekspertiem, augstskolām un profesionālajām mācību iestādēm par atbalstu absolventu datu sniegšanā pētījuma vajadzībām.

Pateicamies PMILPIeD vadībai un darbiniekiem par adresu aktualizāciju izlases pētījuma vajadzībām. Tāpat esam pateicīgi daudzajiem respondentiem par atbildēm uz anketas jautājumiem un intervētājiem – lauka darba veicējiem. Svarīgu informāciju pētījuma nobeiguma posmā ar saviem komentāriem mums sniedza CSP un dažādu institūciju pārstāvji, kā arī ekspertu diskusijas dalībnieki.

ATSAUCES

- Anderson, T. M., Dalum, B., Linderroth, H., Smith, V., Westergård-Nielsen, N. (2006). *The Danish Economy. An International Perspective* (2nd. ed.). Copenhagen: DJØF Publishing.
- Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.5*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 63–79.
- Baltic Institute of Social Sciences (2006). *Darba algas un to ietekmējošie faktori*.
- Beķeris, E., Krūmiņš, J., Stonis, J. (2004). Studiju programmu un augstākās izglītības pakalpojumu tirgus attīstības iezīmes, 21. gadsimtu sākot. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 1 (53), 5–10.
- Benfelde, S. (2004). Izglītība kā viens no inovāciju stūrakmeņiem. *Kapitāls*, 5, 48–49.
- Bumbieris, M. (2007). Jānovērš politikāņu ķirurģija izglītībā. *Diena*, 20. febr.
- Bušmanis, P., Soika, I. (2004). *Arodizglītības mainība lauku vidē*. In: Possibilities for Rural Development in the Enlarged Europe. Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, 22–23 April 2004. Jelgava: Latvia University of Agriculture, 97–103.
- Byner, J., Chisholm L., and Furlong A. (1997) *Youth, Citizenship and Social Change in a European Context*. London: Ashgate
- Cammelli, A. (2005). *Survey of Graduate Employment*. AlmaLaurea Web site: <http://www.almalaurea.it/eng/universita/occupazione/occupazione04/presentazione.shtml>. Skatīta 01.03.2007.
- Cammelli, A. (2006). *The State of Progress of the Reform Characteristics and Performance of Graduates: the Class of 2005*. AlmaLaurea Web site: <http://www.almalaurea.it/eng/universita/profilo/profilo2005/premessa.shtml>. Skatīta 01.03.2007.
- Cammelli, A. (2007). Condizione occupazionale dei laureate pre i post riforma. IX Rapporto sulla condizione occupazionale dei laureati. Consorzio Interuniversitario AlmaLaurea. Bologna, 2–3 marzo 2007.
- Chen, H.-J. (2006). International Migration and Economic Growth: a Source Country Perspective. *Journal of Population Economics*, 19, 725–748.
- Commission of the European Communities (2005). *Modernising Education and Training: a Vital Contribution to Prosperity and Social Cohesion in Europe*. Brussels, 10.11.2005. COM(2005) 549 final.
- CSP (2002). *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti*. Statistikas datu krājums. Rīga.
- CSP (2004). *Latvijas statistikas gadagrāmata 2004*. (Kompaktdisks). Rīga.
- CSP (2005). *Demogrāfija 2005*. Rīga.
- CSP (2005). *Izglītības iestādes Latvijā 2004./2005. mācību gada sākumā*. Statistisko datu krājums. Rīga.
- CSP (2006). *Izglītības iestādes Latvijā 2005./2006. mācību gada sākumā*. Statistisko datu krājums. Rīga.

Čurkina, I. (2003). *Ekonomikas augsmes faktori Latvijā*. Rīga: LZA EI.

Dedze, I., Heinemans, S., Catlaks, G. (2003). *Pārmaiņas Latvijas izglītībā: izaicinājums sistēmas vadībai*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija un Sabiedriskās politikas centrs Providus.

Di Pietro, G., Cutillo, A. (2006). University Quality and Labour Market Outcomes in Italy. *Labour. Review of labour economics and industrial relations*. (20) 1, 37–61.

Driķe, N. (2007). Liepājā, iespējams, tiks veidota modernākā būvniecības koledža Kurzemē. *Diena*, 17. febr.

Dūmiņa, Z. (2007). Vairāk domā par inovācijām, mazāk par cilvēk resursiem. Uzņēmēji rosina EM uzņemties vadošu lomu migrācijas jautājumu risināšanā. *Diena*, 27. janv.

EAL-NET project. (b.d.) *EUROALMALAUREA Network*. e-Recruitment Services. Project Abstract. <http://www.eal-net.org/en/about/project>. Skatīta 01.03.2007.

Eglīte, P., Ivbulis, B. (1999). Latvijas darba potenciāla prognoze laikposmam līdz 2020. gadam. Latvijas darba potenciāls un tā atjaunošanas iespējas XX–XXI gs. mijā.

Eiropas augstākās izglītības telpa – mērķu sasniegšana. Eiropas Augstākās izglītības ministru konferences komunikē. Bergena, 2005. gada 19.–20. maijs.

Eiropas Kopienu Komisija (2006). *Komisijas paziņojums Padomei un Eiropas Parlamentam „Īstenojot universitāšu modernizācijas programmu: izglītība, pētniecība un jauninājumi”*. Brisele, 10.05.2006. COM(2006) 208 galīgā redakcija.

Employment Policy. www.mpsv.cz.

Europe Commission (January, 1997), *Guide to cost-benefit analysis of investment projects, (Structural Fund-ERDF, Cohesion Fund and ISPA)*. EC working paper.

Europe Commission, (January, 1997), *Measuring Job Creation – Methods for the Evaluation of the Employment Effects of Structural Fund Interventions*.

Europe Commisison, (1999), *The GUIDE to the Evaluation of Socio-Economic Development; Indicators for Monitoring and Evaluation – an Indicative Methodology (Structural Fund- ERDF, Cohesion Fund and ISPA)*.

European Commission (2004). *Employment in Europe 2004*. Recent Trends and Prospects.

European Commission (2005). *Achieving the Lisbon goal: The contribution of vocational education and training*. Final Report to the European Commission 1-11-04.

European Communities (2003). *Education across Europe 2003*. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg.

European Union. www.czso.cz.

File, J., Luijten-Lub, A. (Eds.) (2006). *Reflecting on Higher Education Policy across Europe*. In: *A CHEPS Resource Book*. The Hague.

Gornitzka, Å., Kogan, M., Amaral, A. (Eds.) (2005). *Reform and Change in Higher Education*. Analysing policy complementation. *Higher Education Dynamics*, Vol. 8. Dodrecht, Berlin, Heidelberg, NY: Springer.

Gosa, Z. (2004). Trends in the Educational Level of Latvia's Labour Force. *Humanities and Social Sciences Latvia*. Riga: University of Latvia, 4 (44), 39–51.

Greene, W. (2003). *Econometric Analysis*. 5th edition. Prentice Hall.

Grzhibovska, A., Krumins, J. (2001). The University of Latvia's Experience with ECTS. In: M. Schneider (Ed.). *From Declaration to Implementation. B.A. & M.A., Modularisierung und ECTS im Ostseeraum – Positionen, Erfahrungen, Ausblicke*. Greifswald: Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, 60–64.

Hazan, M. (b.d.). *Returns to Education in the Baltic Countries*. www.biceps.org/files/SSRN-id699623_0.pdf. Skatīta 02.02.2004.

Hazāns, M. (zin. vad.) (2006). *Reģionālie pētījumi par bezdarbnieku sociālpsiholoģisko portretu*. ESF nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „NVA pētījumi”. Pētījuma atskaite. Rīga.

Hilbers, P., Zhou, J. (2006). Danish Flexicurity Model Holds Lessons for Rest of Europe. *International Monetary Fund Survey*. Oct. 30, 35 (20).

Hüfner, K. (2003). Higher Education as a Public Good: Means and Forms of Provision. *Higher Education in Europe*. XXVIII, 3, 339–348.

King, G., Barnowe T., Krumins, J., Pauna, D. (2000). The New Managerial Generation in Latvia: The Nature and Role of Values. *Journal of Baltic Studies*. 2 Vol. XXXI, 148–171.

Kļaviņa S., Klapkalne U., Pētersone B. (2005) „*Politikas ietekmes vērtēšana politikas veidošanas sistēmā*”. Valsts Kanceleja.

Kratochvíl, O. www.vos.cz/epi.

Krumins, J., King, G. (1995). Education for Business: Two Assessments. *Humanities and Social Sciences Latvia*. Higher Education in Transition. 3 (8), 41–54.

Krūmiņš, J. (2004). Nacionālās intereses, iedzīvotāji, ekonomika un attīstība. Grām.: *Nacionālās intereses: formulējuma meklējumos*. Stratēģiskās analīzes komisija. *Zinātniski pētnieciskie raksti*. Rīga: Zinātne, 1/2004, 62–73.

Krūmiņš, J., Grzhibovska, A., Spruģe, L., Stonis, J. (2000). Konkurētspējīgas izglītības nodrošināšana: Latvijas Universitātes 90. gadu pieredze. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 1 (37), 18–27.

Krūmiņš, J., Leduskrasta, Z. (2005). Izglītības loma demogrāfiskajā un tautas attīstībā Latvijā. Grām.: *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Stratēģiskās analīzes komisija. *Zinātniski pētnieciskie raksti*. Rīga: Zinātne, 3 (4), 17–36.

Krūmiņš, J., Vība, J. (2002). Augstskolu profesori Latvijā un pasaulē. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 3 (47), 9–13.

Kūle, M. (2003). Izglītības vērtības, Latvijai integrējoties Eiropas Savienībā. Grām.: *Latvijas integrācija ES: jaunās Eiropas aprises, tautsaimniecības pielāgošana*. Sadarbības projekta Nr.17 “Latvijas integrācija ES” rezultāti. Rīga: LZA EI, 29–34.

Lācis, I. Universitātes autonomija – kvalitātes kultūras stūrakmens. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 3 (47), 5–8.

Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija (2005a, 19. oktobrī). *Latvijas Nacionālā Lisabonas programma 2005.–2008. gadam*. Skatīta 31.07.2007.

Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2006). *Latvijas Attīstības plāns (2007–2013). (Vienotais programmdokuments) 1. mērķa programma 2004.–2006. gadam*. 56. lpp.

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija (2007). *Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2006. gadā (skaitļi, fakti, tendences)*. Rīga, 53, <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=16&lang=1&id=2801>. Skatīta 04.03.2007.

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Audzēkņu skaits (uzņemti, mācās) profesionālās izglītības iestādēs. <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=8&lang=1&id=734>. Skatīta 04.03.2007.

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Audzēkņu skaits (izlaidums, atskaitītie) profesionālās izglītības iestādēs. <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=8&lang=1&id=734>. Skatīta 04.03.2007.

Latvijas Republikas Ministru kabinets (01.12.2006.). *Koncepcija „Par stipendijām”* (projekts).

Latvijas Republikas Ministru kabinets (07.11.2006.). *Deklarācija par MK iecerēto darbību*.

Latvijas Republikas Ministru kabinets. 2005. gada 19. oktobra rīkojums Nr. 684. *Ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā”*

Latvijas Republikas Ministru kabinets. 2005. gada 3. maija rīkojums Nr. 281. *Jaunatnes politikas valsts programma 2005.–2009. gadam*. Informatīvā daļa.

Latvijas Republikas Ministru kabinets. 2006. gada 27. septembra rīkojums Nr. 742. *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013. gadam*. Informatīvā daļa.

Latvijas Republikas Ministru kabinets. (29.03.2006.). Rīkojums Nr. 214. *Koncepcija “Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana”*.

Latvijas Republikas Saeima (01.01.2007.). *Izglītības likums*.

Latvijas Republikas Saeima (1999). *Vispārējās izglītības likums*.

Latvijas Republikas Saeima (24.02.2007.). *Augstskolu likums*.

Latvijas Republikas Saeima (25.10.2006.). *Profesionālās izglītības likums*.

Latvijas Republikas Saeima. (25.10.2006.). *Darba likums*.

Latvijas Republikas Saeima. (20.05.1998.). Likums “Par zinātnisko darbību”.

Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki, 1 (45), 9–21.

LM NVA. (2006). *Ziņojums par veiktajiem pētījumiem 2005. gadā*. ESF nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „NVA pētījumi”. Rīga.

Markausa, I. (1999). Profesionālā izglītība un darba tirgus. Latvijas darba potenciāls un tā atjaunošanas iespējas XX–XXI gs. mijā. *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr. 5*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 52–62.

McIntosh, J., Munk, M., (2007). Scholastic Ability vs. Family Background in Educational Success: Evidence from Danish Sample Survey Data. *Journal of Population Economics*, 20, 101–120.

Menon, M. (2003). An Evaluation of Four Decades of Rate of Return Analysis in Higher Education Policy Making: Weaknesses and Future Prospects. *Higher Education Policy*, 16, 369–384.

Mūrniece, K. (2007). Aiziet vai palikt? Medicīnas māsu joprojām trūkst – esošās iet prom, jaunas klāt nenāk. *Diena*, 16. janv.

Nedēļa (2005). Kam pieder privātās augstskolas un ko tās piedāvā? 33, 15–18.

O'Hare, W., Pollard, K., Ritualo, A. (2004). *Education and Economic Characteristics*. In: *The Methods and Materials of Demography* (Ed. by Siegel, J., Swanson, D.) London: Elsevier Academic Press, 211–251.

OECD (2004). *Education at glance: OECD indicators 2004*. Paris.

OECD (2004). *Career Guidance an Public Policy. Bridgong the Gap*, ( ).

OECD. (2004). *On the Edge: Securing a Sustainable Future for Higher Education*. Report of the OECD/IMHE-HEFCE Project on Financial Management and Governance of Higher Education Institutions. Paris.

Palomba, R., Kotowska, E. (2003). The Economically Active Population in Europe. *Population Studies*, No. 40. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Paula, D. (2004). Attīstību noteiks darbaspēka kvalitatīvās īpašības. *Averss un reverss* (Latvijas Bankas biļetens), 2, 6–7.

Prášek, F. www.vsp.cz.

Press reports (2004), Prague. www.uiv.cz.

Profesionālās orientācijas pakalpojumu saņēmēju mērķa grupu vajadzību izpētes sistēmas izstrāde un realizācija. Rīga, 2007, 27. lpp.

Rauhvargers, A. (2002). Eiropas kopējā augstākās izglītības politika. No Lisabonas konvencijas līdz Boloņas deklarācijai, Boloņas procesā sasniegtais un vadlīnijas nākotnei.

Reflecting on Higher Education Policy Across Europe. *A CHEPS Resource Book*, 2006, 175.

Rivža, B., Kondratovičs, U. (2003). Latvijas universitātes jaunajai Eiropai. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 1 (49), 8–13.

Rubinson, R., Browne, I. (1994). *Education and the Economy*. In: *The Handbook of Economic Sociology* (Smelser, N., Swedberg, R. Eds.). NY: Princeton Univ. Press, 581–599.

Salenieks, N. (1999). Augstākās izglītības, kvalifikācijas mācību un pētniecības integrācija. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 2 (34), 24–28.

Saulītis, J., Briede, L. (2006). Izglītības sistēmas komercializācija un globalizācija. Grām.: *Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas*. Starptautiskas zin. konferences zinātniskie raksti. Rīga : RTU, 198–203.

SIA Consensus PR, SIA Do&Do (2006). *Jauniešu-bezdarbnieku kvalitatīvā sastāva atbilstības darba tirgus pieprasījumam izvērtēšana*. ESF nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „NVA pētījumi”. Pētījuma atskaite. Rīga.

SKDS (2006). *Pētījums ilgstošo bezdarbnieku kvalitatīvā sastāva atbilstības darba tirgus pieprasījumam izvērtēšanai*. ESF nac. programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „NVA pētījumi”. Pētījuma atskaite. Rīga.

Skujiņa, V. (autoru kol. vad.) (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Slowey, M., Watson, D. (2003). *Higher Education and the Lifecourse*. Glasgow: Society for Research into Higher Education & Open University Press.

Statistics Sweden (2004 A). Enkätundersökning våren 2004 bland avgångna från gymnasieskolan och examinerade från högskolan läsåret 2000/01 (*The Entrance to the Labour Market*). Statistiska Meddelanden UF 86 SM 0401.

Statistics Sweden (2004 B). Multi-Generation Register 2003. A Description of Contents and Quality. Bakgrundsfakta till Befolknings- och Välfärdsstatistik, 7.

Stephan, P., Levin, S. (2001). Exceptional contributions to US science by the foreign-born and foreign-educated. *Population Research and Policy Review*, 20, 59–79.

Šturcová, J., Frýdová, E. (2004) *Questionnaire inquiry to the Cooperation between Higher Education Institutions and Production and Service Companies*. Prague. www.csvs.cz.

Tilinger, P. www.ftvs.cuni.cz.

Tobias, J. (2003). Are Returns to Schooling Concentrated Among the most Able? A Semiparametric Analysis of the Ability-earnings Relationships. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 1, 65, 1–29.

Trapenciere, I. (2004) Mūžizglītība Latvijā. Grām.: CSP *Mūžizglītības aspekti Latvijā*. Rīga: CSB, 9–19

Vētra, J. (2003). Rīcības programma Boloņas procesa realizēšanai Latvijā. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 1 (49), 14–16.

Vidovics, H. (2002). Labor Market Trends in Central and Eastern European Countries. In: B. Funck, L. Pizzati (Eds.), *Labor, employment and social policies in the EU enlargement process: changing perspectives and policy options*. Washington D.C.: World Bank.

World Bank (2004). *World Development Indicators 2004*. Washington D.C.

Zobena, A. (galv. red.) (2005). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos*. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

Zvejnieks, O., Strautnieks A., Lapiņš J. (2005). Izglītības sistēmas melnā avs. *Kapitāls*. 9 (93), 12–17.

PIELIKUMU SATURA RĀDĪTĀJS

1. pielikums.	Latvijas augstākās izglītības iestāžu absolventu skaits (izņemot doktorantūras un rezidentūras absolventus) 2002./2003. akadēmiskajā gadā	188
2. pielikums.	Latvijas augstākās izglītības iestāžu absolventu skaits (izņemot doktorantūras un rezidentūras absolventus) 2004./2005. akadēmiskajā gadā	189
3. pielikums.	Latvijas profesionālo izglītības iestāžu absolventu skaits 2002./2003. akadēmiskajā gadā	191
4. pielikums.	Latvijas profesionālo izglītības iestāžu absolventu skaits 2004./2005. akadēmiskajā gadā	194
5. pielikums.	Ilgstošā prombūtnē esošo augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu sadalījums pa valstīm	197
6. pielikums.	Aptaujas anketas tematiskie bloki un to raksturojums	198
7. pielikums.	Augstākās un profesionālās izglītības ekspertu saraksts	202
8. pielikums.	Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)	203
9. pielikums.	Augstskolu absolventu apmierinātība ar izvēlēto mācību programmu un mācību iestādi (%)	204
10. pielikums.	Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)	205
11. pielikums.	Daudzfaktoru analīzē izmantoto atkarīgo mainīgo uzskaitījums	206
12. pielikums.	Daudzfaktoru analīzē izmantoto neatkarīgo mainīgo uzskaitījums	207
13. pielikums.	Augstskolu studentu pastāvīga iekļaušanās darba tirgū studiju laikā: loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “darba turpināšana” (analīzē iekļauti n=2452 absolventi)	209
14. pielikums.	Profesionālo mācību iestāžu audzēkņu pastāvīga iekļaušanās darba tirgū studiju laikā: loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “darba turpināšana” (analīzē iekļauti n=2032 absolventi)	210
15. pielikums.	Augstskolu absolventu darba atrašanas ātrums pēc studiju beigšanas: Koksja proporcionālo risku regresija, atkarīgais mainīgais “laiks līdz darba atrašanai”, datu cenzēšanas indikators “darba uzsākšana” (analīzē iekļauti n=725 absolventi)	211
16. pielikums.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu apmierinātība ar izvēlēto mācību programmu, mācību iestādi un praksi (%)	212

17. pielikums.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu darba atrašanas ātrums pēc studiju beigšanas: Koksā proporcionālo risku regresija, atkarīgais mainīgais “laiks līdz darba atrašanai”, datu cenzēšanas indikators “darba uzsākšana” (analīzē iekļauti n=1265 absolventi)	213
18. pielikums.	Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo prasības pret darbu pēc mācību iestādes beigšanas (%)	214
19. pielikums.	Informācijas pietiekamība par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā, izvēloties mācību programmu (%)	215
20. pielikums.	Augstskolu absolventu profesijas izvēles atbilstība izglītībai: loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “Pašreizējās profesijas atbilstība” (analīzē iekļauts n=2441 absolvents)	216
21. pielikums.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu profesijas izvēles atbilstība izglītībai: loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “pašreizējās profesijas atbilstība” (analīzē iekļauts n=2021 absolvents)	217
22. pielikums.	Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo iemesli nestrādāšanai atbilstoši iegūtajai izglītībai (%)	218
23. pielikums.	Prasības pret darbu saistībā ar pašreizējā darba atbilstību izglītībai (pētnieku vērtējums) (vidējais vērtējums skalā no 1 (nav svarīgi) līdz 4 (ļoti svarīgi))	219
24. pielikums.	Iemesli, kādēļ absolvents izvēlējās konkrēto mācību programmu (%)	221
25. pielikums.	Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo mācību laikā apgūto prasmju pašvērtējuma saistība ar darbu atbilstoši izglītībai (vidējais vērtējums skalā no 1 (ļoti zems) līdz 5 (ļoti augsts))	222
26. pielikums.	Augstāko mācību iestāžu absolventu darba algu ietekmējošie faktori: lineārā regresija, atkarīgais mainīgais “algas logaritms” (analīzē iekļauts n=2421 absolvents; $R^2=0,288$)	224
27. pielikums.	Profesionālo mācību iestāžu absolventu darba algu ietekmējošie faktori: lineārā regresija, atkarīgais mainīgais “algas logaritms” (analīzē iekļauti n=1853 absolventi; $R^2=0,275$)	225
28. pielikums.	Pētījumā izvirzīto hipotēžu empīriskais pamatojums augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu aptaujā	226

KOMPAKTDISKA SATURA RĀDĪTĀJS

(Kompaktdisks ir pieejams LM Darba departamentā)

1. Izlases pētījuma rezultātu datu fails ar mainīgo lielumu aprakstu
2. Augstskolu absolventu aptaujas anketa
3. Profesionālo izglītības iestāžu absolventu aptaujas anketa
4. Ekspertu interviju jautājumi

PIELIKUMI

1. pielikums.

Latvijas augstākās izglītības iestāžu absolventu skaits (izņemot doktorantūras un rezidentūras absolventus) 2002./2003. akadēmiskajā gadā

Augstskola	Absolventu skaits	
	IZM statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Banku augstskola	841	0
Biznesa augstskola "Turība"	740	0
Biznesa institūts "Rimpak Livonija"	16	0
Baltijas Krievu institūts	920	920
Daugavpils Universitāte	851	384
Ekonomikas un kultūras augstskola	101	101
Informācijas sistēmu menedžmenta augstskola	101	105
Juridiskā koledža	352	352
Koledža RRC	28	0
Latvijas Jūras akadēmija	95	86
Latvijas Kristīgā akadēmija	77	0
Latvijas Kultūras akadēmija	161	161
Latvijas Lauksaimniecības universitāte	1103	877
Latvijas Mākslas akadēmija	174	174
J.Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija	96	56
Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija	116	126
Liepājas Pedagoģijas akadēmija	988	957
Latvijas Policijas akadēmija	638	651
Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija	211	214
Latvijas Universitāte	6219	6171
Psiholoģijas augstskola	25	25
Rēzeknes augstskola	521	521
Rīgas Aeronavigācijas institūts	72	54
Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts	4	0
Rīgas Celtniecības koledža	24	0
Rīgas Ekonomikas augstskola	102	102
Rīgas Juridiskā augstskola	30	30
Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola	1232	1206
Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola	431	434
Rīgas Stradiņa universitāte	389	314
Rīgas Tehniskā koledža	42	41
Rīgas Tehniskā universitāte	3044	3052
Rīgas Uzņēmējdarbības koledža	108	108
Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"	189	182
Starptautiskā praktiskās psiholoģijas augstskola	39	0
Sociālo tehnoloģiju augstskola	216	216
Transporta un sakaru institūts	204	206
Ventspils augstskola	121	121
Vidzemes augstskola	76	76
KOPĀ	20 697	18 023

2. pielikums.

Latvijas augstākās izglītības iestāžu absolventu skaits (izņemot doktorantūras un rezidentūras absolventus) 2004./2005. akadēmiskajā gadā

Augstskola	Absolventu skaits	
	IZM statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Alberta koledža	21	0
Banku augstskola	722	722
Biznesa augstskola "Turība"	1166	1166
Baltijas Krievu institūts	1903	1903
Daugavpils Universitāte	1600	1615
Ekonomikas un kultūras augstskola	215	215
Grāmatvedības un finanšu koledža	362	355
Informācijas sistēmu menedžmenta augstskola	252	252
Jēkabpils Agrobiznesa koledža	42	42
Juridiskā koledža	456	456
BO VSIA "Koledža RRC"	19	0
Latvijas Jūras akadēmija	160	156
Liepājas Jūrniecības koledža	22	22
Latvijas Kristīgā akadēmija	67	67
Latvijas Kultūras koledža	81	60
Latvijas Kultūras akadēmija	138	140
Latvijas Lauksaimniecības universitāte	1379	1378
Latvijas Mākslas akadēmija	171	171
Liepājas Medicīnas koledža	33	33
J.Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija	139	139
Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija	33	24
Liepājas Pedagoģijas akadēmija	968	971
Latvijas Policijas akadēmija	634	634
Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija	359	359
Latvijas Universitāte	6404	6404
Olaines Mehānikas un tehnoloģijas koledža	29	29
Psiholoģijas augstskola	83	83
Rēzeknes augstskola	757	759
Rīgas Aeronavigācijas institūts	36	25
Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts	19	19
Rīgas Celtniecības koledža	95	95
Rīgas Ekonomikas augstskola	118	94
Rīgas Juridiskā augstskola	52	52
Rīgas Medicīnas koledža	61	61
Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola	636	636
Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola	870	870
Rīgas Stradiņa universitāte	558	558

Augstskola	Absolventu skaits	
	IZM statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Rīgas Tehniskā koledža	145	138
Rīgas Tehniskā universitāte	3736	3347
Rīgas Uzņēmējdarbības koledža	76	52
Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"	235	235
Sarkanā Krusta medicīnas koledža	41	41
Starptautiskā praktiskās psiholoģijas augstskola	104	104
Sociālo tehnoloģiju augstskola	22	72
Transporta un sakaru institūts	415	415
Ugunsdrošības un civilās aizsardzības koledža	15	15
Ventspils augstskola	221	221
Vidzemes augstskola	117	117
Valsts Robežsardzes koledža	24	24
P.Stradiņa Veselības un sociālās aprūpes koledža	196	196
KOPĀ	26 007	25 542

3. pielikums.

Latvijas profesionālo izglītības iestāžu absolventu skaits 2002./2003. akadēmiskajā gadā

Izglītības iestāde	Pakļautība	Absolventu skaits	
		CSP statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Aizkraukles arodvidusskola	IZM	84	88
Apes arodvidusskola	ZM	53	46
Apguldes arodvidusskola	ZM	81	66
Alsviķu profesionālā skola	LM	58	58
Barkavas arodvidusskola	ZM	75	70
Bebrenes profesionālā vidusskola	ZM	30	30
Bulduru dārzkopības vidusskola	ZM	132	111
Cēsu 4. arodvidusskola	IZM	82	61
Cīravas arodvidusskola	ZM	86	83
Dagdas arodvidusskola	ZM	121	0
Daugavpils 1. arodvidusskola	IZM	140	140
Daugavpils 38. arodvidusskola	IZM	171	105
Daugavpils medicīnas koledža	LM	65	52
Daugavpils Mežciema arodskola	IZM	97	66
Daugavpils tirdzniecības skola	IZM	169	148
Ērgļu arodvidusskola	ZM	64	39
Jāņmuižas profesionālā vidusskola	ZM	113	58
Jaunaglonas arodvidusskola	ZM	104	0
Jaungulbenes arodvidusskola	ZM	72	64
Jēkabpils Agrobiznesa koledža	ZM	87	59
Jelgavas amatniecības vidusskola	IZM	125	0
Valsts Kandavas lauksaimniecības tehnikums	ZM	139	136
Kazdangas profesionālā vidusskola	ZM	43	46
Kuldīgas 78. arodvidusskola	IZM	139	104
Laidzes profesionālā vidusskola	ZM	78	81
Latgales amatniecības meistarų skola	IZM	24	24
Liepājas 31. arodvidusskola	IZM	120	77
Liepājas 48. arodvidusskola	IZM	157	109
RTU Liepājas filiāles profesionālā vidusskola	IZM	249	205
Liepājas Jūrniecības koledža	IZM	401	0
Liepājas medicīnas koledža	LM	66	38
Limbažu 18. arodvidusskola	IZM	107	98
Lūznavas profesionālā vidusskola	ZM	75	74
Malnavas koledža	ZM	122	107
Ogres amatniecības vidusskola	IZM	95	92
Ogres Meža tehnikums	ZM	66	59
Ogres profesionālā vidusskola	ZM	122	122
Olaines Mehānikas un tehnoloģijas koledža	IZM	127	118
Ozolu arodvidusskola	ZM	28	24
Preiļu arodvidusskola	Pašv.	58	57

Izglītības iestāde	Pakļautība	Absolventu skaits	
		CSP statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Valsts Priekuļu lauksaimniecības tehnikums	ZM	160	154
Rankas arodvidusskola	ZM	64	56
Rēzeknes 14. arodvidusskola	IZM	92	109
Rēzeknes Profesionālā vidusskola	ZM	90	90
Rīgas 3. arodskola	IZM	191	176
Rīgas 10. arodskola	IZM	104	79
Rīgas 13. arodvidusskola	IZM	139	124
Rīgas 34. arodvidusskola	IZM	410	270
Rīgas 46. arodvidusskola	IZM	97	65
Rīgas 1. medicīnas koledža	LM	147	147
Rīgas Būvamatniecības vidusskola	IZM	306	233
Rīgas Celtniecības koledža	IZM	308	218
Rīgas Dzelzceļnieku skola	IZM	98	98
Rīgas Pārdaugavas profesionālā vidusskola	IZM	269	250
Rīgas medicīnas koledža (skola)	LM	134	67
VSIA Rīgas pārtikas ražotāju vidusskola	ZM	191	166
Rīgas Tehniskā koledža	IZM	407	407
Rīgas Tirdzniecības tehnikums	IZM	210	139
Rīgas Tūrisma un tirdzniecības skola	IZM	281	117
Rīgas Uzņēmējdarbības koledža	IZM	100	100
Rīgas Valsts tehnikums	IZM	660	304
Rīgas Vieglās rūpniecības tehnikums	IZM	85	61
Saldus Profesionālā vidusskola	ZM	94	0
Sarkanā Krusta medicīnas koledža	LM	199	147
Saulaines profesionālā vidusskola	ZM	53	53
Skrundas arodvidusskola	ZM	104	95
Smiltenes tehnikums	ZM	128	125
Valmieras Pārtikas ražotāju vidusskola	ZM	94	91
Vangažu arodskola	IZM	59	41
Vecbebru profesionālā vidusskola	ZM	61	57
Ventspils 20. arodvidusskola	IZM	141	117
P.Stradiņa Veselības un sociālās aprūpes koledža	LM	197	128
Viesītes arodvidusskola	ZM	83	63
Viļānu 41. arodvidusskola	IZM	67	54
Višķu profesionālā vidusskola	ZM	43	43
Zaļenieku arodvidusskola	ZM	106	102
Zilupes arodvidusskola	ZM	65	53
Rīgas Horeogrāfijas vidusskola	KM	8	8
J.Mediņa Rīgas mūzikas vidusskola	KM	26	23
Ventspils mūzikas vidusskola	KM	15	15
A.Kalniņa Cēsu mūzikas vidusskola	KM	13	13
E.Dārziņa mūzikas skola	KM	19	20
Valsts policijas skola	IeM	128	127

Izglītības iestāde	Pakļautība	Absolventu skaits	
		CSP statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Rēzeknes mākslas vidusskola	KM	41	41
Jelgavas mūzikas vidusskola	KM	16	15
J.Ivanova Rēzeknes mūzikas vidusskola	KM	15	15
Koledža RRC	LM	50	79
Ugunsdrošības un civilās aizsardzības koledža	IeM	25	26
Valmieras mākslas vidusskola	Pašv	8	8
Daugavpils mūzikas vidusskola	KM	17	17
Daugavpils mūzikas skola "Saules skola"	Pašv.	26	15
Rīgas Doma kora skola	KM	36	14
Rūjienas arodģimnāzija	ZM	57	0
Jēkabpils 109. arodskola	IZM	44	0
Piegiezēju - modelētāju arodskola	IZM	44	0
Rīgas Purvciema amatu skola	IZM	164	0
Smiltenes 29. arodvidusskola	IZM	40	0
Valmieras 36. arodvidusskola	IZM	51	0
Rīgas Amatniecības vidusskola	IZM	147	0
Latgales Transporta un sakaru tehniskā skola	IZM	363	0
Latvijas Jūras akadēmijas jūrskola	IZM	79	0
E.Melngaiļa mūzikas vidusskola	KM	17	0
J.Rozentāla Rīgas mākslas vidusskola	KM	26	0
Latvijas kultūras koledža	KM	9	0
Liepājas mākslas vidusskola	KM	49	0
Rīgas dizaina un mākslas vidusskola	KM	68	0
Valsts robežsardzes koledža	IeM	87	0
Dobeles amatu skola	Pašv.	23	0
Jelgavas amatu skola	Pašv.	143	0
Mālpils profesionālā vidusskola	Pašv.	44	0
Saukas arodvidusskola	Pašv.	18	0
Restorānu servisa skola	Privātā	41	0
Anšpēteru veselīgas ēdināšanas arodizglītības skola	Privātā	18	0
Arodskola "Dzīvesprieks"	Privātā	0	0
B.Mageles stilistu meistardarbnīca	Privātā	23	0
Mācību centrs "Riman"	Privātā	157	0
Rīgas Dizaina un arhitektūras koledža	Privātā	0	0
Rīgas Kosmētikas skola	Privātā	18	0
Rīgas Uzņēmējdarbības tehniskā skola	Privātā	47	0
Starptautiskā estētikas skola	Privātā	34	0
Starptautiskā komerciālā profesionālā vidusskola	Privātā	0	0
Ventspils Biznesa un informācijas tehnoloģiju vidusskola	Privātā	21	0
KOPĀ		12 537	7 950

4. pielikums.

**Latvijas profesionālo izglītības iestāžu absolventu skaits
2004./2005. akadēmiskajā gadā**

Izglītības iestāde	Pakļautība	Absolventu skaits	
		CSP statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Aizkraukles arodvidusskola	IZM	94	79
Apes arodvidusskola	ZM	23	15
Apguldes arodvidusskola	ZM	79	73
Alsviķu profesionālā skola	LM	27	27
Barkavas arodvidusskola	ZM	88	69
Bebrenes profesionālā vidusskola	ZM	20	15
Bulduru dārzkopības vidusskola	ZM	137	118
Cēsu 4. arodvidusskola	IZM	65	65
Cīravas arodvidusskola	ZM	59	52
Dagdas arodvidusskola	ZM	168	157
Daugavpils 1. arodvidusskola	IZM	112	112
Daugavpils 38. arodvidusskola	IZM	259	0
Daugavpils medicīnas koledža	LM	27	121
Daugavpils Mežciema arodskola	IZM	51	30
Daugavpils Tirdzniecības skola	IZM	123	139
Ērgļu arodvidusskola	ZM	40	36
Jāņmuižas profesionālā vidusskola	ZM	70	52
Jaunaglonas arodvidusskola	ZM	97	103
Jaungulbenes arodvidusskola	ZM	55	43
Jēkabpils agrobiznesa koledža	ZM	67	67
Jelgavas amatniecības vidusskola	IZM	139	175
Latvijas Jūras akadēmijas jūrskola	IZM	65	0
Valsts Kandavas lauksaimniecības tehnikums	ZM	85	69
Kazdangas profesionālā vidusskola	ZM	27	27
Kuldīgas 78. arodvidusskola	IZM	122	102
Laidzes profesionālā vidusskola	ZM	101	100
Latgales amatniecības meistarų skola	IZM	20	16
Latgales Transporta un sakaru tehniskā skola	IZM	366	0
Liepājas 31. arodvidusskola	IZM	124	89
Liepājas 48. arodvidusskola	IZM	97	49
RTU Liepājas filiāles profesionālā vidusskola	IZM	264	240
Liepājas Jūrniecības koledža	IZM	227	87
Liepājas Medicīnas koledža	LM	0	46
Limbažu 18. arodvidusskola	IZM	89	75
Lūznavas profesionālā vidusskola	ZM	88	83
Malnavas koledža	ZM	67	60
Ogres amatniecības vidusskola	IZM	74	66
Ogres Meža tehnikums	ZM	46	46
Ogres profesionālā vidusskola	ZM	128	128

Izglītības iestāde	Pakļautība	Absolventu skaits	
		CSP statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Olaines mehānikas un tehnoloģijas koledža	IZM	46	43
Ozolu arodvidusskola	ZM	51	43
Preiļu arodvidusskola	Pašv.	36	36
Valsts Priekuļu lauksaimniecības tehnikums	ZM	127	126
Rankas arodvidusskola	ZM	57	42
Rēzeknes 14. arodvidusskola	IZM	73	48
Rēzeknes profesionālā vidusskola	ZM	100	99
Rīgas 3. arodskola	IZM	70	156
Rīgas 10. arodskola	IZM	0	66
Rīgas 13. arodvidusskola	IZM	136	101
Rīgas 34. arodvidusskola	IZM	363	136
Rīgas 46. arodvidusskola	IZM	84	82
Rīgas 1. medicīnas koledža	LM	140	140
Rīgas amatniecības vidusskola	IZM	166	0
Rīgas būvamatniecības vidusskola	IZM	264	162
Rīgas Celtniecības koledža	IZM	135	69
Rīgas Dzelzceļnieku skola	IZM	89	89
Rīgas Pārdaugavas profesionālā vidusskola	IZM	205	209
Rīgas medicīnas koledža (skola)	LM	56	0
VSIA Rīgas pārtikas ražotāju vidusskola	ZM	124	130
Rīgas Purvciema amatu skola	IZM	152	105
Rīgas Tehniskā koledža	IZM	304	284
Rīgas Tirdzniecības tehnikums	IZM	144	121
Rīgas Tūrisma un tirdzniecības skola	IZM	218	113
Rīgas Uzņēmējdarbības koledža	IZM	79	81
Rīgas Valsts tehnikums	IZM	533	322
Rīgas Viegglās rūpniecības tehnikums	IZM	107	83
Saldus profesionālā vidusskola	ZM	121	117
Sarkanā Krusta medicīnas koledža	LM	124	124
Saulaines profesionālā vidusskola	ZM	69	69
Skrundas arodvidusskola	ZM	94	100
Smiltenes 29. arodvidusskola	IZM	52	0
Smiltenes tehnikums	ZM	87	80
Valmieras 36. arodvidusskola	IZM	87	0
Valmieras pārtikas ražotāju vidusskola	ZM	83	82
Vangažu arodskola	IZM	54	23
Vecbebru profesionālā vidusskola	ZM	58	49
Ventspils 20. arodvidusskola	IZM	142	83
Viesītes arodvidusskola	ZM	63	38
Viļānu 41. arodvidusskola	IZM	59	59
Višķu profesionālā vidusskola	ZM	37	37
Zaļenieku arodvidusskola	ZM	96	94
Zilupes arodvidusskola	ZM	53	37

Izglītības iestāde	Pakļautība	Absolventu skaits	
		CSP statistikas dati	Audzēkņu reģistra dati
Sociālās integrācijas centrs Jūrmalas profesionālā vidusskola	LM	41	45
Ventspils mūzikas vidusskola	KM	14	14
E.Dārziņa mūzikas skola	KM	11	11
A.Kalniņa Cēsu mūzikas vidusskola	KM	7	8
Valsts policijas Policijas skola	IeM	130	130
Rēzeknes mākslas vidusskola	KM	27	26
Jelgavas mūzikas vidusskola	KM	12	11
J.Ivanova Rēzeknes mūzikas vidusskola	KM	10	10
Rīgas horeogrāfijas vidusskola	KM	5	5
J.Mediņa RMV	KM	25	25
Ugunsdrošības un civilās aizsardzības koledža	IeM	0	107
Valmieras mākslas vidusskola	Pašv.	7	7
Daugavpils mūzikas vidusskola	KM	13	14
Daugavpils mūzikas skola "Saules skola"	Pašv.	24	24
Rīgas Doma kora skola	KM	13	13
Rūjienas arodģimnāzija	ZM	21	0
E.Melngaiļa mūzikas vidusskola	KM	17	0
J.Rozentāla Rīgas mākslas vidusskola	KM	25	0
Liepājas mākslas vidusskola	KM	30	0
Rīgas dizaina un mākslas vidusskola	KM	62	0
Dobeles amatu skola	Pašv	29	0
Jelgavas amatu skola	Pašv.	120	0
Mālpils profesionālā vidusskola	Pašv.	20	0
Restorānu servisa skola	Privātā	16	0
Arodskola "Dzīvesprieks"	Privātā	9	0
B.Mageles stilistu meistardarbnīca	Privātā	35	0
Mācību centrs "Riman"	Privātā	196	0
Rīgas kosmētikas skola	Privātā	17	0
Rīgas uzņēmējdarbības tehniskā skola	Privātā	64	0
Ventspils biznesa un informācijas tehnoloģiju vsk.	Privātā	22	0
Kosmetoloģijas koledža	Privātā	13	0
KOPĀ		9963	7159

5. pielikums.

Ilgstošā prombūtnē esošo augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventu sadalījums pa valstīm

	Kopā	Augstskolu absolventi	Profesionālo mācību iestāžu absolventi
Lielbritānija	183	56	127
Īrija	103	19	84
Vācija	19	11	8
Norvēģija	13	2	11
ASV	11	9	2
Krievija	11	9	2
Itālija	9	5	4
Zviedrija	8	2	6
Kipra	7	3	4
Dānija	6	1	5
Skotija	6	1	5
Somija	5	2	3
Spānija	5	2	3
Lietuva	5	2	3
Beļģija	5	4	1
Nīderlande	3	0	3
Igaunija	2	1	1
Francija	2	1	1
Šveice	2	1	1
Islande	2	1	1
Luksemburga	2	2	0
Kanāda	1	0	1
Ukraina	1	0	1
Austrija	1	1	0
Portugāle	1	1	0
Ķīna	1	1	0
Ungārija	1	1	0
Ēģipte	1	1	0
Irāka	1	0	1
Japāna	1	1	0
Serbija	1	0	1
Malta	1	0	1
Konfidenciāla informācija	8	3	5
Grūti pateikt/nezina	59	30	29
KOPĀ	487	173	314

6. pielikums.

Aptaujas anketas tematiskie bloki un to raksturojums

Jautājuma bloka nosaukums	Indikators vai tēmas nosaukums	Iekļautie jautājumi/mērījumi	Iekļaušanas mērķi
Nodaļa A: Informācija par respondentu	Informācija par respondentu	Respondenta identifikācijas numurs	
		Izglītības iestādes kods	Iegūt bāzes informāciju par respondenta kvalifikāciju. Kods satur informāciju par konkrēto augstskolu vai profesionālo mācību iestādi, kuru absolvējis respondents; izglītības programmu un grādu/ kvalifikāciju, kuru respondents ieguvis, 2003. vai 2005. gadā absolvējot šo izglītības iestādi
		Informācija par interviju: norises datums un sākšanas laiks	Tehniska informācija par aptaujas norisi
Nodaļa B. Izglītība	Izglītības pieredze <u>pirms</u> iestāšanās augstskolā/ profesionālajā mācību iestādē, kura absolvēta 2003./2005. gadā	Izglītības iestādes nosaukums un veids Atrašanās vieta Beigšanas laiks Mācību valoda Iegūtais izglītības līmenis	Iegūt mainīgo mērījumus, lai noskaidrotu, kādā mērā bāzes izglītība – pamata vai vidējā, kā arī izglītības iestādes veids utt. nosaka tālāko izglītības ceļa izvēli vai darba karjeras uzsākšanu
	2003./2005. gadā iegūtā izglītība	Iegūtais grāds vai kvalifikācija Mācību laiks Izglītības programmas izvēles motivācija Izdarītās izvēles novērtējums Apmierinātības vai neapmierinātības pamatojums Mācību valoda Mācību maksa Nodarbinātība mācību laikā	Mainīgie, kas raksturo izglītības veida un programmas izvēli, apmierinātību ar izvēli, raugoties no pašreizējās pieredzes viedokļa; nodarbinātību mācību laikā
	Izglītības karjera pēc augstskolas vai profesionālās izglītības iestādes absolvēšanas 2003. vai 2005. gadā	Visu izglītības iestāžu, kurās respondents mācījies pēc 2003. vai 2005. gada, raksturojums: Izglītības iestādes veids Izglītības programma Iegūtais grāds, kvalifikācija Studiju forma un apmaksā Mācību valoda Izglītības karjeras turpināšanas iemesli Mācību pārtraukšanas iemesli	Iegūt informāciju par izglītības karjeru pēc augstskolas vai profesionālās mācību iestādes absolvēšanas Informācija par katru izglītības iestādi fiksēta „dzīves notikumu vēstures pieraksta” formātā
	Neformālā izglītība (kursi, semināri un citi īslaicīgi mācību veidi)	Kursu, semināru un citu mācību veidu nosaukums Mācību motivācija Mācību ilgums Sertifikācijas fakts	Iegūt informāciju par neformālās izglītības nepieciešamību un nozīmi respondenta dzīves un darba karjerā

Jautājuma bloka nosaukums	Indikators vai tēmas nosaukums	Iekļautie jautājumi/ mērījumi	Iekļaušanas mērķi
Nodaļa C. Darba biogrāfija	Nodarbinātības statuss un darba uzsākšana pēc augstskolas vai profesionālās izglītības iestādes absolvēšanas (2003./2005. gadā)	Darba uzsākšanas laiks Darbavietas meklēšanas veidi Prasības pret darbu atbilstoši iegūtajai kvalifikācijai Papildu mācību vai pārkvalifikācijas nepieciešamība	
	Profesionālā karjera pēc augstskolas vai profesionālās izglītības iestādes absolvēšanas (2003./2005. gadā)	Darba vietas/-u raksturojums: Ekonomikas sektors Respondenta amats/ profesija Amata grupa (subjektīvais raksturojums) Amata atbilstība izglītības iestādē iegūtajai kvalifikācijai Iegūto zināšanu un pieredzes novērtējums Uzņēmuma/organizācijas pamatdarbības nozare Darba sākšanas/ beigšanas laiks (mēnesis, gads) Daba vietas maiņas vai darba pārtraukšanas iemesli	Iegūt detalizētu informāciju par respondenta darba gaitām pēc augstskolas vai profesionālās izglītības iestādes absolvēšanas, kā arī mērījumus, lai noskaidrotu profesionālās darbības pārtraukšanas iemeslus, alternatīvu karjeru izvēli Informācija par katru darba vietu, kurā respondents strādājis kopš izglītības iestādes absolvēšanas, tiek fiksēta „dzīves notikumu vēstures pieraksta” formātā
	Nodarbinātība: <u>pamatdarbs</u>	Uzņēmuma/ organizācijas lielums Darba stundas nedēļā Motivācija no darba devēju puses (materiālie un morālie labumi papildus darba samaksai) Iepriekšējās pieredzes un iegūtās kvalifikācijas novērtējums Subjektīvais statusa vērtējums	Iegūt detalizētu informāciju par pašreizējo respondenta nodarbinātības un darba satura atbilstību izglītības iestādē iegūtajai kvalifikācijai vai profesijai
Nodaļa E. Papilddarbs	Nodarbinātība: papilddarbs	Papilddarbs/ papildu nodarbošanās raksturojums: Regularitāte Nodarbošanās veids/amats Darba stundas Motivācija strādāt papilddarbu Atbilstība izglītības iestādē gūtajai kvalifikācijai	Iegūt mērījumus par papildu nodarbošanos, kas mūsdienās ir ļoti nozīmīgs avots iztikas līdzekļu nodrošināšanai un dzīves kvalitātes uzlabošanai
Nodaļa F. Darba pieredze ārzemēs	Darba karjera ārzemēs	Darba pieredze ārzemēs: Ilgums Statuss (legāls/ nelegāls) Valsts Nodarbošanās veids Atbilstība izglītības iestādē iegūtajai kvalifikācijai Darba atrašana Motivācija strādāt ārzemēs Nākotnes plāni	Iegūt mērījumus darba karjeras analīzei, informāciju par darba pieredzi ārzemēs, par motivāciju un plāniem saistībā ar pārceļšanos uz ārzemēm

Jautājuma bloka nosaukums	Indikators vai tēmas nosaukums	Iekļautie jautājumi/mērījumi	Iekļaušanas mērķi
Nodaļa G. Bezdarba pieredze	Bezdarba pieredze	Bezdarba ilgums Bezdarba iemesli Darba meklēšana un darba atrašanas šķēršļi	Iegūt mērījumus bezdarba izplatībai, ilgumam un iemesliem augstskolu un profesionālo izglītības iestāžu absolventu vidū
Nodaļa H. Ienākumi	Citi sociālā statusa mērījumi	Ienākumu avoti un to salīdzinājums Darba algas apjoms Kopējo ienākumu (no visiem ienākumu avotiem) vidējais apjoms mēnesī	Iegūt mērījumus par respondenta ienākumu avotiem un apjomu, kas ir viens no būtiskiem rādītājiem statusa mērījumos un kas hipotētiski ir darba karjeras izvēli ietekmējošs faktors
Nodaļa I. Darba iemaņas un vērtības	Mācību rezultātā iegūtās un attīstītās prasmes	Mācību laikā iegūto un attīstīto prasmju līmeņa novērtējums Darbā pieprasīto prasmju līmeņa novērtējums	Noskaidrot respondenta subjektīvo vērtējumu par izglītības iestādē apgūtajām un konkrētā darbā nepieciešamajām prasmēm
	Darba vērtības	Darbam izvirzīto prasību novērtējums	Iegūt mērījumus vienam no vērtīborientāciju aspektiem – darba vērtībām, kas hipotētiski ir viens no izglītības un darba karjeras izvēli ietekmējošajiem subjektīvajiem faktoriem
	Izglītības kvalitāte	Subjektīvs izglītības kvalitātes vērtējums Subjektīvs izdarītās izvēles vērtējums	Noskaidrot respondenta subjektīvo vērtējumu par izglītības kvalitāti un paša izdarīto izvēli no šodienas pieredzes viedokļa un saistībā ar darba pieredzi
Nodaļa J. Demogrāfiskais raksturojums, mājsaimniecības struktūra un dzīvesvietas	Respondenta personības sociāli demogrāfiskie rādītāji	Dzimums Vecums Tautība Pilsonība Mācību un sarunvaloda Ģimenes stāvoklis	Iegūt pamata un papildu mērījumus sociāli demogrāfiskajām pazīmēm, kas hipotētiski var ietekmēt izglītības veida un programmu izvēli un atbilstoši arī tālāko darba karjeru
	Dzīvesbiedra/ partnera statusa rādītāji	Izglītība Nodarbinātība	
	Dzīves apstākļi un mājsaimniecības struktūra	Dzīvojamās platības veids Mājsaimniecības struktūra un lielums	
	Vecāku statuss	Mātes un tēva izglītība Mātes un tēva nodarbinātības raksturojums Mātes un tēva profesija/amats Uzņēmuma/ organizācijas ekonomiskās darbības nozare	

Jautājuma bloka nosaukums	Indikators vai tēmas nosaukums	Iekļautie jautājumi/ mērījumi	Iekļaušanas mērķi
	Teritoriālā mobilitāte pēc izglītības iestādes absolvēšanas 2003./2005. gadā	Apdzīvotās vietas nosaukums Teritoriāli administratīvās vienības raksturojums Dzīvesvietas maiņas iemesls Pārcelšanās laiks (gads, mēnesis)	Iegūt absolventu mobilitātes raksturojumu. Izvērtēt dzīvesvietas un to maiņas saistību ar darba karjeras uzsākšanu vai izmaiņām darba karjerā
Nodaļa K. Dzīves plāni un perspektīvas	Dzīves plāni un perspektīvas turpmākajiem diviem gadiem	Dzīvesvietas maiņa Izglītības līmeņa vai kvalifikācijas paaugstināšana Profesijas/ nodarbošanās maiņa Darbavietas maiņa Darba zaudēšanas iespējamība Uzņēmējdarbības uzsākšanas iespējamība Izmaiņas ģimenes dzīvē	Iegūt subjektīvu vērtējumu par dzīves perspektīvām un plāniem, kas hipotētiski ir saistīti ar iespējamām izmaiņām darba karjerā
Nodaļa L. Intervētāja piezīmes	Tehniskā informācija	Intervijas beigu laiks Norises vieta Intervijas valoda Ziņas par intervijas norisi	Tehniska informācija aptaujas lauka darba raksturojumam

7. pielikums.

Augstākās un profesionālās izglītības ekspertu saraksts

Jānis Āboltiņš (†)	Biznesa augstskola “Turība”, rektors
Elmārs Beķeris	Rīgas Tehniskā universitāte, prorektors
Zaiga Bensone	Jelgavas amatu vidusskola, direktore
Ilze Brante	Profesionālās izglītības centrs, direktore
Jānis Čakste	IZM Augstākās izglītības un zinātnes departaments, direktors
Vija Daukšte	Vidzemes augstskola, rektore
Juris Dzelme	Augstākās izglītības kvalitātes novērtēšanas centrs, direktors
Ojārs Garoza	Saldus profesionālā vidusskola, direktors
Anita Jēkabsone	Pieaugušo izglītības asociācija, priekšsēdētāja
Tālavš Jundzis	Juridiskā koledža, direktors
Tatjana Koķe	Konsultatīvā padome „Izglītība visiem”, priekšsēdētāja
Gunārs Krusts	IZM Profesionālās izglītības un tālākizglītības departaments, direktors
Iveta Kunkule	Saldus profesionālā vidusskola, izglītības metodiķe
Dainis Markus	Rīgas Valsts tehnikums, direktors
Marina Mekša	IZM Augstākās izglītības un zinātnes departaments, Finansēšanas un kreditēšanas nodaļas vadītāja
Andrejs Rauhvargers	Latvijas Rektoru padome, ģenerālsēdētājs
Jānis Rozenblats	Rīgas Tehniskā koledža, direktors
Andra Runcule	Saldus profesionālā vidusskola, galvenā izglītības metodiķe
Ieva Simanoviča	IZM Profesionālās izglītības un tālākizglītības departaments, direktora vietniece
Juris Skujāns	Latvijas Lauksaimniecības universitāte, rektors
Velta Vikmane	IZM Augstākās izglītības un zinātnes departaments, Augstākās izglītības politikas nodaļas vadītāja
Benita Virbule	Rēzeknes profesionālā vidusskola, direktore
Anita Voiča	Purvciema amatu vidusskola, direktore

8. pielikums.

Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo augstskolu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)

	Uzņēmējs (darba devējs)	Algots darbinieks (darba ņēmējs)	Pašnodar- binātais	Nestrādā
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	0,5	92,6	1,1	6,0
Humanitārās zinātnes un māksla	5,3	70,9	6,0	20,1
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	3,6	86,4	2,9	7,9
Lauksaimniecība	4,0	81,6	5,5	8,8
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	1,6	85,2	4,7	9,2
Pakalpojumi	2,3	88,3	3,0	6,4
Komerczinības un administrēšana	7,4	82,8	1,7	10,0
Tiesību zinātne	5,3	84,0	9,2	3,6
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	5,8	84,8	2,3	8,8
Ražošana un pārstrāde	0,0	96,3	0,0	3,7
Arhitektūra un būvniecība	6,9	90,9	1,2	2,1
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	5,4	84,3	2,0	9,6
Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)				

9. pielikums.

Augstskolu absolventu apmierinātība ar izvēlēto mācību programmu un mācību iestādi (%)

	Apmierinātība ar studiju programmu				Apmierinātība ar izglītības iestādi			
	Ļoti neapmierināts	Neapmierināts	Nedz apmierināts, nedz neapmierināts	Apmierināts	Ļoti neapmierināts	Neapmierināts	Nedz apmierināts, nedz neapmierināts	Apmierināts
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	2	8	71	19	1	4	74	21
Humanitārās zinātnes un māksla	1	13	73	13	1	5	83	11
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	1	11	66	22	1	5	73	21
Lauksaimniecība	2	6	78	13	2	8	73	17
Veselības aprūpe un sociālā labklājība		11	72	17		4	77	19
Pakalpojumi	1	6	70	24	1	6	69	24
Komerczinības un administrēšana	1	9	78	12	1	5	81	13
Tiesību zinātne	2	12	72	14	2	7	77	14
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	1	14	74	12	1	3	81	15
Ražošana un pārstrāde		19	74	7		13	80	7
Arhitektūra un būvniecība		18	60	22	1	8	73	18
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	1	8	76	16	0	4	78	18
Bāze: augstskolu absolventi (n=2491, 55% no visiem)								

10. pielikums.

Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo profesionālo mācību iestāžu absolventu pašreizējā nodarbošanās (%)

	Uzņēmējs (darba devējs)	Algots darbinieks (darba ņēmējs)	Pašnodar- binātais	Nestrādā
Humanitārās zinātnes un māksla	0,0	64,1	1,3	34,6
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	0,9	73,8	4,6	23,5
Lauksaimniecība	3,0	54,8	11,9	31,8
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	0,0	92,2	0,0	7,8
Pakalpojumi	0,3	67,9	1,6	30,5
Komerzinības un administrēšana	1,0	69,7	0,9	28,4
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	1,7	78,2	2,9	17,5
Ražošana un pārstrāde	0,7	72,4	5,0	24,6
Arhitektūra un būvniecība	3,3	81,2	3,9	11,6
Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)				

11. pielikums.

Daudzfaktoru analizē izmantoto atkarīgo mainīgo uzskaitījums

Mainīgais	Mainīgā apraksts	Vērtība	Vērtības apraksts
Darba turpināšana	Pēc absolvēšanas turpināja studiju laikā sāktu darbu?	0	Nē
		1	Jā
Darba uzsākšana	Ir atradis darbu kopš studiju beigšanas?	0	Nē
		1	Jā
Laiks līdz darba atrašanai	Cik mēnešos pēc studiju beigšanas atrada darbu?		
Pašreizējās profesijas atbilstība	Pašreizējais darbs atbilst iegūtajai izglītībai?	0	Nē
		1	Jā
Darba alga	Alga pamatdarbā (latos)		
Algas logaritms	ln (alga)		

12. pielikums.

Daudzfaktoru analizē izmantoto neatkarīgo mainīgo uzskaitījums

Mainīgais	Mainīgā apraksts	Vērtība	Vērtības apraksts
Izglītības joma	Izglītības tematiskā joma	1	Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes
		2	Humanitārās zinātnes un māksla
		4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas
		6	Lauksaimniecība
		7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība
		8	Pakalpojumi
		34	Komerczinības un administrēšana
		38	Tiesību zinātne
		52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas
		54	Ražošana un pārstrāde
		58	Arhitektūra un būvniecība
		3132	Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes
Izglītības līmenis	Izglītības līmenis	32	Arodizglītība
		33	Profesionālā vidējā izglītība
		35	Profesionālā izglītība (2./3.līm.) pēc vidējās izglītības vai arodizglītība
		41	1.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledžas)
		42	2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība
		43	Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)
		44	2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (pēc koledžas vai augstākās izglītības)
		45	Maģistra grāds
Absolvēšanas gads_2005	Absolvēšanas mācību gads	0	2002./2003.
		1	2004./2005.
Studiju forma	Pilna laika studijas?	0	Nepilna laika
		1	Pilna laika
Studiju valoda	Studiju valoda	1	Latviešu
		2	Krievu
		3	Cita
Studiju apmaksa	Studijas par budžeta līdzekļiem?	1	Budžeta
		2	Maksas
		3	Daļēji budžeta, daļēji maksas
Vidējā alga izglītības tematiskajā jomā	Vidējā alga attiecīgās izglītības tematiskās jomas un līmeņa absolventiem, kas strādā atbilstoši iegūtajai izglītībai		
Darbs studiju laikā	Ir strādājis studiju laikā?	0	Nē
		1	Jā
Darbs ārzemēs	Ir strādājis ārzemēs?	0	Nē
		1	Jā

Mainīgais	Mainīgā apraksts	Vērtība	Vērtības apraksts
Mācību turpināšana	Ir mācījies vēl citur pēc dotās iestādes beigšanas?	0	Nē
		1	Jā
Kursu apmeklējums	Ir apmeklējis kādus kursus pēc studiju beigšanas?	0	Nē
		1	Jā
Vīrietis	Dzimums	0	Sieviete
		1	Vīrietis
Vecums	Vecums gados		
Vecuma grupas	Vecuma grupas (augstskolu absolventiem)	1	līdz 25 gadiem
		2	25–26 gadi
		3	27–29 gadi
		4	30–39 gadi
		5	40 vai vairāk gadu
Augstskolu absolventu vecuma grupas	Vecuma grupas (atsevišķām analīzēm augstskolu absolventiem)	1	Līdz 25 vai 40 un vairāk gadu
		2	25–26 vai 30–39 gadi
		3	27–29 gadi
Profesionālo mācību iestāžu absolventu vecuma grupas	Vecuma grupas (profesionālo skolu absolventiem)	1	līdz 20 gadiem
		2	21 gads
		3	22 gadi
		4	23–27 gadi
		5	28 vai vairāk gadu
Latvietis	Tautība	1	Latvietis
		0	Cita
Pilsonis	Pilsonība	1	Latvijas
		0	Cita vai nekāda
Dzīvesvietas tips	Dzīvesvietas tips	1	Rīga
		2	Valsts nozīmes pilsēta
		3	Rajona centrs
		4	Cita pilsēta
		5	Lauki
Augstākais izglītības līmenis vecākiem	Augstākais no abu vecāku iegūtajiem izglītības līmeņiem	1	Pamata vai zemāka izglītība
		2	Vidējā vai profesionālā (bet ne augstākā profesionālā) izglītība
		3	Pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība
		4	Augstākā izglītība

13. pielikums.

Augstskolu studentu pastāvīga iekļaušanās darba tirgū studiju laikā: loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “darba turpināšana” (analīzē iekļauti n=2452 absolventi)

Ar (0) apzīmēta katra kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā *Datu analīzes metodes*). Aile „Koeficients” parāda attiecīgajam mainīgajam atbilstošo koeficienta vērtības novērtējumu. Augstākas koeficienta vērtības norāda, ka attiecīgā kategorija ir saistīta ar lielāku varbūtību sākt pastāvīgu darbu jau studiju laikā. „Statistiskā nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā koeficienta vērtība ir nulle, bet „Marginālais efekts” novērtē, kā mainītos atkarīgā mainīgā varbūtība, ja attiecīgais neatkarīgais mainīgais pieaugtu par vienu vienību (dihotomiskā mainīgā gadījumā – mainītos no „0” uz „1”). Atkarīgā mainīgā bāzes varbūtība (fiksējot visus neatkarīgos mainīgos to vidējās vērtībās) ir 0,745. Tādējādi, piemēram, pēdējā stabiņa pirmā šūna rāda, ka varbūtība „vidējam statistiskajam absolventam” pastāvīgi iekļauties darba tirgū jau studiju laikā pieaugtu no 0,745 līdz $0,745+0,158=0,903$, ja šis absolvents apgūtu izglītības zinātnes.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Koeficients	Statistiskā nozīmība	Marginālais efekts
Izglītības tematiskās jomas	1	Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	0,992	0,015	0,158
	2	Humanitārās zinātnes un māksla	0,229	0,572	0,041
	4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	1,084	0,007	0,157
	6	Lauksaimniecība	0	-	
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	0,945	0,037	0,141
	8	Pakalpojumi	0,528	0,251	0,088
	34	Komerccinības un administrēšana	0,639	0,105	0,113
	38	Tiesību zinātne	0,629	0,142	0,105
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	0,886	0,031	0,135
	54	Ražošana un pārstrāde	0,854	0,131	0,128
	58	Arhitektūra un būvniecība	1,290	0,01	0,172
	3132	Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikāciju zinātnes	0,441	0,263	0,077
Izglītības līmenis	41	1.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledžas)	0	-	
	42	2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība	-0,047	0,795	-0,009
	43	Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)	0,315	0,1	0,058
	44	2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (pēc koledžas vai augstākā izglītība)	0,498	0,027	0,086
	45	Maģistra grāds	1,274	0	0,195
Studiju forma	1	Pilna laika	-0,751	0	-0,143
Studiju maksa	1	Budžeta	0	-	
	2	Maksas	0,674	0	0,128
	3	Daļēji budžeta, daļēji maksas	0,345	0,063	0,066
Vecums			0,104	0	0,020
Latvietis	1	Latvietis	0,613	0	0,117
Dzīvesvietas tips			-0,14	0	-0,027
Konstante			-3,284	0	-

14. pielikums.

Profesionālo mācību iestāžu audzēkņu pastāvīga iekļaušanās darba tirgū studiju laikā: loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “darba turpināšana” (analīzē iekļauti n=2032 absolventi)

Ar (0) apzīmēta katra kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā *Datu analīzes metodes*). Aile „Koeficients” parāda attiecīgajam mainīgajam atbilstošo koeficienta vērtības novērtējumu. Augstākas koeficienta vērtības norāda, ka attiecīgā kategorija ir saistīta ar lielāku varbūtību sākt pastāvīgu darbu jau studiju laikā. „Statistiskā nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā koeficienta vērtība ir nulle, „Marginālais efekts” novērtē, kā mainītos atkarīgā mainīgā varbūtība, ja attiecīgais neatkarīgais mainīgais pieaugtu par vienu vienību (dihotomiskā mainīgā gadījumā – mainītos no „0” uz „1”). Atkarīgā mainīgā bāzes varbūtība (fiksējot visus neatkarīgos mainīgos to vidējās vērtībās) ir 0,212.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Koeficients	Statistiskā nozīmība	Marginālais efekts
Izglītības tematiskās jomas	2	Humanitārās zinātnes un māksla	0	-	0
	4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	1,480	0	0,325
	6	Lauksaimniecība	0,895	0,1	0,183
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	3,084	0	0,647
	8	Pakalpojumi	0,948	0,012	0,182
	34	Komerczinības un administrēšana	0,982	0,01	0,191
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	1,459	0	0,298
	54	Ražošana un pārstrāde	0,654	0,107	0,124
	58	Arhitektūra un būvniecība	1,370	0	0,289
Izglītības līmenis	32	Arodizglītība	0	-	
	33	Profesionālā vidējā izglītība	0,310	0,053	0,051
	35	Profesionālā izglītība (2./3.līm.) pēc vidējās vai arodizglītības	0,292	0,202	0,052
Vecuma grupas	1	līdz 20 gadiem	0	-	
	2	21 gads	-0,195	0,286	-0,032
	3	22 gadi	-0,376	0,047	-0,060
	4	23–27 gadi	-0,352	0,066	-0,056
	5	28 vai vairāk gadu	1,162	0	0,245
Latvietis	1	Latvietis	-0,247	0,064	-0,041
Dzīvesvietas tips			-0,132	0,001	-0,022
Konstante			-1,993	0	-

15. pielikums.

Augstskolu absolventu darba atrašanas ātrums pēc studiju beigšanas:

Koksa proporcionālo risku regresija, atkarīgais mainīgais “laiks līdz darba atrašanai”, datu cenžšanas indikators “darba uzsākšana” (analīzē iekļauti n=725 absolventi)

Kā faktori tika izmantoti šādi mainīgie – „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju forma”, „studiju valoda”, „studiju maksa”, „darbs studiju laikā”, „vīrietis”, „augstskolu absolventu vecuma grupa_2”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Izvēle izmantot mainīgo „augstskolu absolventu vecuma grupa_2”, nevis „vecums” vai „vecuma grupas” tika izdarīta tāpēc, ka sākotnējā analīze parādīja, ka darba atrašanas „risks” atkarība no vecuma ir izteikti nelineāra: visātrāk darbu atrod vidējo vecuma grupu pārstāvji, bet vislēnāk – jaunākie un vecākie absolventi.

Tabulā attēloti tikai tie mainīgie, kas tika atzīti par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kuri ietekmē darba atrašanas laiku.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Relatīvais risks	Stat.no- zīmība
Izglītības tematiskā joma	1	Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	1,885	0,006
	2	Humanitārās zinātnes un māksla	1,258	0,35
	4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	1,230	0,377
	6	Lauksaimniecība	0	-
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	1,808	0,032
	8	Pakalpojumi	2,353	0,002
	34	Komerccinības un administrēšana	1,512	0,061
	38	Tiesību zinātne	2,083	0,002
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	1,175	0,494
	54	Ražošana un pārstrāde	1,543	0,094
	58	Arhitektūra un būvniecība	1,663	0,076
	3132	Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	1,567	0,041
Studiju maksa	1	Budžeta	0	-
	2	Maksas	0,744	0
	3	Daļēji budžeta, daļēji maksas	0,919	0,475
Darbs studiju laikā	1	Jā	1,523	0
Vīrietis	1	Vīrietis	1,183	0,046
Augstskolu absolventu vecuma grupas_2	1	Līdz 25 vai 40 un vairāk gadu	0	-
	2	25–26 vai 30–39 gadi	1,148	0,065
	3	27–29 gadi	1,234	0,036

Ar (0) apzīmēta katra kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā *Datu analīzes metodes*). Aile „Relatīvais risks” parāda attiecīgās kategorijas riska funkcijas (t. i., darba atrašanas ātruma) vidējās vērtības attiecību pret atskaites kategorijas riska funkcijas vidējo vērtību. Vērtības, kas lielākas par vienu, norāda, ka attiecīgā kategorija ir saistīta ar ātrāku darba atrašanu, bet vērtības, kas mazākas par vienu – ar lēnāku. „Statistiskā nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā relatīvā riska vērtība ir viens.

16. pielikums.

Profesionālo mācību iestāžu absolventu apmierinātība ar izvēlēto mācību programmu, mācību iestādi un praksi (%)

	Apmierinātība ar mācību programmu				Apmierinātība ar mācību iestādi				Apmierinātība ar praksi			
	Ļoti neapmierināts	Neapmierināts	Nedz apmierināts, nedz neapmierināts	Apmierināts	Ļoti neapmierināts	Neapmierināts	Nedz apmierināts, nedz neapmierināts	Apmierināts	Ļoti neapmierināts	Neapmierināts	Nedz apmierināts, nedz neapmierināts	Apmierināts
Humanitārās zinātnes un māksla	2	5	79	14	1	13	70	16	3	13	74	10
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	2	14	75	9	3	4	79	15	3	17	68	12
Lauksaimniecība		1	83	16		4	82	14		4	76	20
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	2	4	67	28	2	4	66	28	2	6	58	33
Pakalpojumi	1	6	75	18	0	4	77	19	0	9	66	25
Komerczinības un administrēšana	1	6	75	19	1	5	74	20	1	13	70	16
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	1	9	79	12	0	5	79	16	1	14	68	16
Ražošana un pārstrāde	1	8	81	10	1	6	80	14	4	9	76	11
Arhitektūra un būvniecība		8	67	25		6	71	23	2	14	65	20
Bāze: profesionālo mācību iestāžu absolventi (n=2047, 45% no visiem)												

17. pielikums.

Profesionālo mācību iestāžu absolventu darba atrašanas ātrums pēc studiju beigšanas: Koksa proporcionālo risku regresija, atkarīgais mainīgais “laiks līdz darba atrašanai”, datu cenžēšanas indikators “darba uzsākšana” (analīzē iekļauti n=1265 absolventi)

Kā faktori tika izmantoti šādi mainīgie – „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju valoda”, „studiju maksa”, „darbs studiju laikā”, „vīrietis”, „vecums”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Tika izmantots mainīgais lielums „vecums”, jo mainīgais „Profesionālo mācību iestāžu absolventu vecuma grupas” liecināja, ka darba atrašanas laika atkarība no vecuma ir monotona, tāpēc nav nepieciešamības atsevišķi apskatīt dažādas vecuma grupas.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Relatīvais risks	Stat.no- zīmība
Izglītības tematiskā joma	2	Humanitārās zinātnes un māksla	0	-
	4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	1,198	0,351
	6	Lauksaimniecība	0,993	0,973
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	1,883	0,005
	8	Pakalpojumi	1,411	0,017
	34	Komerccinības un administrēšana	1,355	0,032
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	1,282	0,101
	54	Ražošana un pārstrāde	1,278	0,121
	58	Arhitektūra un būvniecība	1,474	0,015
Darbs studiju laikā	1	Jā	1,68	0
Vīrietis	1	Vīrietis	1,392	0
Vecums			0,973	0,018
Augstākais izglītības līmenis vecākiem	1	Pamata vai zemāka izglītība	0	-
	2	Vidējā vai profesionālā (bet ne augstākā profesionālā) izglītība	1,229	0,186
	3	Pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība	1,449	0,037
	4	Augstākā izglītība	1,28	0,143

Ar (0) apzīmēta katra kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā *Datu analīzes metodes*). Aile „Relatīvais risks” parāda attiecīgās kategorijas riska funkcijas (t. i., darba atrašanas ātruma) vidējās vērtības attiecību pret atskaites kategorijas riska funkcijas vidējo vērtību. Vērtības, kas lielākas par vienu, norāda, ka attiecīgā kategorija ir saistīta ar ātrāku darba atrašanu, bet vērtības, kas mazākas par vienu, – ar lēnāku. „Statistiskā nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā relatīvā riska vērtība ir viens.

18. pielikums.

Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo prasības pret darbu pēc mācību iestādes beigšanas (%)

	Vēlējos noteikti strādāt atbilstoši iegūtajai specialitātei/	Svarīgākas par atbilstību kvalifikācijai bija citas prasības	Bija vienalga, kādu darbu strādāt	Vispār nevēlējos strādāt
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	85	12	2	
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	84	13	3	0
Tiesību zinātne	80	17	3	0
Arhitektūra un būvniecība	69	22	9	
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	66	27	6	0
Komerczinības un administrēšana	64	26	10	0
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	62	27	10	1
Humanitārās zinātnes un māksla	61	32	6	1
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	61	31	7	
Pakalpojumi	60	23	15	1
Lauksaimniecība	60	21	18	1
Ražošana un pārstrāde	53	26	20	1
Bāze: visi (n=4538)				

19. pielikums.

Informācijas pietiekamība par nodarbinātības iespējām izvēlētajā jomā, izvēloties mācību programmu (%)

	Pilnīgi pietiekami	Drīzāk pietiekami	Drīzāk nepietiekami	Pilnīgi nepietiekami
Ražošana un pārstrāde	28	41	21	10
Humanitārās zinātnes un māksla	29	26	31	14
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	31	31	25	13
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	32	37	21	11
Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	32	27	28	13
Komerczinības un administrēšana	33	28	27	12
Pakalpojumi	36	37	18	9
Arhitektūra un būvniecība	39	32	19	10
Lauksaimniecība	39	32	19	9
Tiesību zinātne	46	28	16	10
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	51	22	17	9
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	61	21	12	6
Bāze: visi (n=4538)				

20. pielikums.

Augstskolu absolventu profesijas izvēles atbilstība izglītībai:

loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “ Pašreizējās profesijas atbilstība ” (analīzē iekļauts n=2441 absolvents)

Kā neatkarīgie tika izmantoti šādi mainīgie – „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju forma” (tikai augstskolu absolventiem), „studiju valoda”, „studiju maksa”, „vidējā alga izglītības tematiskajā jomā”, „darbs studiju laikā”, „darbs ārzemēs”, „kursi”, „mācību turpināšana”, „vīrietis”, „vecums”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Mainīgais „vidējā alga izglītības tematiskajā jomā” analīzē tika iekļauts, lai pārbaudītu hipotēzi, ka izšķirošais faktors izvēlē strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai ir izglītībai atbilstošajā nozarē sagaidāmais atalgojums. Analīzēs, kur tika iekļauts šis mainīgais, izglītības līmeņa un tematiskās jomas kategoriju indikatori tika iekļauti pakāpeniski, lai pārbaudītu, kuru tematisko jomu un izglītības līmeņu saistību ar izvēli strādāt atbilstoši vai neatbilstoši izglītībai nosaka sagaidāmais atalgojums un kuru grupu loma ir īpaša (t. i., nav izskaidrojama ar atalgojuma atšķirībām).

Tabulā attēloti tikai tie mainīgie, kas tika atzīti par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kuri ietekmē izvēli strādāt vai strādāšanas faktu profesijā atbilstoši iegūtajai izglītībai.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Koeficients	Statistiskā nozīmība	Marginālais efekts
Vidējā alga izglītības tematiskajā jomā			0,006	0	0,001
Izglītības tematiskā joma	1	Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	1,419	0	0,199
	6	Lauksaimniecība	0,783	0,054	0,115
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	0,999	0,001	0,140
	38	Tiesību zinātne	-0,91	0	-0,193
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	-0,723	0,001	-0,152
Izglītības līmenis	43	Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)	-0,259	0,037	-0,049
Studiju valoda	1	Latviešu	0	-	0
	2	Krievu	-0,873	0	-0,159
	3	Cita	-0,365	0,233	-0,067
Mācību turpināšana	1	Jā	0,51	0	0,091
Vecums			0,052	0	0,009
Augstākais izglītības līmenis vecākiem	1	Pamata vai zemāka izglītība	0	-	0
	2	Vidējā vai profesionālā (bet ne augstākā profesionālā) izglītība	0,288	0,186	0,053
	3	Pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība	0,517	0,032	0,094
	4	Augstākā izglītība	0,016	0,947	0,003
Konstante			-3,117	0	-

Ar (0) apzīmēta kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā *Datu analīzes metodes*). Aile „Koeficients” parāda attiecīgajam mainīgajam atbilstošo koeficienta vērtības novērtējumu. „Stat. nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā koeficienta vērtība ir nulle, „Marginālais efekts” novērtē, kā mainītos atkarīgā mainīgā varbūtība, ja attiecīgais neatkarīgais mainīgais pieaugtu par vienu vienību (dihotomiskā mainīgā gadījumā – mainītos no „0” uz „1”). Atkarīgā mainīgā bāzes varbūtība (fiksējot visus neatkarīgos mainīgos to vidējās vērtībās) ir 0,7599.

21. pielikums.

**Profesionālo mācību iestāžu absolventu profesijas izvēles atbilstība izglītībai:
loģistiskā regresija, atkarīgais mainīgais “pašreizējās profesijas atbilstība”
(analīzē iekļauts n=2021 absolvents)**

Kā neatkarīgie tika izmantoti šādi mainīgie – „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju forma” (tikai augstskolu absolventiem), „studiju valoda”, „studiju maksa”, „vidējā alga izglītības tematiskajā jomā”, „darbs studiju laikā”, „darbs ārzemēs”, „kursi”, „mācību turpināšana”, „vīrietis”, „vecums”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Mainīgais „vidējā alga izglītības tematiskajā jomā” analīzē tika iekļauts, lai pārbaudītu hipotēzi, ka izšķirošais faktors izvēlē strādāt atbilstoši vai neatbilstoši iegūtajai izglītībai ir izglītībai atbilstošajā nozarē sagaidāmais atalgojums. Analīzēs, kur tika iekļauts šis mainīgais, izglītības līmeņa un tematiskās jomas kategoriju indikatori tika iekļauti pakāpeniski, lai pārbaudītu, kuru tematisko jomu un izglītības līmeņu saistību ar izvēli strādāt atbilstoši vai neatbilstoši izglītībai nosaka sagaidāmais atalgojums un kuru grupu loma ir īpaša (t. i., nav izskaidrojama ar atalgojuma atšķirībām).

Tabulā attēloti tikai tie mainīgie, kas tika atzīti par statistiski nozīmīgiem faktoriem, kuri ietekmē izvēli strādāt vai strādāšanas faktu profesijā atbilstoši iegūtajai izglītībai.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Koeficients	Statistikā nozīmība	Marginālais efekts
Vidējā alga izglītības tematiskajā jomā			0,004	0	0,001
Izglītības tematiskā joma	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	2,016	0	0,354
	54	Ražošana un pārstrāde	-0,794	0	-0,196
Izglītības līmenis	32	Arodizglītība	0,429	0,004	0,103
Darbs ārzemēs	1	Jā	-0,436	0,017	-0,107
Profesionālo mācību iestāžu absolventu vecuma grupas	1	līdz 20 gadiem	0	-	0
	2	21 gads	-0,534	0,004	-0,132
	3	22 gadi	-0,518	0,005	-0,128
	4	23–27 gadi	-0,364	0,057	-0,090
	5	28 vai vairāk gadu	-0,022	0,952	-0,006
Dzīvesvietas tips			-0,093	0,011	-0,023
Konstante			-0,383	0,213	-

Ar (0) apzīmēta kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā *Datu analīzes metodes*). Aile „Koeficients” parāda attiecīgajam mainīgajam atbilstošo koeficienta vērtības novērtējumu. „Stat. nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā koeficienta vērtība ir nulle, „Marginālais efekts” novērtē, kā mainītos atkarīgā mainīgā varbūtība, ja attiecīgais neatkarīgais mainīgais pieaugtu par vienu vienību (dihotomiskā mainīgā gadījumā – mainītos no „0” uz „1”). Atkarīgā mainīgā bāzes varbūtība (fiksējot visus neatkarīgos mainīgos to vidējās vērtībās) ir 0,5746.

22. pielikums.

Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo iemesli nestrādāšanai atbilstoši iegūtajai izglītībai (%)

	Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	Humanitārās zinātnes un māksla	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	Lauksaimniecība	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	Pakalpojumi	Komerzcinības un administrēšana	Tiesību zinātne	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	Ražošana un pārstrāde	Arhitektūra un būvniecība	Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes
Zems atalgojums	64	33	30	23	32	38	19	16	34	40	22	20
Labākas karjeras iespējas citā specialitātē	22	19	10	16	0	18	12	26	16	12	13	34
Nevar Latvijā atrast darbu atbilstoši kvalifikācijai	16	30	15	15	12	13	18	20	10	17	10	14
Neapmierinoši darba apstākļi	12	8	3	4	0	2	3	0	12	10	18	6
Neinteresants darbs	10	4	10	0	0	10	7	0	8	10	12	12
Nepareizi izvēlēta specialitāte/studiju programma	10	4	5	4	17	11	6	0	6	8	14	4
Nepietiekama profesionālā sagatavotība mācību iestādē	3	8	11	7	0	1	6	5	5	4	1	6
Atbilstošs darbs atrodas tālu no dzīvesvietas	0	7	3	0	0	11	4	5	5	4	9	2
Veselības stāvoklis	0	0	6	0	0	3	4	0	2	6	4	0
Ģimenes apstākļi	0	1	0	0	5	3	4	0	0	2	4	0
Cits	3	6	11	0	14	7	18	16	10	15	13	14
Nav atbildes	26	16	20	35	37	21	20	21	22	17	26	22
Bāze: augstskolu un profesionālo mācību iestāžu absolventi, kuri pašlaik strādā, bet neatbilstoši iegūtajai izglītībai (n=722)												

23. pielikums.

Prasības pret darbu saistībā ar pašreizējā darba atbilstību izglītībai (pētnieku vērtējums) (vidējais vērtējums skalā no 1 (nav svarīgi) līdz 4 (ļoti svarīgi))

1	2	3	3	3	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
		Īspēja sevi nemitīgi pilnveidot	Ļaba alga	Ļatikami kolēģi	Darba stabilitāte (drošības saglabāšanu)	Darbs, kuru cilvēki ciena	Īspēja būt starp cilvēkiem	Sabiedrībai derīgs darbs	Ļabas karjeras iespējas	Ļabs (ērts) darba laiks	Īspēja pastāvīgi pilnveidot savas profesionālās zināšanas un iemaņas	Īspēja izrādīt iniciatīvu	Ļarš atvairinājums	Īspēja strādāt radoši	Darbs, kurā Ļūs jūtat, ka varat kaut ko sasniegt	Ļaba darba aizsardzība (drošība)	Īnteressants darbs	Ļbildīgs darbs	Ļaba iespēja savienot darbu ar Ļimenes pienākumu izpildi	Darbs, kas atbilst Ļūsu spējam	Ļrofesionāli, zināši kolēģi	
Pedagoģu izglītība un izglītības zinātnes	Neatbilst	3,69	3,84	3,65	3,69	3,44	3,37	3,33	3,46	3,55	3,69	3,37	3,09	3,34	3,65	3,59	3,73	3,30	3,53	3,74	3,72	
	Ļt bilst	3,74	3,81	3,78	3,84	3,60	3,51	3,54	3,30	3,52	3,67	3,37	3,51	3,70	3,64	3,53	3,79	3,44	3,61	3,78	3,75	
	Nestrādā	3,81	3,73	3,79	3,73	3,57	3,46	3,50	3,32	3,54	3,59	3,30	3,71	3,57	3,68	3,73	3,84	3,48	3,53	3,49	3,63	
Ļumanitārās zinātnes un māksla	Neatbilst	3,58	3,79	3,64	3,70	3,36	3,25	3,07	3,48	3,68	3,50	3,22	3,05	3,36	3,58	3,40	3,66	3,23	3,38	3,62	3,58	
	Ļt bilst	3,75	3,76	3,57	3,75	3,58	3,35	3,29	3,33	3,55	3,76	3,31	3,30	3,76	3,73	3,39	3,82	3,39	3,51	3,77	3,65	
	Nestrādā	3,70	3,82	3,55	3,54	3,21	3,00	3,19	3,57	3,59	3,70	3,29	3,10	3,60	3,74	3,44	3,77	3,03	3,40	3,62	3,30	
Dabaszinātnes, matemātikas un informācijas tehnoloģijas	Neatbilst	3,69	3,83	3,69	3,64	3,37	3,12	3,12	3,08	3,54	3,63	3,43	3,04	3,27	3,70	3,33	3,72	3,28	3,56	3,63	3,59	
	Ļt bilst	3,64	3,75	3,46	3,48	3,07	2,91	2,91	2,85	3,41	3,64	3,26	2,89	3,34	3,62	3,13	3,71	3,13	3,22	3,46	3,44	
	Nestrādā	3,56	3,77	3,58	3,41	3,11	2,47	2,47	2,92	3,63	3,32	3,13	3,03	3,43	3,79	3,35	3,84	3,00	3,48	3,58	3,60	
Ļaiksaimniecība	Neatbilst	3,55	3,77	3,59	3,67	3,50	3,26	3,26	3,18	3,53	3,57	3,12	3,01	3,16	3,67	3,52	3,63	3,48	3,70	3,74	3,60	
	Ļt bilst	3,55	3,47	3,75	3,58	3,53	3,05	3,05	3,19	3,42	3,77	3,10	3,09	3,21	3,53	3,49	3,79	3,24	3,71	3,63	3,58	
	Nestrādā	3,47	3,87	3,38	3,38	3,35	2,95	2,95	2,91	3,47	3,45	3,27	2,73	2,80	3,90	3,63	3,65	3,40	3,80	3,89	3,78	
Ļeselības aprūpe un sociālā labklājība	Neatbilst	3,71	3,83	3,71	3,84	3,53	3,49	3,42	3,32	3,73	3,67	3,20	3,32	3,43	3,45	3,63	3,66	3,47	3,75	3,75	3,64	
	Ļt bilst	3,60	3,83	3,76	3,72	3,60	3,53	3,53	3,46	3,57	3,65	3,32	3,32	3,35	3,64	3,68	3,74	3,52	3,65	3,75	3,72	
	Nestrādā	3,64	4,00	3,85	3,90	3,78	3,76	3,76	3,54	3,78	3,83	3,54	3,57	3,44	3,78	3,73	3,90	3,63	3,83	3,74	3,85	

1	2	3	3	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Pakalpojumi	Neatbilst	3,42	3,84	3,71	3,72	3,36	3,31	3,26	3,56	3,46	3,49	3,28	3,26	3,21	3,49	3,54	3,55	3,30	3,41	3,63	3,60
	Atbilst	3,53	3,82	3,70	3,72	3,50	3,37	3,40	3,53	3,51	3,63	3,26	3,29	3,36	3,61	3,57	3,74	3,39	3,52	3,65	3,68
	Nestrādā	3,36	3,89	3,76	3,74	3,51	3,24	3,20	3,54	3,56	3,55	3,18	3,38	3,23	3,62	3,69	3,78	3,28	3,66	3,71	3,72
Komerציניības un administrēšana	Neatbilst	3,61	3,88	3,72	3,71	3,44	3,26	3,15	3,59	3,60	3,60	3,32	3,12	3,29	3,70	3,48	3,72	3,32	3,54	3,66	3,61
	Atbilst	3,66	3,83	3,75	3,74	3,43	3,27	3,18	3,53	3,58	3,65	3,35	3,12	3,19	3,68	3,46	3,72	3,42	3,58	3,67	3,62
	Nestrādā	3,60	3,86	3,63	3,70	3,52	3,36	3,21	3,63	3,65	3,65	3,26	3,20	3,31	3,71	3,52	3,66	3,27	3,65	3,63	3,55
Tiesību zinātne	Neatbilst	3,62	3,76	3,75	3,76	3,32	3,30	3,38	3,36	3,67	3,70	3,47	3,31	3,50	3,60	3,52	3,76	3,50	3,63	3,73	3,77
	Atbilst	3,78	3,85	3,68	3,74	3,40	3,31	3,35	3,54	3,43	3,75	3,46	3,16	3,42	3,71	3,42	3,68	3,38	3,46	3,70	3,72
	Nestrādā	4,00	3,45	3,23	3,49	3,26	3,02	2,70	3,45	3,22	3,49	2,73	2,96	3,74	3,49	3,22	3,53	2,73	3,22	3,47	3,49
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	Neatbilst	3,49	3,89	3,70	3,74	3,41	3,24	3,14	3,69	3,48	3,57	3,30	3,17	3,26	3,60	3,54	3,71	3,40	3,42	3,60	3,61
	Atbilst	3,49	3,88	3,63	3,68	3,40	3,13	3,14	3,54	3,41	3,50	3,18	3,14	3,14	3,58	3,53	3,64	3,24	3,36	3,64	3,62
	Nestrādā	3,54	3,90	3,67	3,69	3,44	3,23	3,12	3,52	3,60	3,61	3,34	3,04	3,27	3,68	3,49	3,79	3,18	3,52	3,42	3,60
Ražošana un pārstrāde	Neatbilst	3,38	3,86	3,62	3,73	3,38	3,23	3,27	3,47	3,62	3,38	3,12	3,23	3,21	3,58	3,57	3,66	3,17	3,43	3,62	3,66
	Atbilst	3,43	3,85	3,61	3,69	3,29	3,27	3,20	3,44	3,38	3,57	3,17	2,97	3,28	3,62	3,62	3,70	3,34	3,53	3,65	3,59
	Nestrādā	3,51	3,80	3,81	3,65	3,50	3,20	3,10	3,71	3,79	3,67	3,49	2,98	3,33	3,66	3,48	3,74	3,29	3,68	3,78	3,64
Arhitektūra un būvniecība	Neatbilst	3,41	3,78	3,51	3,56	3,22	3,02	2,97	3,42	3,49	3,50	3,11	2,77	3,09	3,62	3,26	3,59	3,21	3,39	3,58	3,42
	Atbilst	3,60	3,86	3,69	3,75	3,45	3,21	3,30	3,52	3,52	3,62	3,29	3,05	3,40	3,67	3,54	3,71	3,48	3,40	3,73	3,64
	Nestrādā	3,51	3,73	3,76	3,80	3,74	3,56	3,49	3,55	3,54	3,62	3,16	3,05	3,30	3,74	3,49	3,87	3,39	3,36	3,65	3,57
Sociālās, cilvēkzinātnes, informācijas un komunikācijas zinātnes	Neatbilst	3,71	3,90	3,69	3,67	3,38	3,27	3,25	3,50	3,58	3,63	3,35	3,15	3,30	3,66	3,49	3,65	3,30	3,57	3,63	3,63
	Atbilst	3,71	3,75	3,59	3,52	3,29	3,17	3,21	3,50	3,42	3,65	3,30	2,99	3,32	3,65	3,32	3,71	3,36	3,46	3,57	3,52
	Nestrādā	3,57	3,68	3,66	3,61	3,24	3,05	3,25	3,48	3,61	3,50	3,08	3,24	3,53	3,57	3,62	3,61	3,26	3,65	3,57	3,49

Bāze: visi (n=4538)

Skaitļi grafikā norāda vidējo vērtējumu skalā no 1 (nav svarīgi) līdz 4 (ļoti svarīgi)

24. pielikums.

Iemesli, kādēļ absolvents izvēlējās konkrēto mācību programmu (%)

	Augstskolu absolventi	Profesionālo mācību iestāžu absolventi
	Kol %	Kol %
Ieinteresēja mācību programmas saturs	48	44
Biju jau strādājis šajā profesijā	26	6
Šajā profesijā/ jomā ir interesants darbs	18	23
Saistība ar iepriekš iegūto profesionālo kvalifikāciju	15	2
Ieteica draugi, vecāki, ģimenes locekļi	12	26
Iespēja studēt budžeta grupā	12	9
Iespēja šajā profesijā iegūt labi apmaksātu darbu	11	12
Labas atsauksmes par mācību iestādi, kur var apgūt šo programmu	10	11
Saistība ar mācību priekšmetu izvēli vidusskolā	9	1
Pēc šīs specialitātes bija liels pieprasījums darba tirgū	6	10
Mācību iestādes atrašanās dzīvesvietas tuvumā	6	15
Iespēja studēt nepilna laika studijās	5	0
Ieteica (nosūtīja) darba devējs	3	2
Iespēja saņemt stipendiju	3	5
Iespēja mācīties dzimtajā valodā	3	7
Labvēlīgi mācību apmaksas nosacījumi	2	1
Zema (zemāka) studiju maksa	2	1
Ieteica Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūrā	1	1
Cits iemesls	7	9
Nav atbildes	1	2
Bāze: visi (n=4538)		

25. pielikums.

Dažādu kvalifikāciju vai grādu ieguvušo mācību laikā apgūto prasmju pašvērtējuma saistība ar darbu atbilstoši izglītībai (vidējais vērtējums skalā no 1 (loti zems) līdz 5 (loti augsts))

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	Neatbilst	3,64	3,94	4,13	4,08	4,03	3,89	3,78	3,74	4,21	3,92	4,11	3,93	3,85	3,69	3,87	3,86	4,67	3,52	3,26
	Atbilst	3,88	4,10	4,21	4,22	4,08	3,94	3,75	3,95	4,35	4,02	4,19	4,20	4,11	3,81	4,03	3,78	4,68	3,84	3,01
	Nestrādā	3,73	4,23	4,23	4,19	4,40	3,97	3,81	4,21	4,31	4,03	4,21	4,52	4,46	4,15	4,19	3,55	4,72	3,75	3,24
Humanitārās zinātnes un māksla	Neatbilst	3,55	3,74	4,07	3,98	3,90	3,55	3,58	3,64	4,16	3,72	3,96	3,91	3,81	3,59	3,55	3,80	4,43	3,64	3,69
	Atbilst	3,99	4,11	4,08	4,24	4,06	3,89	3,88	4,04	4,36	4,08	4,13	4,09	4,05	3,75	3,98	3,70	4,65	3,84	3,64
	Nestrādā	3,55	3,75	3,79	4,20	3,80	3,36	3,60	3,76	4,19	3,64	4,05	3,76	4,14	3,89	3,78	3,78	4,88	3,27	3,64
Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	Neatbilst	3,43	3,72	4,17	4,09	3,83	3,51	3,52	3,77	3,93	3,58	3,78	3,95	3,72	3,70	3,55	4,59	4,30	3,61	3,46
	Atbilst	3,43	3,76	4,10	3,78	3,78	3,41	3,73	3,78	4,18	3,77	3,84	3,76	3,90	3,65	3,93	4,63	4,55	3,55	3,57
	Nestrādā	3,67	3,71	4,06	3,97	3,74	3,49	3,63	3,56	3,99	3,71	3,92	3,57	3,60	3,60	3,63	4,49	4,56	3,46	3,20
Lauksaimniecība	Neatbilst	3,58	3,81	3,80	3,80	4,02	3,66	3,62	3,87	4,03	3,98	3,92	4,02	3,94	4,03	3,63	3,68	4,52	3,47	3,17
	Atbilst	3,56	4,02	3,85	3,90	3,79	3,48	3,54	3,51	3,95	3,91	3,99	3,86	3,65	3,71	3,50	4,11	4,77	3,39	3,18
	Nestrādā	3,53	3,51	3,66	4,13	3,69	3,07	3,65	3,47	4,10	4,08	4,15	3,99	3,61	3,63	3,54	3,46	4,59	2,56	2,73

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	Neatbilst	3,70	3,62	3,93	4,25	3,99	3,71	3,77	4,01	4,40	3,96	4,18	4,08	3,95	3,81	3,57	3,34	4,70	3,68	2,92
	Atbilst	4,09	4,18	4,24	4,40	4,17	4,03	4,06	4,09	4,32	4,14	4,27	4,38	4,12	3,94	3,83	3,56	4,78	4,15	3,01
	Nestrādā	4,14	4,17	4,56	4,59	3,97	4,04	4,16	4,19	4,62	4,30	4,50	4,54	4,08	4,15	4,08	4,01	4,69	4,34	3,34
Pakalpojumi	Neatbilst	3,75	3,75	3,84	4,06	4,00	3,68	3,68	3,84	3,95	3,80	3,83	4,15	3,82	3,81	3,52	3,79	4,44	3,80	3,10
	Atbilst	3,88	4,03	4,10	4,21	4,14	3,80	3,93	3,97	4,12	3,89	4,04	4,31	3,95	4,00	3,58	3,87	4,62	3,89	3,27
	Nestrādā	3,80	3,92	4,03	4,11	4,01	3,81	3,84	3,95	4,09	4,06	4,12	4,23	4,04	4,03	3,71	3,84	4,49	3,88	3,27
Komerzciniņas un administrēšana	Neatbilst	3,65	3,64	4,07	4,03	3,95	3,76	3,70	3,85	4,03	3,84	3,93	4,17	3,87	3,91	3,70	4,29	4,57	3,83	3,33
	Atbilst	3,58	3,73	4,11	4,05	4,05	3,77	3,72	3,82	4,14	3,85	4,00	4,10	3,96	3,82	3,70	4,32	4,63	3,84	3,34
	Nestrādā	3,77	3,89	4,02	4,08	4,12	3,91	3,73	3,98	4,20	3,87	4,07	4,26	3,98	3,90	3,63	4,22	4,68	3,87	3,47
Tiesību zinātne	Neatbilst	3,32	3,65	4,10	4,09	4,08	3,90	3,92	3,96	4,04	3,87	4,21	4,28	3,99	4,16	3,57	4,09	4,72	4,07	3,08
	Atbilst	3,57	3,90	4,21	4,09	4,06	3,84	3,86	3,88	4,29	3,90	4,01	3,99	4,02	4,07	3,70	4,01	4,75	3,48	3,16
	Nestrādā	4,26	4,74	4,49	4,49	4,00	4,23	3,98	4,22	5,00	4,53	4,23	4,23	4,74	5,00	4,02	3,70	5,00	3,93	2,97
Inženierzinātnes un tehnoloģijas	Neatbilst	3,52	3,68	3,82	3,99	4,10	3,66	3,75	3,89	3,93	3,89	3,96	4,08	3,94	3,91	3,44	3,97	4,37	4,00	3,20
	Atbilst	3,72	3,90	3,92	4,00	4,08	3,67	3,70	3,79	3,87	3,79	3,83	4,06	3,81	3,92	3,57	3,88	4,32	3,82	3,10
	Nestrādā	3,52	3,54	3,53	3,84	3,87	3,48	3,63	3,69	3,57	3,49	3,49	3,72	3,80	3,86	3,53	3,75	4,28	3,98	2,89
Ražošana un pārstrāde	Neatbilst	3,74	3,91	3,87	4,06	4,02	3,66	3,62	3,81	3,83	3,69	3,78	4,07	3,81	3,77	3,41	3,76	4,32	3,75	2,93
	Atbilst	3,93	4,10	3,82	4,18	4,00	3,55	3,71	3,71	3,88	3,88	3,98	4,03	3,69	3,77	3,42	3,86	4,33	3,25	3,07
	Nestrādā	4,08	3,76	3,75	3,99	3,93	3,78	3,71	3,95	3,94	3,67	3,77	3,98	3,86	4,00	3,80	4,04	4,19	3,97	3,12
Arhitektūra un būvniecība	Neatbilst	3,89	3,80	3,69	3,92	3,75	3,57	3,60	3,57	3,82	3,64	3,72	3,92	3,72	3,67	3,33	3,78	4,40	3,55	2,91
	Atbilst	3,75	3,94	4,01	4,10	4,03	3,74	3,81	3,85	4,05	3,88	3,96	4,16	3,88	3,88	3,57	3,79	4,25	3,78	3,08
	Nestrādā	3,63	3,83	3,53	3,73	3,61	3,60	3,49	3,47	3,71	3,53	3,51	3,87	3,61	3,92	3,41	3,54	4,67	3,49	2,72
Sociālās, cilvēktiesības, informācijas un komunikācijas zinātnes	Neatbilst	3,38	3,66	4,15	4,15	3,99	3,82	3,72	3,76	4,18	3,79	3,93	4,13	4,02	3,76	3,84	4,35	4,59	3,70	3,27
	Atbilst	3,55	3,68	4,15	4,13	3,93	3,65	3,76	3,76	4,18	3,87	3,97	4,05	3,89	3,82	3,89	4,27	4,63	3,72	3,55
	Nestrādā	3,37	3,78	4,23	4,06	4,08	3,91	3,82	4,12	4,33	3,90	3,91	4,08	3,89	3,87	3,83	4,16	4,77	3,73	3,35

Bāze: augstskolu un profesionālo izglītības iestāžu absolventi, kuri pašlaik strādā (n=3761)

Skatīti grafikā norāda vērtējumu skalā no 1 (loti zems) līdz 5 (loti augsts)

26. pielikums.

Augstāko mācību iestāžu absolventu darba algu ietekmējošie faktori: lineārā regresija, atkarīgais mainīgais “algas logaritms” (analīzē iekļauts n=2421 absolvents; R²=0,288)

Kā neatkarīgie mainīgie tika izmantoti: „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju forma” (tikai augstskolu absolventiem), „studiju valoda”, „studiju maksa”, „darbs studiju laikā”, „darbs ārzemēs”, „kursi”, „mācību turpināšana”, „vīrietis”, „vecums”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Tabulā attēloti tikai mainīgie, kuri tika atzīti par statistiski nozīmīgiem.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Koeficients	Stat.no- zīmība
Izglītības tematiskā joma	1	Pedagogu izglītība un izglītības zinātnes	0	-
	2	Humanitārās zinātnes un māksla	-0,044	0,509
	4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	0,131	0,024
	6	Lauksaimniecība	0,024	0,815
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	0,141	0,028
	8	Pakalpojumi	0,238	0,029
	34	Komerczinības un administrēšana	0,331	0
	38	Tiesību zinātne	0,471	0
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	0,212	0,003
	54	Ražošana un pārstrāde	0,296	0,035
	58	Arhitektūra un būvniecība	0,441	0
	3132	Sociālās, cilvēkrīcības, informācijas un komunikācijas zinātnes	0,236	0
Izglītības līmenis	41	1.līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledžas)	0	-
	42	2.līmeņa profesionālā augstākā izglītība	0,117	0,007
	43	Akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds)	0,129	0,006
	44	2.līmeņa prof.augst.izgl. (pēc koledžas vai augst.izgl.)	0,244	0
	45	Maģistra grāds	0,335	0
Gads_2005	1	2004./2005.	-0,100	0
Studiju valoda	1	Latviešu	0	-
	2	Krievu	-0,229	0,001
	3	Cita	0,309	0
Darbs studiju laikā	1	Jā	0,145	0
Darbs ārzemēs	1	Jā	0,249	0,026
Kursu apmeklējums	1	Jā	0,086	0,001
Vīrietis	1	Vīrietis	0,310	0
Dzīvesvietas tips	1	Rīga	0	-
	2	Valsts nozīmes pilsēta	-0,206	0
	3	Rajona centrs	-0,111	0,002
	4	Cita pilsēta	-0,063	0,265
	5	Lauki	-0,071	0,067
Augstākais izglītības līmenis vecākiem	1	Pamata vai zemāka izglītība	0	-
	2	Vidējā vai profesionālā (bet ne augstākā profesionālā) izglītība	0,026	0,487
	3	Pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība	0,061	0,191
	4	Augstākā izglītība	0,161	0
Konstante			5,072	0

Ar (0) apzīmēta kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu 2.3.4. sadaļā „Aptaujas datu analīzes metodes”). Aile „Koeficients” parāda attiecīgajam mainīgajam atbilstošo koeficienta vērtības novērtējumu (kas vienlaikus ir arī šī mainīgā marginālais efekts). „Stat. nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā koeficienta vērtība ir nulle. Aprēķinātais regresijas modelis izskaidro 27% kopējās darba algas variācijas.

27. pielikums.

Profesionālo mācību iestāžu absolventu darba algu ietekmējošie faktori: lineārā regresija, atkarīgais mainīgais “algas logaritms” (analīzē iekļauti n=1853 absolventi; R²=0,275)

Kā neatkarīgie mainīgie tika izmantoti: „izglītības tematiskās jomas”, „izglītības līmenis”, „absolvēšanas gads_2005”, „studiju forma” (tikai augstskolu absolventiem), „studiju valoda”, „studiju maksa”, „darbs studiju laikā”, „darbs ārzemēs”, „kursi”, „mācību turpināšana”, „vīrietis”, „vecums”, „latvietis”, „pilsonis”, „dzīvesvietas tips” un „augstākais izglītības līmenis vecākiem”. Tabulā attēloti tikai mainīgie, kas tika atzīti par statistiski nozīmīgiem.

Mainīgais		Vērtības apraksts	Koeficients	Stat. nozīmība
Izglītības tematiskā joma	2	Humanitārās zinātnes un māksla	0	-
	4	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	-0,020	0,859
	6	Lauksaimniecība	-0,049	0,728
	7	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	-0,095	0,364
	8	Pakalpojumi	0,049	0,557
	34	Komerccinības un administrēšana	0,074	0,383
	52	Inženierzinātnes un tehnoloģijas	0,151	0,089
	54	Ražošanas un pārstrāde	0,039	0,664
	58	Arhitektūra un būvniecība	0,263	0,006
Izglītības līmenis	32	Arodizglītība	0	-
	33	Profesionālā vidējā izglītība	0,156	0
	35	Profesionālā izglītība (2./3.līm.) pēc vidējās vai arodizglītības	0,072	0,182
Studiju maksa	1	Budžeta	0	-
	2	Maksas	0,172	0,051
	3	Daļēji budžeta, daļēji maksas	0,051	0,616
Darbs studiju laikā	1	Jā	0,128	0,003
Darbs ārzemēs	1	Jā	0,311	0
Vīrietis	1	Vīrietis	0,362	0
Dzīvesvietas tips	1	Rīga	0	-
	2	Valsts nozīmes pilsēta	-0,334	0
	3	Rajona centrs	-0,270	0
	4	Cita pilsēta	-0,230	0,001
	5	Lauki	-0,294	0
Augstākais izglītības līmenis vecākiem	1	Pamata vai zemāka izglītība	0	-
	2	Vidējā vai profesionālā (bet ne augstākā profesionālā) izglītība	0,045	0,533
	3	Pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība	0,137	0,154
	4	Augstākā izglītība	0,164	0,04
Konstante			5,041	0

Ar (0) apzīmēta kategoriju mainīgā atskaites kategorija (sk. skaidrojumu sadaļā „Metodes”). Aile „Koeficients” parāda attiecīgajam mainīgajam atbilstošo koeficienta vērtības novērtējumu (kas vienlaikus ir arī šī mainīgā marginālais efekts). „Stat. nozīmība” parāda statistiskās nozīmības līmeni hipotēzei, ka patiesā koeficienta vērtība ir nulle. Aprēķinātais regresijas modelis izskaidro 23% kopējās darba algas variācijas.

28. pielikums.

Pētījumā izvirzīto hipotēžu empīriskais pamatojums augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu aptaujā

Augstskolu absolventi	Empīriski pamatota hipotēze par to, ka faktora ietekme ir statistiski būtiska (95% līmenī)	Faktors neatstāj statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī)
Iekļaušanās darba tirgū – turpina jau studiju laikā iesākto pastāvīgo darbu	<ul style="list-style-type: none"> • izglītības tematiskā joma • izglītības līmenis • pilna/ nepilna laika izglītība • budžeta/ maksas izglītība • respondenta vecums • respondenta dzīvesvietas tips • respondenta tautība 	<ul style="list-style-type: none"> • absolvēšanas gads • studiju valoda • respondenta dzimums • respondenta pilsonība • vecāku izglītība ¹
Iekļaušanās darba tirgū – darba atrašanas ātrums pēc studiju beigām	<ul style="list-style-type: none"> • izglītības tematiskā joma • budžeta/ maksas izglītība • darbs studiju laikā • respondenta dzimums • respondenta vecums 	<ul style="list-style-type: none"> • absolvēšanas gads • izglītības līmenis • pilna/ nepilna laika studijas • studiju valoda • respondenta tautība • respondenta pilsonība • respondenta dzīvesvietas tips • respondenta vecāku izglītība
Darba atbilstība iegūtajai kvalifikācijai	<ul style="list-style-type: none"> • attiecīgajā izglītības tematiskajā jomā un līmenī sagaidāmais atalgojums • izglītības tematiskās jomas: <ul style="list-style-type: none"> • izglītība, pedagogu un izglītības zinātnes • lauksaimniecība, veselības aprūpe un sociālā labklājība, tiesību zinātne • inženierzinātnes un tehnoloģijas • izglītības līmenis – akadēmiskā izglītība (bakalaura grāds) • studiju valoda • studiju turpināšana pēc dotās izglītības iestādes beigšanas • respondenta vecums • respondenta vecāku izglītība 	<ul style="list-style-type: none"> • pārējās neminētās izglītības tematiskās jomas un līmeņi • absolvēšanas gads • pilna/ nepilna laika studijas • budžeta/ maksas studijas • darbs studiju laikā • darbs ārzemēs • kursu apmeklēšana • respondenta dzimums • respondenta tautība • respondenta pilsonība ²
Atalgojuma lielums	<ul style="list-style-type: none"> • izglītības tematiskā joma • izglītības līmenis • absolvēšanas gads • studiju valoda • darbs studiju laikā • darbs ārzemēs • kursu apmeklēšana • respondenta dzimums • respondenta dzīvesvietas tips • respondenta vecāku izglītība 	<ul style="list-style-type: none"> • pilna/ nepilna laika studijas • budžeta/ maksas studijas • studiju turpināšana pēc dotās izglītības iestādes beigšanas³ • respondenta vecums • respondenta tautība • respondenta pilsonība

¹ Vecāku izglītības līmenis uzrādīja statistiski nozīmīgu efektu ($p < 0,001$) viena neatkarīgā mainīgā regresijā, taču ne daudzfaktoru analizē. Jāsecina, ka vecāku izglītības ietekme uz bērnu agrīnu iekļaušanos darba tirgū ir tikai pastarpināta.

² Individuālās regresijās vairāki no šiem faktoriem bija nozīmīgi, taču tie izzuda daudzfaktoru regresijā, liecinot, ka ir bijuši pastarpināti

³ Interesanti, ka darba algu būtiski neietekmē studiju turpināšana. Domājams, ka tas izskaidrojams ar to, ka šis mainīgais patiesībā reprezentē divas ļoti dažādas profesionālās izvēles: studiju turpināšanu tajā pašā nozarē, kurā iegūta sākotnējā izglītība (šādām mācībām, domājams, ir pozitīvs efekts uz darba algu), un studiju turpināšanu nesaistītā nozarē (šīnā gadījumā tiek pārtraukts iesāktais karjeras ceļš, un īstermiņā ir sagaidāms negatīva ietekme uz darba algu).

Profesionālo mācību iestāžu absolventi	Empīriski pamatota hipotēze par to, ka faktora ietekme ir statistiski būtiska (95% līmenī)	Faktors neatstāj statistiski nozīmīgu iespaidu (95% līmenī)
Iekļaušanās darba tirgū – turpina jau studiju laikā iesākto pastāvīgo darbu	<ul style="list-style-type: none"> • izglītības tematiskā joma • izglītības līmenis • respondenta vecums • respondenta dzīvesvietas tips • respondenta tautība 	<ul style="list-style-type: none"> • absolvēšanas gads • studiju valoda • budžeta/ maksas izglītība⁴ • respondenta dzimums • respondenta pilsonība • respondenta vecāku izglītība
Iekļaušanās darba tirgū – darba atrašanas ātrums pēc studiju beigām	<ul style="list-style-type: none"> • izglītības tematiskā joma • darbs studiju laikā • respondenta dzimums • respondenta vecums • respondenta vecāku izglītības līmenis 	<ul style="list-style-type: none"> • absolvēšanas gads • izglītības līmenis • pilna/ nepilna laika studijas • studiju valoda • budžeta/ maksas izglītība • respondenta tautība • respondenta dzīvesvietas tips • respondenta pilsonība
Darba atbilstība iegūtajai kvalifikācijai	<ul style="list-style-type: none"> • attiecīgajā izglītības tematiskajā jomā un līmenī sagaidāmais atalgojums • izglītības tematiskās jomas • veselības aprūpe un sociālā labklājība • ražošana un pārstrāde • izglītības līmenis – arodizglītība • darbs ārzemēs • respondenta vecums • dzīvesvietas tips 	<ul style="list-style-type: none"> • citas neminētās izglītības tematiskās jomas • pārējie neminētie izglītības līmeņi • absolvēšanas gads • pilna/ nepilna laika • budžeta/ maksas studijas • studiju valoda • darbs studiju laikā • studiju turpināšana pēc dotās izglītības iestādes beigšanas • kursu apmeklēšana • respondenta dzimums • tautība • pilsonība • vecāku izglītība⁵
Atalgojuma lielums	<ul style="list-style-type: none"> • izglītības tematiskā joma • izglītības līmenis • budžeta/ maksas studijas • darbs studiju laikā • darbs ārzemēs • respondenta dzimums • respondenta dzīvesvietas tips • respondenta vecāku izglītība 	<ul style="list-style-type: none"> • absolvēšanas gads⁶ • pilna/ nepilna laika studijas • studiju valoda • studiju turpināšana pēc dotās izglītības iestādes beigšanas • kursu apmeklēšana • respondenta tautība • respondenta vecums • respondenta pilsonība

⁴ Tomēr iespējams, ka mūsu nespēja noraidīt hipotēzi, ka budžeta / maksas izglītība neietekmē agrīnu iekļaušanos darba tirgū ir saistīta ar statistiskā testa zemo jaudu, kas izskaidrojama ar nepietiekamo šī faktora mainību (94% respondentu studējuši pilnībā par budžeta līdzekļiem).

⁵ Individuālās regresijās vairāki no šiem faktoriem bija nozīmīgi, taču šie efekti izzuda daudzfaktoru regresijā, liecinot, ka tie ir bijuši pastarpināti.

⁶ Pārsteidzoši, ka absolvēšanas gads neatstāj būtisku iespaidu uz profesionālo skolu absolventu algu. Tas liek domāt, ka šajā darba tirgus segmentā karjeras izaugsmes iespējas ir zemas un darba pieredze netiek atalgota vai tiek atalgota vāji.